

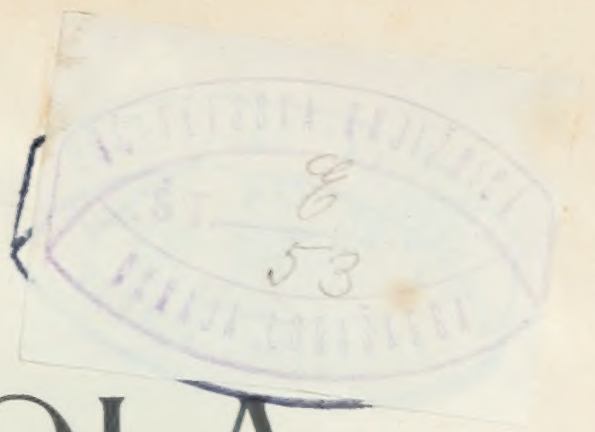
ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
V POSTOJNI

II 153/VI

153/
VI

DR
1352
.C37
v. 6
IMS

II 153

CARNIOLA

IZVESTJA

Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN

des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS

de l'Association du Musée de Carniole

Uredniki:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Redakteure:

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK VI.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1915

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

7412 250 25

II 153

DH544

1898

INDEX.

Zgodovinski del.	Historischer Teil.	Histoire.	Pag.
Razprave.	Abhandlungen.	Dissertations.	
Gruden dr. Josip , Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi.	—, Die Schule bei St. Nikolaus und das Laibacher Volksschulwesen nach der Reformation.	—, L' école cathédrale de s. Nicolas et l' instruction publique primaire à Ljubljana après la réforme.	1
Bergdirektion Idria , Die III. Okkupation Idrias durch die Franzosen 1809, II. Teil.	=	—, La IIIe occupation d' Idria par les Français en 1809. II. partie.	21, 162
Steska Viktor , O Lambergih.	—, Über die Freiherren von Lamberg.	—, Sur des barons de Lamberg.	81
Zois Baron Michelangelo , Neue Funde von Römermünzen in Krain.	=	—, Quelques nouvelles trouvailles des monnaies romaines en Carniole.	89
Mantuani dr. Josip , Narodopisne študije. (I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem).	—, Volkskundliche Studien. (I. Ein Überrest der prähistorischen Webetechnik in Krain.)	Études sur des traditions populaires (I. Un résidu de la tisseranderie préhistorique en Carniole, au regard de la technique.)	149
Slovstvo.	Literaturbericht.	Chronicque des Livres.	
Gruden dr. Josip , Zgodovina slovenskega naroda. IV. del. [K o s dr. Fr.]	—, Die Geschichte der Slowenen. IV. Teil.	—, L' histoire du peuple slovène. IV. partie.	55
Kovačič prof. Fran , Dominikanski samostan v Ptujju. [Gruden dr. Jos.]	—, Das Dominikanerkloster in Pettau.	—, Histoire du couvent des dominicains à Ptuj (Styrie).	56
—, Nadžupnija sv. Križa pri Rogaški Slatini. [Gruden dr. Jos.]	—, Oberpfarre H. Kreuz bei Roitsch - Sauerbrunn.	—, Histoire de la paroisse supérieure de ste. Croix a Rogaška Slatina (Styrie).	56
Steska Viktor , Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani. [Mantuani dr. Jos.]	—, Dreihundertjahrfeier der St. Jakobs-Kirche in Laibach.	— La fête du troisième centenaire de l'église paroissiale de s. Jacques à Ljubljana.	57
Stroj Alojzij , Dvestoletnica smrti slovenskega pridigarja o. Ivana Svetokriškega. [Mantuani dr. Jos.]	—, Der zweihundertste Todestag des slowenischen Predigers P. Johannes von Heiligenkreuz.	— Le deux centième anniversaire de la mort du père Jean de Sveti Križ, prêcheur slovène.	57
Mitteilungen des k. k. Archivrates. [Mantuani dr. Jos.]	=	—, Rapports du conseil imp. roy. des archives.	57
Murko dr. Mathias , Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im Jahre 1913. [Debevec dr. Jos.]	=	— Relation d' une tournée pour étudier l' état actuel de l' épopée populaire en Bosnie et Herzégovine, en 1913.	125

Gruden dr. Josip , Starine železnih in sa-lajskih Slovenov. [Man-tuani dr. Jos.]	—, Altertümer der Ei-senburger und Zalaer Slowenen.	—, Antiquités des Slo-vènes habitants dans l' Hongrie de l'ouest.	Pag.
Dvorský dr. V. , Studie ku geografii slovan-ských sídel. (I. Trenta.) [Ferd. Seidl.]	—, Studien zur Geo-graphie der slawischen Ansiedlungen. (I. Die Trenta.)	—, Études pour la gé-ographie des établis-sements slaves. (I. La Trenta. Comté de Go-ricie).	210
Dr. Janko Šlebin-ger , Bibliografija 1915.	—, Bibliographie für 1915.	—, Bibliographie de l' an 1915.	212 67, 218

Zapiski.

Kotnik Fr. - Singer Št., Iz Rohrmeistrovih zapiskov.

Barle Janko, Bra-tovščina sv. Barbore v Brdoveu.

Tušar Ivan, Major du Montetov oklic leta 1809.

Mantuani dr. Josip, Pozabljen rojak (slikar K. Schütz).

Steska Viktor, Sv. Hieronim in najstarejše drevo na Kranjskem.

Bučar dr. Fr., Ivan Ungnad i jugoslavenska tiskara u Tübingenu.

Zois B. M., Ein Gold-medailon des Kaisers Domitian.

Življenjepisi.

Sajovic dr. Gv., Głowacki Julij.

Mantuani - Sajovic, Dobovšek Franc.

Mantuani dr. Josip, Phil. dr. Ana Schiffrer.

Prirodopisni del.

Razprave.

Ponebšek dr. Jan-ko, Naše ujede.

Paulin Alphons, Über einige für Krain neue oder seltene Pflan-zen und die Formati-onen ihrer Standorte.

Zapiski.

Sajovic dr. Gv., Podor skalovja v Ko-krski dolini pri Kranju.

Notizen.

—, Aus Rohrmeisters Notizbuche.

— Bruderschaft der hl. Barbara in Brdovac.

—, Des Majors du Mon-tet Aufruf im Jahre 1809.

—, Ein vergessener Landsmann (Maler K. Schütz).

—, St. Hieronymus und der älteste Baum in Krain.

—, Ivan Ungnad und die südslawische Buch-druckerei in Tübingen.

=

Biographien.

—, Bryologe Julius Głowacki.

—, † Franz Dobovšek, Preparator u. Lepi-dopterolog.

—, † Phil Dr. Anna Schiffrer.

Naturhisto-rischer Teil.

Abhandlungen.

—, Unsere Raubvögel.

=

Notizen.

—, Über einen Felssturz im Kankertale bei Krainburg.

Mélanges.

—, Abrégé tiré du carnet appartenant autrefois à Mr. Rohrmeister.

—, Extraits du livre de la confrérie de ste. Barbe, à Brdovac.

—, Appel fait par le major du Montet en 1809.

—, Un compatriote oublié (le peintre Ch. Schütz).

—, Le s. Jérôme et l' arbre le plus vieux de la Carniole.

—, Le baron d' Ungnad et l' imprimerie des Slaves méridionaux à Tübingen.

—, Un médaillon d' or de l' empereur Do-mitien.

Biographie.

—, Mr. Jules Głowacki, bryologue.

—, Mr. François Do-bovšek, préparateur et lépidopterologue.

—, Mlle. la dr. en let-tres Anne Schiffrer.

L' histoire naturelle.

Dissertations.

—, Nos oiseaux de proie. 31, 100, 172

—, Quelques plantes nouvelles ou rares en Carniole et la for-mation des endroits, ou les on trouve. 117, 186

Mélanges.

—, Sur un éboulement du rocher dans la val-lée de la Kokra près de Kranj. 236

Slovstvo.	Literaturbericht.	Chronique des Livres.	Pag.
Kossmat Fr. , Die adriatische Umrandung in der alpinen Faltenregion. [Seidl Ferd.]	=	— L'entourage adriatique de la région alpine des plis géologiques.	58
Seidl Ferd. , Geološki izprehodi po Goriškem. [Vesenjak Iv.]	—, Geologische Streifzüge im Görzerland.	— Excursions géologiques dans les pays de Gorice.	64
Ginzberger dr. A. , Der Schutz der Pflanzenwelt in Niederösterreich. [Paulin Alph.]	=	—, Comment faut-il garder les plantes de la Basse-Autriche.	65
Regen Dr. J. , Über die Anlockung des Weibchens von Gryllus campestris durch telephonisch übertragene Stridulationslaute des Männchens. [Zarnik.]	=	— Sur l'amorce de la femelle du Gryllus campestris par les sons de la stridulation du mâle transmis par le téléphone.	127
—, Haben die Antennen für die alternierende Stridulation von Thamnotrizon apterus Fab. ♂ eine Bedeutung? [Zarnik dr. Boris.]	=	—, Les antennes de Thamnotrizon apterus ont-elles une portée pour la stridulation alternante?	127
—, Untersuchungen über die Stridulation von Gryllus campestris L. ♂ unter Anwendung der photographischen Registriermethode. [Zarnik dr. Boris.]	=	—, Recherches sur la stridulation de Gryllus campestris L. ♂ à l'aide de la méthode photographique pour l'enregistrement.	127
—, Untersuchungen über die Stridulation und das Gehör von Thamnotrizon apterus Fab. ♂. [Zarnik dr. B.]	=	—, Examen de la stridulation et de l'ouïe de Thamnotrizon apterus Fab. ♂.	127, 218
Hydrographisches Zentralbureau , Niederschlags- und Wasserstandsbeob. im Savegebiet. [Ferd. Seidl.]	=	—, Observations d'ombromètre et de l' hauteur de l'eau dans le bassin de la Save.	210
Ferd. Seidl , Die in Krain u. Görz-Gradisca 1912/13 beob. Beben. [Sajovic Dr. Gv.]	=	—, Les secousses sismiques observés en Carniole et Gorice-Gradisca.	216
Sajovic dr. Gv. , Prirodopisni sestavki v letnih izvestjih naših srednjih šol.	—, Naturhistorische Aufsätze in den Jahresberichten unserer Mittelschulen.	—, Dissertations d'histoire naturelle, publiées dans les annuaires de nos collèges.	131
Društveni vestnik.	Vereinsmitteilungen.	Chronique de la Société.	
Društ. odbor za l. 1915.	Ver.-Ausschuss f. 1914.	Bureau de la soc. p. 1914.	76
Društvenim udom.	An die Ver.- Mitglieder.	À nos Sociétaires.	76, 245
Društveni občni zbor.	Generalversammlung des Musealvereines	L'assemblée générale de l'association.	76

			Pag.
Osebne vesti.	Personalm Nachrichten.	Notices respectives nos sociétaires.	241
Sotrudnikom Carniole. Novi udje.	An die Mitarbeiter. Neue Mitglieder.	À nos collaborateurs. Les nouv. Sociétaires.	245
Umrli udje.	Verstorbene Mitglieder.	Nos Sociétaires défunts.	80, 148, 246
Predavanje dr. B. Zar- nika „O bojih v ži- valstvu.“ [F. Seidl.]	Dr. B. Zarnik's Vortrag „Über die Kämpfe in der Tierwelt.“	Confér. du Mr. le dr. B. Zarnik sur la con- currence vitale parmi les animaux.	147
Zbirka za Valvazorjevo ploščo.	Sammlung für eine Ge- dächtnistafel Valva- sors.	Contribution en faveur des tablettes pour Mr. Valvasor.	80
Častni diplomi.	Ehrendiplomen.	Deux diplômes d'hon- neur.	148
Dijaška knjižica.	Lesehalle f. d. Mittel- schuljugend.	Cabinet de lecture.	246

Podobe.

Bilder.

Illustrations.

Tab. 1—3. Sedem po- dob k razpravi: Naše ujede.	Taf 1—3. Sieben Bilder zur Abhandlung: Un- sere Raubvögel.	Sept illustrations pour la dissertation: Nos oiseaux de proie.	00
Deset portretov lastni- kov otensteinske gra- ščine iz rodu Lam- bergov.	Zehn Porträte v. Eigen- tümern d. Schlosses Otenstein aus d. Fa- milie der Lamberge.	Dix portraits des pro- priétaires du château Otenstein de la fa- mille de Lamberg.	83
Tri prapreti: Dryopteris cristata. Dr. uliginosa; Dr. spinulosa.	Drei Farne: Dryopteris cristata, D. uliginosa, D. spinulosa.	Trois fougères: Dryop- teris cristata, d. uli- ginosa, d. spinulosa.	123
Starodavna tisa v Stra- nah pod Nanosom.	Die uralte Eibe in Strane unter dem Nanos.	L'if fort ancien à Strane sous le mont Nanos.	146
Brdce in rak.	Webegitter u. Schütze.	Le peigne et la navette.	153
Tkalka pri delu.	Weberin bei der Arbeit.	La tisserande à l'ou- vrage.	154
Srednjeveška dama pri „brdca“ na stojalu.	Mittelalterliche Dame am Webegitter mit Ständer.	Dame du moyen-âge au peigne sur un piedes- tal.	156
Tkalki ob statvah in z brdcem v roki.	Eine Weberin am Webe- stuhl, die andere ein Webegitter haltend.	Tisserande au métier, l'autre avec le peigne.	159
Briolog Julij Głowacki.	Der Bryologe Julius Głowacki.	Mr. Jules Głowacki, bry- ologue.	226
Shem. prerez Kokrske debri v Pečeh pri Kranju.	Schemat. Durchschnitt der Kankerschluht „v Pečeh“ bei Krain- burg.	Profil du ravin de la Kokra près de Kranj appelé „v Pečeh“.	238
Kokrska deber v Pe- čeh pri Kranju.	Die Kankerschluht „v Pečeh“ b. Krainburg.	Le ravin de la Kokra „v Pečeh“ près de Kranj.	237
L. 1881 porušeno ska- lovje v Lajhu p. Kra- nju.	Der Felssturz vom J. 1881 „v Lajhu“ b. Krainburg.	L'éboulement du rocher de l'endroit „v Lajhu“ près de Kranj de l' an 1881.	239
L. 1915 porušeno ska- lovje v Pečeh pri Kranju.	Der Felssturz „v Pečeh“ b. Krainburg vom J. 1915.	L'eboulement de l'en- droit „v Pečeh“ près de Kranj de l'an 1915.	240
Franc Dobovšek.	Franz Dobovšek.	Mr. François Dobovšek.	242

Šola pri sv. Nikolaju

in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi.

Kulturno-zgodovinska študija. Po arhiviranih virih sestavil
dr. Josip GRUDEN

Šolstvo je bilo do velike reforme pod Marijo Terezijo tesno zvezano s cerkvijo in njenim delovanjem. Zelo stare so cerkvene določbe, ki ukazujejo, naj ima vsak župnik klerika, ki vodi petje v cerkvi in oskrbuje šolo. Take določbe so izšle pri nas že za Karola Velikega in se pozneje ponavljajo skozi ves srednji vek. Zato nahajamo pri starih župnijah, ki so bile drugim matice, navadno kako sled, ki nam kaže, da je bil tamkaj šolski zavod, enako pri samostanih in onih redovih, ki so imeli verski pouk ljudstva za svoj namen n. pr. dominikani in nemški viteški red. Redko pa se najde o teh šolah kaj več podatkov, kakor le podpis učitelja na kaki listini s pripombo da je bil pevodnja in učitelj („scholasticus et succentor“, „clericus et scolarum rector“, „ludirector“, „praeceptor“, „schuelmaister“)¹.

Na Kranjskem je bil gotovo najznamenitejši zavod te vrste starodavna šola sv. Nikolaja.

Njeno prednico moramo iskati pri stari župnijski cerkvi sv. Petra na ljubljanskem polju, ki je bila menda enako Gospej Sveti na Koroškem najstarejša cerkev v deželi. Tu se omenja l. 1261 „scholasticus Nicolaus“, a šola je gotovo nastala že takrat, ko so se pri nas uredile stalne župnije.

Na prostranem ozemlju šentpeterske župnije, ki je obsegalo vse povodje Ljubljanice z njenimi pritoki vred, pa se je kmalu pojavila urejena, avtonomna občina, mesto Ljubljana, ki je postala središče vsega duševnega življenja. Zato je naravno, da je dobila tudi svojo cerkev z bogoslužjem in — šolo.

¹ Bestijerevska šola. Kulturni jih je dospel v stromskih dokofih / Istinosi izstihali, so nabitel v svoji knjigi: Cerkevse raznose med stromski v 16. stoletju in nastanovilo ljubljansko - svetlje, str. 118-119.

O cerkvi sv. Nikolaja poroča stara tradicija, da so jo dali sezidati ljubljanski brodarji in ribiči že v 6. stoletju². Da je v tej legendi precej velika kronološka zmota, je vsakomu jasno. Češčenje sv. Nikolaja se je sicer na zapadu pričelo zelo zgodaj (6 stol.) pa je doseglo svoj višek šele v 11. stoletju, ko so prenesli svetnikovo truplo iz Male Azije v italijansko mesto Bari. Tedaj se prilično pojavijo tudi prvi začetki naselbine pod utrjenim gradom koroških Španhajmov, kjer so bili prvi stanovalci vojvodski ministeriali, vojaki, stražniki, uradniki, ki se je pa tekom 13. stoletja z obrtjo in trgovino dvignila v mestno občino z lastnim sodnikom, mestnim svetom in urejeno samoupravo.

Prvotna cerkev sv. Nikolaja se imenuje sicer le „kapela“, ker je bila podružnica sv. Petra, a bila je dokaj prostorna romanska zgradba s tremi ladijami. V cerkvi se je tudi redno opravljala božja služba, ker se je pri njej stalno naselil kapelan, ki je poleg šentpeterske duhovščine imel razna cerkvena opravila.

Prva sled šenklavške šole se nam pojavi iz zgodovinske tmine l. 1418. Pa takrat ni bila morda na novo ustanovljena, ampak po dolgih letih zopet obnovljena „ker je vsled vnemarnosti in nerednosti prejšnjih župnikov ter meščanov prenehala“. V torek po cvetni nedelji omenjenega leta je dal nadvojvoda Ernst na prošnjo župnika Jurija Haugenreuterja in mestnega sveta ljubljanskega dovoljenje, da se ta šola zopet obnovi³. Že tedaj je imela namen, ki ji je ostal skozi vsa stoletja njenega obstanka, da služi izobrazbi pevskega naraščaja pri sv. Nikolaju in h krati za učilnico ljubljanskim meščanom (haben wir angesehen ihr gerecht begeren und auch den gemainen nuz unserer benanten stadt und sonderlich dass der gottsdienst derselben Kirchen mit Singen und lesen in Sanct Niklaskirchen daselbs desto löblicher, andechtiger und fleissiger gehalten und vollbracht werde).

Prva šenklavška šola je morala prenehati že precej časa pred obnovitvijo l. 1418., ker je bilo treba nove prošnje na deželnega kneza in novega dovoljenja, da se je smela zopet otvoriti. Kot vzroke navaja vojvodsko pismo vnemarnost župnikov in meščanov ter neke „nerednosti“. Ako pa listamo v letopisu našega mesta par desetletij nazaj, zadenemo tudi na vnanji vzrok, ki je moral vsaj za nekaj časa prekiniti božjo službo pri sv. Nikolaju in šolski pouk. Bil je to veliki požar, ki je izbruhnil l. 1386. dne 27. junija popoldne „ob času večernic“ (zur Vesperzeit), kakor nam poroča z vso mogočo

² Thalnitscher, *Historia ecclesiae cathedralis*, str. 10.

³ Listina natisnjena v *Diplomatarium Carniolicum* (Mittheilungen des hist. Vereines für Krain 1855), str. 13.

natančnostjo naš domači kronist Valvasor⁴. Tedaj je postala žrtev divjega elementa šenklavška cerkev z vsemi poslopji v okolici, med katerimi sta bili najznamenitejši frančiškanski samostan s cerkvijo in meščanski špital s kapelico svete Elizabete. Takrat je morala pogoreti tudi šola in vsaj toliko časa, dokler ni bilo zgrajeno novo poslopje, o rednem pouku ni bilo govora. Lahko bi se bilo to že zgodilo morda prihodnje leto, toda v resnici je pouk počival več kot tri desetletja. Menda so to tiste nerednosti, ki jih omenja pismo vojvoda Ernsta in „vnemarnost“, ki jo graja.

Cerkev sv. Nikolaja so takrat na novo pozidali v prehodnjem romansko-gotskem slogu in ji dali tisto obliko, katero je naš Gregor Dolničar z vsemi poznejšimi dodatki vred natančno popisal, preden je ob zidavi nove stolnice l. 1700 zapadla ruševinam⁵.

Ljubljana je bila takrat važno trgovsko mesto, še važnejše, nego Gradec ali Trst, ki se vsled premoči sosedujih Benečanov, kar ni mogel osvoboditi tesnih spon, v katere so ga vklepali silnejši in podjetnejši tekmeči. Ljubljančani so bili posredovalci med Benetkami in severnimi deželami. V Benetke so izvažali deželne pridelke, pred vsem železo in železno orodje, platno, kožuhovino, domače sukno. L. 1408. so si izprosili od beneškega dožeta, Tomaža Mocenigo dovoljenja, da smejo svoje blago hraniti in na prodaj izpostavljati v skladišču nemških trgovcev (fondaco dei Tedeschi). Benetke pa so bile tedaj važno izhodišče za ves promet z orientom, kjer se je tudi zbiralo na trgu najfinejše orientalsko blago. Transitno kupčijo z orientalskimi pridelki, so za avstrijske dežele imeli v rokah Ljubljančani, kakor pričajo razni privilegiji, ki jim dovoljujejo trgovino „z beneškim blagom“ na Štajersko, Avstrijsko, Dunaj in druga severna mesta⁶.

S prometom in trgovskimi stiki pa se je vedno bolj širila izobrazba, in se tudi za Ljubljano vedno bolj čutila potreba, da v splošno korist po zgledu drugih mest, dobi svojo šolo. Sicer se omenja v Ljubljani že izza konca 13. stoletja neka šola nemških križarjev, ki je bila pa menda le osnovana za ljudski verski pouk. Mesto je hotelo imeti svojo šolo in jo s pomočjo „vojvodovega svetovalca“ Jurija Haugenreuterja tudi doseglo.

Ni dvoma, da moramo staro šenklavško šolo šteti med „latinske šole“, kjer so se dijaki učili predmetov trivija in kvadrivija, se usposobili za prestop na vsenčillišču, duhovski kandidati pa dobili

⁴ Valvasor, *Ehre des Herz. Erzst. XI. Bndigs*, str. 98.

⁵ *Historia ecclesiae cathedralis*, str. 104.

⁶ Klein, *Diplomatarium*, str. 90 ff.

pod vodstvom duhovnikov potrebni strokovni pouk⁷. V tej obliki se je ohranila šola do 16. stoletja. Iz dolge dobe prvih sto let njenega obstoja vemo le to, da se je s povišanjem šenklavške cerkve v stolnico, moral dvigniti tudi ugled in vpliv šenklavške šole, zlasti vsled povečanega števila duhovnikov, ki so iz nje izšli. Tudi bogoslužje je bilo sijajnejše in neki vnvanji izraz nove dobe, ki je napočila šenklavški pevski šoli, nam je poročilo, da je dal škof Sigismund Lamberg v stolnici napraviti orglje.

Vsled velikih turških napadov je v začetku 16. veka naše šolstvo zelo trpelo. Zmanjkalo je cerkvenih beneficijev, ustanov in denarja. Škof Ravbar toži, da je v osmih letih posvetil le 16 duhovnikov, pa še o teh ni mogoče reči, so li izšli iz domače šole, ali pa so bili tujei. Leta 1534. šenklavška šola niti svojih lastnih prostorov ni imela, ker je takrat ljubljanski mestni svet prosil škofa Frančiška Kacijanarja, naj začasno odstopi kako sobo v škofijski palači šenklavškemu učitelju, da bo mogel imeti pouk⁸. Ko je pod cesarjem Ferdinandom I. škof Tekstor pričel odločno akcijo v prospeh šolstva (1551) so bile že moderne protestantske šole, ki so zagospodovale tudi v Ljubljani in se ohranile do konca stoletja.

Učilnica pri sv. Nikolaju v tem času ni prenehala. Vzdržala se je menda vsaj kot pevska šola, ker čitamo tu in tam ime kakega šenklavškega učitelja ali pa se šola mimogrede omenja, tako l. 1575, ko prosi šenklavški „šomašter“ z drugimi nemškimi učitelji od magistrata dovoljenja, da bi smeli o sv. Treh kraljih popevati po hišah kolednice⁹. Škof Tavčar je izkušal staro šolo obnoviti v nekdanjem obsegu, ker je želel, da bi služila izobrazbi duhovskega naraščaja in se učenci v njej pripravljali za graške jezuitske šole. L. 1589. poroča papežu: „Pri svoji cerkvi vzdržujem razun že omenjenih štirih vikarjev dva kapelana, kakor tudi enega učitelja in 6 gojencev ali dijakov, ki opravljajo vsi poleg svojih študij za šolo in glasbo, tudi razne posle pri stolnici“. Šenklavška šola je služila torej začetnemu pouku, kakor tudi višji izobrazbi, vendar v tej obnovljeni obliki ni dolgo trajala. Nova doba se pričinja z njo po zmagi katoličanstva nad luteranstvom.

Precej razširjeno je mnenje, da po končani protireformaciji na Kranjskem splošno ni bilo nič preskrbljeno za nižje ali ljudske šole in da so na tem polju šele terezijanske reforme prinesle novo živ-

⁷ Več o tem v moji knjigi: Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju, str. 110.

⁸ Kapiteljski arhiv, fasc. 38, št. 1.

⁹ Mittheil. des Musealvereines 1893, str. 126.

ljenje¹⁰. Vendar temu ni tako. Dasiravno o kakem splošnem ljudskem pouku v 17. veku ne moremo govoriti, vendar ni manjkalo učilišč, kjer so si lahko otroci pridobili potrebnega znanja v čitanju, pisanju in računanju. Izven Ljubljane so taka učilišča izkazana za Kranj, Škofjo Loko, Kamnik, Idrijo, Novo mesto. Te šole so se v nasprotju z latinskimi ali srednjimi šolami navadno imenovale „nemške šole“, pozneje tudi trivialne šole, ker so se na njih poučevali predmeti „trivija“ (prvi pojmi gramatike, retorike in dialektike). Istemu namenu je imela poslej služiti tudi šola pri sv. Nikolaju.

Ko so ustanovili v Ljubljani l. 1597. jezuiti svoje latinske šole, so spoznali takoj, da jim bo težko dobiti sposobnih učencev, ako ne poskrbe tudi za začetne šole. K letu 1597. poroča jezuitski letopis (*Historia annua*): „Otvorili smo dva najnižja razreda, pa izključili tiste učence, ki še niso znali čitati. Zaradi nesposobnosti učencev, so se obravnavala v obeh razredih „*Principia grammaticae Emmanuelis*“. Eden izmed učiteljev je imel namreč take, ki so nekoliko boljše čitali, drugi pa učence, ki so s težavo zlogovali (*balbutientes*)“. Od šole sv. Nikolaja ni bilo mnogo pričakovati. Ko se je mestni svet zopet pokatoličnil, se je sicer spomnil svojih nekdanjih obveznosti nasproti šenklovski šoli in dal nakupiti nekaj šolske opreme, toda hipoma se zanemarjena šola ni dala dvigniti. Tedanji učitelj in duhovnik Ivan Plehan je imel le malo učencev¹¹. Zato so jezuiti sami vzeli stvar v roke. Leta 1601. je sam avstrijski provincial Carillo v pismu z dne 23. oktobra priporočal generalu Aquaviva otvoritev začetne šole v Ljubljani. V njem poudarja sledeče: Vsa mladina v Ljubljani je protestantska, zato bi bilo tudi za stariše in druge rodbinske člane velikega pomena, ako bi se zgodaj poučevala v veronauku. Taka začetna šola bi bila tudi pripravno semenišče za gimnazijske razrede. Ker so vse protestantske šole odpravljene, ni v mestu nobene šole za otroke, razun one pri

¹⁰ Pri tem je bil povzročitelj tega mnenja zlasti Dinitz, ki v svoj knjigi večkrat poudarja poudarja pomanjkanje ljudskih šol v 17. in prvi polovici 18. veka. Tako piše (IV, str. 124) o petlici ku omenja ustanovitve učilniške šole: „Der Stifter Jakob v. Schellenburg hatte für diese menschenbildende Anstalt — die erste Volksschule seit der Reformation — die Güter der Fürsten von Auersperg und Eggenberg mit dem Herra Fabianitzsch um 21.000 Gulden gekauft“ in nepolj arnjeg (str. 107): „Die unerschütterliche Wohltat der Kaiserin Maria Theresia für die große Mehrzahl der Bevölkerung ... war die Wiedererrichtung der auch in Krain seit langem verfallenen des Hergotts (Hris), seit den Stürmen der Gegenreformation untergegangenen Volksschule“. Prim. Jerm. nasproti Walterja Gluck — *Zitiertes zur Schulgeschichte Laibachs von der Hussitenzeit bis zur Reformation* (München) — der Mühlvereins für Krain 1885, str. 120 u. l.

¹¹ Mühlver. I. 2.

Sv. Nikolaju, ki se pa tako slabo upravlja, da nima nikakega ugleda in stariši svoje otroke raje v nobeno šolo ne pošiljajo. Sprejem otrok v našo šolo cenijo starši visoko, kakor so doslej tudi zelo zamerili, ako smo jih zavrnil. V Ljubljani se torej šola za abecedarje posebno v tem času restavracije sme prav tako malo odreči, kakor v Gradeu, na Dunaju ali kje drugej. Ako primanjkuje zmožnih ljudi, bodo ljubljanski jezuiti najeli na svoje stroške kakega vnanjega mladega učitelja, ki bode pod njihovim nadzorstvom vodil šolo¹².

Kakor je provincial nasvetoval, tako se je tudi zgodilo. Svetni učitelj je zdaj vodil najnižji razred, takozvano „classis infima“ (elementaris ali parva). Leta 1608. se je ta elementarna šola še izpopolnila, ker je škof Hren na prošnjo nekega patra za njo najel dva učitelja, in za pouk deklic še posebej eno učiteljico, katero tudi pozneje redno nahajamo v Ljubljani¹³. Šola za abecedarje je bila menda nastanjena v jezuitskem kolegiju, o dekliški šoli pa vemo le toliko, da je bila na „Starem trgu“.

Med tem ko so si uredili jezuiti svojo šolo kot pripravljalnico za gimnazijo, je tudi šenklavška šola še naprej poslovala in imela včasih celo po dva učitelja. Vsaj tako moramo sklepati, ako čitamo, da je l. 1610. prosil Jeremija Peinauer, succentor ecclesiae Sti. Nicolai, mestni magistrat za podporo, češ da dobi svojo plačo še le o prihodnjem sv. Juriju, „postranskega zaslužka pa poleti ni, ker prihaja ta čas le malo otrok v šolo“. Kmalu potem (1612 in 1613) se imenuje voditelj (ludirector) na šenklavški šoli Lenart Marius, artium et philosophiae baccalaureus. Iz poznejših kompetenčnih prošenj pa povzamemo, da je bil „succentor“ navadno podučitelj in organist.

Pod Marijevim vodstvom se zopet jasno pokaže razmerje šenklavške šole do mestnega magistrata, ki je oskrboval šolske potrebščine, dajal učitelju del plače, ob posebnih priložnostih pa še vrh tega razne nagrade za cerkvena opravila. Tako je l. 1612. Marius prosil magistrat, naj mu nakaže honorar „za opravilo, ki ga je imel v cerkvi v čast mestnega sodnika“ češ da je pevcem obljubil nagrado in so ti že izpraznili nekaj četrtink vina na ta račun. Menda je misliti tu na zahvalno pobožnost, s katero se je navadno zaključila volitev mestnega sodnika. — Naslednje leto nahajamo Marija zopet med prosilci za podporo, češ da je izgubil do 20 gold. dohodkov, ker so prestavili cesarski špital, z drugimi 24 goldinarji, ki mu jih je še ostalo, pa se ne more z ženo vred preživljati in poleg tega še plačevati kantorja. Tudi mu mnogo darov (regalia) odzamejo

¹² Duhr, Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge, II/1, str. 346.

¹³ Duhr o. c., II./2., str. 25.

razni učenci, ki sami napravljajo pevske zборе za figuralno petje. — Na drugi strani nahajamo podatke, da so tudi škofje skrbeli za vzdrževanje učitelja in pevcev. Tretji vir dohodkov je bila šolnina, ki so jo navadno otroci plačevali vsake kvatre (20—30 kr.) Vendar vsi ti viri niso mogli zadovoljiti učiteljev, ki zopet in zopet tožijo o slabih dohodkih in prosijo podpore.

Poleg teh javnih in rednih šol, ki jih je vzdrževalo škofijstvo, oziroma mesto in jezuitski red, pa takrat ni manjkalo v Ljubljani še drugih, zasebnih osnovnih šol. Tako je l. 1609. prosil Ludovik Mordax škofa Hrena, da bi smel v Ljubljani otvoriti nemško šolo (eine teutsche Schreib- und Rechenschuel). Mordax je bil preje protestantski učitelj a se je povrnil h katoličanstvu in se izkazal pred škofom z izpovednim listkom. Njegova prošnja je bila uslišana in poslej se omenja njegovo ime v raznih listinah tja do l. 1620¹⁸. Kmalu potem je vložil enako prošnjo za otvoritev šole Jurij Faigler, toda škof jo je zavrnil, češ da je v Ljubljani dovolj nemških šol in da učitelji drug drugemu odjedajo ljubi kruhek (und einer dem Andern das liebe Brot vom Maul abschneiden würde). Ko je l. 1612. šel Mordax za nekaj časa v Trst, da otvori tam nemško in latinsko šolo, je Faigler ponovil svojo prošnjo, vendar ne vemo s kakšnim uspehom. Ob takih razmerah radi verjamemo letopiscu jezuitskega kolegija, ki beleži k letu 1613 v Ljubljani šest osnovnih šol za dečke in deklice.

Trajno vendar ni šlo, da bi škofijstvo in jezuitski red vzdrževala vsak po eno šolo. Zato sta se mesca avgusta l. 1621 na prošnjo škofa Hrena oba zavoda združila ali bolje rečeno jezuitska začetna šola, ki je tedaj štela 70 učencev, se je preselila k sv. Nikolaju, kjer je nastala sedaj pripravnica za latinsko gimnazijo in h krati izobraževališče za domači pevski naraščaj. V naslednjih desetletjih se imenujejo šenklayški voditelji: Valentin Pistorius (Mlinar? 1637 do 1644), Balthasar Gunter (1653-1663), Janez Fischer (1663-1679), Janez Jurij Hintersinger (1679—1694) in Gregor Wilfan (1694—?). Hkrati so delovali na tej šoli tudi podučitelji (Untermeister, succentor), ker čitamo, da je Janez Fischer učil na šenklayški šoli 50 let, a bil le kakih 15 let pravi voditelj, enako je bil Hintersinger najprej 14 let in Gregor Wilfan 11 let podučitelj, preden je dobil mest voditelja¹⁹.

Kmalu potem, ko je preminula jezuitska ljudska šola, čujemo v Ljubljani še o neki mestni šoli, ki je bila nastanjena v mesoárnikem

¹⁸ Kapitulski arhiv, fasc. 38.

¹⁹ Kapitulski arhiv, fasc. 38 in 37.

špitalu, kjer je magistrat priredil nekaj prostorov za šolsko porabo in jih oddajal vsako leto „nemškim učiteljem“ v najem. Leta 1634. je bil učitelj v špitalski šoli Janez Commissarius, ki je prosil magistrat naj mu pregleda najemščino, češ, da mu skoraj polovico otrok ostane dolžnih šolnino, ki bi jo morali plačevati vsake kvatre in se jezi nad nespametnimi stariši, ki hočejo da bi jih učitelj v polovici leta že vse potrebno naučil, ko je vendar zaradi njih nestalnega spomina nemogoče, jim vliti nauk v tako kratkem času. Toda mestni očetje so Commissarjevo prošnjo zelo nemilostno sprejeli in mu sicer enkrat za vselej še dovolili 10 gld. popusta pa hkrati tudi naznanili, ako se mu hišna najemščina zdi previsoka, naj si pa drugod poišče stanovanje¹⁶.

V naslednjih letih se stalno omenjajo tri ljubljanske šole: pri Sv. Nikolaju, v špitalu in na Starem trgu, kjer je redno poučevala po ena učiteljica. Vendar poslednja ni bila odmenjena le za deklice, ampak za otroke obojnega spola v prvem šolskem letu, med tem, ko so starejši učenci in učenke pohajali šenklavško ali špitalsko šolo.

Veliko preglavice so napravljali rednim, od gosposke potrjenim učiteljem šušmarski konkurenti, ki so prihajali v obilnem številu v Ljubljano in tu odvarjali svoje zasebne ali zakotne šole (Winkelschulen). Značilna je v tem oziru neka pritožba na škofijstvo brez datuma, ki je bila pa soditi po podpisanih osebah vložena okoli l. 1650. in ima sledečo vsebino:

Do sedanjega časa je bila navada, da so se učitelji, preden so bili sprejeti od svetne oblasti v službo, predvsem obrnili na ljubljanskega škofa, da jih je potrdil in so le tri učne moči, dva moška in ena ženska za male otroke, smele imeti svojo šolo, kar so s prisego potrdili tudi podpisani šolski voditelji. Ta navada pa je zdaj žal popolnoma izginila in po vseh kotih se „šomaštri“ (schulmaister) lotevajo stvari, ki je ne razumejo. Med temi je tudi neki Miha Wapfinger, ljubljanski meščan in krznar, ki se je drznil otvoriti šolo, ne da bi bil zato sposoben, ker se peča le s krznarstvom in prepušča vodstvo šole popolnoma svoji ženi, ki ni večča čitanja in pisanja ter vedno le s šibo v roki s pomočjo nekaterih otrok, ki sami dosti ne znajo, opravlja pouk. Tudi se je drznil (Wapfinger) ob Novem letu v imenu učiteljstva poslati nekaterim gospodom nove koledarje, ki potem od podpisancev niso hoteli nobenih sprejeti, dasiravno ti uče in strahujejo njih mladino. Na ta način se jim jemljejo navadni novoletni darovi pa tudi odjeda košček kruha, ko vendar sami ne znajo nobene druge obrti, njih tekmeec pa bi lahko živel od svojega

¹⁶ Mittheil. des Musealvereines 1893, str. 129.

krznarstva. Pri takih „inštruktorjih“ se tudi ljuba mladina vedno bolj kvari. Zato naj škof odpravi take šušmarje, ki se vrivajo, in kakršen je tudi pritepenec v Nemški ulici, ki naj bi bil ostal pri mladini na Koroškem, ako je hotel biti učitelj, sicer podpisani ne bodo mogli niti sami vzdržati šol, niti si preskrbeti dobrih podučiteljev. Mihaelu Wapfingerju pa naj se ukaže, da ostane pri svojem rokodelstvu. Podpisani so: Johannes Commisarius Burger und teutscher Schuelhalter im Spital, Balthasar Gummrer, Burger und deutscher Schuelhalter neben dem Bistumb; Elisabet Hassin Wittib, theutsche Schulmeisterin zu Laibach auf dem Alten Markt.¹⁷

Prošnja ni dosti pomagala, ker se v naslednjih letih poleg imenovanih rednih učiteljev še vedno omenjajo drugi „nemški“ učitelji: Janez Fider, Gregor Smole, Janez Cividator in Janez Mravljec. Poslednji je bil učitelj v komendi nemškega viteškega reda; vendar se ne da dokazati, če je bila tamkaj stalna šola. Zoper Smoleta so se l. 1653. Commisarius, Gummrer in Fider iznova pritožili, češ, „da je le navaden oštir“ in vrhutega še njim sovražen¹⁸. — Gorenja spomenica omenja tudi neke navade, ki se je med ljubljanskimi učitelji precej dolgo ohranila. Ob Novem letu so pošiljali staršem svojih učencev koledarje in za to dobivali neki dar (regal). Menda je ta navada še ostala iz tistih časov, ko so se v šolah poučevali predmete kvadrivija, med katere je spadala tudi astronomija, in je bila glavna dolžnost učitelja v tem oziru, da sestavi cerkveni koledar z vsemi premakljivimi in nepremakljivimi prazniki, luninimi izpremeni in drugimi sličnimi časovnimi določbami.

Poleg imenovanih zakotnih šol pa nahajamo v Ljubljani v onem času tudi še drugačne učilnice, takozvane jezikovne šole (Sprach-Schulen), kjer so učitelji za malo odškodnino poučevali razne jezike, ki so se zdeli Ljubljančanom potrebni. Tako je l. 1636 neki Primož Felician Hömig, ki je bil vešč peterih jezikov, prošil magistrat, da sme otvoriti šolo. Ta mu je odgovoril, „da noče ovirati koristi prosilčeve, temveč ga sprejeti za učitelja, dokler se bode lepo vedel in kolikor časa bode sam hotel, vendar s pogojem, da se prôje obrne na škofa kot ordinarija za pisмено dovoljenje¹⁹.“ Podobne navade izvira brez dvoma izza časa protireformacije, ko se je moral zaradi mnogih protestantskih učiteljev škof prepričati o pravovernosti prosilcev, ki so bili dolžni pred njim se izkazati z izpovednimi listki in priseči na katoliško veroizpoved. Jezikovne šole se posledaj omenjajo lja do

¹⁷ Kapitulni arhiv, list. 30.
¹⁸ Mittheil. des Museumvereins, Dm. ser. III.
¹⁹ Mittheil. 1. 10.

časov Marije Terezije. Značilno je za tedanje jezikovne razmere v Ljubljani, da so deželni stanovi l. 1675. prošnjo nekega učitelja, ki je hotel poučevati nemščino in italijanščino, odklonili z motivacijo, da se v Ljubljani že vsakdo doma nauči treh jezikov: slovensko, nemško in italijansko²⁰.

Šenklovška šola je proti koncu 17. veka vsled nezmožnosti učiteljev precej propadala. Omenil sem že, da je nad 50 let Janez Fischer vodil petje v stolnici in poučeval v šoli. Odkar je postal voditelj (Schulmeister) je imel sicer pomočnika Janeza Jurija Hintersingerja, toda njemu samemu je starost in bolehavost preprečila skoraj vsako delovanje. Po smrti (1679) mu je Hintersinger postal naslednik. V tem času nam ohranjene listine nudijo zanimiv vpogled v notranji sestav in učni red šenklovške šole²¹.

Že oseba tega šenklovškega „šomaštra“ je zanimiva. V prošnji za službo poudarja Hintersinger, da je pred 14 leti prišel z ženo in peterimi malimi otroci k stolnici v službo, da je zaradi vednega bolehanja voditelja Fischerja kor in šolo moral sam opravljati in obljublja, da bode enako pridnost in vnemo kazal tudi v bodoče. Tu se Hintersinger sam označuje za oženjenega moža in očeta peterih otrok. Vendar ga listine l. 1681. in tudi ob smrti l. 1694. imenujejo duhovnika. Moral je torej kmalu po nastopu ravnateljske službe prejeti mašniško posvečenje. Prestop iz učiteljskega v duhovski stan se je splošno večkrat dogajal, ker sta bili šola in cerkev tesno zvezani in so imeli učiteljski posel za neko pripravo na duhovski poklic; posebej še o učiteljih pri stolnici večkrat čitamo, da so prejeli duhovniško posvečenje. Tako je l. 1617. šenklovški šolski voditelj Martin Caprarius (Kozak?) povabil mestni svet k svoji primiciji. Hintersinger je moral biti vsaj že udovec, ko je postal ravnatelj in še vendar ostane čudno, da mu precej številna rodbina ni bila ovira za sprejem mašniškega reda.

Škofijstvo ga je sprejelo eno leto za poskušnjo (!). Pri tej priliki je podpisal Hintersinger reverz, v katerem obljubuje, da bode svojo službo vestno opravljal in posebej poudarja sledeče točke: 1. Se zavezuje, da hoče vzdrževati štiri pevce, enega altista, enega tenorista in dva „diskantista“ (sopranista). 2. Božjo službo hoče po stari navadi osebno z imenovanimi štirimi pevci poveličevati. 3. Mladino bode poučeval v čitanju, pisanju, računanju in petju, cerkev oskrboval s potrebnimi ministranti in skrbel za red pri pogrebih in procesijah. 4. V slučaju, da odide iz službe, bode vestno vrnil

²⁰ Letopis Matice Slovenske 1877, str. 274.

²¹ Za naslednje kapiteljski arhiv, fasc. 38. in 97.

prejete knjige in glasbene kompozicije. Ako bi vsega tega ne izpolnil, ima škof pravico ga odstaviti od službe, pa tudi sam si pridržuje pravico tekom enega leta se službi odpovedati, ako bi se mu drugej sreča obetala („alles bei Verbindung des allgemeinen Landschadenpundts in Krain“).

Oglejmo si zdaj učni red, ki ga je moral novi šolski voditelj s svojim podpisom potrditi in po katerem se je vršil pouk v šenklavški šoli. Ta važna listina, ki jo podajem dobesedno v prilogi, nam razkriva velik del tedanjega učnega načina in učnih ciljev.

Učni red šenklavške šole nam je ohranjen v treh izvodih, ki izvirajo iz različnih let. Najstarejša recenzija (imenujmo jo A) nosi datum 16. avgusta 1679 in podpis šolskega voditelja Hintersingerja. Druga (recens. B) je brez datuma, pa očitno za par desetletij mlajša. Odlikuje jo lepa in razločna jezuitska pisava, kakršno nahajamo v začetku 18. stoletja v jezuitskem letopisu (*Historia annua*) ljubljanskega kolegija in dnevniku prefektov (*Diarium praefecturae*). V primeri s prvo ima nekatera dopolnila, oziroma poopravitve posameznih predpisov. Tudi je učni red natančnejše izdelan in sega bolj v posameznosti, kar vse priča, da je nastal nekaj desetletij za prvim. Tretji izvod (C) je dobesedni prepis druge recenzije, pa ima znake, ki ga stavijo v tretje, četrto ali peto desetletje 18. veka²². Na robu je neka mlajša roka dostavila opazke, ki nam kažejo, koliko so se takrat posamezne točke učnega reda izvrševale. — Vse tri recenzije skupaj nam jasno pričajo, da je šenklavška šola poslovala tja čez sredo 18. veka in nas skoraj vodijo v dobo ljudske šole, ki se je pričela z reformami cesarice Marije Terezije. Pa tudi razlike med njimi so značilne.

O namenu šole, pravi učni red, da ima biti „neko semenišče za figuralno in koralno petje“ in za osnovne nauke (rudimenta) v čitanju, pisanju in tudi v latinščini. — Razdeljena je bila v dva razreda, ki sta imela vsak po enega učitelja. Prvi razred so obiskovali abecedarji, ki so se vadili v poznavanju črk, zlogovanju, čitanju in tudi že pričeli pisati. Pri tej priliki opozarja naše navodilo učitelja, naj pazi, da bodo otroci delali enako velike črke. V drugem razredu so se učenci vadili v čitanju, pisanju in se tudi že učili osnovnih naukov latinske slovnice. Za učno knjigo jim je pri tem služilo delo Emanuela: *Principia grammaticae*²³. Čudno je, da o ra-

²² Muzejski asistent Dr. Majer se je opozoril, da kritično tisk. izm. št. 1. je pogoltna manjkajoča beseda: *se* in beseda izpisana, zakej sind. letnja, *se* in *se* zvesti humanistično latinščina pisavo 18. veka.

²³ Pod tem naslovom vsebuje knjigo *Historia sonnae colligae* (1679), str. 30, 7 (rekepis v dr. muzeju). Šol. učni red vsebuje vsebinsko knjigo.

čunanju v navodilu ni besedice, dasiravno ne moremo misliti, da bi se bilo popolnoma prezrlo, ker je navajajo druga poročila. — V obeh razredih se omenjajo pri pouku razne skupine (pevcev in nepevcev, bolj in manj napredujočih učencev) iz česar bi se dalo sklepati, da so bili v enem razredu skupaj učenci raznih stopenj in da je pouk na šenklavški šoli trajal vsaj tri do štiri leta.

Posebno skrb so v šenklavški šoli obračali na petje, ker je imela vzgajati pevce za domači cerkveni kor. Pouk je trajal dopoldne in popoldne po eno uro. Vendar se učenci, ki niso imeli posluha niso udeleževali pevskih vaj, ampak se med tem bavili s čitanjem ali pisanjem. — Pri pouku petja je seveda morala priti do veljave tudi slovenščina, ker so se slovenske pesmi v šenklavški cerkvi pogosto prepevale. „Historia annua“ poroča k letu 1599. o jezuitskih dijakih — ki so tedaj še izključno prihajali iz šenklavške šole — da so o Božiču prepevali latinske, slovenske in nemške pesmi.

O pouku nemščine učni red ne daje podrobnejših navodil. Da se pri sv. Nikolaju ni zanemarjal, nam priča že ime „nemška šola“. Vendar se menda ni višje vzpel, kakor do čitanja in pisanja. Nemška slovnica se gotovo ni poučevala, ker je niti na jezuitskih srednjih šolah niso učili²⁴. — Kar nas pa zlasti zanima je to, da omenja naša inštrukcija tudi vaje v pisanju ljudskega jezika. Popoldne po večernicah, od 1/2 4. do 4. ure je moral učitelj z učenci napraviti kratko „concertatio“, to je tekmovanje v lepem ali hitrem pisanju, gladkem čitanju, petju, kakršno je še posebej zaukazano v večjem obsegu ob sklepu tedna in leta, ko je bilo združeno z darili za marljive učence. Potem pa ukazuje učni red, naj učitelj one pol ure tudi še narekuje tvarino za pisanje v ljudskem jeziku in sicer v kratkih, lahko umljivih stavkih, ki naj ne obsegajo dosti več, kakor štiri besede. Na tem mestu „sermo vulgi“ po vsej priliki ne pomenja drugega, kakor slovenski jezik. Že Trubar govori na raznih krajih o slovenščini kot jeziku „preprostega ljudstva“. Škof Scarlichi pravi l. 1631. v poročilu na papeža o Ljubljani: „Vulgus carniolico idiomate utitur, quod est selavonico affine, tribunalia vero germanico, plerique et civilioris conditionis homines ut plurimum italico“²⁵. (Preprosto ljudstvo govori kranjsko narečje, ki je sorodno slovanskemu, oblasti rabijo nemški jezik, izobraženi ljudje pa večinoma italijanski). Slično piše tudi Valvasor, da je nemščina v navadi pri plemstvu in izobražencih, dahingegen die andre, nehmlich die win-

²⁴ Prim. Duhr, *Gesch. der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge*, II./1., str. 506. sl.

²⁵ Kapiteljski arhiv, fasc. 57, st. 50.

dische oder slavonische sich der Dorfzungen und anderer gemeiner Lippen bedient.²⁶ In zopst na drugem mestu: Die rechte allgemeine Landsprach ist die krainerische . . . Jedoch redet aller Adel insgemein deutsch, auch krainerisch und italienisch.²⁷

V drugih sodobnih virih se imenuje slovenščina: lingua vernacula, lingua vulgaris, idioma carniolicum, idioma slavicum vel slavonicum etc. — Iz navedenih mest lahko spoznamo, da „vulgi sermo“ ne more pomeniti nemščine, ker se nikdar ne označuje s tem izrazom. — Isto moramo tudi nujno sklepati iz konteksta navodila. Nemščina se je v šoli najh bolj negovala in iz nje je bil v izpričevalu poseben red. Zato ni verjetno, da bi bile vaje v nemškem pisanju omejene na zadnje [pol ure popoldan, ker se izrecno omejuje za druge dopoldanske in popoldanske ure. Sestavitelj učnega načrta je mogoče na tem mestu nemščino tem manj označiti kot „vulgi sermo“, ker jo pozneje sam imenuje „locutio germanica“. Tudi bi bilo v tem slučaju posebno navodilo, kaj je še treba poleg tekmovalja popoldne delati, odveč, ker so se nemške pismene vaje vršile tudi ob drugih urah, pač pa ima navodilo svoj pomen, ako pomenja „vulgi sermo“ slovenščino. Učni red je s tem ravnatelj „nemške šole“ pri sv. Nikolaju posebej opozoril, da vadi svoje učence vsaj pol ali en četrt ure na dan tudi v pisavi slovenščine, ker je ta v Ljubljani „ljudski jezik“²⁸.

Pred slovenskim pisanjem so morale seveda biti vaje v slovenskem čitanju. Da so šenklavški učenci tudi slovensko čitali, sklepamo iz tega, ker so se že zaradi latinščine morali naučiti latinskih črk in pa ker je bil vsaj v spodnjem razredu pri veronauku v rabi slovenski „Mali katekizem Kanizijev“, kar hočem skoraj dokazati.

Veronauku sta bili po našem učnem načrtu odmerjeni dve uri, ena v petek, druga v nedeljo. Od drugod še vemo, da je bil ta nauk navadno popoldne od 1. do 2. ure. Ob petkih je poučeval učitelj v šoli, ob nedeljah pa izpraševal duhovnik v cerkvi in imel na otroke tudi kratek nagovor. — O načinu pouka govori obširneje jezuitski zgodovinar Dühr, ki poroča o Ljubljani na podlagi listin avstrijskega provincijalnega arhiva sledeče²⁹: Novo metodo kateheze so vpeljali jezuiti v Ljubljani l. 1615. Učili so dečke in deklice, ki so sedeli v ločenih vrstah raznih molitvic, jih izpraševali in najmar-

²⁶ Valvasor, *Entre des Herzogthums* (Lyon VI, str. 273).

²⁷ Valvasor II, str. 184.

²⁸ Za šenklavsko pismo ne bilo šole v ljublj. slovenskine in posebno pismenosti za spoznavanje slovenskih pism, ki so se učile v cerkvi in pri drugih priobčinskih.

²⁹ Dühr, *Geschichte der Jesuiten* II/1, str. 347.

ljivejše obdarovali s podobnicami ali drugimi sličnimi darilci. Dobro je služil pri tem slovenski katekizem s podobami, katerega so dali natisniti v Augsburgu.

Katekizem, ki ga pisatelj tu omenja, je v slovenski slovstveni zgodovini znan pod imenom Mikčev katekizem, ker ga je stolni dekan dr. Mihael Mikec dal natisniti na svoje stroške in je izšel prav tisto leto, ko se je vpeljala v Ljubljani nova metoda kateheze. Prevajatelj tega malega Kanizijevega katekizma je skoraj gotovo p. Janez Čandik, znani pisatelj „Evangeljev in Listov“, ki je poslovenil par let pozneje (1618) tudi večji „Catehismus Petra Canisia“ in v letih 1613—1620 imel kateheze pri sv. Jakobu. — Lahko je dokazati, da se metoda ljubljanskih jezuitov ni skoraj nič izpremenila tja do časov šolske reforme pod Marijo Terezijo in postala celo merodajna za druge cerkve. Za Kranj je tako nedeljsko izpraševanje izpričano v letu 1649., ko je šolski voditelj Jurij Krt ob nedeljah popoldne ob eni uri vodil šolsko mladino v župno cerkev, kjer je duhovnik mladino učil in izpraševal krščanski nauk ter pridnim učencem dajal „munuscula“ (darilca)³⁰. Pod škofom Künburgom se je l. 1702. vpeljal isti način kateheze, ki je bil že v navadi pri jezuitih in v stolnici od l. 1615., oziroma 1620., tudi v cerkvi sv. Petra in v štirih Ljubljani najbližjih cerkvah³¹. In prav neposredno pred vpeljavo nove šole (1761) čitamo v nekem poročilu ljubljanskega magistrata, da sta v Ljubljani dve nemški šoli (menda šenklaška in špitalska). Krščanski nauk se poučuje navadno ob petkih ali sobotah popoldne po Kanizijevem katekizmu za otroke, in sicer pozneje v nemškem v začetku pa v slovenskem jeziku (nach dem Kindlehrbüchel von Canisio sowohl in deutscher auch im Anfag in der Landsprach). Otroke vodita ob nedeljah en učitelj k jezuitom, drugi v stolnico, kjer ima duhovnik kratek nagovor (exhortation), potem jih izprašujejo in obdarujejo z malimi darovi³².

Po mojem mnenju je služil slovenski katekizem v šenklaški šoli tudi za čitanko. Znano je, da je že Trubar pred svoj prvi katekizem postavil abecednik, po katerem bi se mogli „ti mladi inu preprosti Slovenci lahko v kratkim času brati nauuzhiti“. Trubarjev abecedarij obsega nemško in latinsko abecedo, samoglasnike, po dva samoglasnika vkup (au, eu, ou), zloge z enim in dvema soglasnikoma (bad, bed, bid, bod, bud) in besede po abecednem redu (Abel,

³⁰ Izvestja Muz. društva XIII, str. 45.

³¹ Dolničarjeva ljubljanska kronika k letu 1702. (Izv. Muz. društva XI, str. 93.)

³² Mestni arhiv, fasc. 73. Besedi „im Anfang“ sta bili pozneje na koncu strani dostavljeni.

Abraham, Andrei). Ne vemo, je li imel slovenski „Mali katekizem“ tudi za uvod abecednik ali ne, ker se nam noben izvod te knjige ni ohranil. Poroča se nam pač, da je imela ta knjižica nek drug važen pripomoček, namreč ilustracije, ki so nazorno predstavljale posamezne nauke; abecednik se nič ne omenja. Znano pa je, da je l. 1762. v Celovcu tiskani Kanizijev katekizem imel na štirih straneh kratko „vižo brat se učiti“ in da je tudi Paglovec l. 1745. svojemu „Tomažu Kempenzarju“ pridejal „Tablo teh puhštabov“. Za šenklovsko šolo posebej tak abecednik morda ni bil potreben, ker so otroci itak že zaradi petja morali takoj v začetku poznati latinske črke in se vaditi v latinskem čitanju.

O drugih podrobnostih pouka naš učni red ničesar ne omenja. Izmed šolskih knjig je navedena le latinska slovnica Emmanuelova, ki se je pozneje rabila tudi v nižjih razredih jezuitskih šol¹⁵. O nemških učnih knjigah ne zvemo ničesar. Razun nemškega Kanizijevega katekizma, ki je otrokom drugega razreda služil za veronauk in morda tudi za čitanko, tudi tu menda ni bilo posebno dobro preskrbljeno. Pač pa še zvemo nekatere druge posameznosti, ki niso brez kulturno-zgodovinske vrednosti.

Pouk je trajal z nekaterimi presledki dopoldne od 7. do 10. ure, popoldne od ene do štirih. V sredo je bil prost dan, ko so se šolarji udeleževali le maše in večernic, pozimi pa je bilo prosto le popoldne. Morda so tedaj odpadle kake jutranje učne ure. Koncem leta se je vršil izpit, „da se ugotovi napredek posameznih učencev“. Tisti učenci, ki so izpit prestali, so smeli potem obiskovati latinske šole pri jezuitih, posebno marljivi so dobili premije. Seveda se je vse to godilo s primerno slovesnostjo. V izpričevalih je imel biti zlasti (*potissimum*) red iz nraavnosti in nemščine.

Učni red poudarja tudi potrebo krščanske vzgoje. V ta namen naj hodijo pridno k maši in pridigam. Dva prepisa (B. in C.) imata pri tej točki dostavek *ad quod iuvabit assignare capitulum*, kar pomenja, naj jih učitelj pred mašo zbere v šoli, da more nadzirati udeležbo. K verskim vajam je spadala tudi mesečna izpoved. Poznejši dostavki ukazujejo učitelju naj pri tem rabi izpovedne listke, da ugotovi, če izvršujejo učenci to šolsko zapoved. Dopoldanski in popoldanski pouk se je začel in končal z molitvijo in v 18. veku s petjem cerkvenih himen, katerim je sledila kratka molitvena. Pred jutranjim poukom so peli himno: „Christe qui lux es, et dies“.

¹⁵ Ta knjiga je bila po vsi priliki približno štiri toleste, Valon, Tercosius: „Ars Grammatica“, ki se navadno pogosto kot šolska učna knjiga na avstrijskih šolah.

(„Kriste, ki si nam luč in dan“). Ta stara cerkvena pesem, ki so jo nekateri pomotno pripisovali svetemu Ambrožu, se je nekdam rabila v cerkvenem oficiju za sklepno ali povečerno molitev (completorium). Trubar jo je prevel v slovenščino, toda po nemškem prevodu, in jo vstavil v svojo pesmarico pod naslovom: Completa. Vezherna molitou³⁴. Besedilo prve kitice je zelo primerno za jutranjo molitev in slove v Trubarjevem prevodu tako: „Criste, kir boš imenovan — prava luč, zarja, beli dan — s svitlobo si v temi obdan — sveti nam v ta tvoj svetli stan“. V 18. stoletju je na njeno mesto stopila pesem: „Jam lucis orto sidere“, ki je še vedno vsak dan v rabi pri cerkvenem oficiju. Dopoldanski pouk se je završil s pevanjem: „Da pacem Domine“. Menda je to antifona, ki je bila do zadnje reforme brevirja v rabi pri hvalnicah in večernicah kot commemoratio de pace (molitev za mir)³⁵. Popoldanski pouk je uvajala znana himna „Veni Sancte Spiritus“ z molitvico v čast svetemu Duhu, zaključil pa se je z antifono „Contere Domine“. Od kje je ta vzeta, ne morem določiti, zdi se mi pa, da izraža misel o zmagi nad sovražniki. Morda je v obeh sklepnih molitvah kak ozir na tedanje pogoste boje s Turki.

Obširno govori učni red o udeležbi učencev pri veliki maši (summum sacrum, menda po nemškem izrazu Hochamt) ob devetih in večernicah ob treh. Vendar ni misliti, da bi bili vsi učenci vsak dan pri obeh cerkvenih opravilih. Že najstarejši izvod učnega reda ima omejitve „nisi hiemis frigor aliud suaserit“ („ako zaradi mraza ne kaže drugače ukreniti“). Poznejši izvod pa ima beležko, da gredo ob devetih pevci v cerkev, drugi učenci ostanejo v šoli in gredo k maši le ob nedeljah in praznikih. — Pevci so morali gotovo biti pri vseh petih mašah in večernicah. In teh tedaj ni bilo malo, ker so bili prazniki mnogo številnejši, kakor sedaj. Neko nasprotje se zdi le v tem, da je bil glasom reverza, ki sta ga morala podati šolska voditelja Hintersinger in Wilfan, šolski voditelj dolžan vzdrževati le štiri pevce in z njimi poveličevati vse cerkvene pobožnosti, ki se „po stari navadi opravljajo“, naš učni red pa govori sploh o petju učencev. Menda so bili prvi štirje takozvani „vodilni“ pevci v šenklovškem zboru.

³⁴ Poročilo rav. dr. Mantuanija. Prim. Cerkvni Glasbenik 1908, str. 84 in 98.

³⁵ Antifona se glasi: Da pacem Domine in diebus nostris, quia non est alius, qui pugnet pro nobis, nisi tu Deus noster. — Vers. Fiat pax in virtute tua. Respons. Et abundantia in turribus tuis. — Oratio: Deus a quo sancta desideria, recta consilia et iusta sunt opera, da servis tuis illam, quam mundus dare non potest pacem, ut et corda nostra mandatis tuis dedita, et hostium sublata formidine, tempora sint tua protectione tranquilla. Per Dominum . . . Amen.

Pri tem izvemo še nekaj drugih zanimivih podrobnosti. Pevci so se morali zbrati na sredi pevskega kora pred visokim pultom pevovodje. Not niso imeli v roki, ampak na strmem pultu je ležal velik folijant, kjer so bile pisane ali tiskane velike note in besedilo k cerkvenim napevom. Iz tega folijanta so čitali vsi pevci, pevovodja pa jim je z malo palico (virgula) kazal, kateri napevi pridejo na vrsto³⁶.

Ako zdaj še v celoti pregledamo poslovník šenklavške šole, moramo reči, da nam razun o pouku latinščine in petja, ne daje posebno točnih odgovorov. Niti o nemščini ne zvemo natančnejše, kako se je poučevala, nov dokaz, kako se je spričo latinščine omalovaževal ves drugi pouk celo na šolah, ki so se imenovale „nemške“. Jasno pa se opaža pri našem učnem redu jezuitski vpliv. Učni čas, dnevno, tedensko in letno tekmovanje, mesečna izpoved, način kateheze, vse to je povzeto po načrtih jezuitskih šol³⁷. Lastne so šenklavški šoli le točke o gojitvi petja, ki se sicer na jezuitskih učiliščih splošno ni mnogo gojilo, in pa določba o vajah v pisavi „ljudskega jezika“. Na tej podlagi pa moremo s precejšno gotovostjo določiti čas, ob katerem je bil sestavljen naš učni načrt. Sama ob sebi se nam vsiljuje misel, da se je to zgodilo tedaj, ko se je ljudska šola od jezuitov preselila k sv. Nikolaju in je tu nastala pripravnica za njihove latinske šole (1621). Če še upoštevamo, da nam poznejši prepisi te listine in razne beležke, dokazujejo tudi njega veljavo v 18. veku, smemo reči, da je pač veljal, do velike terezijanske reforme, ki je staro šenklavško šolo in z njo vred tudi njen poslovník pomedla s pozorišča. Nam pa ostane stari učni načrt vendar važna kulturna priča za dobo, ki nam je bila doslej zlasti glede na šolstvo malo znana.

Po letu 1679. se poročila o šenklavški šoli počasi izgublja.

Ko je umrl šolski voditelj Hintersinger (1693), so nastopili za službo pri stolnici trije kandidati. Prvi je bil domači podučitelj (succentor) Gregor Wilfan, ki poudarja v svoji latinsko pisani prošnji, da služi škofijstvu že 11 let pridno in vestno ter obljublja, da hoče poskrbeti za boljše pevce, kakor so bili doslej na šenklavškem koru. Drugi kandidat je bil sin bivšega šenklavškega učitelja Janeza Fischerja, Janez Nikolaj Fischer, tedaj organist v Št. Vidu pri Vipavi. V slabo pisani nemški prošnji se sklicuje na zasluge svojega očeta,

³⁶ To mesto mi je blagovoljno razložil gosp. ravnatelj dr. Mantovani. V Trubarjevem Zborniku nam predstavlja slika „Musica“ pevovodje s „virgulo“ + 1000 (str. 243).

³⁷ Prim. o tem Dahn | *Gesch. der Jesuiten*, II. ja., str. 469 M. in H. B., str. 13. str.

pravi o sebi, da je že 10 let organist v Št. Vidu in da hoče skrbeti tudi za šolo. Tretji kompetent je bil Matija Oražen, učitelj kamniški (ludirector Lythopolitanus). Njegova prošnja se odlikuje po lepi, gladki latinščini in tudi sicer razodeva največ izobrazbe. V njej poudarja, da je zmožen koralnega in figuralnega petja, s katerim hoče biti škofu vedno na službo. Glede šole obeta, da bode zastavil ves svoj trud za izobrazbo mladine v potrebnih znanostih, kakor tudi v petju (tam in litterarum instructione quam et cantus exercitio). Skrbeti hoče tudi, da se bodo na šenklavškem koru proizvajale lepe simfonične skladbe in nove kompozicije (praesertim symphoniis pulchris novisque musicae partibus vigilans), kar mu bode tem lažje, ker s pomočjo svojih znancev lahko dobi muzikalije z Dunaja, iz Solnograda in tudi iz Benetk. — Dasiravno je Oražen največ obetal, je službo voditelja vendar dobil Wilfan, ker nam je ohranjen reverz z dne 17. januarja 1694., ki ga je podpisal ob nastopu službe³⁸.

Poslej prenehajo poročila o daljni usodi šenklavške šole. Le prepisi učnega reda in na njem beležke anonimnih njenih voditeljev pričajo, da je še dalje poslovala. Hkrati se poizgube tudi vesti o drugih ljubljanskih šolah.

Neposredno iz časa pred veliko terezijansko šolsko reformo, se nam je ohranilo poročilo mestnega magistrata o ljubljanskih šolah (koncept vloge na dunajsko vlado z dne 20. jan. 1761.), čegar vsebino sem deloma že omenil. V izpopolnitev naj navedem še sledeče podatke: V Ljubljani sta dve nemški šoli, kjer se poučujejo dečki in deklice v čitanju, pisanju in računanju skozi ves teden, razun praznikov.

Ako med tednom ni praznika se jim dovoli v sredo ali četrtek prosto popoldne za oddih. Krščanski nauk se poučuje v petek ali soboto popoldne po Kanizijevem katekizmu za otroke, izprva v „deželnem“ pozneje pa v nemškem jeziku. Učitelja nastavlja in odstavlja mestni magistrat. Sposobna sta toliko, da moreta otroke poučevati v čitanju, pisanju, računanju, in jim podati tudi osnovne nauke za prvi latinski razred (auch die Elemente pro parva schule zu geben)³⁹. Njuna postranska plača (die Bezahlung ad accidentiam) je v tem, da jima starši od vsakega otroka dajo po 34 krajcarjev na vsake kvatre. Eden ima 40 dečkov in 11 deklic, drugi 30 dečkov

³⁸ Wilfanov reverz se le v tem razlikuje od reverza njegovega prednika, da se je ta zavezal vzdrževati kot stalne pevce enega basista, enega altista in dva diskantista (sopranista), med tem ko navaja Hintersinger enega altista, enega tenorista in dva diskantista.

³⁹ Parva, infima ali elementaris se je imenoval prvi razred jezuitskih latinskih šol.

in 4 deklice. Javnih jezikovnih šol ni v Ljubljani nobenih, pač pa je tu en učitelj za italijanščino in drugi za francoščino, ki na zahtevo proti plači poučujeta ta dva jezika. Ob nedeljah vodijo šolsko mladino v cerkev k izpraševanju, en učitelj k jezuitom, drugi v stolnico. Samostana sv. Klare in sv. Uršule sprejemata deklice v pouk in hrano⁴⁰.

Šoli, ki ju omenja poročilo mestnega magistrata, sta bili pač šenklavška in špitalska. Ako bi se komu čudno zdelo, da je imel pri nastavljanju šenklavških učiteljev odločilno besedo mestni svet, je treba upoštevati, da je tudi nosil del stroškov za učiteljevo plačo, šolsko opravo itd. Učiteljica, ki je nekdanj imela svojo šolo na Starem trgu, je postala odveč, ko so došle v Ljubljano uršulinke (1702).

Pa skoraj je odzvonilo tudi tema dvema učilnicama. Blaž Kumerdej je l. 1775. v Ljubljani uredil novo šolo s štirimi razredi po saganski učni metodi. Kmalu potem je vlada prepovedala vse šole, ki niso hotele sprejeti novega učnega načina ali pa postale nepotrebne. In takrat je po štiristoletnem obstanku preminula tudi šola sv. Nikolaja.

Priloga.

Učni red za šolo sv. Nikolaja iz l. 1679.⁴¹

Regulae pro ludirectore ad Sanctum Nicolaum

Ante meridiem divisio temporis haec erit. Primo.

Hora septima matutina initium dabit oratio⁴², quam ipse ludirector et praceptor, ac discipuli omnes aperto capite, devote, distincte, modeste, non hiulce recitabunt praemuniti signo sancte Crucis clare pronuncians: In nomine Patris + et filii + et spiritus sancti + Amen. Quod in omnibus aliis initiis aut inchoationibus pie convenit observare, sicut nec in fine debet ommitti illud: Benedicat nos omnipotens Deus Pater + et Filius + et Spiritus Sanctus + Amen.

Secundo.

Quia huic scholae gradus est, ut sit veluti quoddam seminarium musicae, qua figuratae, qua choralis, ac propterea ut aliqualis rudimentorum cognitio habeatur, dabit igitur operam praceptor, ut a septimana ad octavam horam discipulis in duos ordines distributis (tibi opus erit) eas lectiones praeflegat, quae captum eorum non excedant. In primo ordine abecedariis non desit, ut apte litteras colligant et syllabatim efferant, tum animose legant totam dictionem, et si qui ex his ad scripturam faciendam apti fuerint, universam attendat, ut aequales characteres efforment. — Alteri ordini tanquam doctiori Emanuela de inflexionibus nominum, conjugationibus verborum, ac rudimentorum librum explicabit. Interea vero ubi

⁴⁰ Mestni arhiv, fasc. 73.

⁴¹ Poznejši recenziji sta označeni s črkama B in C.

⁴² B ima takaj: initium dabit cantus: Christe, qui lux es, et dies etc. cum Versuuli et collecta adiungendi. — C: initium dabit cantus: Jam lucis orto sidere etc. Na robu je beležka: recitantur.

praeceptor eos, qui in ordine primo constituti sunt instruet, ludirector illos, qui ad musicam apti et idonei reperti fuerint, in cantu figurali exercebit, eritque dicto tempore serium cantus exercitium atque instructio⁴³.

Tertio⁴⁴.

Signo campanarum audito omnes modeste Ecclesiam adibunt (nisi hiemis rigor aliud suaserit) ubi summo sacro devote cum rosariis intersint, collocati solum in medio ad pulpitem, quod servari debet et in vesperis⁴⁵. Praeceptor virgula notas monstret et ad Gloria Patri . . . nomina Jesus et Mariae, ut genua inflectantur ex veteri et sancta consuetudine signum dare non omittat, quoties in ecclesia aliquid decantatur. Finito sacro schola revisatur, ibique residuum temporis in scriptione nova impendatur et antiqua corrigatur. Audita hora decima finem oratio⁴⁶ imponet, qua finita scholares dimittentur, et monebuntur, ut sint memores modestiae in plateis servandae.

Postmeridiem. Primo.

Prima hora pomeridiana schola ab oratione incipiet⁴⁷ et usque ad secundam exercitium cantus continuabitur, ii vero, quibus concinendi ars non arridet, aliis pro commoditate temporis occupentur. Secunda hora ad tertiam duplici ordini discipulorum proponet duplices ut supra lectiones.

Tertia vespertas peraget⁴⁸, iis finitis reditur ad scholam et residuum temporis insumendum in concertatione; dictandum praeterea argumentum scribendi vulgi sermone ad verbum perspicuum, nec fere verbis quaternis longius. Quarta audita⁴⁹ oratio claudet studiorum officinam.

Secundo.

Aestate die recreationis, quae erit ordinarie die Mercurii summo sacro et vesperis intererunt discipuli. Hieme vero pomeridiano tempore dumtaxat vacabunt, ad vespertas tamen venire tenebuntur⁵⁰.

⁴³ V rec. B. in C. manjka zadnji stavek: Interea vero . . . C. ima na robu beležko: servatur.

⁴⁴ B. in C. imata za naslovom „tertio“ najprej sledeče: Ab octava ad nonam serium sit exercitium et instructio cantus figurati, quo tempore cum non omnes ad cantum cogi possint, nec apti sint omnes, exerceri poterunt in scriptione, qui in secundo ordine fuerint, qui vero in primo, lectioni dabunt operam.

⁴⁵ C. ima tu na robu beležko: Cantores tunc vadunt ad Ecclesiam, alii in schola manent, nec ad missam vadunt, nisi in festis et dominicis diebus.

⁴⁶ B. in C. . . . finem cantus imponet: Da pacem Domine . . . versiculi et collecta subiicitur . . .

⁴⁷ B. in C.: Prima hora pomeridiana cantum „Veni Sancte Spiritus“ . . . versiculum et collectam ad initium excipiat . . . C. ima na robu beležko: Audiunt lectiones, et scripta corriguntur et cantatur ista hora.

⁴⁸ C. ima na robu beležko: Cantores vadunt ad templum hora tertia et post vespertas dimissis aliis cantus discitur.

⁴⁹ B. in C.: Quarta audita cantus: „Contere Domine“, versiculi et collecta claudent studiorum officinam.

⁵⁰ C. na robu: servatur . . . in dostavek „dies conductuum“ (dnevi pogrebov).

Tertio.

Demum praeceptor sollicite advigilabit, ut discipuli una cum litteris mores etiam christianis dignos addiscant, ideo missae et concioni sedulo intersint⁵¹. — Catechismi die Veneris et Dominica, quod omnes memoriae commedabunt et confessiones, ut a nemine omittantur singulis mensibus efficiet⁵². — Quotannis fiet examen, ut constet de profectu singulorum et digni ad scholam Patrum Societatis Jesu etiam diligentiae praemio largiter exhibito possint promoveri⁵³.

Ultimo.

Habeant etiam discipuli signum morum et locutionis germanicae linguae potissimum⁵⁴.

Item sabato totius hebdomadae, aut eo impedito ob alicuius festi celebrationem die veneris lectiones recitentur, quo die convenit fieri concertationes, ut diligentiores praemiis affecti aliis stimulus sint ad sedulam operam navandam studiis. Concertatio etiam fieri poterit in cantu.

Omnia ad maiorem Dei gloriam, magnae Matris
et s. Nicolai honorem.

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

II.

Nach der Übernahme des Werkes seitens der französischen Regierung verliessen die früheren österreichischen Beamten dasselbe nach und nach. Ausgewandert sind: Bergrat Leopold von Passetzky, Oberbergverwalter Josef Sybold, Waldmeister Anton Leithner, Buchhalter Franz Edler von Hubert, Sekretär Franz Salfund, Inspektor Valentin von Krampfeld, Zeugschaffer Freiherr von Seenuss, Probierer Ernst Euhuber, Fabriksverwalter Alois Sybold, Hüttenmeister Franz Wernberger, Fabrikwerkmeister Anton Kossek, Markscheider Anton Kullnigg, Schichtenmeister Josef Scherovitz, Kontrollor Peter Kautschitsch, Förster Valentin von Krampfeld, Markscheidsadjunkt Josef Vörauer, Protokollist Franz Edler von Fritsch, Rechnungsoffizial Franz Burger, Ingrossist Alois Greipl.

Im ganzen sind 30 Familien mit 115 Köpfen davongezogen und waren dies ausser 4 Familien lauter Beamte und Angestellte des Werkes.

⁵¹ B. in C. Ad quod irvabil assignare capitulum.

⁵² B. in C. Se dostavek imobilil autem esse habere suum in schedula descriptum nomen, cognomen, ut qui eam neglexerint, praeepta intelligat. C. una na robu belezko non servatur.

⁵³ C. una belezko: fit examen apud patres Jesuitas.

⁵⁴ C. una belezko, non servatur.

Von diesen wurde Fabriksverwalter Alois Sybold mit Zustimmung des Dauchy krankheitshalber ab 1. Dezember 1809 entlassen. Das Entlassungsgesuch des Oberamtsrates und Buchhalters Franz Edlen von Hubert knüpfte Dauchy an die entsprechende Rechnungslegung. Werksphysiker Nanger wurde pensioniert.

An deren Stelle traten die französischen Beamten: Paysee, Direktor; Andry, Administrator; Hollanetre, Waldmeister; Dessart, Magazin-Inspektor; Juliac, Magazineur; Rosenberg, Sekretär; Valentin, Buchhalter; Emanuel Friedl, Kassier; Callo, Privatsekretär beim Administrator; Ardien, Arzt; Chavy, Schmiedverrechner.

Ausser dem Herrschaftsoberbeamten Karl Ritter von Gariboldi, verblieben in französischen Diensten Unterbergverwalter Anton von Krampefeld, Zeugschaffer Kagnus, Werkarzt Dr. Kajetan Layer, Chyrurg Reichel, Kassakontrollor Kaspar Wolf und das Personale der Schulen und der Werksapotheke.

Nun gieng die französische Regierung an die Organisation des Werkes in Idria. Mit 1. Jänner 1810 trat ein neuer Arbeiter-Lohnstatus in Kraft, welchem Dauchy am 26. Jänner 1810. die Sanktion erteilte. Gleichzeitig trat ein neuer Fuhrlohntarif in Wirksamkeit.

Wie bekannt hatte die Werksleitung in Oberlaibach ein eigenes Magazin, in welches die per Schiff von Laibach angekommenen Materialien und namentlich Getreide übernommen und per Achse über Veharše nach Idria spediert wurden. Ebenso gelangten von diesem Magazine die Idrianer Produkte mittelst Schiff nach Laibach zum Versandt.

Für die Schiffsleute, Auf- und Ablader wurden ebenfalls mit 1. Jänner 1810 neue günstigere Löhne festgesetzt.

Mit 1. Februar 1810. hat die französische Werks-Administration die üblich gewesene Lohneinteilung der Monate per 4 und 5 Wochen abgeschafft und die Schichtenberechnung, dann Ausbezahlung der Arbeiter nach den vollen 12 Monaten und nach diesem Systeme auch die Getreidebeteiligung nach 12 Monaten angeordnet.

Da aber nach dem bestandenen österreichischen Normale die Getreidebeteiligung in einem Monate per 5 Wochen reichlicher bemessen war als in einem Monate per 4 Wochen, so hat die französische Administration, als sie die gleichförmige Getreidebeteiligung nach den vollen 12 Monaten einführte die Ausgleichung dahin zu treffen gesucht, dass das Plus einer 5 wöchentlichen gegen eine 4 wöchentliche Getreidebemessung soviel als möglich ausgeglichen werde.

Es erhielten demnach unter der französischen Regierung einige Kategorien etwas höhere, andere Kategorien wieder niedrigere Ausmasse, während Hirse und Haide nicht mehr zur Ausgabe gelangte.

Das Pensionsausmass in Bargeld für die Arbeiter, Witwen und Waisen gelangte auch unter der französischen Regierung nach den vorigen österreichischen Normalien mit der einzigen Abänderung zur Anweisung, dass diese Genüsse nicht, wie es früher gewöhnlich war,

nach Tagen und Wochen, sondern nach Monaten berechnet und verabreicht wurden.

Bezüglich der Pensionen trat jedoch das französische Normale vom 12. Februar 1806, welches in Illyrien allgemein üblich war, in Kraft. Dieses Normale enthielt auszugsweise nachstehende Bestimmungen:

Zivilangestellte, welche vor vollendetem 15. Dienstjahre aus dem Dienste der Nation scheiden, erhalten eine einmalige Gratifikation nach vollendetem 15. Dienstjahre erhalten sie für je 5 Jahre ein Zehntel der Besoldung als jährliche Pension.

Angestellte, welche nach vollbrachten 50 Dienstjahren freiwillig aus dem Dienste scheiden, erhalten als Pension $\frac{8}{10}$ der Besoldung und wenn sie wegen physischen Unvermögen austreten, die ganze Besoldung. Witwen und Waisen bis 20 Jahren, welche nachweisen, dass sie mittellos sind, erhalten eine einmalige Unterstützung und eine Lebenspension je nach der Anzahl der Dienstjahre des verstorbenen Gatten. Die Unterstützung und Pension sind gleich zwei Dritteln der Gratifikation oder Pension, welche dem Verstorbenen gebühren würde. Witwen ohne Kinder und Doppelwaisen werden gleichmässig behandelt.

Der öffentliche Schatz trägt für die Pensionen jährlich 800.000 Lire bei. Ausser dieser Summe ist ein jährlicher Beitrag von 100.000 Lire für die ausserordentlichen Pensionen angewiesen. Der Abzug zum Pensionsfond ist mit 2 % bestimmt.

Die im Pensionsstande bereits befindlichen Zivilbeamten und Militärs, Priester, Witwen und Waisen, dann die bei der aufgehobenen Regierung und bei den Kreisämtern angestellt gewesenen Beamten, welche das Recht hatten, einen Anspruch auf Pensionen zu machen, wurden angewiesen, vor dem 16. Oktober 1810. ihre Urkunden in dem Liquidationsbureau der Generalintendanz in Laibach vorzulegen.

Bezüglich der Tagelöhner im Allgemeinen lies der Intendant von Innerkrain am 1. April 1811. „um die überspannten und unbilligen Preise der Tagelohnarbeiten zu mässigen“, dass vom General-Polizei Kommissariate von Krain aufgestellte, für ganz Krain gültige Lohnnormale, auch der Herrschaft Idria zugehen. Dieses Normale bestimmte für Maurer im Sommer bei 12 Arbeitsstunden 34, im Winter bei 11 Arbeitsstunden 30 kr. Taglohn. Für ihre Gehilfen sind die Löhne mit 24 respektive 20 kr. festgesetzt.

Von den französischen Dienstinstruktionen beim Werke sind nur jene bezüglich der Quecksilberhütte und Zinnoberfabrik erhalten geblieben, welche den Dienst der Aufseher, Wächter und Arbeiter bis ins Einzelne regeln und von der strammen Ordnung, welche die französische Werkleitung aufrechtzuerhalten bemüht war, Zeugnis geben.

Bei der Sitzung des Administrationsrates am 1. März 1811 wurden den Sitzungsmitgliedern Plätze angewiesen. Gariboldi erhielt den zweiten Platz rechts vom Präsidenten. Diese Ordnung musste für alle am Samstag jeder Woche stattfindenden Sitzungen beibehalten werden und der für

einen Beamten bestimmte Platz durfte im Falle seiner Abwesenheit durch keinen anderen besetzt werden.

Wie bekannt, erhielt unter der französischen Regierung auch das Unterrichtswesen eine neue Organisation.

Die Generaldirektion des Bergwerkes entwarf diesbezüglich folgende zwei Programme:

Von dem öffentlichen Unterricht.

Die Schule von Idria muss wieder auf ihre erste Entstehung und bestehenden Gesetze zurückgeführt werden. — Sie wird für die Kinder der Beamten und Werksarbeiter unentgeltlich Unterricht geben.

Derselbe wird dergestalt eingeteilt, dass die Kinder französisch, deutsch, italienisch, die Schreib- und Rechenkunst, Geometrie, die Mechanik, das Zeichnen der Maschinen, die Anfangsgründe der Chemie und die Mineralogie lernen.

Eine Frau wird den Unterricht der Mädchen in Hinsicht der Näh- und Stickerei geben, und ein Lehrer jene lesen und schreiben lehren.

Die Administration wird die Ausgabe für die Schulbücher, Papier, Tinte und Karten für die Zeichenschule, ferner die für den Unterricht der Mädchen notwendige Leinwand besorgen.

Der Eingang von dem Verkaufe der durch die Mädchen verfertigten Artikeln ist zu neuen Beischaffungen, und endlich das ganze Einkommen zum Unterhalt der Schule bestimmt.

Die Zahl der Professoren für die Knaben ist auf fünf, und für Mädchen auf einen bestimmt.

Die Schule von Idria ist in Hinkunft für die fremden Kinder, die eigentlich nie hätten zugelassen werden sollen, nicht mehr unentgeltlich, in Fällen aber, wo Fremde ihre Kinder zum Grubenunterricht und Arbeit bestimmen sollten, zahlen sie für jedes Kind eine Auflage, welche durch den Administrationsrat bestimmt, und die in die Schulkasse abgeführt wird.

Die Schulkasse wird dem Verwalter von Idria anvertraut, welcher der Administration hierüber Rechnung legt, er wird auch über den Unterricht und die Befolgung der Verordnungen wachen.

Die Professoren der Idrianer Schule beziehen ihren Gehalt von der Werksadministration und werden gegen besondere Ausweise, wie alle übrigen Beamten bezahlt.

Das Programm des Idrianer Gymnasiums für das Jahr 1812 veröffentlichte folgende Instruktion.

„Die Schulen zu Idria haben zwei Sachen zum Gegenstande, die eine ist den Kindern beider Geschlechter die Anfangsgründe der Sprachen und des Rechnens, welche im allgemeinen Gebrauche sind beizubringen. Die zweite ist eine Vorbereitungsschule für Bergzöglinge oder Praktikanten einzuführen, deren Bestimmung es ist, in Berg- oder Hammerwerken als Direktoren, als Befehlshaber irgend eines Amtes, als Hutmann, Kratzenfüller, oder Befehlshaber in Werkstätten, zur Beförderung und Obhut der Arbeiten und Maschinen, zum Dienste in den Kanzleien der Administration, um Gegenden und Karten in Riss zu bringen, und zur Abfassung verschiedener Arten dem Bergwerke eigenen Zeichnungen angestellt zu werden.

Die Administration gestattet gleichfalls jenen Zöglingen von den kaiserlichen Bergwerken in Oberkärnten, welche durch die Regierung, als auch jenen, welche durch die Eigentümer der Hammerwerke in den Illyrischen Provinzen vorgeschlagen und vorgestellt werden in diese Vorbereitungsschule den Zutritt.

Der Unterricht ist für Kinder der hiesigen Beamten und Arbeiter die im Dienste der Administration sind, unentgeltlich, und man verlangt von den Auswärtigen, die beigegeben werden daran teilzunehmen, nur eine gemässigte Vergeltung.

Alle Schüler sind verbunden, sich selbst mit den zu ihrem Unterrichte nötigen Büchern zu versorgen, oder deren Wert der Administration abzustatten, die sie ihnen verschaffet, doch ausgenommen sind jene der Bergleute und Beamten, deren Eltern wirklich ausser Stande wären, diese Ausgabe zu leisten, in welchem Falle die Administration auf ihre eigenen Unkosten das Nötige besorgt.

Das Fortrücken geschieht mittelst der Examina und es werden unter die Zahl der Praktikanten, welche bestimmt sind, in dem Bergwerke Idria angestellt zu werden, nur die Söhne der Bergleute und Beamten, welche in Diensten der hiesigen Administration sind, aufgenommen.

Der Cours enthält 3 Divisionen. Die erste Division hat den Unterricht für Mädchen zum Gegenstande. Die zweite den Unterricht der Knaben von 7 bis 15 Jahren. Die dritte das Studium der Zeichenkunst und Mathematik.

Die erste Division so den Unterricht der Mädchen betrifft, hat das deutsche und krainerische Lesen, die Schrift und die deutsche Sprachlehre, sowie auch die Anfangsgründe der Rechnung, der Religion, das Nähen, Spinnen und andere weibliche Beschäftigungen zum Gegenstande.

Diese Division begreift zwei Klassen in sich, jede von einem Jahr, wovon jede wieder in 2 Abteilungen eingeteilt wird, eine für das Studium der Sprachen, die andere für die weiblichen Arbeiten.

Der Unterricht muss so eingerichtet werden, das die Schülerinnen am Ende der zweiten Klasse oder des zweiten Jahres die regelmässigen Zeitwörter der deutschen Sprache und die vier Rechnungsarten in ganzen Zahlen erlernt haben.

Es wird ihnen auch ein Kurs für die Anfangsgründe der französischen Sprache gegeben.

Für die mehanischen Arbeiten, welche auf die Wirtschaft Bezug haben, sind besondere Lehrerinnen festgesetzt.

2. Division. Die Schulen, welche für den Unterricht der jungen Knaben bestimmt sind, haben das Studium der Sprachen und die Anfangsgründe der Arithmetik zum Gegenstande und sie bestehen aus vier Klassen oder Jahren.

1. Klasse oder 1 Jahr. Man nimmt in diese Klasse die Knaben von 7 bis 10 Jahren und der Unterricht beschränkt sich, nachdem man ihnen die Kenntnis der Buchstaben, das deutsche und krainerische Lesen, die Bildung der deutschen und lateinischen Buchstaben beigebracht hat.

Jene Schüler, welche nicht für tüchtig befunden werden, am Ende des ersten Jahres in die zweite Klasse überzutreten zu können, bleiben noch in der ersten und fangen ihr Studium von neuem an und wenn sie am Ende des zweiten Jahres noch für unfähig gehalten werden fortzurücken, so werden sie aus der Schule gestossen. Diese Massregeln erstrecken sich gleichfalls auch auf alle übrigen Klassen.

2. Klasse oder 2 Jahr. 1. Man führt in dieser Klasse mit dem Unterrichte des deutschen und krainerischen Lesens fort; die Schüler vervollkommen sich in der Schrift beider Sprachen und fangen die Anfangsgründe der deutschen Sprachlehre an, wie mit Inbegriff der Hilfszeitwörter.

2. Sie lernen das Anschreiben der Ziffern und den Anfang der Numeration.

3. Klasse oder 3. Jahr. 1. Man fahret in dieser Klasse mit der deutschen Sprachlehre fort, bis man gänzlich das Studium dieser Sprache vollendet.

2. Die Schüler fangen das französische Buchstabieren und Lesen an, und lernen die Gramatik dieser Sprache bis mit Inbegriff der Hilfszeitwörter.

3. Sie lernen die 4 Rechnungsarten der ganzen Zahlen und werden durch Beispiele über diese Rechnungsarten geübet.

4. Klasse oder 4. Jahr. 1. Man fahret in dieser Klasse mit dem Unterrichte in der französischen Sprache fort und so, dass bis am Ende des Schuljahres ganz das Studium dieser Gramatik vollendet sei.

2. Die Schüler lernen die 4 Rechnungsarten der ganzen und gebrochenen Zahlen.

3. Jene, welche in der französischen Sprache die meisten Fortschritte gemacht haben, werden einem besonderen Kurs der italienischen Sprache beiwohnen, dessen Dauer 2 Jahre sein wird und welchem ein jeder Schüler das Recht hat beizuwohnen.

Der Unterricht der Religion findet in allen Klassen der zwei ersten Divisionen statt so wie es von jeher der Gebrauch war, und in Betreff dieses werden jene Lehrstunden beobachtet, welche in der zu diesem Programme beigefügten Tabelle verzeichnet sind.

Dieser Kurs kann bei Öffnung der Schulen wegen der Unpässlichkeit eines Professors (Herrn Delahson nun provisorisch durch Herrn Piro, Professor der italienischen Sprache ersetzt) und wegen den noch wenigen Fortschritten, welche die Schüler in der französischen Sprache gemacht haben, noch nicht stattfinden.

Der Kurs der Mathematik wird in 3 Klassen oder Jahren eingeteilt, nämlich:

1. Klasse oder 1. Jahr. Man nimmt in diese Klasse die Söhne der Beamten und Arbeiter, welche sich in den vorhergehenden Studien ausgezeichnet haben, nachdem sie aber mittelst der Examina zugelassen worden sind.

Der Kurs des ersten Jahres hat zum Gegenstande den Unterricht in der Arithmetik, Geometrie und Zeichenkunst: (Es folgen Detailvorschriften für die drei Fächer in der 1. Klasse ebenso für die verschiedenen Sektionen der 2. und 3. Klasse.)

Als Professoren am Gymnasium in Idria sind bekannt:

Delahson, Lagerbauer für Mathematik, Piro für die italienische, Lemaire für die französische Sprache.

Picot war Katechet der ersten und zweiten Klasse der zweiten Division und der Schüler der ersten Division. Im Dezember 1811 wurde ihm seitens der Werksdirektion aufgetragen, dass er alternativ jeden Sonntag die Schüler zu versammeln, selbe in die Kirche führen und dort die Messe zu lesen habe. Die Schüler mussten in der Kirche in Anwesenheit des Stadtpfarrers öffentlich aus der Religion geprüft werden. Eine Vernachlässigung seitens der Schüler war Picot dem Schuldirektor anzuzeigen verpflichtet und vom Schuldirektor gelangte die Anzeige an die Werksadministration.

In der ersten und zweiten Division waren als Lehrer tätig:

Anton Gossler, seit 1795 in Idria als Lehrer tätig, wurde im Jahre 1810 als Lehrer der deutschen Sprache mit 400 fl. Gehalt dekretiert.

Mateus Baitz, Lehrer in Idria seit 1800, wurde im gleichen Jahre als Mädchenlehrer mit 300 fl. Gehalt ernannt.

Anton Zweck, im Schulfache seit 1801, wurde gleichzeitig als Lehrer der ersten Klasse mit 400 fl. angestellt.

Industriallehrerin Theresia Mrak wurde ebenfalls im Jahre 1810 mit 150 fl. Gehalt neu angestellt.

Zum Schuldiener wurde Michael Lapaine mit $\frac{1}{4}$ jährigem Gehalte von 24 fl. bestimmt. Der Zeichensaal musste täglich, die übrigen Lokalitäten wöchentlich zweimal gereinigt werden.

Solange unter der österreichischen Regierung die Einkünfte zur Erhaltung der Schule ergiebig waren, hat stets ein Schuldirektor bestanden, welcher später zugleich die Dienste des Katecheten versehen hat. Nachdem aber unter der französischen Administration, welche einen eigenen Katecheten anstellte, die Einkünfte für den Schulfond sich nicht auf gleicher Höhe hielten, musste daran gedacht werden, die Auslagen soviel als möglich zu vermindern. Dies wurde dadurch erreicht, dass man mehrere Professoren samt dem eigenen Katecheten abgeschafft und zum Unterrichte in der Religion die beiden Pfarrkapläne verwendet und jedem derselben statt einer Besoldung eine Zulage jährlicher 50 fl. aus der Bruderkasse zugesichert hat. Auch bestand jederzeit nebst dem Schuldirektor noch ein eigener von dem Oberamte dekretierter Beamter als Oberaufseher der Idrianer Schulen dessen Pflicht es war, mit Umgehung der Lehrmethode, nur das Ökonomische zu besorgen, die Lehrer zu überwachen und dieselben zu ihrer Pflicht und Schuldigkeit anzuhalten. In dieser Eigenschaft war während der Franzosenherrschaft von Gariboldi angestellt.

Die französischen Behörden haben in eigenen Volksschulen der Laibacher und Triester Diözese den sogenannten französischen Katechismus, welcher beim 4. Gebote Gottes eine unwürdig schmeichelnde Anwendung auf Napoleon enthielt, ohne Vorwissen der Ordinariate eingedrängt. In dieser Hinsicht erhielt die Bezirksherrschaft nach Abzug der Franzosen den Auftrag, solchen Büchern nachzuspüren und selbe zur Vertilgung an das Kreisamt einzusenden.

Dieser Katechismus war wirklich auch unter die Idrianer Schüler ausgeteilt, aber auf Anordnung des Laibacher Ordinariates gleich nach Abzug der Franzosen vom Stadtpfarrer von Rauber abgenommen worden. Die Bücher wurden sodann an das Kreisamt Adelsberg abgesendet.

In Betreff der Primär-Schulen erlies der Subdelegué in Adelsberg Luyks am 12. Jänner 1813 nachstehendes

Cirkulare

„Herrn Maire! Der öffentliche Unterricht bringt eine allgemeine Verfeinerung des Geistes mit sich, und ist eine der ersten Pflichten, die sich die Herren Maires angelegen sein lassen müssen.“

Der Mangel an guten Lehrern und an wohlhabenden Einwohnern, die im Stande wären, den Unterricht ihrer Kinder zu bezahlen, konnten wohl die Ursache

sein, dass bis nun nicht in jeder Mairie eine Primaire-Schule errichtet wurde; jedoch ist es immer unzulässig, dass eine so geringe Zahl Primarschulen in diesem Kreise bestehe.

Der grosse Zweck dieser Unterrichtsanstalten erfordert, dass jeder Herr Maire in Betreff dieser Errichtung sich alle mögliche und beharrliche Mühe gebe, sowohl in Ansehung eines geschickten und in seinem Wandel untadelhaften Lehrers als auch in der Beredung der Eltern, damit sie ihre Kinder in die Schule schicken, denselben vorstellend, dass sie sich im widrigen Falle aller Rücksichten, die man gegen sie bei verschiedenen Umständen haben könnte, ganz begeben würden.

Aus den angeführten Gründen könnte es möglich sein, dass nicht in jeder Mairie eine Schule errichtet werden könnte; wo nun ein solcher Fall sein sollte, ist der Herr Maire verpflichtet, sich mit der angrenzenden Mairie dieserwegen einzuverstehen, damit wenigstens für zwei Mairien eine Primaire-Schule eröffnet werden möchte, jedoch muss mir zuvor dieser Umstand beiderseits berichtet werden.

Nach dem Gesetze ist es den Gemeinden erlaubt, den Zins eines Lokales für die Schule und die Wohnung des Lehrers in das Budget einzutragen; die Besoldung der Lehrer aber besteht in der durch das Munizipal-Conseil bestimmten Taxe, welche die Eltern der Schüler bezahlen; folglich wird der Betrag des Zinses für das Lokale und Wohnung in das Budget gebracht und für die Besoldung der Lehrer wird das Munizipal-Conseil die Taxe bestimmen, die jeder wohlhabende Einwohner für jedes Kind, welches er in die Schule zu schicken verpflichtet sein wird, zu zahlen haben wird. Da aber diese Taxe sehr gering ausfallen könnte, indem die Armen umsonst die Lehren bekommen, werden sie mir einen Zuschuss, so gering als möglich, aus den Mairie-Einkünften vorschlagen, für dessen Bewilligung ich beim Gouvernement einkommen werde, damit sie ihn in das Budget bringen dürfen.

Sie werden mir den gewählten Lehrer vorschlagen, in Ermangelung dessen könnten Sie die Herren Pfarrer, Kapläne oder Mairie-Secretaire bereden, dieses für das allgemeine Wohl wichtige Geschäft auf sich zu nehmen.

Zur Beförderung des öffentlichen Unterrichtes habe ich mir vorgenommen, eine Secundär-Schule in Adelsberg zu errichten, wo besonders der Unterricht in der französischen Sprache und die weiteren Lehren der Primaire-Schule besorgt und wohin jede Mairie jährlich zwei Jünglinge zum unentgeltlichen Unterrichte einzuschicken befugt sein wird. Aus dieser Secundär-Schule werden jährlich vier Jünglinge zur Benützung der für diesen Kreis bestimmten vier Stiftungen in das Lyceum nach Laibach geschickt, wo sie unentgeltlich unterrichtet und gepflegt werden, um die Wohltaten Sr. Majestät, die immer auf die Beförderung der Erziehung bedacht sind, zu benützen.

Ich zweifle nicht meine Herren Maires, dass sie mir bei dieser Gelegenheit einen neuen Beweis Ihres Eifers für das Wohl Ihrer untergeordneten Gemeinden geben, und sich über alles bemühen werden, meinen Massregeln, welche auf das künftige Glück Ihrer und Ihnen untergebenen Kinder zielen, ganz zu folgen; und mir über die Vollziehung dieses in 6 Tagen den Rapport erstatten.“

Da in Idria bereits ein Lyceum bestand, in welchem bei 300 Zöglinge unterrichtet wurden und die erforderlichen Lokalitäten sowie die Professoren von der Werksadministration besorgt, beziehungsweise besoldet wurden, die ganze Lehranstalt von dem Orden der drei goldenen Vliesse abhängig war und in der „besten Ordnung“ sich befand, sprach sich der

Maire für die Beibehaltung der bestandenen Einrichtung aus, wornach die Mairie diesbezüglich unbelastet bleiben sollte.

Eine weitere Organisation auf diesem Felde unterblieb. Die Subdelegation in Adelsberg musste hinfort den Ansprüchen der militärischen Operationen ihr Hauptaugenmerk zuwenden.

Im März 1810. wurde die Erinnerung an die zweite französische Okkupation Idrias durch eine Untersuchung wachgerufen.

Oberst Dubue, Eskadronchef des 23. Regiments der Jäger zu Pferde, welcher am 23. November 1805. Idria besetzt hatte und inzwischen aus der Armee ausgetreten war, ersuchte in diesem Jahre den Kriegsminister zu Paris um Reaktivierung.

Dieser Offizier war von den Generalen Espagne und Merlin angeklagt, dass er die Instruktionen, die er bei Gelegenheit als er im Jahre 1805. das Idrianer Thal zu besichtigen beauftragt war, erhielt, nicht befolgte, und Idria, ohne durch seine Instruktionen dazu bevollmächtigt gewesen zu sein, betreten und selbe bedrückt habe.

Zu seiner Entlastung präsentierte er ein Zeugnis der Ober- und Unteroffiziere jenes Detachements, mit welchem er Idria besetzt hatte, dass, als das Detachement ober Idria zog, der Feind retirierte und dem Detachement 348 Fasseln Quecksilber und 120 Säcke Weizen überlies. Er fügte auch ein Zeugniss des Magistrates von Idria bei, vermöge welchem er daselbst nichts anderes verlangte, als was zur Subsistenz seiner Truppe erforderlich war und dass die Bewohner keine Klage führten. Bekanntlich erhielt er vom Bergoberamte die geforderte Brandschatzung von 1200 fl.

Über diesen Gegenstand, mit dem sich Napoleon selbst beschäftigte, wurden im Monate März 1810. seitens der Herrschaft Idria Erhebungen gepflogen, insbesondere wie die Aufführung und das Benehmen dieses Offiziers während der fraglichen Zeit war, ob er wirklich die Stadt Idria betreten, und sich des von den Österreichern zurückgelassenen Quecksilbers und des Getreides bemächtigt und was er damit gemacht habe.

Das Resultat der Erhebungen fiel jedoch äusserst spärlich aus, die damaligen Werksbeamten waren nicht mehr in Idria, so dass ausser einigen Bergarbeitern Niemand zum Verhör kam.

Am 23. Mai 1810. übernahm Zeugschaffer Kagnus vom französischen Kommissär Rosenberg die Verwaltung der zur Administration Idria gehörigen Herrschaft Gallenberg nachdem dem Rosenberg in den ersten Tagen des Mai alle Herrschaftsgegenstände von den vorigen österreichischen Beamten übergeben worden waren.

Die Marktpreistabellen mussten vom September 1810. der Kreisintendanz nach Adelsberg zur Bestätigung eingesendet und in Franks, Kilogramm und Later lauten.

Die Marktpreistabelle für Idria pro September 1810. stellt dar, dass in diesem Monate

Weizenbrot im Gewichte von 99 dekagramm 34 Centimes

Weizenbrot im Gewichte von 49 dekagramm	17 Centimes	
1 Liter steirischen oder wippacher Wein	. 68	„
1 <i>kg</i> Rindfleisch	43	„ und
1 „ Kalbfleisch	51	„ kostete.

Intendant Andrian warf den Bezirksherrschaften in Hinsicht der Marktpreise Lauigkeit vor und verordnete die genaue Einhaltung der Preise nach der genehmigten Marktpreistabelle; bei eigener Dafürhaftung durfte die Herrschaft keine höheren Preise dulden und dem Landmann „ungebundene Hände lassen, um mit seinen Produkten zu wuchern“.

Jeder Übertretungsfall musste mit 5 Franks zu Gunsten der Polizeikassa bestraft werden, beim zweiten Fall war die Strafe zu verdoppeln, eine weitere Ausserachtlassung der Tabelle musste der Intendanz angezeigt werden. Vom Monate Jänner 1811 an wurden die Marktpreistabellen bei der Intendanz in Adelsberg im Beisein hiezu berufener Männer monatlich verfasst und der Herrschaft zugeschickt.

Der Preis des weissen Salzes wurde auf 6 fl. 30 kr. jener des schwarzen auf 6 fl. bestimmt, Getreide und Salz erhielt der Bergarbeiter aus den Magazinen der Bergwerksadministration.

Um die stark zu Grunde gerichteten Strassen im Idrianer Bezirke wieder in guten Stand zu setzen, wurde verfügt, dass diese Reparatur durch die Strassenrobot vorgenommen und besorgt werde. Der Taglohn für Strassenhandlanger war auf 11 kr. und für Führen auf 22 kr. per Fuhr festgesetzt. Dieser Lohn gelangte jedoch nicht bar, sondern nur durch Bons, welche bei Entrichtung von Kontribution, anstatt baren Geldes angenommen wurden, zur Auszahlung. Aber auch die Bons erhielt nicht jeder einzelne Untertan, sondern die Ausfolgung geschah dominienweise. Zum Baue der Kanomlastrasse, welcher im Monate Juni 1809 begann, wurde den betreffenden Grundbesitzern für das abgenommene Terrain eine Entschädigung versprochen. Am 5. November 1811. erklärten 7 derselben, auf jede Entschädigung, welcher Art und Namens sie immer sein möge, ein für allemal für sich und ihre Erben Verzicht leisten zu wollen, wofern sie selbst oder ihre Söhne, wenn sie die Qualifikation dazu haben sollten, als Bergwerksarbeiter mit einem von Seite der Werksadministration zu bestimmenden Schichtenlohne in die Bergwerksarbeit aufgenommen werden. Auf Grund dieser Erklärung wurden die Söhne der Besitzer Makutz, Prelove, Petritsch, Schinkoutz, Hladnik und Erschen in die Bergarbeit aufgenommen.

Belangend die Strassenrobot lies Luyks am 1. September 1812. verlautbaren, dass nach der neuen Verfügung in Zukunft die Strassenroboter quartalweise durch den Maire ausbezahlt werden, dass die Robotleistung persönlich, ohne sich loskaufen zu können, geschehen müsse, jedoch kann man einen anderen für sich stellen; dass die Zahlung nur dann geschehen könne, wenn sich der Untertan mit seinem, von dem Strassenbeamten verifizierten Bon über die von ihm geleistete Robot ausweist.

(Fortsetzung folgt.)

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

Predgovor.

Znani narodni pregovor, da ptiča spoznamo po perju, ima pač le splošni pomen, da se ptica razloči po perju od vseh drugih bitij. Ljudstvo sodi namreč le po velikih zunanjih obrisih, ne pozna in ne ozira se pa na podrobnosti, ki so: velikost, oblika kljuna, razmerje posameznih zunanjih udov med seboj, oblika perutnic in repa, potem noge in kremplji, glas, oblika gnezda, barva perja itd. Po perju spoznamo le nekatere, posebno živo pisane vrste.

Pri ujedah — da preidemo takoj k pravemu predmetu tega spisa — so zelo značilni kremplji. Nočem in ne morem trditi, da bi ravno ujede ne imele nobenih drugih posebnosti, kakor velikost, kljun, perutnice, barvo itd., ki bi se po njih razločevale. Kako je to, da sem si izbral ravno noge, oziroma kremplje, pa naj pojasnijo nastopne vrstice.

Znani strokovni nemški časopis „Ornithologische Monatschrift“ je začel l. 1898. na str. 194 prinašati popise nog srednjeevropskih pticoparic izpod peresa svojega urednika, že tačas precej znanega ornitologa, zdravnika dr. Karola R. Hennickeja. Kot priloge so bile pridejane po fotografijah narejene slike nog usmrčenih ptic; fotografije je dal na razpolago Aleksander Hintze v Helsingforsu, ki jih je posnel po originalih précej po smrti dotičnih ptic. Ta spis je izhajal v člankih s presledki do l. 1903. Kritika je ta spis zelo hvalila, kar je res zaslužil radi podrobnega popisa v besedilu in radi natančne reprodukcije slik. L. 1905. je pa izdal pisatelj te zbrane in nekoliko pomnožene sestavke v posebni s 33 tablami okrašeni knjigi pod naslovom „Die Fänge der in Mitteleuropa vorkommenden Raubvögel“ itd., kakor je navedeno niže v poglavju „slovstvo“ pod zap. št. 55. Odkar sem izvedel za te slike nog,¹ sem čimdalje tem resneje premišljeval, kako bi se dale porabiti za slovensko knjigo. Litografični zavod W. Müller v Geri mi je bil naznanil cene, ki sicer niso bile pretirane, ali je bilo vendar treba poseči globoko v možnjo. Iskal sem založnika. Potrkal sem nazadnje tam, kjer bi bil moral najprej. Ne zastoj! Slavno Muzejsko društvo za Kranjsko mi je seglo pod pazduho, ravno tako nesebično kakor požrtvovano, za kar mu naj bo izrečena tu najlepša in najtoplejša zahvala. Nameraval pa sem takoj od začetka, ko sem začel razmišljati o celi stvari, podati slovenskemu občinstvu, posebno tovarišem lovcem, popoln prirodopis

¹ Za lovski naziv „Fang“ v slovenski dozdaj še nimamo enakovrednega, pravega izraza. Fang pomeni v nemškem lovskem jeziku po „Deutsche Waidmannssprache“ (Mit Zugrundelegung des gesamten Quellenmaterials für den praktischen Jäger bearbeitet von Ernst Ritter von Dombrowski. Neudamm, Druck und Verlag von J. Neumann, 1899), str. 51: „6) Der Fuß, manchmal auch nur die Zehe oder nur die Klauen eines Raubvogels.“

naših roparic in ne se zadovoljiti samo z opisom nog in krempljev. Da je dr. Hennicke v svojem gori navedenem delu popisal samo noge in kremplje, se ni čuditi, ker imajo Nemci popolnih prirodopisov ptic na izbiro. Pri nas pa od Erjavca sèm ni nobenega obsežnega dela. Kdo bi pri takih razmerah ne porabil ugodne prilike! Saj so vendar ujede ona skupina ptic, ki jih ljudstvo najbolj pozna in ki so največjega narodno-gospodarskega pomena. O koristnosti in škodljivosti ptic-roparic se je pri nas že toliko govorilo in prepiralo! Zdaj je najugodnejša priložnost, da to vprašanje enkrat za vselej rešimo.

Oologično in ornitologično slovstvo.

Namenil sem se razen porabljenega slovstva o ujedah naštetiti vse važnejše oologično in ornitologično slovstvo, kar sem ga imel pri rokah. Morda bom tako marsikomu pokazal pot v ornitologijo in mu zbudil veselje do te lepe znanosti. Mineralogija in botanika sta pri nas precéj napredovali, zoologija je skoraj popolnoma zaostala, posebno še ornitologija; oologije pa sploh nimamo. Razen Valvasorja — njegove navedbe so prav skromne — Scopolijevega znamenitega dela in Steinberga ni do l. 1842., ko je izšla Freyerjeva „Fauna“, ničesar navesti. Šele v drugi polovici 19. stoletja naletimo semtertje po tedajnih maloštevilnih dnevnikih na posamezne vesti o selitvi naših domačih in o prihodu nekaterih severnih vrst. Večje in dosedaj edino sistematično delo nam je podal šele Erjavec v III. in IV. delu svojih Domačih in tujih živali v podobah (1870 in 1871) ter v poslovenjeni izdaji Schödlerjeve Knjige prirode, IV. snopič: „Zoologija“, ki jo je založila in na svetlo dala Matica Slovenska v Ljubljani l. 1875.

Od tedaj naprej najdemo po naših dnevnikih in strokovnih listih le posamezna kratka poročila, le redkokedaj male monografije o posameznih, posebno o tujih vrstah. Erjavec je na str. 224. gori navedenega IV. snopiča Schödlerjeve Knjige prirode obljubil, da bo na koncu navedel nekatera večja dela, ki jih je treba vzeti v roke za nadaljne študije; toda obljubljene literature nisem mogel najti nikjer. Tudi to me je napotilo, da sem poglavje o slovstvu izredno razširil. Knjige in spisi so navedeni, kakor so bili dani na svetlo, časniki pa po vrsti, kakor so začeli izhajati¹. Naštel sem načeloma le najvažnejša dela specielne in splošno važne ornitologične vsebine, vse druge knjige in časopise sem izpustil.

A. Slovensko slovstvo.

a) Knjige in spisi.

*1. Erjavec Franc, **Domače in tuje živali v podobah**. Slovenski mladini v poduk in kratek čas. Na svetlo dala družba sv. Mohorja. III. del: Ptice. 1. snopič. V Celovcu. 1870. 8°, 191 str. + kazalo in imenik.

¹ Dela, ki omenjajo tudi naše dežele, so zaznamovana z zvezdico (*).

— IV. del: Ptice. 2. snopič. 1871. 8°, 193—336 str. + kazalo in imenik kakor zgoraj.

Citati se nanašajo vedno na to 1. izdajo in ne na 2. natis iz l. 1893.

*2. — **Schödlerjeva Knjiga prirode.** IV. del . . . Zoologija. Zal. in na svetlo dala Matica Slovenska v Ljubljani, 1875. V. 8°. III. — 440 str.

*3. — **Naše škodljive živali v podobi in besedi.** Na svetlo dala in založila Družba sv. Mohora v Celovcu. snopič I—III. 1880—1882. 8°. VI. + 328 str. in imenik opisanih živali.

Erjavec je najznamenitejši prirodoslovec in najplodovitejši prirodopisec slovenski. [Rojen je bil dne 4. septembra l. 1834. v Ljubljani, kjer je hodil v ljudsko šolo, vstopil jeseni l. 1847. na gimnazijo ter jo zvršil l. 1855. Vseučiliške študije je končal na Dunaju, junija l. 1859. je napravil skušnjo iz prirodopisa za višje realke, poskusno leto je odslužil Erjavec v Gumpendorfu ter bil od 15. junija pa do 30. oktobra l. 1860. tudi prefekt na Terezijanski akademiji in je bil potem imenovan za učitelja na zagrebški realki. V Zagrebu je Erjavec preživel 11 jako srečnih let, dokler ni bil dne 17. avgusta l. 1871. imenovan za profesorja na realki v Gorici, kjer je potem služboval in tudi umrl dne 13. januarja l. 1887. Delo „Domače in tuje živali v podobah“ imenuje Levec po vsi pravici zlato knjigo. (Ljubljanski zvon. 1887, str. 419.)

*4. **Dolenc dr. H., Spomini o Cirkniškem jezeru.** Ljubljanski zvon. 1881, str. 17—22, 81—84, 149—153, 336—340, 562—566 in 657—662.

*5. **Žirovnik Jožef, Cerkniško jezero.** Založila „Slovenska Matica“. Ljubljani, 1898.

b) Časopisi.

*6. **Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko.** V Ljubljani, letnik 1891—1909.

Izvestja so bila do l. 1910. domovinoznansko slovensko glasilo „Muzejskega društva za Kranjsko“, katerega nadaljevanje je sedanja Carniola. V prvih letnikih je več ornitologičnih zapiskov.

*7. **Carniola.** Glasilo „Muzejskega društva za Kranjsko“. Nova vrsta. V Ljubljani, letnik 1910—1914.

Prinaša tudi ornitologične razprave in zapiske, tičeče se Kranjske dežele.

*8 **Lovec.** Glasilo „Slovenskega lovskega društva“ v Ljubljani. Letnik 1910—1914.

Ocenil dr. Gv. Sajovic v Ljubljanskem zvonu 1915, št. 1.

B Hrvaško slovstvo.

a) Knjige in spisi.

9. **Spomenik I.** Ptice hrvatsko-srpske s obzirom na ostali slovenski jug. Priprava za hrvatsko-srpsku ornitologiju. Sestavio Spiro Brusina. U Beogradu. Štampano u štampariji kraljevine Srbije. 1888, mal. fol. 51 str.

— XII. (Nastavak). Sestavio Spiro Brusina. Beograd. Štampano u državnoj štampariji kraljevine Srbije. 1892, mal. fol. 168 str.

To v original tiskano delo je ocenil dr. P. Leverkühn v „Ornith. Monatschrift“ 1890, str. 491, pl. Teichner pa v „Ornith. Jahrbuch“ 1892, str. 175. Lever-

kühnov recenzirani izvod imam v svoji knjižnici; na ovitku obeh letnikov je na 1. strani zapisano „Donum auctoris“, na naslovnih listih pa navadna dedikacija „Herrn Paul Leverkühn“, oziroma na 2. zvezku „Herrn Dr. Paul Leverkühn“ — „hochachtungsvoll der Verfasser“.

10. **Gjurašin dr. Stjepan, Ptice.** Prirodopisne i kulturne ertice. Dio prvi. Sa sto i sedam slika. Zagreb. Naklada „Matice Hrvatske“. 1899. V. 8°, I + 318 str.

— Dio drugi. 1901. V. 8°, 368 str.

b) Časopisi.

11. **Glasnik** Hrvatskoga naravoslovnega društva. Godina I—XXIX, 1886—1914.

Izdaja ga „Hrvatsko naravoslovno društvo“ (Societas historico - naturalis croatica) v Zagrebu. Ima semttertje prav zanimive ornitologične razprave in črtice.

12. **Lovačko-ribarski viestnik.** Organ općega hrvatskoga društva za gojenje lova i ribarstva. Zagreb. God. I—XXIII, 1891—1914.

Ima enako smer kakor naš Lovec.

C. Latinsko slovstvo.

*13. **Joannis Antonii Scopoli** | Phil. et med. doct. | s. i. r. et Apost. Majest. mont. civita- | tis Idriae physici, chem. et metal- | lurg. professoris, supr. offic. min. | ibid. assessoris, soc. oecon. Lusat. | sup. nec non caes. reg. agric. | Styriacae, Gorizens. et | Labacens. soc. | Annus I. | Historico- | Naturalis. | — | Descriptiones avium | musei proprii | earumque rariorum, quas vidit | in vivario Augustiss. Imperatoris, | et | in museo Excell. Comitum | Francisci Annib. Turriani. | — | Lipsiae, | sumtib. Christ. Gottlob Hilscheri, | MDCCLXVIII.

J. A. Scopoli — kranjski Linné (Carinthia 1827, št. 10, str. 44) — je bil rojen dne 3. — drugi pravijo dne 13. junija 1723. l. v mestu Cavalese na južnem Tirolskem, kjer je bil njegov oče vojni komisar. Gimnazijo je obiskoval najprej v Tridentu, potem pa v Hallu pri Inomostu. Medicino je študiral v Inomostu, kjer je bil tudi promoviran za doktorja zdravilstva l. 1743. Pozneje je bil tudi na Dunaju, da se dá izprašati na medicinski fakulteti in dobi tako dovoljenje izvrševati prakso v vseh avstrijskih deželah. — Zdaj se je začelo njegovo trnjevo in usodnih udarcev polno življenje. Po dolgem času je dobil fizikat v Idriji, kjer je ostal celih 16 let in živel v prav siromašnih razmerah; razvedrila in tolažbe je iskal v večno novi naravi. Pozneje je bil profesor v Ščavnici na Ogrskem, kjer je bival 10 let in odkoder je bil prestavljen v Pavijo kot profesor kemije in botanike; v zadnje imenovanem mestu je tudi umrl v 65. letu svoje starosti dne 8. majnika 1788. l. — Nenavadno nadarjeni in izredno delavni Scopoli je bil v prvi vrsti botanik, z rastlinstvom se je bavil od mladih nog — „a teneris annis“ —, pa tudi mineralogije in zoologije ni zanemarjal. Nas zanima le gori navedena prva knjiga zbirke, ki jo je izdal v l. 1768.—1772. V tem zvezku opisuje ptice muzeja grofa Thurna, svoje lastne zbirke in cesarskega vivarija. To po Linnejevem sistemu in z vporabo Linnejeve nomenklature sestavljeno delo je za našo ornitologijo tako važno, da bi se morali nanj ozirati vsi, ki pišejo o kranjski avifauni. Gledé življenjepisa in delovanja Scopolijevega naj omenim Deschmannov sestavek na str. 2—7 v „Jahresheft des

Vereines des Krainischen Landesmuseums“ 1856 in pa posebni odtis, ki se glasi „*Joannes Antonius Scopoli. Lebensbild eines österreichischen Naturforschers und dessen Kenntnisse der Pilze Krains. Von Wilhelm Voss, k. k. Professor in Laibach.* (Aus den Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, Jahrgang 1881, besonders abgedruckt.) Mit Scopoli's Facsimile. Wien, 1881.

D. Nemško slovstvo.

a) Knjige.

*14 **Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor.** Laibach - Nürnberg 1689. 2te unveränderte Auflage. I.—IV. Band. Rudolfswerth 1877-1879. Druck u. Verlag v. J. Krajec.

Valvasor je bil rojen dné 28. maja l. 1641. v Ljubljani, umrl pa je dné 19. septembra l. 1693. na Krškem. Njegovo življenje in delovanje je opisal P. pl. Radics v manjši monografiji l. 1866. (Graz, V. 8°, 64 str.), potem v biografičnem obrisu, pred l. poglavjem l. knjige in pa v samostojnem delu: „*P. von Radics: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor.* Herausgegeben von der Krainischen Sparkasse. Laibach, 1910. In Kommission bei Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg“. (V. 8°, XI + 350 str. + 15 slik). — Valvasor je na str. 443—451 l. zvezka (III. knjiga) naštel posamezne ptičje vrste in skupine z onim bajnim in tajinstvenim nakitom, ki je značilen za tedanjo dobo.

*15. **Gründliche Nachricht** | Von dem | in dem Inner-Crain | gelegenen | Czirknitzer-See, | Worinnen | Alle Seltenheiten desselben durch fünfzehn- | jährige Experiencz, auf das genaueste beschrieben | und zu mehrerer Deutlichkeit mit vier und dreißig | Kupfern erkläret werden. | Wie nämlich: | In einem Jahre der An- und Ablauf des Wassers | in diesem See geschiehet | auch jährlich in selbigem gefischet | gejaget, gesäet, und eingärndet, Heu und Streu eingebracht, | wie auch von den, darauf Wohnenden, die Oeconomie | besorget werden könne. | Allen und jeden der Natur-Würkung Kündigen | und dieser | Wissenschaft-Befliesenen, mitgetheilet | Von | Franz Anton von Steinberg | l. Oe. Hof-Cammer-Rath. | Anno 1758. | Laybach, gedruckt bey Anna Elisabetha Reichhardtin, Wittib.

Ta zanimiva knjiga je našim lovcem, ki je zanje v prvi vrsti pisana, še premalo, da, popolnoma neznana, ker je zelo redka; pa tudi ornitolog najde v nji prav mnogo važnih podatkov. Knjigo je ocenil in opisal obširno P. pl. Radics v „*Die Jagd in Krain*“*) na str. 27—38.

*16 **Rokopis Žlge bar. Zolsa.**

Ljubljanska c. kr. licealna knjižnica hrani 2 zvezka rokopisa ornitologične vsebine tega našega znanega, a še vedno premalo cenjenega mecena. En zvezek ima znamenite beležke o ptičji selitvi iz l. 1796. do 1799., v drugem zvezku so

*) Popolni naslov te knjižice se glasi „*Geschichte der Jagd in Krain und Franz Anton von Steinberg, ein altkrainischer Weidmann, geb. 1684, gest. 1765.* Im Auftrage des Landeskomitees für Krain der Ersten Internationalen Jagdausstellung in Wien 1910 verfaßt vom kaiserlichen Rat P. v. Radics. Mit einem Porträt und sieben Illustrationen. Laibach, 1910. Im Verlage des Landeskomitees für Krain der Ersten Internationalen Jagdausstellung in Wien“, V. 8°, 55 str.

večinoma zapiski o slovenski ptičji nomenklaturi. Ker nameravam prezanimivo vsebino tega rokopisa priobčiti v Carnioli, omenim tukaj le ob kratkem, da je bil Žiga baron Zois rojen dne 22., po drugih dne 23. novembra 1747 v Trstu; bil je prvi sin trgovca Mih. Avg. Zoisa iz njegovega drugega zakona z Ivano Kappus pl. Pichlstein, umrl pa je v Ljubljani dne 10. novembra, 1819. (Wurzbach, Biographisches Lexikon, 243). Zoisovi najboljši življenjepisi so: Sigmund Zois, Freyherr v. Edelstein, von Professor Richter. Laibach. Gedruckt bey Jos. Sassenberg, 1820.

Življenjepisne podatke o Zoisu ima: Kopitarjeva spomenica. Vredil Josip Marn. Založila in na svetlo dala Matica Slovenska. V Ljubljani 1880. Jezičnik, J. Marn. V Ljubljani 4°, I. 1876, 1877, 1880.

*17. **Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach**, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier des allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät, unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde. Mit einer Ansicht und Skizze des Saales. Auf Kosten des Grafen v. Hohenwart herausgegeben. Laibach, mit Edlen v Kleinmayr'schen Schriften. 1832.

*18. **Landesmuseum im Herzogthume Krain 1836—1837**. Laibach, 1838. Gedruckt bei Ignaz Alois Edlen von Kleinmayr.

Na str. 10. in 11. je navedena ptičja zbirka in imena posameznih darovalcev.

*19. **Landesmuseum im Herzogthume Krain**. Zweiter Jahresbericht 1838. Laibach, 1839. Gedruckt bei Ignaz Aloys Edlen von Kleinmayr.

Na str. 11—16 so naštete ptice, jajca in gnezda z natančnimi naslovi posameznih darovalcev. Ta dva zvezka pod zap. št. 18 in 19 sta predhodnika spodaj pod zaporedno števil. 23—25 navedenih letnih poročil.

*20. **Beiträge zur Naturgeschichte, Landwirtschaft und Topographie des Herzogthums Krain**. Herausgegeben von Franz Grafen von Hohenwart, k. k. Kämmerer, Gubernial-Rathe, Ehrenbürger der Stadt Laibach und Mitglieder vieler gelehrten Gesellschaften. Erstes Heft. Laibach, 1838. Gedruckt bei Joseph Blasnik.

— **Zweites Heft**. Laibach, 1838. Gedruckt bei Joseph Blasnik.

Dasiravno imata ta dva zvezka prav pičle ornitologične beležke, in sicer v I. delu na str. 15., 16., 25. in 26. o divjem golobu — *columba oenas* L. — v II. delu na str. 14 o rožnem kalinu — *carpodacus erythrinus* (Pall.) — in na str. 84 o bregulji — *riparia riparia* (L.) — vse izpod peresa H. Freyerja, jih vendar tu navedem radi popolnosti in pa ker sta precej redka in malo znana.

21. **Die Wirbelthiere Europa's**. Von A. Graf Keyserling und Professor J. H. Blasius. Braunschweig. Druck und Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn, 1840. V. 8°, XCVIII + 248 str.

Znamenita knjiga, ki jo navajajo vsa večja sistematična dela. Naslovni list ima sicer dostavek: „Erstes Buch: Die unterscheidenden Charactere“, ali nadaljevanje, oziroma 2. knjiga ni nikoli izšla. Ptice so obdelane na str. 77—248, in sicer najprvo po redih na str. 79—80, potem po plemenih na str. 81—132 in slednjič po posameznih vrstah na str. 133—248.

*22. **Fauna der in Krain bekannten Säugethiere, Vögel, Reptilien und Fische**. Nach Cuvier's System geordnet, mit Abbildungs-Citaten und Angabe des Vorkommens. Nebst einem vollständigen Register der lateinischen, deutschen und krainischen oder slavischen Namen. Von

Heinrich Freyer, Magister Pharmaciae und Custos des Landes-Museums zu Laibach. Laibach 1842, 8°, VIII + 91 str.

Od Scopolija dalje najboljše sistematično delo o kranjskih pticah, ki so obdelane na str. 7—40. Pri posameznih vrstah je navedeno najprvo latinsko ime po Linnejevem nazivanju, potem nemško in slednjič slovensko, tiskano v bohoričici; slovenska imena je nabral med ljudstvom na svojih mnogoletnih popotovanjih po celi deželi, skovanke so pa zaznamovane z črko „F“, n. pr. na str. 11. v 1. vrstici „mali skovik F.“ Potem je našeta literatura in pa dela, kjer je najti slike dotične vrste. Nazadnje so navedena gnezdišča in bivališča z natančnim imenovanjem kraja, kjer je Freyer našel posamezne vrste. — Freyer je bil rojen v Idriji dne 7. julija l. 1802, umrl je pa dne 21. avgusta l. 1866. Njegovo življenje in delovanje je obširno opisal C. Deschmann v „Laibacher Zeitung“ z dne 24. in 25. avgusta 1866, št. 193 in 194.

*23. **Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums.** Redigiert von Carl Deschmann, Custos des krainischen Landes-Museums, Laibach, 1856.

*24. **Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums.** Redigiert von Carl Deschmann, Custos des krainischen Landes-Museums, Laibach, 1858.

*25. **Drittes Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums.** Redigiert von Carl Deschmann, Custos des krainischen Landes-Museums, Laibach, 1862.

Spis „Haquet's Strix nigra und dessen ornithologische Studien in Krain“ na str. 216—218 tretjega zvezka, potem precej predavanj, v posnetku podanih v poročilih o mesečnih društvenih shodih, in pa zapiski muzeju podarjenih ptic so ornitologična vsebina vseh teh treh letnikov, ki so vse, kar je izdalo to društvo. Nadaljevanje so „Mittheilungen des Musealvereines für Krain“, ki jih je začelo redno vsako leto izdajati preosnovano Muzejsko društvo za Kranjsko l. 1866.

26. **Die Waldschnepfe.** Ein monographischer Beitrag zur Jagdzoologie von Dr. Julius Hoffmann. Stuttgart. K. Thienemann's Verlag. (Julius Hoffmann) (1867), 4°, IX + 151 str.

To klasično monografijo o našem kljunaču priporočam posebno lovcem, ki se hočejo natančno seznaniti z življenjem te zanimive ptice.

27. **Naturgeschichte der Vögel Europa's.** Von M. Dr. Anton Fritsch, Custos der geologischen Abtheilung am Museum des Königreiches Böhmen. Prag. In Commission bei F. Tempsky. Verlag des Verfassers. 1870. 8°, XV + 506 str.

— 1871 fol.

Besedilo in tabele (61) tega obširnega, lepo ilustriranega dela so začele izhajati v snopcih že l. 1854. Knjiga je naznanjena v „Journal für Ornithologie“ str. 158 XIX. letnika, 1871. Pri posameznih vrstah je navedeno latinsko, nemško, češko in francosko ime.

28. **Synonymik der Europäischen Brutvögel und Gäste.** Systematisches Verzeichniss nebst Angaben über die geographische Verbreitung der Arten unter besonderer Berücksichtigung der Brutverhältnisse von

Dr. Eugène Rey. C. Schwetschke'scher Verlag. Halle, 1872. 8°, XVI + 257 str.

Kdor ve, kako težko je raztolmačiti in v sklad spraviti zastarelo ornitologično nazivoslovje z najnovejšim nazivanjem, ta bo znal prav ceniti vrednost predstoječe knjižice.

*29. **Mommsen August, Griechische Jahreszeiten** (unter Mitwirkung Sachkundiger), H. III. Inhalt: Zeiten des Gehens und Kommens und des Brütens der Vögel in Griechenland und Jonien. Katalog von Dr. Theob. Krüper, mit Citaten und Zusätzen von Dr. G. Hartlaub. Schleswig. 1875.

To znamenito delo opisuje, kakor že naslov pove, ptice Grške in Jonije, ker pa omenja, čeprav le mimogrede, tudi naše dežele, ga moram navesti.

30. **Verzeichniss der Europäischen Brutvögel und Gäste** nach den neuesten Ermittlungen zusammengestellt von Dr. E. Rey. Leipzig 1875. V. 8°, 16 str.

Mala ali zanimiva knjižica, ki je ocenjena v J. f. O. XXVII. letnik 1879, str. 134 in 135.

31. **Gesammelte ornithologische und jagdliche Skizzen.** Wien. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. 1884. 8°, 167 str.

Te črtice, ki niso bile namenjene širši javnosti, je sestavil posebno za ornitologijo veliko prezgodaj umrli cesarjevič Rudolf.

*32. **Das Auerwild**, dessen Naturgeschichte, Jagd und Hege. Eine ornithologische und jagdliche Monographie von Dr. W. Wurm. Zweite, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. Mit zwei Tafeln in Steindruck. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn. Wien. 1885. 4°, XX + 339 str.

To znano delo o divjem petelinu je namenjeno lovcu in ornitologu. Povod knjigi so bili članki notarja Stergerja, ki so izšli v „Jagd-Zeitung“.

33. **Ornis Carinthiae, Die Vögel Kärntens.** Verzeichniss der bis jetzt in Kärnten beobachteten Vögel, nebst Bemerkungen über deren Zug, Lebensweise, lokale Eigenthümlichkeiten. Von F. C. Keller. Klagenfurt, 1890. 8°, VI + 192 str.

To za sosedno kronovino zelo važno delo je izšlo v „Jahrbuch des naturhistorischen Landes-Museums von Kärnten“ in v posebnem odtisku.

*34 **Verzeichniss der bisher in Krain beobachteten Vögel.** Von Ferd. Schulz, Präparator im Rudolfinum zu Laibach. Separatabdruck aus den „Mittheilungen des Musealvereines für Krain“. Laibach, 1890. 8°, 22 str.

To delce obsega samo 22 strani, je pa za kranjsko ornitologijo izredno važno. Našteti so 268 vrst, kakor v Freyerju. Vsaka vrsta je navedena najprvo v latinščini, potem v nemščini in nazadnje v slovenščini. Prevzete so nekatere beležke iz Freyerjeve „Faune“, večinoma je pa zajemal pisatelj iz svoje bogate 15letne izkušnje kot gatilec v ljubljanskem deželnem muzeju. Schulz je važna oseba v razvoju naše ornitologične znanosti. Veliko število ornitologičnih črtic v „Mittheilungen des ornithologischen Vereines in Wien“ in v „Ornithologisches Jahrbuch“ je napisal Schulz o pticah, opazovanih na Kranjskem. — Glavna Schulzova zasluga je, da je nadaljeval po prezgodnji smrti Deschmanna njegovo delo do novejših dobe in ga izročil mlajšim močem. — Nadaljevanje tega spisa je obelodanil Schulz pod

naslovom „Verzeichniss der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895“ v „Die Schwalbe“ 1895, na str. 81—83, 103—104 in 114—117.

35. **Fremde Eier im Nest.** Ein Beitrag zur Biologie der Vögel. Nebst einer bibliographischen Notiz über Lottinger. Mit zwei Tabellen. Von Paul Leverkühn. — R. Friedländer & Sohn. Berlin, 1891. 8°.

To zanimivo, s porabo skoraj vsega svetovnega ornitološkega in oologičnega slovnstva sestavljeno delo je izšlo prvotno v „Mittheilungen des naturwissenschaftlichen Vereines“ für Steiermark 1890, na str. 1—212. Življenjepis tega nadarjenega in izredno delavnega ornitologa najdemo v Z. f. O. u. O., XV. letnik, str. 129—130, v O. M. Sch. XXXI. letnik 1906, str. 164—168, v O. J. 1906, str. 80, 144 in v „Aquila“ XIII. letnik 1906, str. 268—269; prim. tudi Lovca 1912, str. 212.

36. **Systematische Übersicht der Vögel Bayerns** mit Rücksicht auf das örtliche und quantitative Vorkommen der Vögel, ihre Lebensweise, ihren Zug und ihre Abänderungen. Von Andreas Johannes Jäckel. Herausgegeben von Prof. Dr. Rudolf Blasius. München und Leipzig. 1891. V. 8°, XXIV + 392 str.

Vzrok, da sem to delo navedel, dasiravno nima s Kranjsko nikakega stika, je, da nam daje zgled, kako se pišejo lokalne avifaune.

37. **Die Vogelsammlung des bosnisch-hercegovinischen Landesmuseums in Sarajevo.** Enthaltend die während der Jahre 1887—1891 gesammelte Avifauna des Occupations-Gebietes. Bearbeitet von Custos O. Reiser. Mit zwei Original-Skizzen von Géza v. Vastagh. Budapest. Mai, 1891. V. 8°, XXXII + 148 str.

Kdor nima sam prilike si ogledati zelo zanimivi ornitološki oddelek bosenskega deželnega muzeja, temu je ta katalog neobhodno potreben. Našteti so 1718 ptic; pri sleherni vrsti je naveden spol, potem kraj in čas najdbe.

*38. **Altes und neues aus dem Haushalte des Kuckucks** von Dr. E. Rey. Verlag von R. Freese. Leipzig, 1892. V. 8°, XXIV + 108 str.

To zanimivo delo je izšlo kot 11. zvezek zbirke „Zoologische Vorträge“, ki jih je izdajal vseučiliški prof. dr. V. Marshall v Lipskem.

*39. **Das Haselhuhn** (Tetrao bonasia), dessen Naturgeschichte und Jagd. Eine ornithologische und jagdliche Monographie von Prof. Franz Valentinitzsch. (Mit zwei Chromobildern und zwei lithographischen Tafeln). Adolph W. Künast, k. u. k. Hof-Buchhändler, I. Bez., Wien 1892. V. 8°, XII + 288 str.

Enako temeljito kakor dr. Wurm divjega petelina je opisal prof. Valentinitzsch gozdno jerebico. Obe knjigi imata lovsko in ornitološko vrednost. Posebno lovceem priporočam to delo o še premalo znani gozdni jerebici in nje lovu.

40. **Hofrat Professor Dr. K. Th. Liebe's Ornithologische Schriften.** Gesammelt und herausgegeben von Carl R. Hennicke, Dr. med. Verlag von W. Malende. Leipzig, 1893. V. 8°, 724 str.

— Ergänzungs-Band zu Hofrat Prof. Dr. K. Th. Liebe's Ornithologische Schriften. Gesammelt und herausgegeben von Carl R. Hennicke, Dr. med. E. M. Köhler's Verlag. Gera, 1895. V. 8°, I + 48 str.

Glavna knjiga poslojmenovana zbirka je izšla l. 1893, dodatek pa l. 1895, potem, ko je Liebe dne 3. junija 1895 umrl. Liebe je bil začetnik in vnet pospe-

ševalec sistematičnega ptičjega varstva v Nemčiji, bil je pa tudi marljiv in vztrajen opazovalec ptičev; zato se mi je zdelo umestno, sprejeti med ornitologično slovstvo njegove zbrane spise, ki jih preveva posebna ljubezen in čudovito sočutje do ptic. Njegovo geslo je bilo: najprvo spoznavajte življenje ptic, če jih hočete uspešno ščititi. Spisi v glavni zbirki in v dodatnem zvezku so urejeni kronologično po teh-le skupinah: I. Ptičje varstvo. II. Monografije in monografične študije. III. Avifauna, geografično širjenje in vselitev. IV. Ujetništvo, oskrba, reja. V. Hrana, korist, škoda. VI. Razno. Na koncu je kazalo znanstvenih imen, ki zvišuje uporabljivost knjige. Ker je dr. Hennieke napisal na str. 5—7 glavne zbirke, oziroma v predgovoru k dodatku obširen življenjepi, ne bom tu ponavljal posameznih podatkov.

41. **Materialien zu einer Ornis balcanica.** Herausgegeben vom bosnisch-herzegowinischen Landesmuseum in Sarajevo. Von Othmar Reiser, Custos am bosn.-herceg. Landesmuseum. II. Bulgarien (einschliesslich Ost-Rumeliens und der Dobrudscha). Mit drei Tafeln in Farbendruck. Wien 1894. Leks. 8°, XII + 204 str.

— IV. Montenegro. Von Othmar Reiser und L. v. Führer. Mit 2 Tafeln in Farbendruck u. einer Karte. Wien 1896, Leks. 8°, X + 149 str.

— III. Griechenland und die griechischen Inseln (mit Ausnahme von Kreta). Druck u. Verlag von Adolf Holzhausen. Wien, 1905. Leks. 8°, XIV + 589 str.

To vsakemu balkanskemu ornitologu neobhodno potrebno delo je za nas sosede posebno zanimivo. Želeti bi bilo, da bi izšla kmalu še I. del o Bosni in Hercegovini in V. zvezek o Srbiji.

*42. **Naumann, Naturgeschichte der Vögel Mitteleuropas.** I—XII. Band. Herausgegeben von Dr. Carl R. Hennieke in Gera. Gera-Untermhaus. Lithographie, Druck und Verlag von Fr. Eugen Köhler. 1897 bis 1905, fol.

Naumann je izdal svoje delo v 12 zvezkih v l. 1820—1844, 13. dodatni zvezek sta pa izdala l. 1860. dr. J. H. Blasius in dr. Ed. Baldamus. Da je to mojstrsko zasnovano delo manj znano in med ljudstvom manj priljubljeno kakor Brehmovo „Življenje živali“, je pač vzrok prvič, ker opisuje Naumann samo ptice in še to le ptice srednje Evrope in drugič, ker je bila ta knjiga že popolnoma pošla in je vsled tega zelo draga. Vse delo je stalo antikvarično čez 300 mark. Zato je sklenila založna tvrdka Fr. Evgen Köhler v Gera-Untermhaus izdati jubilejno, krasno opravljeno izdajo monumentalnega Naumannovega dela. Uredništvu je načeloval dr. Hennieke sam, krog sebe je pa zbral 35 najboljših ornitologov in pa 8 umetnikov, da napravijo nove slike ptic in jaje za barvotisk. Delo je začelo izhajati l. 1896. in do l. 1905. je izšlo 150 sešitkov. — Prvotno besedilo Naumannovo je ostalo dosledno neizpremenjeno, vmes so pa vrinjeni med oklepaji uspehi najnovejših raziskovanj tako, da nam podajo opisovanja popolnoma jasno sliko posameznih vrst. Pri nekaterih pticah so navedena tudi slovenska imena, ki so vsled tiskovnih hib tako popačena, da se ne more zanašati nanje. — Naumannovo življenje in delovanje je obširno opisal dr. Pavel Leverkühn.

43. **Praktischer Leitfaden für Eiersammler,** für alle Freunde der Oologie von Dr. Curt Flöricke. Verlag der Ernst'schen Buchhandlung. Leipzig. 1897. Mal. 8°, II + 50 str.

Za nabiralce jaje prav priročna žepna knjižica.

*44. **Brehms Tierleben.** Allgemeine Kunde des Tierreichs. Dritte, gänzlich neubearbeitete Auflage. Von Prof. Dr. Pechuel-Loesche. Neuer Abdruck. Bibliographisches Institut. Leipzig und Wien, 1900.

O pticah govori četrti, peti in šesti zvezek.

45. **Einige Worte der Wahrheit über den Vogelschutz.** Allgemeine und spezielle Erörterungen von zum Theil neuen Gesichtspunkten. Von Ernst Hartert, Direktor des zoologischen Museums zu Tring (England). Verlag von J. Neumann. Neudamm 1900. 8°, 36 str.

To delo znanega ornitologa ima popolnoma nove misli o varstvu ptičev.

46. **Über die Zeichnung und Färbung der Wald- und Schneehühner** in ihrer Bedeutung zur Phylogenese und Systematik. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde, vorgelegt der hohen naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität zu Tübingen von Max Trips, Oberamtstierarzt des Amtsoberramtes Stuttgart. Verlag von Franz Pietzcker. Tübingen. 1900. V. 8°, 63 str.

47. **Die Vögel der paläarktischen Fauna.** Systematische Übersicht der in Europa, Nord-Asien und der Mittelmeerregion vorkommenden Vögel. Von Ernst Hartert. Verlag von R. Friedländer und Sohn. Berlin.

To dozdej največje sistematično delo o pticah palearktiške oblasti je začelo izhajati meseca novembra 1900. Do druge polovice 1910 je izšel I. zvezek, ki ima 832 strani besedila in XLIX strani uvoda in kazala. II. zvezek je uspel dozdej do skupnih 1216 strani, ki končajo s popisom črne štoklje. Pisatelj je podal izvirne opise posameznih vrst po originalih, ki si jih je izposodil iz muzejev, javnih in privatnih zbirk celega sveta, in je porabil menda vse ornitologično slovstvo o pticah palearktiške oblasti.

48. **Ergebnisse der ornithologischen Zugsbeobachtungen in Bosnien und der Hercegovina.** Verfasst von Custos Othmar Reiser u. Prof. Joh. Knotek. Wien, 1901. (Separat-Abdruck aus „Wissenschaftliche Mittheil. aus Bosnien und der Hercegovina“, VIII. B. 1901). V. 4°, str. 118.

49. **Die Kennzeichen der Vögel Deutschlands.** Schlüssel zum Bestimmen, deutsche und wissenschaftliche Benennungen, geographische Verbreitung, Brut- und Zugzeiten der deutschen Vögel. Von Prof. Dr. Ant. Reichenow. Mit erläuternden Abbildungen. Verlag von J. Neumann. Neumann 1902. 8°, IV + 150 str.

Natančno po nomenklatoričnih pravilih, sprejetih na XVI. letni skupščini „Allgemeine Deutsche Ornithologische Gesellschaft zu Berlin“ dne 12. in 13. maja 1891 v Frankobrodu o M., sestavljeno delo znanega ornitologa-sistematika je neobhodno potrebno vsakemu, ki se namerava seznaniti podrobneje z ornitologijo.

50. **Die Hüttenjagd.** Von Georg von Otterfels. Verlag der illustrierten Jagdzeitung „Waidmannsheil“, Klagenfurt, 1902. Joh. Leon sen. 8°, VIII + 111 str.

Ta knjiga je potnorožena in popravljena 2. izdaja člankov, ki so izhajali 1895 v znanem oslovškem lovskem časopisu „Waidmannsheil“ pod naslovom „Die Krähenhüttenjagd mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Alpenländer“, ter opisuje način in uspehe, posebno za ornitologe tako zanimivega, saj se vse premalo znanega lova v kolibi (Prim. tudi Loyca 1911 na str. 81–84).

51. **Der Gesamte Vogelschutz, seine Begründung und Ausführung** von Hans Freiherrn von Berlepsch. Mit 8 Chromotafeln und 34 Textabbildungen. Zugleich in französischer, italienischer, schwedischer, russischer, finnischer und holländischer Sprache erschienen. 6. vermehrte und verbesserte Auflage. Lithographie, Druck und Verlag von Fr. Eugen Köhler, Gera-Untermhaus 1903. V. 8°, VIII + 101 str.

Pisatelj je praktično izpopolnil varstvo ptic, ki ga je dvorni svetnik dr. T. Liebe upeljal na Nemškem.

52. **Die Raubvögel Mitteleuropas.** 53 Tafeln in feinem Chromo- und 8 Tafeln in Schwarzdruck nebst Abbildungen im Text nach Originalen der Maler Goering, Keulemans, Kleinschmidt, de Maes, v. Neesey und Rhamm, mit erklärendem Text von Dr. Carl R. Hennicke. Lithographie, Druck und Verlag von Fr. Eugen Köhler. Gera-Unterhaus 1903. 8°, VIII + 230 str.

Glavni urednik nove jubilejne izdaje Naumanna je spisal to knjigo, da zbudi zanimanje za lepoto narave in da opozori na znamenito Naumannovo delo.

53. **Untersuchungen über die Gestalt und die Bildung der Vogeleier.** Inaugural-Dissertation der medizinischen Fakultät zu Königsberg i. Pr. zur Erlangung der Doktorwürde in der Medizin, Chirurgie und Geburtshilfe, vorgelegt von Alfred Szielasko. Königsberg i. Pr. Buch- und Steindruckerei von Otto Kümmel. 1904. 8°, 30 str.

Dr. Alf. Szielasko je praktični zdravnik v Nordenburgu in zelo delaven oolog.

*54. **Die Eier der Vögel Mitteleuropas.** Von Dr. Eugène Rey. Mit über 1500 farbigen Eierabbildungen auf 128 Tafeln, nach Originalen der Sammlung des Verfassers. Band I: Text. Band II: Tafeln. Lithographie, Druck und Verlag von Fr. Eugen Köhler. Gera-Untermhaus. 1905.

Thienemannovo delo „Fortpflanzungsgeschichte der gesamten Vögel mit Abbildungen der bekannten Eier“, Leipzig (1845—56) je bilo že zastarelo, enako Bädckerjeva knjiga „Die Eier der Europäischen Vögel“ (Leipzig 1863). Kdo je bil sposobnejši, strniti vse izkušnje zadnjih desetletij v zanimivo celoto kakor znani oolog dr. Rey! Meseca julija 1899. je začelo to delo izhajati v založbi že omenjene tvrdke Fr. Evgen Köhler; prvotno je bilo preračunjeno na 25, v resnici je pa naraslo na 30 snopičev. Pohvalne ocene, ki so raztresene po raznih knjigah in časopisih, dovolj jasno pričajo, kako mojstrsko je izvršil dr. Rey svojo nalogo. Gradivo je razvrščeno po oologičnih in po nidologičnih načelih. — Temu blagemu, nesebičnemu možu se moram zahvaliti, da sem se začel baviti resno z oologijo. Podaril mi je l. 1904. vse potrebno orodje in mi šel na roko z dobrimi sveti in navodili. Njegovo zanimivo življenje in mnogostransko delovanje so obširno opisali: H. Hocke v Z. f. O. u. O. XIX. letnik, str. 81—83; prof. dr. A. Voigt v O. M. Sch. 1909, str. 454—459; H. Schalow v J. f. O. 1909, str. 589—590; Pavel Wichtich v O. M. B. 1909, str. 145—147.

55. **Die Fänge der in Mitteleuropa vorkommenden Raubvögel.** 33 photolithographische Tafeln mit Beschreibung und einer Bestimmungstabelle von Dr. Carl R. Hennicke. Verlag von Hans Schultze, Dresden 1905. 8°, 66 str.

O tej knjigi glej „Predgovor“.

56. **Georg Krause, Oologia universalis palaeartica.** Complet in ca. 150 Lieferungen. Stuttgart, Verlag Fritz Lehmann.

Ko je bil dr. Eugène Rey izdal svoje obširno delo o jajcih srednjeevropskih ptic, se je sploh mislilo, da bo to delo merodajno za desetletja. Ali kmalu potem, je naznanil kot oolog znani konservator na kraljevem zoologičnem muzeju v Berlinu J. Krause, da bo začel izdajati novo delo pod gornjim naslovom, ki bodi nekakšno nadomestilo za popolnoma pošlega Baedekerja in ki bo končano v 150 sešitkih po 2—3 table z besedilom v približno 2 letih. Izdajatelj je svojo obljubo nepričakovano vestno izpolnil. Jajca slika izdajatelj po originalih v naravni velikosti z isto natančnostjo kakor tehnično spretnostjo. Vsaka vrsta ima svojo tablo, nekatere vrste tudi po dve in več (na pr. kukavica). V tem in pa, da so naslikana cela gnezda v vseh premenah, kakor tudi onih vrst, ki nesó popolnoma bela jajca, se odlikuje Krausejevo delo bistveno od vseh svojih prednikov. Nadalje se je slikar oziral na sestavo (zrno) lupine in narisal natančno jamice in vzbočine, ki nam jih kaže površina jajc nekaterih vrst. Velikokrat se dá po teh brazdah in brazgotinah natančno dognati, čigavo je kako jajce. Besedilo ima v levem kotu prve strani zgoraj red, v desnem družino, v sredi je pa navedeno znanstveno ime in dodana še slovstvena imena, vse to v latinskem jeziku; potem sledi nemško in vzporedno angleško besedilo in sicer: navadna, najbolj znana domača imena; kje in kdaj posamezna vrsta gnezdi, kolikokrat v letu in kako dolgo vali; koliko jajc znese samica; največja dolžina in širina jajc, njih največja in najmanjša teža; kakšna je oblika in lupina, kako in iz česa je narejeno gnezdo in kje ga najdemo in nazadnje so pri nekaterih vrstah posebne opombe o jajcih in gnezditvi. Na drugi strani je navedena pokrajina, dan in leto, kje in kdaj se je našlo na tretji strani v trobarvnem tisku upodobljeno gnezdo; jajca iz enega gnezda so zvezana z vezaji. Škoda, da je to delo uspelo šele do 78. sešitka. Kakor mi piše g. Krause, je sploh negotovo, če bo nadaljeval delo v dosedanji obliki.

57. **Jahrbuch der Vogelkunde** von Dr. Kurt Floericke. I. Band: Die Forschungsergebnisse und Fortschritte der paläarktischen Ornithologie 1907. Stuttgart 1908. 8°, 94 str.

— II. Band: Die Forschungsergebnisse und Fortschritte der paläarktischen Ornithologie im Jahre 1908. Stuttgart 1909. 8°, 130 str.

— III. Band: Die Forschungsergebnisse und Fortschritte der paläarktischen Ornithologie in Jahren 1909-11. Stuttgart 1913. 8°, 186 str.

Ta v zalogi „Kosmos, Gesellschaft der Naturfreunde“ izšla kompilacija je vsakemu ornitologu, ki hoče sproti zasledovati uspehe raziskavanj in napredke palearktiske ornitologije, ki pa nima na razpolago vseh strokovnih časopisov, zelo vreden pripomoček.

58. **Jagdtierkunde.** Naturgeschichte der in Deutschland heimischen Wildarten. Von Dr. Ernst Schäff. Mit 168 fast ausschließlich vom Verfasser gezeichneten Abbildungen. Verlagsbuchhandlung Paul Parey, Berlin 1907. Leks. 8°, VI + 680 str.

Navedena knjiga je namenjena v prvi vrsti lovcem, nudi pa tudi ornitologu veliko zanimivega.

*59 **Kritische Naturgeschichte des Auerwildes.** Ein Vermächtnis an die Naturforschung und an das veredelte Weidwerk von Hofrat Dr. W. Wurm. Mit 6 Textabbild. Verlagsbuchhandlung P. Parey, Berlin 1909.

Divje kure so lovna divjačina; z znanstvenim raziskavanjem te družine se pa bavijo predvsem učenjaki, tako da imata do divje kokoši lovec in ornitolog enako pravico, kar je pisatelj dokazal v svojih številnih spisih. Vendar je večina njegovih del lovske vsebine, zato je radi popolnosti in ker se je oziral tudi na kranjske razmere, tukaj navedem.

60. **Hüttenvogel.** Die Hüttenjagd mit Uhu. Von Fritz v. Pfannen-berg. Dritte verbesserte, wiederum wesentlich vermehrte Auflage mit einer Tabelle zum Ansprechen der in Mitteleuropa vorkommenden Tagraubvögel und mit vielen Textabbildungen nach photographischen Aufnahmen und Zeichnungen von C. Apitz, Ewald Arndt, Ludwig Beckmann, J. Bungartz, J. Dahlem, Chr. Hang, W. Heubach, Gertrud Korn, Christian Kröner, K. A. Meißner, Schmidt-Herbich, C. Schulze, Fr. Waibel. Verlag von J. Neumann, Neudamm. 1910. 8°, 150 str.

61. **Ornis Romaniae, Die Vogelwelt Rumäniens.** Systematisch und biologisch-geographisch beschreiben von Robert Ritter von Dombrowski. Bukarest 1912. 4°, 872 + LIV str.

Pisatelj prebiva že delj časa v Rumuniji in se je popolnoma seznanil z ornitologičnimi razmerami v tej zanimivi deželi, kjer si podajata roko srednjeevropska in pontiška avifauna.

62. **Handbuch des Vogelschutzes** von Dr. Carl R. Hennicke. Creutzsche Verlagsbuchhandlung. Magdeburg 1912. 8°, VIII + 468 str.

Temeljito pisana knjiga govori o postanku in bistvu varstva ptic.

63. **Wildkunde und Jagdbetrieb.** Von Karl Leeder, Dozent für Wildkunde und Jagdbetrieb an der k. k. Hochschule für Bodenkultur in Wien. Mit 146 Abbildungen nach Zeichnungen des Verfassers. Wien und Leipzig 1913. V. 8°, X + 242 str.

Nas zanimajo v tej knjigi, ki ima tudi ornitologično vsebino, le lovne ptice.

64. **Die Singvögel der Heimat.** 86 farbige Tafeln mit systematisch-biologischem Text nebst Abbildung der wichtigsten Eier- und Nestertypen, letztere meist nach Naturaufnahmen in Schwarzdruck von O. Kleinschmidt. Verlag von Quelle & Meyer in Leipzig, 1913. 8°, X + 108 str.

65. **Unsere Singvögel.** Von Dr. Ernst Schäff. Mit 3 Tafeln und 29 Textabbildungen vom Verfasser gezeichnet. Verlegt bei Strecker & Schröder in Stuttgart, 1913. 16°, XII + 190 str.

Pisatelj je zdaj glavni urednik nemškega lovskega časopisa „Deutsche Jäger-Zeitung“.

66. **Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck.** Herausgegeben mit Unterstützung der Deutschen Ornithologischen Gesellschaft. Von Werner Hagen. Mitglied der Deutschen Ornithologischen Gesellschaft. W. Junk, Berlin 1913. Vel. 8°, 166 str.

Navedeno delo je poučen primer za sestavo krajevne avifaune.

67. **Die Vögel der Provinz Ostpreussen.** Von F. Tischler, Amtsrichter in Heilsberg. W. Junk, Berlin, Leks. 8°, 331 str.

Pisatelj je porabil javne in zasebne ornitologične zbirke in pa vse znano slovstvo do 1. februarja 1914.

68. **Die Vögel.** Handbuch der systematischen Ornithologie. Von Anton Reichenow. Zwei Bände. Erster Band. Mit einer Karte und 185 Textbildern nach der Natur gezeichnet von G. Krause. Verlag von Ferdinand Enke. Stuttgart, 1913, Leks. 8°, VIII + 529 str.

— Zweiter Band. Mit 273 Textbildern, gezeichnet von G. Krause. Verlag von Ferdinand Enke, Stuttgart, 1914, Leks. 8°, VII + 628 str.

Reichenow razlaga v splošnem delu navedene knjige vse one pojme, ki so potrebni ornitologu. V sistematičnem delu pa našteje in opiše pisatelj vse dozdaj znane ptice celega sveta (skupaj okoli 20.000 vrst) in v tem tiči velika prednost Reichenowovega dela pred vsemi dosedaj izdanimi ročnimi knjigami te vrste, ki obravnavajo avifauno le posameznih ozemelj.

b) Časopisi.

69. **Naumannia.** Archiv für die Ornithologie, vorzugsweise Europa's. Organ der deutschen Ornithologen - Gesellschaft. Herausgegeben von Eduard Beldam. Stuttgart, Dessau und Leipzig, 1851—1858.

Lepo ilustrirana revija, ki se je pozneje združila z J. f. O.

*70. **Verhandlungen der kaiserlich-königlichen-zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien;** do l. 1858. „Verhandlungen des . . . Vereines“. 1851—1914.

Od početka so bili ornitologični spisi pogostejši. Izšla so dozdaj tudi 3 kazala.

*71. **Journal für Ornithologie.** 1853—1915.

Najstarejša in najznamenitejša nemška ornitologična revija. Prvi urednik je bil dr. Jean Cabanis, od l. 1894. naprej pa dr. Anton Reichenow. Prvotni pridevek je bil: „Ein Centralorgan für die gesamte Ornithologie“, od l. 1867. naprej; „Deutsches Centralorgan für die gesamte Ornithologie“, od l. 1870. naprej pod istim naslovom s pristavkom „In Verbindung mit der deutschen ornithologischen Gesellschaft zu Berlin, mit Beiträgen von“, od l. 1876. dalje „In Verbindung mit der Allgemeinen deutschen ornithologischen Gesellschaft zu Berlin, mit Beiträgen von“, od l. 1894. dalje: „Gegründet von J. Cabanis. Im Auftrage der Allgemeinen Deutschen Ornithologischen Gesellschaft mit Beiträgen von“ in slednjic od l. 1896. dalje „Gegründet von J. Cabanis. Im Auftrage der deutschen Ornithologischen Gesellschaft mit Beiträgen von“ kakor se naslov in pridevek dandanes glasita. Dozdaj so izšla 3 generalna kazala in sicer I. za leta 1853. do 1867. (l. 1870.), II. za letnike 1868. do 1893. kot 3. in 4. zvezek letnika 1893. in l. 1914. posebej za leto 1894. do 1913. Konečno naj opozorim le na naslednja dva spisa: P. Wendlandt, St. Goarshausen, Über die Brutverhältnisse und Eiermasse der in der westlich-paläarktischen Region lebenden Eulenarten. (J. f. O. 1913, str. 409—443) in dr. A. Sziláky, Die Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik, (J. f. O. 1913 na str. 52—117 in 229—351 s 4 tablami)

*72. **Jagd-Zeitung.** 1858—1914.

Ta najstarejši lovski časnik ima tudi veliko ornitologičnih člankov, posebno o lovnih pticah, zlasti pa o divjih kurah izpod peresa nasega ropaka Jos. Stergerja.

*73. **Mittheilungen des Musealvereins für Krain.** Redigiert von Carl Deschmann. Laibach 1866, 1889 etc.

Mittheilungen vsebujejo tudi sestavke ornitologične vsebine, tveče se Kranjske, ki so jih prispevali Deschmann, Schulz, grof Aleks. Turjaški in dr. Z letom 1888 so pričele „Mittheilungen“ izhajati pod naslovom „Carinthia“, l. 1910 pa se je

slednja strnila z „Izvestji“ v izdanje „Carniola“ nova vrsta. Glej pri številki 7. Tudi v Carnioli so priobčene razprave in zapiski ornitologične vsebine.

Polihistor Deschmann, ki je bil mineralog, botanik, zoolog, prehistorik in politik, ima zelo velike zasluge za našo ornitologijo. Napisal je neštete črtice, članke in večje razprave za tedanje ljubljanske nemške dnevnik, tednik in tudi za strokovne časopise. Njegov življenjepiš, glej „Mitteilungen des Musealvereines für Krain“ 1889, II. Jahrg., 375—382 in „Laibacher Wochenblatt“ z dne 12. marca 1880, št. 88.

***74. Ornithologische Monatschrift.** Herausgegeben vom Deutschen Verein zum Schutze der Vogelwelt 1876—1914.

Prvi (1876) in drugi (1877) letnik imata naslov „Monatsschrift des Sächsisch-Thüringischen Vereins für Vogelkunde und Vogelschutz in Halle a. d. Saale“, od tretjega (1878) do štirinajstega (1889) letnika: „Monatsschrift des Deutschen Vereins zum Schutze der Vogelwelt“, od l. 1890. naprej pa gorenji naslov; ima poleg člankov o varstvu ptičev čisto ornitologično vsebino z lepimi slikami.

75. Ornithologisches Centralblatt. Organ für Wissenschaft und Verkehr. Nachrichtenblatt des gesamten Vereins - Wesens und Anzeiger für Sammler, Züchter und Händler. Beiblatt zum Journal für Ornithologie. Im Auftrage der Allgemeinen Deutschen Ornithologischen Gesellschaft herausgegeben von Prof. Dr. J. Cabanis und Dr. Ant. Reichenow. Berlin 1877—1882.

Od l. 1883 dalje se je pa združil ta list zopet z „Journal für Ornithologie“.

***76. Mitteilungen des Ornithologischen Vereines in Wien.** Blätter für Vogelkunde, Vogel-Schutz und -Pflege, Geflügelzucht und Brieftaubenwesen. Wien 1877—1888; Fortsetzung der „Mittheilungen des Ornithologischen Vereines in Wien“ „Die Schwalbe“, Wien, 1889 bis 1897; Neue Folge I, Wien, 1898—1899; Neue Folge II., Wien, 1900 bis 1901; Neue Folge III., Wien, 1902—1913.

Ima precej ornitologičnih črtic s Kranjskega izpod peresa K. Deschmanna in Ferdinanda Schulza.

***77. Waidmannsheil.** Illustrierte Zeitschrift für Jagd, Fischerei, Schützen- und Hundewesen. Klagenfurt, 1881—1914.

Waidmannsheil je tudi med Slovenci znano lovsko glasilo, ki je prineslo mnogoštevilne ornitologične beležke in poročila iz naših krajev.

***78. Deutsche Jäger-Zeitung.** Organ für Jagd, Fischerei, Zucht und Dressur edler Hunde. Herausgegeben und redigiert unter Mitwirkung hervorragender Weidmänner, Kynologen und Naturforscher. Druck und Verlag von J. Neumann, Neudamm, 1—64. zvezek.

1. številka tega, tudi pri Slovencih znanega lovskega tednika je izšla 1. aprila 1883; prinaša strogo znanstvene ornitologične spise. V ilustrirani prilogi „Das Weidwerk in Wort und Bild“, ki se je združila l. 1913 zopet z glavnim listom, je izšlo pod naslovom „Gefiederte Raubritter und Strauchdiebe“ 10 člankov, ki se bavijo z lovom in ribištvo škodljivimi pticami.

79. Zeitschrift für die gesamte Ornithologie, herausgegeben von Dr. Julius von Madarász. Budapest, 1884—1887.

Tega izvrstno urejevanega in bogato ilustriranega časopisa so izšli le 4 letniki; bavil se je v prvi vrsti z ogrsko pa tudi s splošno ornitologijo.

*80. **Ornis.** Internationale Zeitschrift für die gesamte Ornithologie. Organ des permanenten internationalen ornithologischen Comité's unter dem Protectorate Seiner Kaiserlichen Königlichen Hoheit des Kronprinzen Rudolf von Österreich-Ungarn. Herausgegeben von Dr. R. Blasius, Dr. G. v. Hayek, Oustales. Bd. I—XIV, Wien, Paris, London 1885—1907.

Znamenito glasilo stalnega mednarodnega ornitologičnega odbora ima izredno veliko črtic s Kranjskega izpod peresa K. Deschmanna posebno o selitvi ptic.

*81. **Zeitschrift für Oologie.** Internationales Organ zur Pflege und Hebung dieser Wissenschaft. Herausgegeben unter Mitwirkung von Fachmännern von H. Hocke, Berlin, I. Jahrg.; Zeitschrift für Oologie. Organ für Wissenschaft und Liebhaberei. Herausgegeben von H. Hocke, Berlin, II.—XIV. Jahrg.; Zeitschrift für Oologie und Ornithologie, herausgegeben von H. Hocke. Mit der Beilage Ornithologische Rundschau, herausgegeben von Wilhelm Schuster, Berlin XV.—XVI. Jahrg.; dalje pod istim naslovom brez priloge XVII.—XX. Jahrgang; pod istim naslovom toda „herausgegeben von Georg Aug. Grote“, Hannover, XXI. J.; od XXII. letnika dalje v založništvu W. Rüdiger, Eisenhammer, Neumarkt.

Po smrti H. Hockeja je prevzel izdajanje J. A. Grote. Zdaj ga ureja V. Rüdiger. Letnika XXIII. je do zdaj izšlo osem števil.

*82. **Ornithologisches Jahrbuch.** Organ für das palearktische Faunengebiet, herausgegeben von Victor Ritter von Tschusi zu Schmidhoffen, Hallein, 1890—1914.

V „Ornithologisches Jahrbuch“ so mnogotere črtice o pticah na Kranjskem od E. H. Schollmayer-Lichtenberga in F. Schulza.

83. **Ornithologische Monatsberichte** mit Beiträgen von . . . (sledijo imena vsakoletnih sotrudnikov) und unter Mitwirkung von H. Schalow, herausgegeben von Prof. Dr. Ant. Reichenow. Verlag von R. Friedländer & Sohn, Berlin, 1893—1914.

Prinaša krajše članke biologične in sistematične vsebine ter poročila o novi ornitologični literaturi vseh narodov.

84. **Aquila.** A magyar ornithologiai központ folyóirata. — Periodical of ornithology. — Journal pour ornithologie. — Zeitschrift für Ornithologie. Redacteur: Otto Herman, Budapest, 1894—1914.

Aquila je glasilo ogrske ornitologične centrale v Budimpešti. Besedilo je večjezično in dvojezično (levo ogrsko, desno nemško, francosko ali angleško). Ravi se predvsem s selitvijo ptic, goji pa tudi druge panoge ornitologije in je ilustrirano.

*85. **Mitteilungen über die Vogelwelt.** Herausgegeben vom Österreichischen Reichsbund für Vogelkunde und Vogelschutz in Wien, 1901 bis 1910. — Mitteilungen über die Vogelwelt. Herausgeber Dr. Curt Floerike. E. Kapaunscher Verlag, Nürnberg, 1911—1914.

L. 1915. izide „Kriegsjahrgang 1915“.

*86. **Berajah,** Zoographia infinita. Von O. Kleinschmidt, Verlag von W. Schlüter, Halle a. S., 1905; — Kommissions-Verlag von Erwin Nägele, Leipzig, 1906—1908 (Nr. 1); — Gebauer-Schwetschke, Druckerei und Verlag m. b. H., Halle a. S., 1908 (Nr. 2) — 1914.

*87. **Falco**, unregelmässig im Anschluß an das Werk „Berajah“ erscheinende Zeitschrift, Herausgeber: O. Kleinschmidt, Volkmaritz bei Dederstadt, Bez. Halle a. S., 1905—1914.

„Berajah“ prinaša monografije posameznih ptičjih vrst z izredno lepimi slikami izdajateljja O. Kleinschmidta. „Falco“ je pa priloga z raznovrstno vsebino.

*88. **Zeitschrift für Oologie**. Unter besonderer Berücksichtigung der Nidologie und aller das Brutgeschäft betreffenden biologischen Beobachtungen, herausgegeben von Georg Krause. Verlag von Fritz Lehmann, G. m. b. H., Stuttgart. I. Jahrgang 1911.

Uvod.

Splošni prirodopis ptic.

Ptice so vretenčarji, ki so prilagojeni predvsem kretanju po ozračju. Ker so ptičje kosti tanke in večidel pnevmatične, to je votle in napolnjene z zrakom je teža telesa znatno manjša. Lobanjske kosti so zrastle brez šivov, lične pa so medsebojno gibljive. Votlino oble lobanje izpopolnjujejo možgani, razločno razdeljeni v velike in male možgane¹. Lobanjo vklepa v nosač samo ena zatilna glavica. Vratna vretenca, ki jih je 9 do 24, so rebrnata. Trupove kosti so med seboj trdno sklenjene in tvorijo negibljivo telesno ogrodje, kar je za letanje po zraku največje važnosti. Ptice so pokrite s perjem in imajo stalno toplo kri. Njihovo kopicasto srce je razdeljeno v dva pridvora in dva prekata. Odvodnice in privodnice imajo močne in prožne stene. Ptičja kri pulzira hitreje, je bolj rdeča in bolj gorka kakor kri sesalcev, ima namreč 42° do 48° C. Ptičja pljuča so majhna in prirastla na ogrodje; trebušne prepone nimajo.

Perut, najznačilnejši del ptičjega telesa, obstoji iz trdnega plečnega pasu (lopatici, ključnici, krokarnici), nadlahtnice, podlahtnice s koželjnico in iztegnjeno razvite roke s tremi krnjavimi prsti. Na zadnji strani roke in podlahtnice so letalna peresa (remiges), razvrščena tako, da podpira in pokriva zunanja toga kosmača vsakega peresa mehko kosmačo sosednega. Letalna peresa so pri vsaki družini drugačna, včasih celo pri raznih vrstah iste družine. Različna dolžina letalnih peres je značilna in sistematično zelo važna za posamezne družine in redove. Kazalčevo pero se giblje zase ter ga imenujemo vodilno pero. Letalnih peres roke je 9—11; letalnih peres podlahtnice je pa od 6—26. Ptice, ki letajo visoko, imajo prav dolge perutne kosti in velika letalna peresa, na pr. jastrebi in orli. Druge imajo zopet zelo dolga letalna peresa, kakor lastovice, in ne posebno dolgih perutnih kosti. Nekatere pa imajo prav dolge kosti roke in nerazmerno kratka letalna peresa druge vrste, na pr. poljske in divje kure. Najmočnejša in najdaljša so navadno letalna in pahaljčasto razvrščena krmilna peresa (rectrices) v repu. Telo pokriva

¹ Dr. F. Brandis, Das Kleinhirn der Vögel in seiner Beziehung zur Systematik v J. f. O. 1896, štr. 274—304 s 7 tablami: IX—XV.

kratko in večinoma tesno se prilagajoče krovno perje; pod ali pa tudi med krovnimi peresi se razvijajo še mehka in nežna puhasta peresca. Posamezna peresa obstoje iz tulca (cevka in rebree) in kosmače.

Ptice se golijo enkrat na leto in sicer po končani gnezditvi od julija do avgusta ali pa celo do konca septembra. Nekatere se golijo celo po dvakrat v letu in sicer avgusta - septembra (glavno golenje) in drugič februarja in marca ter dobé svatovsko obleko. Mladiči se golijo precej, ko dorastejo, izgube pa le kratko ali spodnje perje (Kleingefieder). Nekatere vrste dobé spomladi na nogah in na kljunu popoluoma drugačne, bolj žive barve. O vseh teh prikaznih je obširno pisal dr. Teod. Holland: „Pterologische Untersuchungen“. J. f. O. 1864, str. 194 — 217.

Nobeno drugo bitje ne more priti tako naglo iz kraja v kraj, kakor ptica, ki leti. Moč in vztrajnost letanja je pa zelo različna. Za letanje so osobite važnosti tenkokožnati zračni mehi, ki izvirajo iz dušnikovih vej. Razprostirajo se po telesu med mišičevjem in so v zvezi z votlimi kostmi. Ptice polnijo te pljučne mehe skozi dušnika z zrakom in zamorejo na ta način uravnati svojo specifično telesno težo pri letanju: pri dviganju napolnijo ptice mehe z zrakom, pri padanju iztisnejo zrak iz njih. Obenem služijo pljučni mehi tudi kot nekakšne shrambe zraka za dihanje med poletom ali pri dolgotrajnejšem zadržavanju pod vodo. Pozimi opazimo, da so ptice napihnjene. Tačas namreč napolnijo ptice svoje zračne mehe. Tako obdajo svoje telo z zrakom, ki je slab prevodnik toplote, in se na ta način zavarujejo proti mrazu.

Kako visoko morejo leteti ptice, ni še popolnoma dognano.

O hitrosti ptičjega leta se je tudi že veliko razpravljalo. Upoštevati se mora hitrost in smer vetra, ki pospešuje ali zadržuje ptico pri letu. Na ta način je dognano, da preleti škorec kakih 20 m, golob pismonosec pa kakih 25 m v sekundi itd.

Plavati in potapljati se znajo navadno le vodne ptice, pa tudi druge ptice se lahko vzdrže nekaj časa nad vodo.

V trdnem kolčnem pasu zrasteta kolčnici z zadnjimi hrbteničnimi vretenci v križnici; sednici in dimeljnici sta podolgovati in ne zrasteta zadaj, kar je važno za izločevanje jaje na prosto. Stegvenica je vedno kratka, kosti v golenu in nogi pa zelo izpreminjajo svojo obliko, zato so tudi ptičje noge zelo različno razvite. Temeljito razpravo o tem je spisal dr. Anton Reichenow v J. f. O. 1871, str. 401—458 „Die Fussbildungen der Vögel“ z 1 tablo št. VI.

Ušesa so velika in obdana od peresec, ki stoje v krogu okoli ušesne odprtine; teh peresec nekatere vrste nimajo. Zunanji sluhovod je kratek, znotraj ga zastira velik bobnic. V zabobnini je ena sama slušna košerica (stebrec, columella)²; blodišce in polz sta dobro razvita. Vid je pri pticah najvišje razviti čut. Oči leže v očnicah, ki jih ob-

² Prim. „Die Columella der Vögel (Columella auris avium) ihr Bau und dessen Einfluss auf die Fehhörigkeit“. Neue Untersuchungen und Beiträge zur kompar. Anatomie des Gehörorgans v. G. Krause. Verlag v. Friedländer & Sohn, Berlin, 1901.

dajajo čelnica in lične kosti. Razvite so sploh tako, kakor pri sesalcih, vendar so manj gibljive; ker so ob straneh glave, more ptica videti vsak predmet le z enim očesom, če ga hoče pogledati z drugim očesom, mora glavo obrniti. Poleg zgornje in spodnje trepalnice ima ptičje oko še napol prozorno belkasto žmurko ali mežikalnico (Blinz- oder Nickhaut — membrana nictitans), ki jo ptice lahko potegnejo svojevoljno čez oči, da jih brani premočnih svetlobnih žarkov. Značilen za ptičje oko je izrastek iz žilnice v steklovino (češelj, pecten), ki služi vsled obilice žilic kot redilni organ steklovine; o njegovi morebitni optični funkciji so mnenja še različna³. Nozdrvi se ne moreta niti razširiti niti stisniti. Kako je pri pticah razvit vonj, še ni dognano. Jezik je rožen, trd in drven, preklan, sploh prav različen in ga rabijo ptice samo za požiranje, nekatere skupine pa tudi za lovljenje žuželk. Kljun je na obeh čeljustih prevlečen z roženo prevlako. Z njim ptice prijemajo, drobijo in režejo hrano. Vse ptice imajo z malimi izjemami (n. pr. štorclje) zelo raznolično petje. Pevski organ (glasilo) je razvit na spodnjem grgavcu.

Najvažnejši in najzanimivejši čas v ptičjem življenju je pa čas ploditve in gnezditve. Ptice gnezdiyo navadno spomladi, ko poženo rastline in se prikažejo žuželke, ki so mladičem v hrano. Le krivokljuni, ki se klatijo okoli in gnezdiyo tam, kjer najdejo dovolj hrane, se plodé spomladi, poleti, jeseni in pozimi, najraje od decembra do junija. Nekatere vrste gnezdiyo zelo zgodaj, drugi zopet zelo pozno v jeseni. Najbolj zgodnjim gnezdilcem prištevamo naše sove, posebno lesno sovo (*Syrnium aluco* [L.]). Dne 17. sušca 1915 je našel paznik K. blizu hotela pod T. 2—3 dni staro sovico; najbrže je bila to mladica lesne sove, kar bom v poglavju o lesni sovi obširneje dokazal. Tudi ščinkavci — *fringilla coelebs* L. — so nenavadno zgodnji gnezdilci. Ob R. cesti opazujeva s prijateljem g. L. Eggerjem že nekaj let sem ščinkavko, ki začne valiti že začetkom meseca aprila: dne 14. aprila 1913 so se že izvalili mladiči. Velika divja rasa — *anas boschas* L. — ima že koncem marca ali v začetku aprila navadno popolno gnezdo in začne valiti. Ravnotako škurh — *numenius arquatus* (L.) — na Ljubljanskem barju. V svoji zbirki imam popolno gnezdo 4, že nekoliko zaleženih jaje našega kljunača — *scolopax rusticola* L. —; to gnezdo je bilo najdeno in vzeto dne 25. marca 1912 v Kr. pri K.

Naravni nagon za zgodnjo gnezditvev spomladi ni pri vseh vrstah enako razvit. Če hočemo na to vprašanje odgovoriti temeljito in jasno, moramo po mojem mnenju ptice zgodnje gnezditve razvrstiti v 3 skupine. Prva skupina so naši dupljaši (*Höhlenbrüter*), ki gnezdiyo po drevesnih, skalnih in zemeljskih votlinah; sem spadajo skoraj vse sove, senice, brglezi in plezalci. Pri gnezditvi jih ne ovira in ne moti ne mraz, ne sneg in nikakršno slabo vreme. Povdariti pa moram, da ostanejo vse te vrste po zimi pri nas ter se kvečjemu klatijo v manjšem ali večjem okolišu za živežem, kar po mojem mnenju ni brez pomena.

³ Glej C. Hess, *Vergleichende Physiologie des Gesichtssinnes*. Jena, Fischer, 1912 (pag. 268 pp.).

Zgodnja gnezditev je pri teh pticah nekaj naravnega. Ravno tako je lahko umljiva zgodnja gnezditev pri drugi skupini, ki obsega povodne in privodne ptice selilke. Čudno se nam zdi, da ima škurh, ki je komaj prišel z juga, že čez nekaj dni izgotovljeno gnezdo in tudi že jajca v njem. Nepobitno je, da se vrnejo samice teh vrst že oplojene v svoja gnezdišča in začno precej gnezdit. Vsa drugačna pa je stvar pri zadnji skupini ptic, kamor spadajo naše navadne vrste, ki se nikamor ne selijo in ostanejo celo zimo pri nas. Le posebno krepke in stare samice gnezdiijo zgodaj spomladi, navadno pa, n. pr. ščinkavec, od konca aprila do junija; pri teh pticah je tedaj zgodnja gnezditev izjema.

Preidimo pa k gnezditvi večine ptic, ki je splošno meseca majnika in junija. Vzporedno s pomladanskim razvojem rastlin, ki privabijo na svitlo vsakovrstne členonožce in črve, gnezdiijo naši najboljši pevci mehkojedi, ki so v hrani najbolj izbirčni. Julija in avgusta pa začne zopet pojemati parjenje in gnezditev; večina selilcev, ki so vzgojili mladiče, se skube in pripravlja za daljno potovanje. Vendar pa najde neutrudljivi iskalec ptičjih gnezd tudi še avgusta, celo septembra in pozneje kako gnezdo z jajci. Iz oologičnega, oziroma ornitologičnega slovstva nam je n. pr. znano (J. f. O., 1879, str. 440), da so našli dne 1. decembra 1878 pri Frankobrodu o. O. gnezdo poljske jerebice — *perdix perdix* (L.) — s 15 jajci, ki so bila popolnoma sveža. Sredi oktobra tistega leta (1878) so opazovali ravnotam (?) samico te vrste, ki je sedela na 7 jajcih; ko so jo spodili z gnezda, se ni več vrnila. Dne 5. septembra 1914 so našli kosec na mengiškem polju prepeličino gnezdo. Čeprav se tako pozno gnezdo tudi izvali, vendar mladiči pozneje žalostno poginejo, ker niso še toliko razviti, da bi mogli iti s starši na daljno pot proti jugu. Ravnotako se godi domačim — *hirundo rustica* L. — in mestnim lastovicam — *delichon urbica* (L.) —, ki se izležejo sredi meseca avgusta, kar se zgodi skoraj vsako leto.

Zelo različna je tudi zunanja oblika gnezd. Čim manjša je ptica, tem umetnejše je njeno gnezdo. Snovi, ki iz njih delajo ptice gnezda so: dračje, mah, travne bilke, koreninice, perje, dlaka itd. Večina ptic izleže jajca z lastno gorkoto. Najmanjše ptice vale 10, 11—12 dni, naše srednje velike ptice pevke 13—14 dni, drozgi 14 dni, golobje 17 dni, kure 21 dni, race 26, gosi 27 dni, ujede 20—30 dni, čaplje 26 dni, štorklje 30—32 dni in noji 50 dni. Valilna gorkota znaša 30 do 32° R. Samice valilke imajo na trebuhu valilno znamenje, to so gola mesta, ki so nastala tam, kjer so si izrivali ptice same svoje perje.

Preden preidemo k jajcem, oglejmo si še površno ptičja spolovila. Samci imajo dvojna moda, samice pa na levi strani grozdicu podoben jajnik. Zunanja spolovila (penis) imajo samo nekatere skupine. Pri pticah najdemo večkrat tudi polutane, ki imajo na levi strani penek, na desni pa modo — Zrelo jajce pride v jajcevod, kjer se oplodi, dobi lupinino kožico, potem apneni lupino in nazadnje barvo. Ptica znese jajce s topim koncem naprej.

Jájca šo različne velikosti, oblike in barve. V razmerju z velikostjo svojega telesa znese največje jajce kivi, najmanjše pa kukavica. Največ je podolgastih, nekatere vrste nesó okrogla jajca (sove, papige in vodomeci), deževniki, kljunači in jerebice imajo vrtelasta jajca, valjasta pa kozomolze in hudourniki. Barve jaje so zelo različne. Dupljaši imajo večinoma bela jajca. Pisana jajca se zlagajo navadno z okolico gnezda in z barvami snovi, ki je iz njih znešeno gnezdo (varovalna barva). Kukavičina jajca so čudovito podobna jajcem rednikov. Ista samica določene vrste nese celo svoje življenje jajca enakega tipa, tako da spozna, kdor je kolikaj izurjen, lahko jajca iste samice izmed jaje različnih gnezd dotične vrste.

Število jaje je pri posameznih vrstah zelo izpremenljivo, navadno 1—20. Čim več sovražnikov ima kaka skupina, tem več jaje tudi ima. Naše ptice pevke jih imajo navadno po 5, prepelice po 10 do 16, fazani in poljske jerebice po 15—20; po eno jajce imajo velike ujede. Večje ptice gnezdijo samo po enkrat na leto, so pa tudi vrste, ki gnezdijo po dvakrat, celo po trikrat, posebno starejše samice. Manjše vrste, ki gnezdijo navadno samo enkrat na leto, gnezdijo v drugič, če se jim gnezdo razdere, dokler nimajo še izvaljenih mladičev, če jim pa pobere kdo mladiče, pa ne gnezdijo več tisto leto (n. pr. slavec — *erithacus luscini* [L.]); druge vrste sploh ne gnezdijo, če ne najdejo pripravnega prostora za gnezdo, n. pr. zelena vrana — *coracias garrulus* L. —, ter se klatijo brez zaroda okoli.

Da je oblika, barva in sestava jajčne lupine velikega pomena za sistematiko, se ne dá tajiti. Vendar pa mislim, da nam je bistvo jaje še vse premalo znano, da bi mogli ta pomen prav spoznati. Obširno so o tem razpravljali v svojih mnogih, temeljitih spisih starejši oologi: M. Kuschel, vojaški zdravnik dr. Frid. Kutter, V. pl. Nathusius, še zdaj živeči Adolf Nehrkorn, ki ima, kakor je znano, največjo zbirko jaje na svetu, rajni dr. Eugène Rey; izmed mlajših oologov posebno Aleksander Bau, dr. León pl. Boxberger, Herman Hocke, Juri Krause in dr. A. Szielasko. — O vsem, kar je v zvezi s ptičjimi jajci, piše v kratkem, jedernatem in lahko razumljivem jeziku dr. Eugène Rey v uvodu str. 1—7 svoje knjige (I. del) „Die Eier der Vögel Mitteleuropas“ in „novi“ Naumann v splošnem delu na str. 59 do 71 I. zvezka. — V Slovencih je oologija ali jajčeslovje, t. j. nauk o jajcih, še v povojih, da ne rečem, da nam je ta veda popolnoma neznan. V O. M. B. 1914 na str. 185—186 je priobčil prof. dr. Ant. Reichenow pod naslovom „Der Wert oologischer Kennzeichen“ spis, v katerem pravi, da je treba pri porabi oologičnih znakov v sistematične svrhe še večje previdnosti, kakor pri vsakem drugem posamezno porabljenem znaku notranjih ali zunanjih delov ptičjega telesa. Nekoliko ugodneje sodi H. Schalow na koncu spisa: „Bemerkungen über die Eier der Paradiesvögel“, natisnjenega v J. f. O. 1915 na str. 268—295, in prizna oologiji nekak pomen za sistematiko.

Ptičja hrana je zelo različna: živali in rastline, celo blato in mrhovina gre pticam v slast. Tu si pa nasprotujejo človeške in ptičje koristi tako, da govorimo o koristnih in škodljivih pticah. Koristi, ki jih imamo od ptic in ki se jih večkrat ne zavedamo, so neizmerne. Omenim samo žužko- in červojedcev; kako bi uspevalo rastlinstvo, posebno naše žito, sočivje in sadno drevje, če bi ptičev mehkojedcev ne bilo. Če vrhtega še pomislimo, da nam dajejo lovne ptice okusno divjačino, druge zopet perje, da celo gnoj itd., potem bomo lahko spoznali, da je škoda, ki nam jo delajo nekatere ptice, prav malenkostna. Pomena ptic v gospodarstvu prirode, ne smemo presoјati z zgolj gospodarskega, temveč tudi z estetičnega in etičnega stališča. Na ta način pa pridemo do struje, ki jo imenujemo varstvo ptic in ki je pognala svoje kali veliko prej, ko je človeški rod ločil koristne ptice od škodljivih. Človek je že v davni preteklosti ščitil štokrlje in lastovice kot božje sle. Za onega, ki bi se hotel natančneje seznaniti s to zanimivo snovjo, pa navedem obširno poglavje „Vogelschutz“ na strani 151—164 v I. zvezku „novega“ Naumanna in pa spredaj (Slovstvo, šte. 62) navedeno knjigo „Handbuch des Vogelschutzes“ od prof. dr. Karel R. Hennickeja.

O duševnih zmožnostih ptic se je že veliko pisalo. Mnenja so zelo različna. Nekateri raziskovalci pripisujejo višje razvitim pticam duševne pojave, ki so sorodni človeškim duševnim pojavom, tako n. pr.: čut za umetnost in lepoto, občutenje veselja in žalosti, ljubezen in sovraštvo. Nasprotno menijo drugi, da izvirajo vsi oni življenski pojavi ptic, ki iz njih sklepamo na njih visoko razvito duševno stanje, popolnoma avtomatično iz instiktov, refleksov in tekom življenja pridobljenih navad. Le ene same prikazni se hočem tu dotakniti, in sicer čuta za vremenske premembe. Splošno je ukoreninjeno mnenje, da so ptice najboljši vremenski preroki, in skoraj vsako leto čitamo po dnevnikih že meseca avgusta in septembra, da selilke že lete proti jugu in da naj se pripravimo na zgodnjo in hudo zimo. Take trditve niso drugega kakor prazne maruje. Nepobitno je, da čutijo zdravi, nepokvarjeni ptičji živi veliko prej vremensko premembo, kakor mi; pa tudi ptičji občutki so omejeni. Po mojem nemerodajnem mnenju prorokujejo ptice vremenske premembe kvečjemu za 24—48 ur; če se prikažejo dolgorepke — *aegithalus caudatus* (L.) — jeseni ali pozimi v tropah po mestnih drevoredih, je v 24 urah dež ali sneg.

Ptičji rod prebiva po celem svetu, toda posamezne vrste, ozir. skupine so navezane na določene kraje. Od 20.000 vrst, ki jih dozdaj poznamo, jih je le nekaj razširjenih po celi zemlji, imenujemo jih svetovljane ali kozmopolite, n. pr. galebi, zobokljuni, ujede. Z ozirom na razširjenje posameznih ptičjih vrst delimo zemljo v 10 ozemelj ali oblasti, ki so: 1. Severopolarno ozemlje, raztezajoče se čez dežele severnega tečaja proti jugu do pasu, kjer se začne drevje; srednja letna gorkota je pod 0°—10° in 15°, tu bivajo n. pr. alki, neke večje vrste galebov, snežne kure, snežna sova, beli strnad itd. 2. Južnopolarno ozemlje

obsega antarktično celino s pobrežnimi otoki in nekaterimi otočji; značilne ptice so pingvini, strakoši (procellariidae) itd. 3. Palearktičsko ozemlje, ki obsega Evropo južno od severo-polarnega ozemlja do severne Afrike približno do 20° severne širine, Arabijo razen južnega obrežnega roba, potem Azijo južno od severo-polarnega ozemlja do pogorja, ki meji zapadno na dolino Sindh, do Himalaje, do gorovja južno Jangtsekianga, potem japonske otoke; to ozemlje nima nobene posebnosti. 4. Etiopsko ozemlje, raztezajoče se v Afriki južno od palearktičskega ozemlja z otoki gvinejskega zaliva in čez otoka Sokotra in Sansibar, čez južno obal Arabije ter čez oceanska otoka Ascension in St. Helena; to ozemlje ima več tipičnih skupin. 5. Madagaskarsko ozemlje; sem spadajo: Madagaskar z Maskareni, Komori in Seychelli; na tem ozemlju je nekaj domačih skupin potem pa mešanica indijskih in afrikanskih vrst. 6. Orientalno ozemlje, ki obsega Azijo južno od palearktičskega ozemlja, torej Indijo in južno Kitajsko, Formozo, Filipine in otoke vzhodno Bornea in Jave; to ozemlje je znamenito radi velike množine raznovrstnih kur in nekaterih papig. 7. Avstralsko ozemlje z Avstralijo in sosednimi otoki všteti vzhodne malajske otoke, tudi Celebes in Lombok; v območju tega ozemlja živi večina papig in vsakovrstni golobi. 8. Novozelandsko ozemlje, j. t. Nova zelandija, Aucklandski in Macquarie otoki, Lord Howe otoki in Norfolk; za to ozemlje so značilne neke posebne družine in skupine. 9. Neoarktičsko ozemlje obsega Severno Ameriko južno od palearktičskega ozemlja do 25° severne širine, izvzemši južno od Floride; temu ozemlju prištevajo tudi Bermudsko otočje. To ozemlje nima svojih skupin. 10. Neotropsko ozemlje južno od neoarktičskega ozemlja s svojimi otoki; to ozemlje ima največ domačih vrst na celi zemlji³.

Večina ptic mrzlih pokrajin je prisiljena zapustiti vsled pomanjkanja hrane svojo domovino in se preseliti na jug (selilke — Zugvögel). Nekaj ptic se klati po končani gnezditvi o gotovih časih za živežem semtertje (klateži — Strichvögel). Prav malo ptic ostane vedno v eni pokrajini (stalne ptice — Standvögel). Kaj je vzrok selitvi in kako se vrši, nam še ni popolnoma znano. Da se kolikor mogoče pospeši rešitev tega vprašanja in da se dožene, kod in kam se selijo ptice, so začeli nekaj let sèm pritrjevati pticam na noge lahke obročke iz aluminija. Potem, ko si ujeto ptico zaznamoval in natančno zabeležil, jo zopet izpustiš. Kdor tako ptico pozneje ujame ali ustrelj, naj pošlje njeno nogo ali pa piše zavodu, ki je ptico zaznamoval ter mu sporoči natančne podatke. Tako se natančno izve, kod je hodila zaznamovana ptica⁴.

O starosti ptic ne vemo prav čisto nič zanesljivega. Splošno se sodi, da ne dožive visoke starosti. Velika množina ptic pogine nenaravne, prezgodnje smrti, bodisi da jih človek polovi ali postrelj, bodisi da jih v boju za obstanek pokončajo njihove sorodnice. (Dalje prih.)

³ O oblasti prim. Reichenow, Die Vögel, I. zvezek, str. 37—44.

⁴ O tem prim. „Obročanje ptic“ na str. 37—40 V. letnika Lovca 1914, o selitvi sploh pa J. A. Palmén, Über die Zugstraßen der Vögel. Leipzig 1876, in Kurt Graeser, Der Zug der Vögel, 3. verm. Auflage. Leipzig 1911.

Slovstvo*).

Referati.

Gruden dr. Josip, Zgodovina slovenskega naroda. Izdala Mohorjeva družba v Celovcu 1914. Četrty zvezek. (Str. 531—688.)

V tem zvezku nas pisatelj seznanja s političnimi razmerami in cerkvenimi zadevami po naši domovini za časa Habsburžana Ferdinanda I. Po smrti cesarja Maksimilijana († 1519) je njegov vnuk Karol dobil obširne pokrajine po srednji in zahodnji Evropi in pa v Ameriki. Da bi lažje vladal, je odstopil svojemu bratu Ferdinandu Avstrijsko, Štajersko, Koroško, Kranjsko in dele Primorskega. Ta je leta 1526. po smrti češkega in ogrskega kralja Ludovika II. dobil še Češko, zaradi Ogrskega se pa zapletel v dolgotrajajočo vojno z Ivanom Zapoljskim in s Turki. Tem je vladal v tisti dobi sultan Soliman (1520—1566). Naši predniki so imeli takrat hude čase, kajti Turki so večkrat pridri na Slovensko zemljo in jo pustošili, ljudi pa odvajali v sužnost. Turška nasilstva so pregnala mnogo prebivalcev iz Bosne, Srbije in Hercegovine čez mejo na Hrvaško, Ogrsko, Štajersko, Kranjsko in Istro. Zvali so jih Uskoke. Da bi preprečili turške napade, so ustanovili Vojaško krajino ter porabili Uskoke, da bi jo branili.

V drugem poglavju nam pisatelj podaja nekoliko notic iz zgodovine ogrskih Slovencev ter našteva nekatere važnejše kraje na njih zemlji. Ta odstavek z dotičnimi slikami vred bo gotovo zanimal marsikaterega našega rojaka, ki biva med Muro in Rabo.

Druga polovica rečenega zvezka obsega zgodovino reformacije po Slovenskem. Iz raznih vzrokov se je luteranstvo začelo širiti najprej po Nemškem. Tudi pri nas je bilo mnogo ljudi, ki so se poprijeli nove vere. Za njo je delal Primož Trubar z besedo in peresom. Podpirali so ga posebno deželni stanovi kranjski. Trubar in še nekateri drugi slovenski protestantje so začeli pisati knjige v slovenskem jeziku, da bi bolj razširili in utrdili novo vero med našimi predniki. Postali so na ta način ustanovitelji slovenskega slovstva. Protestantovstvo je močno vplivalo na katoliške razmere po naših krajih.

Pisatelj je rabil pri svojem delu razne novejšje zgodovinske pripomočke; na nekaterih mestih se pa pozna, da je zajemal tudi iz nenatisnjenih virov. Posebno reformacijo je dobro obdelal, kar je tem lažje storil, ker je že prej priobčil razne razprave k zgodovini protestantstva po Slovenskem v Časopisu za zgodovino in v Carnoli. Kakor v prejšnjih zvezkih je tudi v tem mnogo slik. Med njimi imajo za nas v prvi vrsti liste posebno vrednosti, ki nam predstavljajo naše ljudi, naše kraje in naše stvari. Zanimive so slike, ki nam kažejo naše najstarejše knjige. Škoda, da ni pod temi slikami razmerskih števil, iz katerih bi bilo razvidno, kako velik format je imela kaka knjiga. Ker izdaja Grudnova zgodovino Mohorjeva družba, se bode znanje o naši preteklosti razširilo po vseh slovenskih pokrajinah ter budilo med ljudstvom ljubezen do domovine in narodno samozavest.

Pisatelj piše enkrat (str. 502) Zajčki samotan, drugikrat pa (str. 681) samotan v Zlčan. Zadnja oblika je pravilna. Tu bi bilo zeleti, da bi namesto „Akvideja“

* Skratičen del Carnoli bi pisatelj rad objel na prvem mestu nekaterih važnejših delih in razpravah, ki so se objavile po njegovem smrti, pa bil bi rad tudi seznanjen s razpravami, ki so se objavile po njegovi smrti. Če bi bil rad seznanjen s razpravami, ki so se objavile po njegovi smrti, pa bi bil rad seznanjen s razpravami, ki so se objavile po njegovi smrti. Če bi bil rad seznanjen s razpravami, ki so se objavile po njegovi smrti, pa bi bil rad seznanjen s razpravami, ki so se objavile po njegovi smrti.

in „akvilejski“ pisal „Oglej“ in „oglejski“. Na str. 658. omenja pisatelj grad „Santangelo“. Omenim naj, da na goriškem Krasu ni nobenega gradu, kateremu bi se tako reklo, pač pa poznamo grad Štanjel (San Daniele). Kakor se kaže, je najprej Morelli (Istoria, I, 16) spravil grad „Santangelo“ v javnost. Iz njega sta zajemala Manzano (Aggiunta, p. 107) in pa Czoernig (Das Land Görz und Gradisca, p. 722, 767, 779).

Upamo, da bode gospod pisatelj sestavil še ostale zvezke z isto vneto in pridnostjo, kakor je to storil do sedaj. Zadnjemu zvezku naj doda imenik oseb in krajev (vsaj domačih), da se bode knjiga lažje uporabljala! Dr. Fr. Kos.

Kovačič prof. Fran, Dominikanski samostan v Ptujju. Zvezek I. (Ponatis iz „Voditelja“ 1914) in zvezek II. (Ponatis iz „Časopisa za zgodovino in narodopisje“ 1914). Založilo zgodovinsko društvo. Cena obema zvezkoma K 1.20.

Štajersko zgodovinsko društvo v svojem delokrogu prav marljivo deluje in pred vsem zasluži njegov tajnik vso pohvalo. Razun člankov v društvenem glasilu je objavil že več temeljitih monografij (Trg Središče, Župnija sv. Križ pri Rogatecu itd.). Zdaj se jim je pridružila še obsežna študija o dominikanskem samostanu v Ptujju. V 1. zvezku razpravlja o ustanovitvi samostana in južnonemški provinciji, o cerkvi, samostanski stavbi, redovnem življenju, ustanovah in samostanskih predstojnikih. Koncem razprave omenja, da s tem zgodovina starodavnega ptujskega konventa še ni izčrpana, ampak bi trebalo še obsežnih študij in raziskav, da se njegova znotranja in zunanja zgodovina pojasni“. To je tudi naše mnenje. Za reformacijsko dobo utegnejo rimski arhivi in publikacije iz njih marsikaj dodati. Prim. Schelhass, Akten über die Reformtätigkeit Fel. Niguardas in Baiern und Österreich (1572—1577). Kaj več bi tudi radi izvedeli o samostanski šoli in njenem vplivu na ljudstvo. — Drugi zvezek se peča z gospodarsko zgodovino ptujskega samostana, našteva njegova posestva, razpravlja o gospodarstvu dominikancev in navaja končno samostansko premoženje ob njega razpustu (1785). Tu so marljivo izrabljeni tiskani in arhivalni viri, tako da je zunanja plat samostanske zgodovine precej popolna. Želimo si še več takih monografij, ki bodo še le prav osvetlile kulturni pomen raznih srednjeveških naprav in ustanov. G.

Kovačič prof. Fran, Nadžupnija sv. Križa pri Rogaški Slatini. Založilo „Cerkveno društvo“ pri sv. Križu.

Ta spis je izšel povodom petdesetletnice posvetitve sedanje župne cerkve in ima biti tudi „mnogoterim slatinskim gostom v prijeten spomin na Rogaško Slatino“. Poleg tiskanih virov je porabil pisatelj tudi gradivo iz graških arhivov, iz nadškofijskega arhiva v Vidmu, iz nadškofijskega arhiva v Gorici in iz knezoškofijskega arhiva v Mariboru. Zemljepisni in narodopisni del monografije je pisatelj opustil in se omejil le na zgodovino, ki je kolikor mogoče natančna in popolna. Prvi dve poglavji obravnavata rimsko dobo in pokristjanjenje Slovencev. Naslednja poglavja se nanašajo na krajevno zgodovino in obsegajo: postanek župnije svetokriške, meje stare župnije, važnejše zgodovinske dogodke, popis podružnic, zgodovinske črtice o Slatini, vrsto svetokriških dušnih pastirjev s kratkimi življenjepisi in odlične sinove svetokriške nadžupnije. — Spis je sestavljen s tisto marljivostjo in natančnostjo, ki odlikujeta tudi druga dela pisateljeva. „Zgodovinsko društvo“ pa je gotovo ubralo pravo pot, ako izkuša na ta način zgodovinsko osvetliti znamenite kraje Slovenskega Štajerja in vzbuditi za nje zanimanje med domačini in tujimi gosti. G.

Steska Viktor, *Ob tristoletnici šentjakobske cerkve v Ljubljani*. V Ljubljani, Katoliška tiskarna, 1915. 32 strani.

To študijo, ki je izšla kot podlistek v „Slovcu“, je naš premarljivi in vestni gospod pisatelj izpopolnil, zaokrožil in jo opremil z 10 podobami. Ime pisateljevo jamči za solidnost in zanesljivost spisa in ni potreba o tem nobene besedice več. Hvaležni pa mu moramo biti, da je izdal ta spis posebej, v obliki knjižice, ker je s tem njegovemu trudapolnemu delu zajamčeno, da se ne bo izgubilo, kakor je to navadno pri duševnih proizvodih, ki izhajajo samo v dnevnikih a segajo nad dnevne potrebe. Steska je ustvaril s to knjižico tip opisne literature za širše sloje — a z znanstveno vrednostjo. M.

Stroj Alojzij, *Dvestoletnica smrti slovenskega pridigarja o. Ivana Svetokriškega. † 17. oktobra l. 1714*. (Duhovni Pastir, 31. letnik, 11. zvezek, str. 601—607).

Kratka, jedernata razprava, ki prinaša vse bistvene podatke o tem slovenskem propovedniku in homiletičnem pisatelju. Gospod pisatelj se opira na dosedanjo literaturo, osobito na dr. Šlebingerjevo delo, in poroča o življenskih odnošajih o. Ivana Svetokriškega, potem o njegovih delih in o pomenu njegovega delovanja. Za širše kroge naše inteligence, ki se ne bavi s homiletiko in specielno slovstveno zgodovino zelo poraben in priporočljiv spis M.

Mitteilungen des k. k. Archivrates. Unter Leitung des Geschäftsausschusses redigiert von Franz Wilhelm. I. Bd., 1. Heft. Wien (Anton Schroll & Co.) 1913.

Dne 12. julija 1912 se je konstituiral c. kr. arhivski svet, nova institucija za varstvo pisanih zgodovinskih spomenikov v Avstriji. S tem je prenehala III. (arhivska) sekcija c. kr. osrednje komisije za varstvo spomenikov. Naloga arhivskemu svetu je, biti vladi svetovalni organ za vse zadeve, tičeče se državnih arhivov. Je pa tudi centrala za negovanje arhivalij in drugih pisanih spomenikov, ki so v posesti izvendržavnih oblasti, korporacij in privatnih zavodov. Arhivski svet sestaja iz rednih in izvanrednih članov pod predsedstvom c. kr. ministra notranjih zadev in dveh strokovno naobraženih podpredsednikov. Posle opravlja stalni odbor, sestavljen iz predsednika, podpredsednika in treh članov.

Kakor je izdajal pred arhivski odsek c. kr. osrednje komisije za varstvo spomenikov svoja posebna izvestja, tako izhajajo sedaj „Mitteilungen des k. k. Archivrates“. Prvi snopič prinaša vrsto poučnih ali zglednih člankov. Dr. B. Bretholz: „Zur Geschichte des mährischen Archivwesens“. Posebno važno je, kar pripoveduje B. o vaških, cerkvenih in privatnih arhivih (str. 31—34). Dr. V. Vojtíšek poroča v članku „Das Archiv der Stadt Prag und seine Erforschung“ o gradivu te zbirke o njegovi razporeditvi, zgodovini in kako se je dosedaj raziskavalo in znanstveno uporabljalo. Dr. I. Nöbbeck podaja inventar trga Rohrbach na Gornjem Avstrijskem, Dr. V. Thiel seznamek regist iz rodbinskega arhiva grofov Stürgkh v Halbenrainu na Štajerskem, K. R. Fischer inventar mestnega arhiva Češki Dub (Böhmenisch Altbau). Osobito zanimive so drobne vesti (kleine Mitteilungen), ki poročajo v osnovnih potezah o nujne avstrijskih arhivih (P. B. Hammerl, † Dr. A. Starzer). Sestek zaključujejo znanstvene scene sem spadajoče književnosti in arhivska bibliografija za l. 1912, med katero niso le samostojno izšle knjige, ampak tudi spisi iz periodičnih publikacij. — Te izvestja pozdravljamo in upamo, da bodo napetile tudi naše odnose na boljše in smotreno pot. M.

Kossmat Fr., *Die adriatische Umrandung in der alpinen Faltenregion.*

Mit 2 geologischen Karten und 9 Figuren im Texte. Mitteilungen der Geologischen Gesellschaft, Wien. Bd. VI, 1913, Seite 61—165.

Der Verfasser, früher Geologe der Geologischen Reichsanstalt in Wien, dann Professor der Geologie an der Technik in Graz, gegenwärtig Professor der Geologie an der Universität in Leipzig und Direktor der sächsischen Geologischen Landesanstalt¹, behandelt in der vorliegenden Studie zunächst die Gebiete des krainisch-küstenländischen Karstes, der Julischen Alpen und Karawanken, sowie der Steiner Alpen und ihrer südlichen Mittelgebirgsvorlagen. Er hat diese Landschaften zum Teil selbst geologisch durchforscht in seit 1895 fast alljährlich sich wiederholenden Begehungen behufs Anfertigung der geologischen Karte im Maßstabe 1:75000 (Blatt Haidenschaft-Adelsberg erschienen 1905, Blatt Bischoflack-Idria erschienen 1909, die Blätter Laibach, Tolmein und Flitsch im Manuskript fertiggestellt) und widmete eine besondere Aufmerksamkeit noch dem Bergbaugesbiet von Idria (Publikationen darüber 1899 und 1911). Überdies stützt sich der Verfasser auf die geologischen Karten und Studien des hervorragenden Wiener Geologen Fr. Teller (Steiner Alpen u. Ostkarawanken erschienen 1895, Westkarawanken 1910, Blatt Cilli-Ratschach 1907, Blatt Radmannsdorf im Manuskript fast fertiggestellt).

Der Verfasser überschaut in seiner Studie zunächst die Grundzüge des gesamten Baues des genannten ausgedehnten, mannigfach gegliederten Gebietes und erörtert eingehend die Art der Angliederung des Karstgebirges an die nördlich benachbarten Alpen. Hierbei eröffnen sich ihm Erkenntnisse, die ihm den Blick auf die Östlichen Zentralalpen und die diesen nördlich vorgelagerten Alpenzüge lenken und auch hier zu neuen Auffassungen führen. So wird er in den Stand gesetzt, zu dem gesamten Alpenproblem Stellung zu nehmen, das gerade gegenwärtig Gegenstand eifriger Erörterung unter den Geologen ist. Obwohl die Alpen zu den geologisch am eingehendsten durchforschten Teilen Europas gehören, so haben doch die fortgesetzten Forschungen in den letzten zwei Dezennien überraschende Ergebnisse zutage gefördert, die für das gesamte geologische Alpenproblem einen völlig neuen Lösungsversuch bedeuten. Der Theorie der ortsangehörigen (autochthonen) Faltung (Suess 1875) trat die der ortsfremden Schubdecken oder Überfaltungsdecken (Bertrand 1894) entgegen. Von einer Einigung der Anschauungen ist man noch weit entfernt. Die vorliegende Arbeit Kossmat's bietet nicht nur eine geniale Auffassung des Mechanismus der Gebirgsbildung der Südöstlichen Alpen und des Karstes, sondern ist zugleich ein bedeutsamer Beitrag zur Klärung des gesamten Alpenproblems.

Wir versuchen es, aus der an Beobachtungen, Verknüpfungen und Schlußfolgerungen überaus reichen, knapp gehaltenen Darstellung die leitenden Gedanken herauszuheben, und wollen hiebei begreiflicherweise bei den Abschnitten länger verweilen, welche die uns zunächst gelegenen Landschaften zum Gegenstande haben.

Absehend von einer eingehenden stratigraphischen Übersicht hebt der Verfasser in der Einleitung nur zwei Tatsachen aus der Geschichte der Gesteinsbildung im zunächst betrachteten Gebiete hervor. Aus der Verbreitung und den Fazies der Kreide- und der Tertiärformation ergibt sich, daß der adriatische Bezirk und seine Umgebung damals eine Stätte ununterbrochener Sedimentation, demnach

¹ Prof. Dr. Fr. Kossmat ist ein geborener Wiener, sein Vater war als Handelsmann von Agram nach Wien übersiedelt.

eine anhaltende Senke (Geosynklinale) war. Die Sedimente der damaligen Zeit befinden sich auch noch gegenwärtig in ihrem ursprünglichen Bildungsraum. Überdies spielten sich in den Südalpen wie im Dinarischen Gebirge die vulkanischen Erscheinungen im Perm, in der Trias und im Tertiär immer wieder in nahezu den gleichen Räumen ab.

Nun hat einer der Hauptvertreter der modernen Faltendeckentheorie, P. Termier, die These aufgestellt (1903), daß die südlichen Kalkalpen und das Dinarische Gebirge (die „Dinariden“ nach E. Suess) in der Tertiärzeit (Oligozän 1912) als zusammenhängende Masse (zum mindesten 150 km weit) über die Alpen südwärts herüberschoben worden seien.

Kossmat erinnert daran, daß durch eine solche Schubbewegung der Zusammenhang mit der Tiefe unterbrochen worden sein müsste. Dennoch sehen wir, daß die vulkanische Tätigkeit wiederholt in den gleichen Räumen auflebt.

Beide Tatsachen: die ununterbrochene Sedimentierung und das Verhalten der vulkanischen Tätigkeit sind mit Termiers Vorstellung schwer vereinbar.

I. Das tektonische Verhältnis des Karstes zum Save-system und zu den Südalpen. An die ostwestlich streichenden Julischen und Steiner Alpen schließen sich geographisch die nach Südost streichenden Züge des dinarischen Karstgebirges an. Die Alpen und die Dinaren bilden demnach einen nach Osten und Südosten sich öffnenden Winkel. Es ist von Interesse zu verfolgen, wie die divergierenden Züge aneinandertreffen und in welcher Weise die gebirgsbildenden Kräfte im offenen Winkelraum zur Wirkung gelangt sind.

An den Küstenkarst schließt sich der Hochkarst (Schneebergzug, Birnbaumer Wald, Ternowaner Wald etc.) an, bestehend aus mesozoischen Kalken und Dolomiten. Die Gesteinsfalten des Hochkarstes verlaufen unmittelbar in die angrenzenden Antiklinalen von Franzdorf und Auersperg; in diesen kommt auch die palaeozoische Unterlage zutage.

Die Faltenzüge reichen bis zum bereits ostwestlich verlaufenden Karbonsattel von Littai; dieser ist die südlichste Falte des Vorgebirges der Steiner Alpen, d. i. des sogenannten Save-systems. An dessen Südgrenze baut sich in normalem stratigraphischem Verband die permotriadische Schichtreihe des Unterkrainer Karstes auf. Der Südflügel der Littai Antiklinale zeigt bereits den beginnenden Einfluß der dinarischen Störungsrichtungen, welche schon in kurzer Entfernung zur ausschließlichen Herrschaft gelangen. Die Abzweigung des Karstes erfolgt also hier unter Umständen, die als die natürlichsten vorausgesetzt werden können (Kossmat 1900). Der Nordflügel der Littai Antiklinale zeigt dagegen als Zeichen gesteigerter Druckkräfte südgerichtete Aufschiebungen. Durch Vermittlung der Synklinale von Moräutsch-Sagor-Tüffer folgt eine zweite gleichgerichtete Karbonantiklinale von der Saveebene über Trojana und über Trifail hinstreichend. Hieran schließt sich die Synklinale von Stein mit überklipptem Nordflügel. Die Tertiärablagerungen derselben ziehen bis an die Save bei Radmannsdorf und werden dort von Diluvium überdeckt.

Dahinter baut sich das triadische Hochgebirge der Steiner Alpen (einschl. d. Mevna) mit südwärts gerichteten Überschiebungen auf.

Die Steiner Alpen ruhen nach Art einer Mulde auf einer Basis von vortriadischen metamorphen Schieferen und Grauwacken. Diese treten in der Umgebung der Mevna (am Kravjake reitho und bei Lipa) zutage. Diese alten Gesteine wurden — wie Kossmat vermutet — im ladinischen Abschnitt der Trias transgrediert und lieferten das Material für die lange rätselhaft gewesenen Pseudogolthaler

Schiefer und Sandsteine, welche besonders zwischen Stein und Cilli ziemlich breite Züge bilden. Der intensive Vulkanismus der ladinischen Zeit lieferte ausgedehnte Ergüsse von Felsitporphyr (Kankertal, Veldes, Kirchheim etc).

Durch die Südüberschiebungen der Steiner Alpen fand eine beträchtliche Einengung des ursprünglichen Ablagerungsraumes statt.

Noch auffälligere Einengungen zeigen sich weiter westlich. Die Gesteinsmasse des Hochkarstes ist quer zerstückt und die südöstlichen Abschnitte sind staffelförmig mehr oder minder weit unter die nordwestlichen geschoben. So taucht die Schneebergmasse randlich unter das Birnbaumer Plateau, dieses desgleichen unter das Ternowaner Plateau. Gleichzeitig bestehen Überkipplungen und Überschiebungen dieser Abschnitte in der Richtung gegen die Adria über den alttertiären Flysch des Tales der Innerkrainischen Reka, der Mulde von Adelsberg und des Wippachtales. Als Fortsetzung des Hochkarstes erscheint weiter im Nordwesten der Matajur, dessen mesozoische Schichten zu einem Gewölbe aufgestaut sind.

Auf der NW-SO streichenden Linie Karfreit-Tolmein-Kirchheim tritt die Hochkarstzone unmittelbar in Berührung mit der südlichsten Zone der Julischen Alpen (Zug Porezen-Stol bei Karfreit) und wird von ihr überschoben. Die Überschiebung ist im Gebiete des Idriaflusses in einer Breite von 6 km deutlich abgeschlossen (tektonisches Fenster bei Kneža nächst der Bahnstation Podmelec, Deckscholle von Ponikve bei Sta. Luzia). Sämtliche innere Falten des Dinarischen Gebirges sowie die subalpinen Falten des Saveystems sind im Winkel westlich von der Saveebene nicht mehr vorhanden. Das Verschwinden vollzieht sich in folgender Weise. Die von Unterkrain über Auersperg und Franzdorf heranstreichenden Falten sind zum Teil stark gepresst, und es ist über sie die Littaiere Karbonantiklinale im weiten Bereiche zwischen Podpeč am Laibacher Moor und Selzach an der Zeier geschoben, so daß sie unter ihr begraben werden (Deckschollen bei Pölland, am Laibacher Moor). Ein eindrucksvolles geologisches Geschehnis! Vor dem westwärts vordringenden Rand der Überschiebungsfläche erscheint im innersten Winkel zwischen den dinarischen und alpinen Zonen eine Scholle von obertriadischem Hauptdolomit steil aufgepresst; dies ist der Blegaš-Berg. Er ist rings umgeben von Grauwacken, Schiefen und Kalken (Gebiet von Eisern etc), die in verschiedenem Grade von Druckmetamorphose verändert sind. Selbst die in die Schiefer eingeklemmten Felsitporphyre sind bei Kirchheim mehr oder weniger in grünlichweiße Serizitschiefer umgewandelt².

Das tektonische Gesamtbild der alpindinarischen Grenzregion läßt sich daher mit den Worten skizzieren, daß jene Zonen, welche östlich der Radmannsdorfer und Laibacher Niederung fast frei nebeneinander sich entfalten, westlich im innersten Winkel übereinander gedrängt erscheinen, wobei die subalpinen Züge die dinarischen überdecken.

Die über Kirchheim nach Karfreit ziehende Bruch- und Überschiebungslinie setzt sich auf italienischem Boden in der Venetianer Voralpenzone in die „Frattura periadriatica“ Marinelli's fort. Sie bildet die Grenze zwischen Alpen und Dinaren. Jenseits des Tagliamento setzt sich die verschmälerte Ternowanerplateauzone fort

² Kossmat hält diese Gesteine auf Grund von Fossilfunden für zum Teil mesozoisch, während sie vorher (auch von ihm selbst in der Geologischen Karte Bischoflack-Idria) für palaeozoisch gehalten wurden. Es liegt wahrscheinlich hier wie am Kranjsko rebro eine ladinische Transgression von Pseudogailtaler Schiefen über palaeozoischen Serizitgrauwacken und Phylliten vor.

und erreicht bei Belluno wieder eine bedeutende Breite. Gleichzeitig dreht sich das Streichen, welches vom Isonzo gegen den Tagliamento aus der dinarischen SO-NW in die alpine O-W Richtung eingelenkt hatte, allmählig in die Richtung NO-SW, so daß der bekannte gegen die Adria konkave Bogen entsteht. Hierbei sind an der genannten Linie auch in Venetien und Südtirol die innern Gebirgsteile über die äußern geschoben. Doch stellt sich eine kennzeichnende Verschiedenheit ein. Die äußeren (dinarischen) Gebirgsteile bilden einen halbkreisförmigen Bogen um die adriatische Senke, die aufgeschobene Alpenzone bildet jedoch einen flacheren, weniger konkaven Bogen, „sie verhält sich wie die Sehne zum Scheitelteil des adriatischen Bogens“. Daraus erklärt sich die Verschmälerung der Karstzone am Tagliamento. Angesichts dieser offenkundigen Druckwirkung wird auch eine andere bereits erwähnte Tatsache erklärlich. Während der Karst in Dalmatien und Westbosnien fortlaufende Falten zeigt, erscheint der krainisch-küstenländische Hochkarst unter der alpinen Druckwirkung transversal zerstückt und die nördlicheren Schollen den südlicheren aufgeschoben. In dieser Erscheinung kommt die mit der Beugung im Zusammenhang stehende Verkleinerung des Entwicklungsraumes und die infolge dessen wachsende Spannung zum Ausdruck. Im Matajur und in der Umgebung von Tarcento bewirkt die gleiche Ursache domartige Aufwölbungen der Gesteinsschichten.

II. Die südlichen Kalkalpen. Nördlich von der Randlinie Karfreit-Kirchheim beginnen die Julischen Alpen mit drei Antiklinalen und zwischenliegenden Synklinalen. Die dritte Antiklinale bildet den überschobenen südlichen Schichtkopf der ausgedehnten Plateaumasse des Kanin (2592 m). Vom Kanin an nordwärts herrscht einfacher Faltenbau bis zum nördlichen Schichtkopf dieses Gebirgsabschnittes im Kanaltal (Tarvis-Pontafel).

Bei Flitsch aber vollzieht sich eine große Veränderung im Bau der Julischen Alpen. Die ganze ungeheure Schichtmasse, die sich zwischen Flitsch und Veldes ausdehnt, ist außer von nach OSO — also im Sinne der Linie Karfreit-Kirchheim — gerichteten Brüchen auch von solchen durchsetzt, die von jenen aus winkelig nach N und NO ausstrahlen. Diese sind zum Teil von der Erosion zu tiefen Quertälern ausgearbeitet worden (Raibler Tal, Tal der Weißenfelder Seen, Planicatal, Mojstrovkabruch im Pišnicatal, Luknja-Vratatal, Krmabruch). An beiderlei Brüchen fanden auch Überschiebungen statt, an ersteren südwärts, an den anderen nordwestwärts. Infolge dessen gabelt sich die Streichrichtung und es gehen die für die Julischen Alpen kennzeichnenden zwei Bergzugsrichtungen hervor. Auch kommt es zu einer muldenartigen Durchbiegung der ganzen Schichtmasse. Von Flitsch aus geht der eine Zug als Antiklinale Skutnik-Polovnik nach OSO weiter, der zweite größere (Rombon-Krnica) streicht jedoch nach NNO. Im Winkel zwischen beiden Zügen kommt der eigenartige tiefe Kessel von Flitsch (Synklina mit steilen Schenkeln) zustande. Im Zusammenhange mit der genannten Durchbiegung erscheint der Kanin bei Flitsch von mächtigen Torsionssprüngen durchgesetzt. Die zwei bei Flitsch beginnenden Überschiebungslinien sind die Mojstrovkalinie und die Krn-Koblalinie. Weiter östlich wiederholen sich analoge Störungslinien: vom Vrtnik zweigt einerseits die Linie Luknja-Vratatal ab, andererseits eine zweite gegen den Bogatin, vom Tal der Triglavseen aus streicht dergleichen eine Linie über Belo polje ins Krmatal, die andere gegen Koprivnik in der Wochein.

Die gewaltige, starre, anscheinend einfach gebaute Kalkmasse der Julischen Alpen erscheint nach dieser geologischen Erschließung seitens Professor Kozármát durch gewaltige Störungen in eigenartiger Weise ausgestaltet. Man hat darnach

zu unterscheiden das Kaningebirge als erste tektonische Einheit, die die Basis bildet, eine durch die Mojstrovka-Krn Linie begrenzte, auf die basale aufgeschobene zweite Einheit, welcher der Triglav angehört, und diese sinkt an den Triglavseen wieder unter die dritte Platte ein, welche die Gipfel Zlatna und Studor trägt.

Angesichts dieser großen Überschiebungen liegt der Gedanke nahe, in ihnen Merkmale für den Aufbau aus übereinander gelagerten durchstreichenden ortsfremden Faltendecken oder Schubmassen zu sehen. Kossmat zieht diese Annahme in Betracht, und findet, daß sie abzulehnen ist. Die Decken könnten nur von der Tonalitlinie auf der Nordseite der Karawanken hergeleitet werden. Da aber die Deckentheoretiker auch die Wurzel der Nordalpen eben dahin verlegen, so würden in der schmalen Tonalitnarbe zwei ausgedehnte Deckenländer nach entgegengesetzten Seiten ausgehen, was wohl nicht angenommen werden kann.

Die Steiner Alpen sind nach Gesteinsmaterial und Aufbau die östliche Fortsetzung der Julischen Alpen. Die tektonische Trennung wird gebildet durch die Savebruchlinie, welche vom Südrand der Steiner Alpen (Stranje bei Stein) an Neumarkt und Žirovnica vorbeiführt, also in diesem Teil eine dinarische Richtung besitzt. Die Steiner Alpen erscheinen auf der Südseite nach Süden, auf der Nordseite nach Norden überschoben³, und von Norden her auf einen engeren Raum zusammengedrängt als die Julischen Alpen. Der südliche Überschiebungsrand ist im Kranjsko rebro, in welchem serizitische alte Grauwaacken und Schiefer als Basis der Steiner Alpen zutage kommen, zu einer großen Schleife gebogen. Die beiden entgegengesetzten Schubrichtungen haben die Aufmerksamkeit der Tektoniker lebhaft erregt. Man sprach die nördliche dem alpinen Nordschub zu, die südliche aber einem nachträglichen Zurückgleiten der Dinariden. Kossmat weist auf die Gleichzeitigkeit beider Bewegungsrichtungen an einem Beispiele aus den Julischen Alpen (Mojstrovka-Belipotok, Krn-Kobla) hin, beide Richtungen gehören also wohl auch in den Steiner Alpen zusammen. Nachdem die allseits scharf eingespannten spröden Kalkmassen in Schollen zersprungen waren, schoben sich diese in verschiedenen — auch entgegengesetzten — Richtungen ineinander.

Die Karawanken und der Drauzug. In gleicher Weise wie das Plateaugebirge der Julischen und Steiner Alpen im Süden von einer gefalteten Zone begleitet wird (dem Savesystem), wird es auch im Norden von einer Faltenzone eingefasst, den Karawanken und dem Drauzug (Obir etc.). Im Palaeozoikum der Karawanken tritt die stratigraphische Basis der Julischen Alpen zutage. Die Karawanken (Stol, Košuta etc.) gehören stratigraphisch und tektonisch zu den südlichen Kalkalpen. Das Plateaugebiet der Julischen und Steiner Alpen liegt auf einer breiten bereits vorpermischen Synklinale, wie dies der Verfasser durch eine eingehende Betrachtung nachweist.

III. Das Ostende der südlichen Kalkalpen. Die Plateauregion der Julischen und Steiner Alpen taucht im Osten (gegen Cilli) unter transgredierendem Tertiär unter. Der an die Košuta anschließende Kozjakzug setzt sich im Bočberge fort, während der Obirzug schon am Ursulaberge bei Windischgraz endet — indem er an einer dinarischen Verwerfung am Bachergebirge absinkt, wobei er eine Ablenkung nach Südost erfährt. Der subalpine Zug von Trojana setzt sich in die Rudnica bis an die steirisch kroatische Grenze fort. Der noch südlichere ebenfalls dem Savesystem angehörende Zug der Orlica (bei Reichenburg) ist nach NNO abgelenkt.

³ Man vergleiche die Profile in F. Seidl, Kamniške ali Savinjske Alpe. Ljubljana 1908.

Die Ursache des Absinkens und der Ablenkungen sieht Kossmat darin, daß die Faltenzüge in die Enge zwischen dem kristallinen Bachergebirge, dem äußersten Vorposten der Zentralalpen, und dem Agramer Gebirge, dem Endgliede der kristallinen Rhodoperegion hinauslaufen und zwischen diese zwei festen Pfeiler eingeklemmt sind.

Im Westen sind die Wendungen des Schichtstreichens im Ternowanerplateau, die Transversalfaltung bei Hudajužna im Bačatal, desgleichen am Škofji vrh bei Kirchheim und vor allem das Blegašgebiet Teilwirkungen eben desselben Druckes, der den Dinaren die Streichrichtung aufzwang. Durch die winkelige Abknickung des dinarischen Gebirges sind die Falten des Savesystems von ihrem Untergrund abgelöst und westwärts bis über Pölland gegen den Blegaš geschoben worden. Die Julischen Alpen und die überschobene Scholle sind wie die Backen einer Quetsche gegeneinander bewegt. Infolgedessen bäumt sich die dazwischen befindliche Schichtmasse des Blegaš mächtig auf. Die Verknickung des Überschiebungsrandes des Kranjsko rebro in den Steiner Alpen und die Transversalfaltung des Tertiär bei Oberbugr stehen wohl auch im Zusammenhang mit diesen Erscheinungen. Ebenso gehören dazu die transversale Schuppung der Julischen Alpen (das sind die Überschiebungen an den Transversalbrüchen der Mojstrovka-, Vrata- und Krma-Linie) und die des Hochkarstzuges. Die Überschiebungen in den die Plateauzone der Julischen und Steiner Alpen begleitenden Randfalten (Karawanken, Savesystem) sind gegen die Plateauzone gerichtet, erfolgen also auf beiden Seiten im entgegengesetzten Sinne. Es zeigt sich gleichsam ein Überquellen der Sedimente gegen die stauenden Massen der beiderseitigen Grundgebirge (Rhodopemasse und Zentralalpen). Als weitere Folge hiervon konnte das Pannonische Meer tief in das Savegebiet (Mojstrana) eindringen, ohne jedoch den Karst zu überschreiten.

Die Zeit der Hauptfaltung im alpin-dinarischen Gebiet fällt ins Alttertiär, es ist aber auch noch das Miozän gefaltet und überkippt. Andererseits fanden auch in der Zeit der mittleren Kreide bedeutende Verlagerungen statt, wie dies unter anderem die transgredierende Radiolitenbreccie von Domžale veranschaulicht. Noch älter sind die Bewegungen während der ladinischen (Wengener) Zeit, während des Perms und des Karbons.

IV. Periadriatische Konturen in den östlichen Zentralalpen. Der Schöpfer der geologischen Tektonik, E. Suess, hat die Alpen als ein durch nordwärts gerichteten Schub aufgestautes Gebirge aufgefaßt. Da nun in den südlichen Kalkalpen wie in den Dinaren die Falten südwärts überschlagen erscheinen, so fasste Suess die Südalpen als ein selbstständiges, den Alpen fremdes Gebirge mit den südöstlich abzweigenden Karstzügen zusammen und bezeichnet sie als Dinariden. Die scharf gezeichnete Grenze wird gebildet durch die bedeutsame Jadraren-Gailtal-Bacher-Linie, einer 420 km langen Bruchlinie, die durch Intrusionen von Tonalit gekennzeichnet ist. Erst spät seien die Dinariden mit den Alpen vereinigt worden. Nun haben schon verschiedene Geologen die Beobachtung gemacht, daß diese Grenze keine so scharfe sei. Überdies weist Kossmat darauf hin, daß wichtige dinarische Strukturlinien keineswegs bloß den Dinaren angehören, sondern bis in die Zentralalpen eindringen, und beide Gebirge in innigere Beziehung setzen. Eine Anzahl von im dinarischen Sinne streichenden Bruchlinien schneidet die ostwestlich streichenden Steiner Alpen, die Karawanken und den Drauzug und setzt sich in gleicher Richtung in die Zentralzone fort (Stein-Neumarkt-Villach-Mölldal etc.). Besonders auffällig ist die Störungslinie, die am Nordhang der Tofles durchtritt und in den Südrand des Stöl und der Kolofa

ausläuft. An ihr ist der ganze Hauptzug der Ostkarawankentrias um etwa 8 km nach Süden verschoben. In gleicher Weise ist der Obirzug gegenüber den Gailtaler Alpen abgelenkt. Auch die Bruchlinie von Weitenstein, welche das Bachergebirge schräge abschneidet, setzt sich nach NW in die Zentralalpen fort.

Kossmat zeigt ferner, daß die Tonalitintrusionen sich keineswegs auf die Judicarien-Gailtallinie beschränken, denn die Tonalite bezüglich Granite des Bacher stecken unzweifelhaft in der Zentralzone, jene der Ostkarawanken im karnischen Palaeozoikum, der Adamello und die Brixener Masse aber in südalpinen Gesteinen.

In Anbetracht der Anordnung der Tauern, kommt man zur Anschauung, daß der Tauernbogen auch noch ein zu den Dinariden gehörender periadriatischer Bogen sei, sowie daß dessen Granite und Tonalite an den Intrusivgürtel der Judicarien-Gailtallinie sich anreihen. Dafür spricht nicht nur ihre petrographische Natur, sondern auch ihre Einfügung in die Bogenlinie. Die Zentralzone ist demnach ein Bestandteil der periadriatischen Falten im weiteren Sinne. Der Tauernbogen zeigt geradezu analog den die nördliche Adria umgebenden Bogen nach Süden gerichtete Überfaltungen und Überschiebungen, und überdies auch transversale Stauungen. So sind im Gewölbe des Zentralgneises südwärts gerichtete Überneigungen und Überkippen durch die Beobachtung festgestellt. Desgleichen erscheinen dem tangentialen Bogendruck folgend im Sinne einer Reduktion der Länge die Murtaler Alpen gegen die Radstätter Tauern aufgeschoben und ebenso westwärts gerichtete Überschiebungen bestehen in den Öztaler Alpen — analog den Ineinanderschiebungen im Hochkarst. Der Zug der Pinzgauer Phyllite ist ferner nach der Auffassung des Autors in gleicher Weise über den südwärts anstossenden stärker konkaven Bogen der mittleren Zentralalpen geschoben, wie das Hochgebirge der Julischen Alpen über den dinarisch-venezianischen Außenbogen (Hochkarst etc.). Der Hauptunterschied zwischen den Südalpen und Dinaren einerseits und den östlichen Nordalpen andererseits liegt darin, daß erstere sich frei gegen das Innere der adriatischen Mulde entwickeln konnten, wogegen letztere an Außenmassiven (Böhmische Masse, Schwarzwald) Hindernisse fanden. Beide sind konzentrisch gegen die Adria vorgeschoben.

Wenn wir zum Schluß die in unseren einleitenden Bemerkungen bereits angezeigten Errungenschaften der vorliegenden Arbeit noch zu vervollständigen versuchen, so sei vor allem hervorgehoben, daß durch sie die Ansicht von der Autochthonie der Süd- und Nordalpen eine wesentliche Stütze erfährt, daß dagegen die Auffassung Termier's in ihren Grundlagen verschoben erscheint, sowie daß die befremdliche Abtrennung der Südalpen von den Alpen nunmehr kaum noch aufrecht gehalten werden kann. F. S.

Seidl Ferd., *Geološki izprehodi po Goriškem*. Priloge: 2 zemljevidna načrta, 8 geoloških prorezov, 4 fotografske podobe. Izdala „Socialna Matica“. Gorica 1913. 8°. 40 str. Broš. 1 K.

Navedena razprava je ponatis poljudnega predavanja, ki ga je imel profesor Seidl v „Narodni prosveti“ v Gorici in obenem vzoren vzgled, kako proučujmo domača tla in podajajmo dobljene uspehe v lahko umljivi a kljub temu znanstveni obliki našim širšim slojem.

V uvodu pojasnuje pisatelj, kako navaja življenje samo k geološkim vprašanjem in zasleduje na to posamezne tvorbe in njih zgodovino ter označuje dobe v okolici Gorice. Opozarja pa pri tem tudi posebej še na slične tvorbe na Kranj-

skem. Tako govori obširnejše o aluviju in diluviju ob Soči in Savi ter opozarja, da se je Sava pri Radovljici zajedla 90 m globoko v svojo lastno tvorbo, prav kakor Soča pri Sv. Luciji. Pojasnjuje pojav talne vode in njen pomen ter navaja arteške vodnjake v Furlanski nižavi in mimogrede omenja, da je tudi ljubljanski vodovod s svojo globoko talno vodo prost bakterij in „iz zdravstvenega stališča neprecenljiv zaklad“. Nato razpravlja o krušenju, nagubavanju, glacialnih pojavih, o koraljnikih in njih velikanskem pomenu za Julske Alpe. V nadaljnjih izvajanjih sledi izviri Vipave in pojasnjuje na njem kraški veleizvirek.

O starejših geoloških dobah govori kratko, deloma radi dejstva, da starejših plasti v označenem ozemlju — vsaj na površju — v večjem obsegu ni, deloma je to utemeljeno v tehniki predavanja. Tako so strani 27—31 nekoliko težje umljive. Med drugim nas zanimajo v tej razpravi zlasti vrstice o nastanku idrijskega rudišča. Skladovi Banjške planote visijo proti jugu in so odkrhani v prelomu ob Idriji. Spodnja mogočna skupina plasti je triadni dolomit, nad njim so razne mlajše plasti. Skozi razpoko ob prelomu je v okrožju sedanje Idrije „privrelo iz zemeljskih globčin, prvotne domovine težkih kovin“, in našlo pot živo srebro, torej je nastalo rudišče po triadni dobi, ker so plasti te dobe počile in je med in nad nje privrelo živo srebro. — Priloge brošure — slika 1 do 9 originalno delo avtorjevo — so zelo srečno izbrane in uzorno izvršene ter izborna dopolnjujejo in ponazorujejo besedilo.

Poizkusov za poljudno predavanje vede v slovenskem, hrvaškem in nemškem jeziku sem imel že veliko v rokah, toda le redke sem odložil s tolikim zadovoljstvom, kakor ravno Seidlovo delo. Bilo bi zelo dobro, ako bi imeli enake opise za okolice Ljubljane, Novega mesta, Postojne, Celja, Maribora in Celovca. Slično bi lahko obravnavali tudi drugi strokovnjaki vsak svojo panogo. *I. Vesenjak.*

Ginzberger Dr. A., Der Schutz der Pflanzenwelt in Niederösterreich.

Sonderdruck aus „Blätter für Naturkunde und Naturschutz Niederösterreichs“. I. Jahrg. 2. Heft. Wien 1914. 17 S.

Der Verfasser erörtert die Grundsätze des Naturschutzes und seine Berechtigung im allgemeinen und behandelt des näheren die Frage des Pflanzenschutzes in Niederösterreich, indem er seine Darlegungen in eingehender Beantwortung folgender Hauptfragen zusammenfaßt:

1. Was soll geschützt werden?
2. Ist noch Schutzwürdiges vorhanden? Wenn ja, was und wo?
3. Wer soll den Schutz der Pflanzenwelt ausüben?
4. Wie soll dies geschehen?
5. Was ist in Sachen des Schutzes der Pflanzenwelt Niederösterreichs bisher geschehen?
6. Was ist noch zu tun?

Wiewohl der Verfasser speziell die Verhältnisse Niederösterreichs berücksichtigt, beanspruchen seine fachmännisch durchdachten Ausführungen allgemeines Interesse und werden ebenso auch zu erwägen sein, falls man sich bei uns zu Lande mit den auf den Schutz unserer so hoch interessanten Pflanzenwelt zu treffenden Maßnahmen einmal ernstlich beschäftigen sollte, was bisher leider fast gar nicht der Fall war. Und doch wäre es, nebenbei bemerkt, an der Zeit, auch bei uns dieser Frage näher zu treten. Denn man kann, wie es der Verfasser für Niederösterreich betont, auch für unser Kronland behaupten, „daß es zwar eine ganze Reihe von Kulturaufgaben gibt, die so **wichtig** sind, wie der Naturschutz, aber ganz wenige, die so **dringend** sind“.

Ohne auf eine nähere Besprechung aller einzelnen Punkte der Abhandlung hier einzugehen, sei aus der Fülle des vom Verfasser Gebotenen zur Klärung vielfach verbreiteter Missverständnisse hervorgehoben, daß in Frage des Pflanzenschutzes nur wirklich wildwachsende und im betreffenden Lande ursprünglich einheimische Pflanzenarten sowie natürliche, durch den Menschen nicht oder nur wenig beeinflusste Gesellschaften von solchen, die sogenannten Pflanzenformationen in Betracht kommen, während gepflanzte Bäume, wie Dorflinden, Jubiläums- und Alleebäume und ganze Parkanlagen, so interessant sie auch sein mögen, nicht in den engeren Rahmen des Naturschutzes, sondern in das Gebiet des Heimatschutzes gehören.

„Indem sich also der Naturschutz auf den Schutz der wirklich wildwachsenden Pflanzen beschränkt, verlangt er: 1. den Schutz einzelner Exemplare oder Individuen, 2. den Schutz gewisser Arten, 3. den Schutz der für das betreffende Land charakteristischen Pflanzengesellschaften (Pflanzenformationen)“.

Der Schutz einzelner Pflanzenindividuen kann naturgemäß nur Bäume umfassen, wobei im freien Lande oder in Wäldern stehende, durch Größe, Alter, Schönheit oder besondere Wuchsart ausgezeichnete Exemplare in Berücksichtigung kommen.

Wie alle derartigen Bäume schutzwürdig sind, sind es streng genommen auch alle wilden Pflanzenarten, da es nicht zu billigen wäre, wenn auch nur ein Glied der in einem Lande seßhaften Pflanzenwelt durch Eingriffe des Menschen der Ausrottung anheimfiele. Als schutzbedürftig werden sich indes vor allem solche Arten erweisen, denen von Händlern (Handelsgärtnern, Blumenverkäufern, Wurzelgräbern) des Gewinnes wegen nachgestellt wird oder die von Ausflüglern und Touristen, wie namentlich viele schön blühende Frühlingsgewächse und gewisse beliebte Alpenpflanzen in Massen geplündert werden. Unter diesen Arten werden wieder jene des größten Schutzes bedürfen, die gegenwärtig als „selten“ zu bezeichnen sind, ob sie nun allgemein, d. h. in allen Gebieten der Erde selten („absolut“ selten) sind, oder ob sie nur in dem betreffenden Lande selten („relativ“ selten) sind, anderwärts sich aber in größerer Menge oder häufig finden. Nicht minder schutzwürdig als die einzeln wilden Pflanzenarten sind es auch ihre natürlichen Gesellschaften, die Pflanzenformationen, die ja den Charakter der Landschaft bestimmen und zugleich bekunden, was die Natur im Laufe von Jahrtausenden in stiller, durch Eingriffe des Menschen nicht gestörter Arbeit geschaffen hat. Die große Schutzbedürftigkeit der natürlichen Pflanzenformationen wird man nicht verkennen, wenn man erwägt, daß Private wie Korporationen den Ertrag der noch im Urzustande befindlichen Gelände durch Melioration und Nutzung (Entsumpfung, Trockenlegung, Umackern, Abholzung, Aufforstung) möglichst zu erhöhen bestrebt sind.

Da man natürlicher Weise nicht verlangen kann, daß der botanischen Denkwürdigkeiten wegen die gesamten Kulturarbeiten, welche die wirtschaftliche Lage einer Gegend zu heben bestimmt sind, eingeschränkt werden, kann der Schutz der natürlichen Pflanzenformationen nur derart realisiert werden, daß von jeder Formation ein bestimmtes Stück durch entsprechende Verfügungen, vor jedem Eingriffe des Menschen bewahrt, in unverändertem Zustande der Nachwelt erhalten bleibe. So kann man eine Sammlung von „Reservationen“ schaffen, die veranschaulichen werden, welcher Art die Pflanzendecken des Geländes waren, bevor der Mensch in seinen Kulturbestrebungen verändernd und im Sinne des Naturschutzes zerstörend eingegriffen hat.

A. P.

Bibliografija.

Sestavil dr. Janko Šlebinger.

I. Zgodovina. Zemljepisje. Narodopisje.

- Baš Otokar dr.**, V Plan. vestniku XX: „Hudi graben“ pri Celju. S sliko. 36—38. — Mozirska planina. S sliko. 41—42. — Mrzlica (1100 m). S sliko. 124—128.
- Godec Mar. in Kovačič Fr.**, Gradivo za krajevne kronike: Limbuš pri Mariboru. Časopis za zgodovino in narodopisje, 11. let., 67—82.
- Grivec Fr. dr.**, Grmanstvo, slovanstvo in Balkan. Čas IX, 41—47.
Po članku iz nemške revije „Hochland“.
- Gruden Jos. dr.**, „Starine železnih in salajskih Slovencev“. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Časopis za zgodovino in narodopisje, 11. let., 93—154. (Ponatis: V. 8°. 62 str.)
Prim. poročila: Dr. J. A. Glonar v Lj. zvonu 1915, 143 in dr. Fr. Kos v Dom in svetu 1915, 137. — „To je edini spis, ki nam govori o preteklosti Prekmurcev.“ Sestavil ga je najbrž Jakob Sabar: opombe in popravke je rokopisu dodal Jožef Košič.
- Zgodovina slovenskega naroda. IV. zv. (Tretji del. Novi vek. I. Luteranstvo med Slovenci). Izdala družba sv. Mohorja v Celovcu 1914, 529—688.
- Hegeman Ottmar Dr.**, Die Gegenreformation in Bischoflack. Nach den archivalischen Quellen. Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Wien—Leipzig, 1914. 35. Jg., 1—80.
- Ilešič Fran dr.**, „Evropa z liro“. Lj. zvon 1915, 171—174.
Alegorizacija Evrope pri starejših geografih.
- † **Koprivnik Janez**, Pohorje. Planinski vestnik XX, šte. 1—8. (Nadaljevanje iz prejšnjega letnika).
- Kovačič Frančišek dr.**, Cerkev sv. Jožefa pri Mariboru. Časopis . . . 11. let., 170.
— Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški slatini. Zgodovinski podatki. Ljubljana, 1914. Izdalo „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru. Založilo „Cerkveno društvo“ pri Sv. Križu. V. 8°, 89 str. S slikami.
Referat: M. Ljubša v Časopisu . . . 11. let., 174—175. Dr. Jos. Gruden v Carnioli 1915 na str. 50.
- Dominikanski samostan v Ptujju. Zvezek I. (Ponatis iz „Voditelja“) in zvezek II. (Ponatis iz „Časopisa“ . . .) Založilo zgodovin. društvo v Mariboru. (Ta referat spremlja str. 50.)
- Kropar**, Ostanke žebjarstva na Kranjskem. 1. Zgornja Bela nad Kranjem. 2. Kropa. Gorenjce (Kranj 1915), šte. 6—9, 18—20.
- Kühar Števan**, Narodno blago vgrških Slovencev. Zapisano v Bratonceh. Ponatis iz „Časopisa“, 1913—1914. V. 8°. 37 str.
- Lah Ivan dr.**, Naše ime. Slovan XIII, 106—107, 138—142.
- Lončar Dragotin dr.**, Slovenci v preteklosti. Predavanje v goriški „Narodni prosveti“. Naši zapiski XI, 93—98.
- Mlakar Janko**, Okrog Montblanca. Plan. vestnik XX, šte. 1—8.
- Pivko Ljudevit dr.**, Ali je bil Samo slovenski vladar? Časopis . . . 11. let., 155—156.
„Iz paleontoloških razisk je zanimati vprašanje, ali so Slovenci in Čehi imeli že v 7. stoletju krepko državo pod Samovim vladom.“ (1920)
- Stegenšek Avg. dr.**, Božja pot k Materi Božji na Črni gori. Spominske črtice k petstoletnici. Na Dunaju 1914. Založil knjišk. župnijski urad na Črni gori pri Ptujju. 8°. 31 str. 4 1 tab. in 8 slik. Cena 30 v.

— Sv. Gore na Štajerskem. Druga, predelana in z molitvami pomnožena izdaja. V Mariboru, 1914. Založilo cerkveno predstojništvo pri Sv. Petru pod Sv. gorami. 8°. 127 str. in 12 slik.

Umetniški in zgodovinski opis v poljudni obliki.

Steska Viktor, Ob tristoletnici Šentjakobske cerkve v Ljubljani. Založila župna cerkev sv. Jakoba v Ljubljani. 1915. M. 8°. 32 str. S slikami. Poročilo gl. spredaj na str. 57.

Tominšek Fran dr., Hotel „Zlatorog“ ob Bohinjskem jezeru. Plan. vestnik XX, 43—48.

Tuma Henrik dr., V Plan. vestniku XX: Mangrtska skupina. Štev. 1—5. (Nadaljevanje iz XIX. let.) — Po Trenti in Soči. Štev. 6—8.

II. Umetnost.

Božična razstava slovenskih umetnikov v Jakopičevem paviljonu.

Poročila: Ivan Zorman v Lj. zvonu 1915, 127—129. — Slovan XIII, 64. — Slov. narod 1915, štev. 1. t—k (C. Glonar). — Laibacher Zeitung 1915, Nr. 7—8 (11—13. Jänner). Fr. Kobal.

Cankar Izidor dr., Donatello. Dom in svet XXVIII, 135—137. S slikami.

Ljubitelj krščanske umetnosti. Izdaja „Spomeniški svet“ Lavantinske škofije v Mariboru. Urejuje dr. Avguštin Stegenšek, profesor bogoslovja. I. letnik, 1914. Izhaja štirikrat na leto in stane 4 K.

Naši cerkveni kiparji. „Ljubitelj krščanske umetnosti“ (1. zvezek) prinaša življenjepisne podatke o sledečih slovenskih kiparjih: Blaž in Anton Bitežnik (str. 24—25) — Konstantin in Giovanni Novelli (25) — Alojzij Progar (26) — Jožef Pavlin (27) — Ivan Pengov (28), Martin Bizjak (28) — Prof. Alojzij Repič (29) — Anton Štefinc (29) — Jožef Urbanija (30) — Ivan Sojč (31) — Jožef Ajlez (32, 83).

Naši cerkveni slikarji. „Ljubitelj krščanske umetnosti“ (2. zvezek) ima življenjepisne podatke o teh-le slov. cerkvenih slikarjih: Henrieta Šantlova (63) — Milan Klemenčič (64) — Klement Delneri (64) — Peter Markovič (64) — Matija Bradaška (66) — Anton Jebačin (68) — Prof. Ant. Koželj (68, 84) — Matija Koželj (68) — Simon Ogrin (70) — Matej Sternen (71) — Ivan Vavpotič (71) — Franc Horvat (72).

Mantuani Jos. dr., Vojna in umetnost. Čas, Ljubljana 1915 (letnik IX, zv. 3) 138—146 str.

Uvod in prvi del razpravljata o umetnosti in umetninah z ozirom na njihovo usodo med vojno.

Stegenšek Avg. dr., Kristus na Oljski gori v Čadramu. Ljubitelj... I, 3—11. S slikami.

— Ob stoletnici slike Marije Pomagaj na Brezjah. Ljubitelj I, 33—42. S slikami.

— Pomen marijacejske podobe. Ljubitelj... I, 60—62.

— Slike na oboku župne cerkve v Kamnici pri Mariboru. Ljubitelj... 76—82.

— O Crivellijevi Veroneški madoni. Dom in svet XXVIII, 77—81.

Prim. tudi zgoraj v oddelku I. Zgodovina...

Stelè France dr., Stara župna cerkev v Žireh. Slik. Ljubitelj... I, 18—22.

— Stari kipi na Kranjskem. (1. Kip milostne Matere Božje v Velesovem. 2. Kipi na Bruniku pri Radečah. 3. Dve kopiji marijacejske milostne podobe). Ljubitelj... I, 45—59.

Steska Viktor, Podobar Matej Tomec. Ljubitelj... I, 11—18.

III. Slovstvena zgodovina. Nekrologi.

Bratina Janko dr., Janez Svetokriški in jezuit Ségneri. Čas IX, 21—28.

† **Brinšek Bogumil**, Nekrologi: Plan. vestnik XX, 169—172. S sliko. (Pavel Kunaver); 188. — Prim. tudi: Slov. narod 1914, štev. 233 (Pavel Golob).

Čremošnik G. Jurčičev „Ivan Erazem Tattenbah“. Lj. zvon 1915, 185—188.

Roman Fr. I. Prošekha „Erasmus Tattenbach“ je najbrž služil Jurčiču poleg Puffa za vir

† **Foerster Anton ml.** Slovensko-češki glasbenik. Nekrolog: Edinost 1915, št. 11 (11. januarja).

Glonar Jos. dr., Literarni odnošaji med Štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. (II. Iz pisem v literarni zupuščini R. G. Puffa). Časopis . . . XI, 1—17.

Priobčena so 4 pisma Dav. Trstenjaka R. G. Puffu.

Grafenauer Ivan, O naših najmlajših. Dom in svet XXVIII. (I. O pesniku Jožu Lovrenčiču, 6—10. — II. Stanko Majcen, 41—44. — III. Narte Velikonja, 92—95)

Ivančič A., Problem sreče v Cankarjevem delu „Potepuh Marko in kralj Matjaž“. Predavanje. Veda V, 53—54.

† **Jenko Davorin.** Davorinu Jenku v spomin. Dom in svet XXVIII, 34—35. Dr. Fr. Kimovec. — Slovan XIII, 30—31. — Spomini. Napisal Makso Pirnat. Slov. narod 1914, šte. 305 (26. dec.). — Slovenec 1914, šte. 271 (28. nov.).

Lah dr. Ivan, Pater Hipolit in njegov „Orbis pictus“. Popotnik XXXVI, šte. 1, 2 . . .

(**Levec Franc.**) O priliki vpokojenja je priobčil Makso Pirnat v „Laibacher Zeitung“ 1915, šte. 49 listek: „Franz Levec als Schriftsteller“. — Učiteljski tovariš 1915, šte. 4 (26. februarja). Eng. Gangl.

† **Lavtar Luka.** V spomin svojemu visokočislranemu tovarišu spisal M. Pirc. Slov. narod 1915, šte. 64 (20. marca) in Učiteljski tovariš 1915, šte. 6 (26. marca), šte. 8 (23. aprila) — Še nekaj o Lavtarjevem delovanju. Učit. tov. šte. 9 (7. maja). — Popotnik XXXVI, 94.

Lončar Dragotin dr., Iz literarne zupuščine dr. Janka Sernea. (Nadaljevanje: XIX. Slovenščina pri mariborskem sodišču. — XX. Stara pravica.) Veda IV, 509—519.

Mohorič Fran dr., Še nekaj k Prešernovi kitici „Luna sije“. Veda V, 46—48.

Opozarja na znano cerkveno kitico: Tantum ergo . . . ki bi naj bila Prešernu za vzor njegove „Luna sije“.

(**Nerat Mihael J.**) Ob sedemdesetletnici njegovega rojstva. Napisal Pav. Flerè. Učiteljski tovariš 1915, šte. 2 (29. januarja). — Nekatero zanimivosti o M. J. Neratu. Priobčil Pav. Flerè. Učiteljski tovariš 1915, šte. 3 (12. febr.).

Pregelj Ivan dr., Strelcov „Popotnik“. Dom in svet XXVIII, 106.

„Znamenje“ od Šte. Longega njegovo kasnejši posnetek po francoski pesmi „Ma Normandie“, ki je napisal zlozi Fr. Barak. Melodija v francoscini je postavljena v F-duru, v slovenscini je harmonizirana v A-duru“.

Prijatelj Ivan dr., Janko Kersnik, njega delo in doba. Sešitek II. in III. Novelist in politik. (Janka Kersnika zbrani spisi. Zvezek VI, sešitek II. in III.) V Ljubljani 1914. Založil J. Schwentner. 8°. 644 str.

Uvod. — Glas VIII, 400—404. Dr. Alojz Učakovičnik. — Dom in svet 1914 (XXVII), 372—376.

Dr. Grafenauer. — Slovan XIII, 30—31. Dr. V. Zupan. — Veda IV (1914), 443—449. Spisal dr. Dragotin Lončar v spominu. Časopis 1914, V, 87, 89 str. — O Lončarju in osem potova IV. Gerar. Fenikosa v Dom in svet XXVIII, 97—98. — Prijatelj IV. Prijatelj V. Zahaj. Polemični pomenki knjižničnega zgodovinarja. Veda V, 36—46. (Nadaljevanje sledi.)

(**Sket Jakob.**) Dr. Sketova pisma iz Borne (1878). Priobčil Jos. Weiler. Lj. zvon 1914, šte. 10—12, 1915, šte. 2, 3.

Stroj Alojzij, Desetletnica smrti slov. pridigarja o. Ivana Svetol kriškega. (F. 17. okt. 1914). Duhovni pastir. 31. letnik, 601—607.

Časopisni pregled, stran 37.

- † **Štajer France.** Nekrolog. Slovan XIII, 157. Dr. Iv. Lah.
- † **Verovšek Anton.** Nekrologi: Lj. zvon 1915, 46—48. Fr. Kobal. — A. Verovšku v spomin. Napisal Milan Skrbinšek. Slovan XIII, 92—93. — Prim. Slovan XIII, 95 („Pogreb“). — Slovenec 1914, šte. 291 (21. decembra). — Slov. narod 1915, šte. 3. Listek. Napisal Ivan Cankar.
- Zupan Vinko dr.,** Slovensko ime in ljudstvo pri danskem pisatelju Drachmannu. Slovan XIII, 158—160.

IV. Jezikoslovje.

- Breznik Anton dr.,** Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. (Gimnazijsko izvestje.) Št. Vid nad Ljubljano, 1914. V. 8°. 32 str. Ocene: Lj. zvon 1914, 385—387. L. Pintar. — Slovan XIII, 94—95. Dr. Fr. Ramovš. — Veda V, 48—53. Ivan Koštičič.
- Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis. (Nadaljevanje iz prejšnjega letnika). V. Od Levstika do Pleteršnika (1863—1895). Dom in svet 1915, 23—25; 99—100. (Se nadaljuje).
- D. A.,** Slovarski doneski iz brežiškega okraja. Nabral na Sromljah. Časopis za zgodovino in narodopisje, 11. let., 157—170. Dodatki Pleteršnikovemu slovarju.
- Mohorič Fran dr.,** Opazke k slovenski pravniški terminologiji. Veda V, 483—509.
- Opazke k slovenskemu pravniškemu jeziku Veda V, 519—526.
- Pintar Luka,** O krajnih imenih. XIX. Lj. zvon 1914, šte. 8—12; 1915, šte. 1 do 3, 5. Kritična in polemična razprava o razlagi imena „Celovec“.
- Ramovš Francè,** Zur slovenischen Dialektforschung. (I. Über die aus Dentalen entstandenen Spiranten der oberkrainerischen Mundart. — II. Die „Methatese“ von *l* und *v* im Slovenischen). Archiv für slavische Philologie. 35. Band; Berlin 1914, 329—337.
- Šašel Ivan,** Iz belokranjskega besednega zaklada. Dom in svet 1915, 108; 139—140.
- Tuma Henrik dr.,** K terminologiji v Reziji. (Vrh „Senonik“; „péravo“ v pomenu „vrata“). Plan. vestnik XX, 186—187.
- Zupan Vinko dr.,** Jugoslovani ali južni Slovani, jugoslovanski ali južnoslovanski? Slovan XIII, 126—127.

V. Prirodoznanstvo.

- Lassmann Gustav,** Eine geographische Exkursion in die österreichischen Karst- und Küstenländer. Lotos, Prag 1914, Nr. 2 u. 3.
- Sajovic Gv. dr.,** Zur Vertilgung der Giftschlangen in Krain im Jahre 1914. Laibacher Zeitung 1915, Nr. 65—69. — Izdani so bili tudi separadni odtisi. M. 8°, 13 str.
- Waagen Lukas dr.,** Karsthydrographische Mitteilungen aus Unterkrain. Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt in Wien 1914, Nr. 4, 102 str. in sled. Referat v prihodnjem zvezku Carniole.
- Zarnik Boris dr.,** O bistvu življenja. Izdala Socialna matica v Gorici 1914. S 6 podobami. 8°, 97 str. Broš. K 180. Ocene: Dr. P. Grošelj v Ljublj. zvonu 1914, 131—5. — Dr. A. Ušeničnik v Času 1914, 141—152. — Prim. repliko dr. B. Zarnika: Pro domo k „Bistvu življenja“. Veda IV, 330—2. Odgovor dr. P. Grošlja v Lj. zvonu 1914, 338—340 in dr. A. Ušeničnika v Času 1914, 316—7.

Zapiski.

Iz Rohrmeistrovih zapiskov. — Sestavil Štefan Singer. („Mir“ l. 1914, št. 9—15). Jakob Rohrmeister je bil koroški Slovenec, rojen 1. maja l. 1631. v Rohrmeisterovi hiši v Dobrlivasi. Študiral je v Celovcu in v Gradcu, bil župnik v Globasnici, v Guštanju, dne 23. aprila leta 1678. pa je postal mestni župnik v Celovcu, kjer je zidal sedanjo farno cerkev. L. 1705. se je župniji odpovedal, a bil še do svoje smrti 17. febr. 1716 spovednik in slovenski pridigar v uršulinskem samostanu pri cerkvi sv. Duha v Celovcu. Znan je po svojih cerkvenih in dijaških ustanovah. V ustanovnih pismih izrecno poudarja, da so ustanove namenjene slovenskim dijakom. Od očeta je namreč podedoval 17.000 goldinarjev, katere je uporabil za dobrodelne ustanove.

A bil je tudi zgodovinar. Zapustil je v rokopisu več knjig, ki se nahajajo v župnišču mestne cerkve v Celovcu.

Marljivi koroški zgodovinar Štefan Singer, župnik v Logivasi nad Vrbskim jezerom, je zbral iz njih nekaj zanimivih dogodkov, ki segajo do l. 1708. in sam pojasnil nekatere stvari. Za 200 letnico Rohrmeisterove smrti pa nam obljubuje obširen popis Rohrmeisterovega življenja in delovanja. Prvo poglavje našteva požare na Koroškem (od l. 1514 do 1708). Ker je Celovec tolikokrat gorel, je celovski magistrat 2. julija 1693 razglasil poseben gasilni red, ki ga je natisnil tiskar Kleinmayr in katerega je dobil vsak hišni posestnik. Ta gasilni red govori o načinu gašenja. Tedaj je nastala torej prva požarna bramba na Koroškem.

Drugo poglavje govori o kugi na Koroškem. Divje je razsajala, ljudstvo in gosposka se je zatekalo v božje hrame in opravljajo pobožnosti. Na deželnih mejah so nastavili stražarje. Kuga je razsajala od l. 1601—1682, s presledki seveda, a nastopila je tudi še pozneje tako l. 1715. in 1716.

O potresih govori 3. poglavje. Omenja oni veliki potres l. 1348., ko se je Dobrač razrušil in zasul mnogo vasi, gradov in ljudi. Velik potres je bil l. 1690 dne 4. dec. Mestni župnik Rohrmeister je imel za odvrnitev nesreč pri kipu sv. Trojice na trgu sv. Duha pete litanije, katerih se je udeležil deželni zbor, plemstvo in mnogo ljudstva. Sprva je stala tam lesena soha v čast sv. Trojici, stanovi pa so jo nadomestili l. 1689 z sedanjo marmornato. Leseno soho so postavili v spomin, da je kuga nehala razsajati (1681). Ljudstvo še dandanes veruje, da zvezda repatica naznanja nesreče. In tako tudi Rohrmeister govori o repatici l. 1695, ki so jo baje videli junja več noči v Rimu.

Kobilice (4. pogl.) so leta 1542. na dan sv. Jerneja priletele v Celovec in unicile poljske pridelke. Da bi jih pregnali, so zvonili z vsemi zvonovi, bili na kotle in bobne, streljali s pistolami, netili in so jih baje napodili v Vrbsko jezero, kjer so večinoma vse utonile. 5. poglavje, ki govori o letini ■ o žitnih cenah, bo zanimalo tiste, ki se bavijo z go-

spodarsko zgodovino. Davek za turške vojske obravnava 6. poglavje. Navedeno je, koliko so plačali turškega davka samostani na Koroškem leta 1684. Župnik Rohrmeister je plačal l. 1691. 84 gold. in nato zopet 44 gold. Moral je vzdrževati tudi enega vojaka in ga poslati v vojsko. Leta 1691. so vpeljali davek na osebe, brez razlike stanu, spola in starosti. Vsak kmet je moral šteti, poleg vseh drugih bremen in naklad, ki jih je nosil, po 12 krajcarjev, kmetica 6, otrok 3, gostač 12, kočar z družino 12, vsak hlapec in vsaka dekla od vsakega goldinarja letne plače po 3 krajcarje. Župnik Rohrmeister je plačal 50 goldinarjev. 1. okt. 1696 je cesar naložil nov davek na premoženje. Vsak premožni državljan je moral napovedati svoje dohodke in od vsakega tisočaka je moral plačati 10 goldinarjev davka. Mestni župnik Rohrmeister je plačal 120 gld., zato je imel 12.000 gld. premoženja. — O dveh čudodelnih podobah o „Marijočni podobi“ in o „Božji glavi“ v mestni celovški cerkvi govori 7. poglavje; 8. poglavje pa o „starem in novem Celovcu“, 9. o cerkvah, 10. pa o mestnih župnikih. Do začetka 17. stoletja je bila mestna cerkev v Celovcu podružnica Gospe Svete. Kapiteljski dekan v Gospej Sveti je bil obenem tudi župnik v Celovcu. Med celovškimi župniki nahajamo tudi nekaj kranjskih Slovencev, tako Jerneja Crucigerja (1620—1635), Jurija Ziffa (1635—1640), sledil mu je Florijan Niger, rodom Tolminec (1640—1647). — V to poglavje so vpletene tudi zanimive beležke o protestantizmu in protireformaciji.

Drobtine moramo imenovati te Rohrmeistrove zapiske, a zgodovinar bo tudi tem suhim podatkom in številkam dal meso in kri, da bodo oživel. To so važni podatki za kulturno, posebno pa še za cerkveno zgodovino koroško, katero neguje le majhno število koroške duhovščine. Med slovensko duhovščino na Koroškem pa orje na polju zgodovine ledino Singer, ki je spisal lepi kroniki Logevasi in Škofič ob Vrbskem jezeru. (V rokopisu.)

Fr. Kotnik.

Bratovščina sv. Barbare v Brdovcu. Onkraj Sotle je prva hrvaška župnija sv. Vida v Brdovcu. Sotla jo deli od lavantinske, a Sava od ljubljanske škofije. Župnija je zelo stara, omenja jo že Ivan, arhidjakon gorički v svojem popisu cerkev zagrebške škofije od l. 1334. Med cerkvami stolnega arhidjakonata našteva med drugimi cerkev sv. Vida (v Brdovcu) in sv. Petra (v Zaprešiću, sedaj podružnica brdovačke župnije) s pristavkom „de Krapina“, namreč pri reki Krapini, katera se ondukaj izliva v Savo.

V tej župniji se je ustanovila l. 1675. po oblasti papeža Klementa X. in z dovoljenjem zagrebškega škofa Martina Borkovića „bratovščina sz: Barbare devicze i muchenicze“. Namen te bratovščine je bil, da nobeden izmej njenih členov ne umrje brez sv. izpovedi in sv. obhajila in pa da se Jezus v sv. Rešnjem telesu na dostojen način slavi in poveljuje. Med Hrvati je bila v XVIII. stoletju zelo razširjena bratovščina krščanskega nauka (doctrinae christianae), katero je ustanovil

l. 1571. sè svojo bullo: „Ex debito pastoralis officii“ papež Pij V. Razun te bratovščine omenjajo se še neke druge bratovščine, kot lep dokaz krščanskega življenja v tistih časih. Bilo je več bratovščin v Zagrebu in tudi po drugih krajih, a da se je tudi bratovščina sv. Barbare v Brdovcu med hrvaškim narodom zelo razširila, dokazuje to, da sem v njeni matični knjigi, katera se hrani v župnijskem arhivu v Brdovcu, našel člane iz več kot petdeset hrvaških župnij, celo iz Medjumurja in Ogerskega. Da je bila ta bratovščina znana tudi med Slovenci, izpričujejo člani iz Kranjskega in Štajerskega. Umeva se po sebi, da so prebivalci obmejnih župnij vedeli za to bratovščino in da so v njo pristopali, a če najdemo imena tudi iz bolj oddaljenih krajev, nam to spričuje, da je bilo že tedaj občevanje Hrvatov in Slovencev zelo živahno in da so Slovenci večkrat prihajali med svoje južne sosede. Bila je tudi ta bratovščina ena od onih bratovskih vezi, katere so že pred tolikimi leti vezale dva sorodna naroda. Vsak člen bratovščine se je moral pred vpisom izpovedati in prejeti sv. obhajilo, potem so ga vpisali v matično knjigo. Naj slede tu njihova imena. Gotovo jih je bilo več iz naših krajev, dasiravno ni pri vsakem členu zapisano, od kod je bil. Tu navajam samo one, za katere je izvestno, da so iz ljubljanske in lavantinske škofije.

L. 1676. Egregius Matthias Selezmitin, Runensis. Catharina Selezmitin, Runensis.*)

L. 1677. Magdalena Grosenicza, Carniola; Catharina Jalouka, Carniola; Margaretha Planinich, Carniola.

L. 1678. Nicolaus Szussich, Mokricensis; Joannes Szussich, Mokricensis.

L. 1679. Margaretha Cronus, Carniola.

L. 1680. Ursula Punkert, civis Gurkfeltensis; Georgius Fuke, Mokricensis.

L. 1681. Andreas Baselius, pictor Runensis; Marcus Benkovich, Runensis; Magdalena Peretich, Runensis; Magdalena Meresich, Runensis; Sydonia Peretich, Runensis; Margaretha Szmok de Verhinka; Stephanus Brachun, colonus Runensis.

L. 1682. Marcus Kmettig, Cramburgensis; Nicolaus Bosety von Cilli; Timotheus Roiner von Cilli; Joannes Sirovich, Runensis.

L. 1685. Margaritha Soska, Carniola; Joannes Szirovich, Runensis.

L. 1686. Joannes Sagar, Damlyensis; Joannes Kovach, Grabriniensis.

L. 1688. Ursula Auchieza ex Carniola; Ursula Ranczeta ex Bresecz; Dorothea Uzdin, Runensis.

L. 1689. Daniel Szdelez, Bresecensis, Agnes Senies, Bresecensis, Helena Koroscheuck, Runensis, Anna Maria Regina Humle, Czviderjensis.

L. 1692. Gertrudis Oblakouka, Runensis; Catharina Melka, Runensis; Gertrudis Lusa, Gurkfeldensis.

L. 1694. Martinus Josephus Hundersinger, Labacensis.

L. 1695. Načotius Popiach, Mokricensis.

L. 1696. Anna Kokoroza, Carniola.

L. 1697. Catharina Pere, Mokricensis; Anna Gerleuch, Carniola; Joannes Koprivecz, Carniolus.

*) Matična knjiga ima dva dela. V prvem so zapisi o kmetih in navadni ljudje, a v drugem "spoznatih in zlobodnih ljudi obadvojega zpada". Med drugimi sta na prvem mestu ta dva moždana iz Brezje.

- L. 1698. Margaritha Posgar, Carniola; Joannes Suszar, Carniolus.
 L. 1700. Laurentius Hichich, Carniolus.
 L. 1701. Matthaeus Vrabich iz Cella.
 L. 1702. Andreas Baselius, civis et iudex Runensis. (omenja se že l. 1681. kot pictor); Marina Vugrinecz iz Pischecz; Catharina Jakop ex Labatia; Maria Terezia Ansich ex Celie; Catharina Fatayka ex Celie.
 L. 1703. Mathias Priszlin, Runensis.
 L. 1709. Anna Maria Gerzarolin ex Lyubliana.
 L. 1710. Domicella Ursula Gergovich, Runa.
 L. 1711. Martinus Spiliak, Carniolus.
 L. 1712. Margaretha Lenchich ex Kerchko.
 L. 1715. Illustrissima domina Helionora Galli ex Stiria.
 L. 1720. Primus Felicianus Belicz, Labacensis, organista loci;*) Elisabetha Kunin, pedissequa Miczkociensis ex Szaiczklöster, Marina Iarnievka, Carniola; Helena Kertlyar, Carniola ex Zapressiche; Ioanes Carolus Kertlyar ex Zapressiche; Teresia Kertlyar ex Zapressich (ti so se menda v Zaprešiču naselili).
 L. 1729. R. Pater Rogerius Goritiensis, Capucinus.
 L. 1732. Georgius Zupan, Stirus, annorum 32.
 L. 1734. Magdalena Munich ex Mokricz; Bosichka ex Leskovez.
 L. 1735. Anna Monich ex Mokricz.
 L. 1739. D. Urbanus Perholz, Carniolus Locopolitanus.
 L. 1743. Hellena Drenco, Labacensis.
 L. 1745. Nobilis Anna Barbara Thozlevin, Styriensis; Georgius Koprivecz, Carniolus. *Janko Barle.*

Major du Montetov oklic leta 1809. Izza francoskih vojsk je še dobro znan hrabri major du Montet, ki je Francoze potem, ko so leta 1809 že Ljubljano zasedli, močno vznemirjal. Ni pa še dovolj znan njegov oklic, s katerim je slovenske fante vabil v svoj iz samih prostovoljcev sestavljeni četrti bataljon. Ta oklic se glasi:

SERZHNI JUNAKI!

Zefarfka kralava vifokost Vojvod Karl najvifhi vojskini Povelivz je dovolil napraviti zheterti batalion Dobrovolzov v' notrinimu Elstrajhu, inu zefarfka kralava vifokost Vajvod Joannes vifhi Povelivz vojske v' notrinimu Elstrajhu je raslozhil, kako ima ta batalion narejen biti. To naredbo vam tukej osnanim:

Pervo: Povelivz dobrovolfkiga bataliona ima vlast vse ludi ptujih inu domazhkih kralestev med dobrovolze jemati, kateri radovolno v' ta batalion stopio. V'fakimu bo kmal od konza nekaj dnarja sa dar v' roke dal.

Drugo: Kdor fkashe, de je dober inu perpraven sa podoffizirja, tuga fme sa podoffizirja per dobrovolfkimu batalionu postaviti.

*) Ta Belicz se je preselil kasneje v Zagreb in bil organist v župnijski cerkvi sv. Marka v Zagrebu (od l. 1742—1754.) V Zagrebu je bil zelo čislán in je opravljál razne častne službe. Bil je podravnatelj bratovščine sv. Jurja in starešina pri cerkvah sv. Margarete, sv. Jurja in sv. Roka. Njegova je zasluga, da so l. 1747. nekdanjo župnijsko cerkev sv. Margarete popravili in jej sezidali novi zvonik. Njegov sin Josip bil je koralist v župnijski cerkvi sv. Marka.

Tretje: Dobrovolz je dolshen flushiti de konza fidanje vojfke.

Zheterto: Povelivz dobrovolfkgiga bataliona vabi inu jemle med Dobrovolze vse brambovze inu vse v' brambo namenjene po lublanfki, novamefški, gorifški, tershafški inu postojnifški Krafsii.

Peto: Tudi smejo med Dobrovolze stopit tifti brambovzi, ktiri so v' foldate sapifani, inu po nevédama med brambovze shtèti. Ti bi mogli danas ali jutri v' foldate k' svojim regimentam iti, inu svoj brambovski list nasaj dati. Ako se pak med Dobrovolze sami radi oglafio, imajo ta dobizhik, de so sa vselej od foldafhtva réfheni, inu ne bodo nikdar vezh v' shold fhli.

Shefto: Brambovzi, ktiri radovalno med Dobrovolze stopio, inu fidanje vojfko opravio, bodo po storjenimu miru od vse flushbe per foldatih inu per brambovzih na vselej prosti inu refheni.

Sedmo: Kdor si bo per ti vojfki saflushil Offizir biti, bo imel pravizo v' prejhno flushbo inu stopno priti, ktiro sdaj ima.

Ofmo: Brambovzam, ktiri radovalno med Dobrovolze stopio, prav saterdno oblubimo, de si bodo po sturjenimu miru smeli Kruh perdobivat inu pravize vshjvat, po kakorfhnim kol delu bodo vedeli inu snali.

Deveto: Ptujzi, ktiri bodo per Dobrovolzih v' ti vojfki svefto inu poshteno flushili, bodo sa vselej smeli v' cesarfkih deshelah svoje delo naprej gnati, mojstri biti, inu druge pravize dosezhi, kakor jih imajo nafhi domazhi rojaki. Tudi bodo sa vselej od sholda refheni, po tim, ko bodo defet lejt per nas prebivali.

Defeto: Zhafni od sholda refheni domazhi rojaki ne bodo kratko nikar k' svojim regimentam v' soldate vseti, ako radovalno med Dobrovolze stopio.

Enajfto: Dobrovolzi bodo zhedne inu perleshne oblazhila imeli, kakor se njih zhafstitimu stanu spodobi.

Dvanajfto: S' ludmi bomo ravnali po foldashkih navadah perludno, lepo inu kakor je njih zhafstniga stanu vredno, Saflushik, junashstvo inu tiste foldashke zhednoti, ktire pravim vojfhakam zhafst delajo, bodo zhfllane inu vifhim oblafstnikam kmalo perporozhène, de jih bodo polonali.

Trinajfto: Ptujzi inu domazhi, ktiri mislio med Dobrovolze stopit, naj se glafio per batalionfki Komandi al v' Lublani, al pak per vabnih Komandah v' Terstu, Gorizi, Poltojni, Kanalu, Novim mestu, ali v' Reki.

Take dobrote inu zhafstne pravize poterdi zelarfki kralevi Vojvod Joannes, brat nafhiga prešvetliga Zelarja. Te lepe perloshnoti odpre vlin, ktiri dobrovolno vojfko prethoje v batalionu, ktirga povelivz biti je moja zhafst.

MOSHIKI INU TRDNI JUNAKI!

Vafha deshela val klizhe! — Kaj vam brani, med zhafstite Dobrovolze stopit? — Pridite, hitite k' imenitni drushbi terzhnih vitesov, ktiri so pod mojim poveljam' ktiri so perpravleni kakor nepremaknen sid flati

sa fvoj dom. Slava vas zhaka v' zhaftnimu boju; hvala, povikfhanje inu posebni daróvi fo vam odperti. Kakfhina zhaft vam bo, kader bote domu prifhli s' lorbarjovim venzam okoli vashe glave; kader vas bodo hva-leshno fprejeli vashi fofedje, matere, ozhetje inu feftre! Takrat porezhete: fturni fmo nafho dolshnost, sdaj fmèmo pozhivat. — O frezhni delapuft po takimu flavnimu dèlu! — Sam Zefar inu Bog vas bo vesèl! vasha vèft bo s' pravim miram napòlnena, inu vam bo fladko vefelje obétala! — Tedaj na nòge, kdor je junak!

V Lublani 27. dan Sufhza 1809.

Zefarfke kraleve apoftolke Svetlofti
Hifhnik, Reda Marie Theresie Kojnik, Obrift-Vahmajfter
inu Povelivz zhetertiga
Bataliona Dobrovolzov
Josef Baron du Montet.

Priobčil Iv. Tušar.

Društveni vestnik.

Društveni odbor za poslovno dobo 1915—1917, izvoljen na občnem zboru 15. februarja 1915, se je naslednje sestavil: Predsednik: Mantuani prof. dr. Josip, ravnatelj deželnega muzeja. Podpredsednik: Steska Viktor, ravnatelj knezoškofijske pisarne itd. Tajnik: Omerza dr. Niko, c. kr. prof. Blagajnik: Breznik Josip, c. kr. prof. Arhivar: Mal dr. Josip, deželni muzejski pristav. Knjižničar: Sajovic dr. Gvidon, c. kr. gimnazijski učitelj. Odborniki: Bulovec Anton, c. kr. sodni svetnik; Gruden dr. Josip, stolni kanonik; Šlebinger dr. Janko, c. kr. prof.; Žmavc dr. Jakob, c. kr. profesor. Pregledovalca računov: Podkrajšek Franc, nadoficijal južne železnice v pokoju in Vrhovnik Ivan, župnik trnovski.

Društvenim udom. Po vsestranskem razmotrivanju je sklenil odbor vzdržati z izdajo „Carniole“ kulturno-znanstveno delovanje društva, kljub težkim sedanjim časom. Seveda bomo morali obseg društvenega glasila gmotnemu položaju primerno skrčiti. V tem pa nismo sami, k sličnem koraku so prisilile izredne razmere celo večje in bogatejše znanstvene organizacije večjih narodov. Upamo, da bodo p. n. udje spoznali veliko važnost nepretrganega znanstvenega delovanja in izdajo „Carniole“ v tako resni dobi. Zato se obračamo do vseh p. t. društvenikov, da naj odbor vsestransko podpirajo, naj skušajo pridobiti društvunovih udov, predvsem pa, da naj čimpreje vplačajo udnino za leto 1915. Zlasti velja poslednja prošnja onim, ki so z udnino še iz prejšnjih let na zastanku. — Haquetova številka je začasno odložena. Odbor je pooblastil uredništvo, da priredi poljubni zvezek letošnjega letnika za omenjeno številko takrat, kadar bo čas za to ugoden.

Občni zbor »Muzejskega društva za Kranjsko« se je vršil dne 15. februarja t. l. v predavalnici deželnega muzeja. Ker ni bil občni zbor ob 6. uri zvečer sklepčen, je bil sklican v smislu § 14 društvenih pravil po preteku pol ure nov občni zbor. Društveni predsednik gospod c. kr. dvorni svetnik Franc Levec je vsled slabega zdravja opravičil svojo odsotnost.

Podpredsednik, ravnatelj knezoškofijske pisarne Viktor Steska otvori občni zbor ob 6 $\frac{1}{2}$ zvečer ter pozdravi došle zborovalce. V svojem nagovoru je

predvsem povdarjal, da tudi v tem času, ko so obrnjene oči vseh na bojno polje ne sme prestatu društveno delo. V minulem poslovnem letu se je osredotočilo društveno delovanje predvsem na izdajo „Carniole“, ki je prinesla v letniku 1914 bogato znanstveno in zanimivo gradivo zgodovinske in prirodopisne stroke. Kljub temu pa zanimanje za društvo ne raste tako, kakor bi želeli. Končno se spominja umrlih društvnikov in nekdanjih sotrudnikov ter pozove zborovalce, da se dvignejo v znak sožalja s sedežev.

Tajnik, *dr. Josip Šmajdek* poroča, da je imel društveni odbor v preteklem letu 7 odborovih sej. Društvo je štelo l. 1914. dne 31. decembra 313 udov in sicer: 3 častne, 3 dopisujoče in 307 rednih. Med letom je pristopilo 14 novih, umrlo 10 in izstopilo 20 udov. Število udov se je toraj tekom leta zmanjšalo za 16 udov. V vojne vrste je bilo pozvanih 22 društvnikov, izmed teh je dr. Fr. Stelè vjet na Ruskem, dva (profesor Jos. Berec in profesor Štefan Podboj) pa sta padla junaške smrti za domovino na bojnem polju.

O napravi spominske plošče na Valvasorjevi rojstni hiši (Ljubljana, Stari trg) se je posvetoval odbor v dveh sejah in je določil, da naj bo plošča bronasta in z vijaki pritrjena na hišo. Odbor je naprosil tudi že sedanjega hišnega posestnika za dovoljenje. Ker znaša proračun za ploščo okroglih 300 K, je omislil odbor posebni sklad za ploščo, ki znaša do danes 39 K. — V smislu sklepa dež. zbora iz leta 1913 in odloka deželnega odbora z dne 12./XII. 1913, št. 22.665 smo oddali knjižnici deželnega muzeja v zamenjavi pridobljene publikacije, za kar smo prejeli povračilno podporo. — Za pospešitev rešitve lanskoletne vloge o primerni oskrbi c. kr. botaničnega vrta v Ljubljani se je zglasila društvena deputacija pri deželnem predsedniku, ekscelenci baronu Schwarzu in pri c. kr. dvornem svetniku Kalteneckerju. Deputacija je dobila le deloma dovoljen odgovor; na višji nasvet je vložil odbor k lanskoletni še dodatno vlogo o najvažnejših napravah, ki naj se izvedejo v treh letnih rokih. — Na ustanovnem občnem zboru „Zgodovinskega društva za Koroško“ je zastopal društvo predsednik redakcijskega odseka, ravnatelj profesor *dr. Jos. Mantuani*, ki je imel ob tej priliki tudi zanimivo predavanje o varstvu spomenikov. Z zgodovinskim Koroškim društvom smo stopili v stik in smo mu ob priliki nastoja podarili vsa doseđanja izdanja Muzejskega društva kot temeljni prispevek za ustanovitev društvene knjižnice.

Odbor se je v svoji seji dne 1. julija m. l. z globokim ogorčenjem spominjal strahovitega zločina, izvršenega nad Nj. c. in kr. Visokostjo, prestolonaslednikom Francem Ferdinandom in njegovo prejasno soprogo vojvodinjo Sofijo Hohenberg v Sarajevu dne 28. junija 1914. Društvena deputacija se je zglasila pri deželnem predsedstvu ter je izrazila ondi najgloblje sožalje s prošnjo, da naj taisti sporoči to udanostno izjavo „Muzejskega društva za Kranjsko“ na najvišje mesto.

Trem najvišjim stolicam znanosti, Cesarski akademiji na Dunaju, Kraljevi češki akademiji v Pragi in Jugoslovanski akademiji v Zagrebu, je ugrabila smrt njihove predsednike. Odbor je izrazil prizadetim znanstvenim družbam pismeno svoje sožalje.

Deželni odbor Kranjski je nakazal redno letno podporo, katere znesek je odpisal kot I. povračilni obrok brezobrestnega posojila. Državne redne podpore v preteklem letu nismo prejeli.

Konečno se je zahvalil tajnik v imenu odbora vsem onim čimteljem, ki so v gnojnem oziru pripomogli k uspešnemu delovanju društva, predvsem deželnemu odboru kranjskemu. Društvena zahvala pa gre tudi časopisu, predvsem

ljubljskim trem dnevnikom, ki rade volje prinašajo društvena naznanila in poročila, ter onim slovenskim revijam, ki redno poročajo o društvenem glasilu. Vse omenjene faktorje in celokupno občinstvo prosimo, da naj še nadalje podpirajo društvene težnje v častno ime naše domovine.

O gmotnem društvenem stanju je sestavil poročilo blagajnik, profesor *Jos. Breznik*. Ker pa je bil pozvan neposredno pred občnim zborom v vojno službo, je podal njegovo poročilo odbornik *dr. Gv. Sajovic*, ki je prevzel začasno blagajniško poslovanje.

I. Računski sklep za leto 1914 po stanju z dne 31. decembra 1914.

A. Dohodki.	B. Izdatki.
1. Prenos iz leta 1913 K 740 ⁵⁶	1. Tisk „Carniole“ 1913 (4), 1914 (1/3) K 2672 ⁰⁹
2. Udnina l. 1914, 1915, 1916 „ 1855 [—]	2. Slike v „Carnioli“ 1914/15 „ 442 ⁶⁰
3. Povračilo podpore dež. odbora za muzeju izročene publikacije do leta 1912 „ 2700 [—]	3. Ured. in pisat. nagrade l. 1914 „ 845 ⁵⁰
4. Redna deželna podpora „ 800 [—]	4. Ekspedicija „Carniole“ 1914 „ 93 ⁹¹
5. Prodani letniki in sešitki „ 27 ⁰⁴	5. Remuneracija slugi „ 80 [—]
6. Obresti mestne in poštno hranilnice „ 82 ³³	6. Pobiralcu udnine 4 1/2% „ 33 ³⁰
7. Fond za Valvasorjevo ploščo „ 39 [—]	7. Blag. in tajn. izdatki „ 78 ⁷⁴
Skupaj K 6243 ⁹³	8. I. odplačilni obrok brezobr. posojila „ 800 [—]
	Skupaj K 5046 ¹⁴

Dne 31. decembra 1914 znaša toraj prebitek v društveni blagajni K. 1197⁷⁹.

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1914.

A k t i v a.	P a s i v a.
Preostanek iz l. 1914 naložen:	1. Brezobrestni dolg K 2200 [—]
a) v Mestni hranilnici ljublj. K 914 ⁵¹	2. Tisk „Carniole“ 1914 (4) „ 818 ⁴⁴
b) v poštni hranilnici „ 265 ⁵⁹	3. Neizplačani honorar „ 18 ⁵⁰
c) v ročni blagajni „ 17 ⁶⁹	4. Fond za Valvasorjevo ploščo „ 39 [—]
Skupaj K 1197 ⁷⁹	Skupaj K 3075 ⁹⁴

Koncem leta izkazuje društvo K 1878¹⁵ primanjkljaja, kar pomeni nekoliko ugodnejše gmotno stanje, ker je znašal primanjkljaj koncem leta 1913 K 3260²⁵.

III. Sklad za znanstvena izdanja.

Fond za izdajo dela „Flora carniolica“ se nabira dalje in znaša K 2489²⁸. Nabrani znesek je plodonosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za leto 1915.

Vsled izrednih razmer je sestava proračuna težko določljiva. Blagajnik je sestavil 3 proračune: normalnega, srednjega in minimalnega. Po normalnem proračunu, ki pa nikakor ne pride v poštev, bi imelo društvo K 5547⁷⁹ dohodkov in K 4266⁹⁴ izdatkov. Zborovalci so se izrekli za srednji proračun, ki naj ga odbor po možnosti uvažuje. V mejah srednjega proračuna bi znašali:

D o h o d k i.	I z d a t k i.
1. Udnina K 1400 [—]	1. Plačila iz leta 1914 K 1086 ⁹⁴
2. Podpora, katerakoli „ 800 [—]	2. II. povrač. obrok brezobr. posojila „ 600 [—]
3. Za prodane letnike in sešitke „ 120 [—]	3. Sluga in razno „ 180 [—]
4. Blagajnični preostanek l. 1914 „ 1197 ⁷⁹	4. Izdaja „Carniole“ „ 1500 [—]
Skupaj K 3517 ⁷⁹	Skupaj K 3366 ⁹⁴

Koncem leta 1915 bi znašal prebitek K 150⁸⁵.

Blagajnikov namestnik predlaga, da se izreče posebna zahvala deželnemu odboru vojvodine Kranjske in Kranjski hranilnici za nakazane podpore, ki so društvu izdatno olajšale delovanje. Zborovalci sprejmejo predlog soglasno.

V imenu pregledovalcev računov poroča nadoficial južne železnice v pokoju *Fran Podkrajšek*, da sta z župnikom *Ivan Vrhovnikom* pregledala društvene blagajniške knjige in račune in sta našla vse v vzornem redu. Predlaga društvenemu blagajniku absolutorij. Sprejeto.

Knjižničar, *dr. Gv. Sajovic* poroča, da prihaja v društveno knjižnico po zamenjavi na leto 184 znanstvenih publikacij v približno 700 zvezkih od 114 znanstvenih družb. V Avstro-Ogrski zamenjujemo z 67, v inozemstvu z 47 organizacijami zgodovinskega in prirodopisnega značaja. V minulem letu smo stopili nanovo v zvezo z „Slovenskim lovskim društvom“ v Ljubljani (revija „Lovec“), „Verein für Höhlenkunde in Österreich“ v Gradcu (Mitteilungen) in Kraljevo akademijo v Belgradu. Obnovili smo zvezo z Altertumsgesellschaft „Prussia“ (Königsberg). — Iz čitalnice smo izposodili v 12 slučajih 9 osebam 33 zvezkov. V prid domoznanskega raziskavanja bi bilo želeti, da udje knjižnico nekoliko številneje posečajo in uporabljajo.

Za uredništvo „Carniole“ poroča kanonik *dr. Jos. Gruden* o V. letniku „Carniole“, nova vrsta. Leta 1914 je sodelovalo pri društvenem glasilu 25 pisateljev z 68 sestavki. Vsebino tega letnika tvori 9 kulturno-zgodovinskih in 3 prirodopisne razprave, 24 referatov, 17 zapiskov in biografskih črtic, društveni vestnik in letos nanovo uvedena bibliografija. Med besedilom je 38 slik, v letnik so vložene 3 tabele s slikami. Uredništvo izreka vsem sotrudnikom najiskrenejšo zahvalo s prošnjo, da mu ostanejo tudi še v bodoče zvesti in vabi vse, ki imajo veselje do domoznanskega delovanja, v krog svojih sotrudnikov. Le ako bo imelo uredništvo mnogovrstnega gradiva na izbero, se bo „Carniola“ lahko obdržala na tej stopnji, oziroma bo lahko od leta do leta napredovala. Za leto 1915 je sklenil odbor na predlog uredništva, da se Haquetova številka začasno odloži in da se kljub izrednim razmeram izdaja „Carniola“, seveda v gmotnim razmeram primerno skrčenem obsegu.

Ker je potekla dosedanjemu odboru poslovna doba, se je izvršila nato izvolitev novega odbora za dobo 1915-1917. Podpredsednik naznani zborovalcem, da se je — žal — nadaljni izvolitvi odpovedal iz zdravstvenih razlogov dosedanji predsednik, c. kr. dvorni svet. *Levec*, nadalje vsled nedostajanja potrebnega časa odbornika nadkontr. *Ivan Hafner* in *dr. Jos. Šmajdek*. Odbor je sklenil predložiti zborovalcem listo novega odbora, na kateri so poleg ostalih dosedanjih odbornikov, predlagani v izvolitev na izpraznjena 3 odborniška mesta naslednji gospodi: c. kr. sodni svetnik *Anton Bulovec*, c. kr. prof. *dr. Niko Omerza* in c. kr. prof. *dr. Janko Šlebinger*.

Na predlog *g. Podkrajška* se je volitev izvršila z vzklikom in so bili izvoljeni v smislu odborovega predloga v novi odbor naslednji odborniki: prof. *Jos. Breznik*, sodni svetnik *Anton Bulovec*, kanonik *dr. Josip Gruden*, adjunkt *dr. Josip Mal*, ravnatelj prof. *dr. Jos. Mantuani*, profesor *dr. N. Omerza*, prof. *dr. Gv. Sajovic*, ravnatelj *V. Štuka*, prof. *dr. Janko Šlebinger* in prof. *dr. Jak. Žmavc*.

Na podpredsednikov predlog sta bila izvoljena tudi za bodočo poslovno dobo dosedanja pregledovalca računov nadoficial *J. Ž. Fr. Podkrajšek* in župnik *Ivan Vrhovnik*.

V smislu soglasnega odborovega sklepa predlaga ravnatelj prof. *dr. Jos. Mantuani*, da naj izvoli občni zbor za častnega društvenega člana odatopivšega predsednika, c. kr. dvornega svetnika *Fr. Levca*, ki je vodil društvo v najtežjih časih od l. 1903 naprej. Nepotrebno je omenjati njegovo prezaslužno delovanje na slovenskem in zgodovinskem polju krajske dežele in

njegovo vsestransko podpiranje društvenih teženj odkar je vstopil v društvo. (leta 1889).

Istotako predlaga v smislu soglasnega odborovega sklepa prof. *dr. Jakob Žmavec*, da naj izvoli občni zbor za častnega društvenega člana prof. *Ferdinanda Seidla*, društvenega dopisujočega člana, ob 25 letnici njegovega prezaslužnega sotrudništva pri društvenem glasilu. Velike in priznane so njegove zasluge na polju znanstvenega klimatološkega, geološkega in paleozoološkega raziskavanja kranjske dežele in zato ne potrebuje predlog nikakoršnega posebnega utemeljevanja.

Občni zbor je sprejel z živahnim odobravanjem oba odborova predloga.

Pri slučajnostih je predlagal baron *Mihelangelo Zois*, da naj se izvoli odsek treh udov, ki naj razmotrivajo, kako bi se moglo društveno delovanje in zanimanje za društvo razširiti. Svoj predlog je utemeljeval predvsem s tem, da se o društvu redkokedaj kaj čuje, da je društveno delovanje in glasilo med občinstvom premalo znano. Zato bi bilo v prilog društva prirejanje poljudnih predavanj, sestava imenika udov po strokah, ustanovitev strokovnih odsekov, poleg glavnega glasila še mesečno glasilo v mali obliki itd.

Podpredsednik se zahvali predlagatelju za njegovo skrbno zanimanje za obstoj društva, omeni, da se je tudi odbor že večkrat bavil s tem vprašanjem (predlogi za agitacijo, predavanja v letu 1913/14, prirodopisni odsek, otvoritev čitalnice) več ali manj uspešno in je otvoril o predlogu barona Zoisa debato. V smislu te je sklenil občni zbor, da naj prevzame novo izvoljeni odbor nalogo, sestaviti četveročlanski agitačni odsek, v katerega naj določi poleg barona Zoisa še 3 odbornike. Ta odsek naj preišča o vseh gori navedenih vprašanjih, ukrene primerne predloge in jih predloži sporazumno z odborom izrednemu občnemu zboru, ki naj se skliče po končani vojski.

Ker ni bilo nadaljnih predlogov, zaključi predsednik zborovanje.

Dr. Jos. Šmajdek, tč. tajnik.

Dr. Boris Zarnik, rodom iz Ljubljane, je bil imenovan 30. januarja 1915 za izrednega profesorja zoologije in primerjajoče anatomije na vseučilišču v Würzburgu. Našemu rojaku, ki je dosegel s svojim priznanim delovanjem takó častno mesto na visoki znanstveni stolici, najiskrenejše čestitke!

Zbirka za Valvasorjevo spominsko ploščo. Vlč. gospod dr. Jos. Gruden, stolni kanonik v Ljubljani 4 K; leta 1914 je bilo nabranih 39 K — skupaj torej 43 K. Vsem darovalcem iskrena hvala.

Novi udje. Bulovec Anton, c. kr. sodni svetnik v Ljubljani. Majdič Josip, veletržec in posestnik v Kranju. Mrak Matija, duhovni svetnik in dekan v Stari Loki. Nadrah Ignacij, stolni kanonik v Ljubljani. Papež Oto dr., c. kr. sodni svetnik v Ljubljani. Ponebšek Janko dr., finančni svetnik v Ljubljani. Vesenjaki Ivan, c. kr. prof. v Ljubljani. Volc Josip, župnik na Roveh, p. Radomlje. Zarnik Boris dr., vseuč. profesor v Würzburgu. Zotman Karol, c. kr. sodni svetnik v Ljubljani.

Umrli udje. V Škofji Loki je umrl 4. avgusta 1914 vlč. gospod Karlin Jurij, župnik v pokoju.

Носъ великаго ушатаго
Единаго (L.)

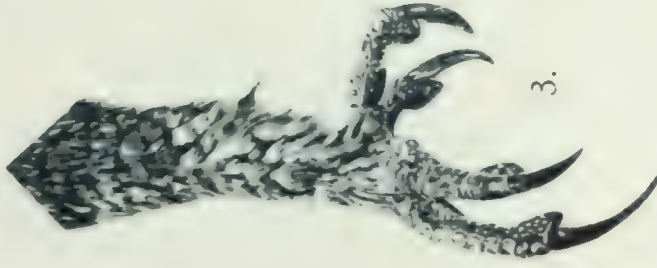

1.

2.

3.

4.

Noga maza utarice,
Asio otus (L.) sl. 1. 2

Noga velikega skovika,
Pisorhina scops (L.) sl. 3.

Noga močvirne uharice,
Asio accipitrinus (Pall.) sl. 4.

Noga japonske sove.
Surnium japonicum (Sparrrn. Retz.), sl.

Noga kucorogaj sove.
Nyctala tenuis (Om.), sl. 2.

O Lamberghih.

Spisal Viktor STESKA.

Lambergov kanonikat pri ljubljanski stolnici hrani sliko, na kateri se nahaja deset portretov lamberske rodbine. Slika je iz leta 1754., zato segajo tudi portreti samo do tega leta. Slika za našo domačo zgodovino ni brez pomena, zato jo tu nekoliko popišemo.¹

1. Slika.

Ob piramidnem spomeniku držijo mal genij in dve simbolični osebi bel razvit zavoj, na katerem je naslikanih 10 malih portretov glavnih članov lamberske družine. Ena teh simboličnih oseb stoji in je oblečena v zeleno oblačilo, ogrnjena z rdečim ovojem in z belim ovojnim trakom krog vratu; druga pa sedi in drži zavoj z levico, z desnico pa knjigo. Odeta je z belo obleko in ovita s črnim ovojem. Na prsih ima goreče srce (simbol ljubezni); ob njej se kadi zlata kadilnica (simbol vere), sidro pa je naslonjeno na podstav piramide ob prvi ženski (simbol upanja). Na oblaku nad piramido plava genij s trobento, iz katere izhaja napis: „Famam in posteros“. S trobente visi prt v obliki bandera z lamberskim grbom, namreč: desno polje zgoraj (heraldično) in levo spodaj sta razdeljeni navpično v dve polovici; desna je spreminjaje se slikana modro in belo, druga

¹ Valvasor v svojem delu *Ehre des Herzogthums Krain Lamberge* prav pogostoma omenja, na pr.: III, 341 našteva 8 članov te rodbine iz l. 1563.; VII, 437, 441; VIII, 653, 658, 659, 735; IX, 11, 26 (Viljem Lamberg v bratovščini sv. Kristofa l. 1517), 29, 43 id. Gjozel L., 64 (Jakob), 70, 74 (Juri), 81 (Volk L., deželni vicedom l. 1570), 1536, deželni odbojnik l. 1543.), 85, 86, 87, 103, 106; X, 281, 296, 300, 324, 332, 333, 336, 337, 341, 349, 370 (Franc l. 1660), 381 (Jan Juri l. 1660), 385; XI, 16, 17, 116, 130, 159, 191, 307, 342, 343, 332, 345, 372 (Ana L., opatica v Mekinjah l. 1530), 398, 463, 468, 471, 475, 487, 490, 493, 508, 513, 517, 547, 559, 575, 582, 596, 602, 598, 643, 674, 688; XII, 14 (Gjozel l. 1592), 64 (Sigmund Friderik in Viljem l. 1598), 129 (Viljem l. 1601.); XV, 309, 311, 348, 366, 367, 380, 404, 423, 427, 428, 436, 445, 448, 463, 516, 549, 612. Friderik L. iz Boštajna (Sauenstein) je ustanovil pri ljubljanski stolnici l. 1483. beneficij sv. Andreja (XI, 688). Turnirji Gušparja L. (XV, 393, 397). Na kamnu so imeli knjigo, pisano v mlkani okraščeni, kjer so bili Gušparjevi turnirji podrobno naštet. To knjigo je branil že l. 1863. graščak v Begunjah Viktor Jerman. cf. Dr. C. Wurzioch, *Blatt Lapidar*, XIV, 9.

polovica pa je rdeča, torej imamo kranjske deželne barve. Na zgornjem levem polju in spodnjem desnem je naslikan na rumenem dnu črn vzpenjajoč se pes z rdečim jezikom in zlatim ovratnikom. — Z desnico drži genij baročno kartušo z napisom: „ORIGINAL | Abschilderung d. | Herren v̇.: Lamberg als | besitzern des Stammen | schloss Ottenstein und | zwar von aller Ersten | 1536. bis auf den | dermaligen besitz | er dieses Schloss | und Stammen | auf Ottenstein“.

Spodaj na omenjenem belem zavoju, ki ga držita genij in simbol upanja, je torej 10 portretov lastnikov ottensteinske graščine iz lamberskega rodu. Napisi se glase: 1. Melchior v̇: Lamberg Freyh. 2. Sigmund von Lamberg Freyh. 3. Sigmund von Lamberg agnatus. 4. Georg Sigmund v̇: Lamberg Fr. 5. Hanns Albrecht v̇ Lamberg Frey. 6. Hanns Frantz Gr. v̇: Lamberg. 7. Sigmund Albrecht Gr: v. Lamberg. 8. Leopoldus Com. à Lamberg. 9. Carolus Comes a Lamberg. 10. Franciscus Comes a Lamberg. Enajsti medaljon je bil namenjen nasledniku, pa je prazen puščen.

Na podstavku piramide je napis: „Omnes isti² Generatio | nibus Gentis Suae Gloriam | adepti sunt, et in diebus Suis | habentur in Laudibus“. Eccl. 44, 7. (Vsi ti so si pri rodovih svojega ljudstva čast pridobili, in so bili hvaljeni že v svojih dneh. Sir. 44, 7). Ob temelju piramide čitaš: „Semen eorum, qui diligunt Dominum, non corumpet“. (Seme onih, ki ljubijo Boga, ne pogine). Pod kadilnico je napis: „incensum odoris suavis sit (= sicut) virtutes eorum“. Num. 28, 2. (Kadilo najprijetnejšega duha — njih kreposti. 4. Mojz. 28, 2). Na belem kamnu v desnem kotu je še napis: „Corpora ipsorum in pace sepulta, et nomen eorum vivit in generationem et generationem“. Eccl. 44, 14. (Njih trupla so v miru pokopana in njih ime živi od roda do roda. Sir. 44, 14).

Na knjigi, ki jo drži simbol ljubezni, čitaš napis: „Illi viri misericordiae sunt, quorum pietates non defuerunt; hereditas sancta nepotes eorum et filii eorum propter illos usque in aeternum manent“. Eccl. 44, 10—13. (Oni so usmiljeni možje, njih pobožnost se ni pozabila, njih vnuki so svet delež; njih otroci zavoljo njih vekomaj ostanejo. Sir. 44, 10—13).

Na levi poleg portretov opaziš grad Ottenstein z obzidjem, s stolpi, utrdkami, kakršne nam kaže tudi Vischerrjeva ujedkovina iz l. 1672.³

2. Slikar.

Kdo je to sliko napravil? Nemogoče bi nam bilo to dognati, ko bi nas iz te zadrege ne rešil sam slikar, ki se je podpisal:

² „in“ je izpuščen.

³ Österr. Kunsttopographie. VIII, Bez. Zwettl, I, 64.

Rinckolinus inv. et pinxit 1754. Ta slikar je bil laške narodnosti, pa je deloval večinoma na Spodnjem Avstrijskem, kjer je na pr. v letih 1745—1748 s freskami poslikal nekaj prostorov graščine Rose-nau po naročilu grofa Leopolda Schallenbergga.⁴ Prav zanimivo je

Slika 19 portretov lastilkov otenstejnke graščine iz rodu Lambergov.

poslikal arkadasti prostor nad vhodom. Stene pokrivajo dekorativne stavbe, stebrišča, arkade, palače, pristanišča. Nad njimi plavajo

⁴ Österr. Kunsthistorische, B. VIII, Pol. Bez. Zwettl, II, 382.

putli z znaki slikarjev, kiparjev, glasbenikov, vrtnarjev, ribarjev in lovecev. Na svodu kraljujeta Jupiter in Juno.⁵ Za graščino Ottenstein pa je naslikal na platno naši enako, samo večjo sliko (92 × 148 cm), ki pa ima že enajst portretov; slika je torej ali iz poznejše dobe, ali pa je bil enajsti portret pozneje prislikan.⁶ Naša slika meri 48 × 36 cm. Portreti so posneti po velikih portretih Lambergov, ki se nahajajo v graščini Ottenstein. Iz teh malih posnetkov pa je razvidno, da je imel slikar lepe zmožnosti, ker so portretki prav natančno in lično delo. Nošo tistih časov označujejo zlasti zanimivi ovratniki.

3. Lambergi.

Lambergi so stara kranjska rodbina, ki sega po mnenju nekaterih zgodovinarjev celo nazaj v 12. vek.⁷ L. 1330. srečamo Viljema Lamberga. Valvasor jih deli na štiri betve: na Kamensko pri Begunjah na Gorenjskem (Stein), na boštanjsko (Sauenstein), na šneperško pri Ložu in ortneško pri Ribnici (Ortenegg). Ob njegovem času sta bili dve betvi že izmrli: črnelska (Rotenbüchel) in poppenberška.⁸

Čeprav pa je lamberska rodbina tako sijajna in je dala naši domovini množico vrlih mož, je vendar njena zgodovina zelo motna in s pripovedkami tako prepletena, da se je zelo težko opoznavati. Vzemi v roke katerikoli spis o Lambergih, precej se prepričaš, da ne stojiš na trdnih tleh. Nejasnosti so glede izvora, glede pokolenja in celo znani junak narodne pesmi Pegam in Lambergar⁹ ni še popolnoma pojasnjen.

Schönleben¹⁰ trdi, da je kupil Juri I. pl. Lamberg okrog l. 1396. grad Gutenberg pri Begunjah na Gorenjskem, njegov sin Juri II., glavar loškega gospostva, ki je slovel okoli l. 1436., pa si je pridobil od rodovine Kreigove grad Kamen l. 1469. blizu Gutenberga. Valvasor¹¹ pa meni, da so imeli Lambergi najprej grad Gutenberg pri Tržiču in so si pozneje prisvojili še grad pri Begunjah, ki so ga

⁵ Ibidem, I, XXXV.

⁶ Ibidem, I, 117.

⁷ Dr. Wurzbach, Biogr. Lexikon, XIV, 21 id.

⁸ Valvasor, Ehre d. H. Krain, IX, 11. — Steklasa v Letopisu Matice Slov., 1888, 190 id.

⁹ Dimitz Geschichte Krains, II, 66.

¹⁰ Rokopis v ljubljanskem Rudolfinumu: „Appendix ad Annales et Chronologiam Carnioliae“. cf., Kres, VI, 288.

¹¹ Ehre d. H. Krain, XI, 242. — Hitzinger v Mittheilungen des hist. Vereins für Krain, 1859, 16

vsled dovoljenja cesarja Ferdinanda I. l. 1557. imenovali Gutenberg, stari razpadli grad pri Tržiču pa so poslej imenovali Stari Gutenberg (Alt-Gutenberg).

Jurija II. brat je bil prvi ljubljanski škof Sigmund Lamberg (1463—1488). Juri II. je imel dva sina, ki sta bila oba znana kot junaška borilca. Valvasor¹² našteva viteze, s katerimi se je Gašpar Lamberg boril; med njimi je bil tudi cesar Maksimilijan I. Njegov brat Krištof se je vojskoval obenem z njim zoper Turke.

Narodna pesem¹³ imenuje Krištofa Lamberga premagalca Pegamovega. Schönleben je mislil na Gašparja, ki je bil tako imeniten borilec, da se je dvobojeval v turnirjih z vsemi glasovitimi junaki tedanje dobe. Valvasor¹⁴ se ni za nobenega odločil, češ, da ni o tem zgodovinskih podatkov, ampak le „kmetje“ o njem prepevajo pesem. Bržkone je narodni pevec res zamenjal osebi, če ne istodobni pevec, pa vsaj poznejši, ko je čas že zabrisal spomine na posamezne osebe in je ostala le snov pesmi bolj v spominu. V novejšem času je Peter Bohinjec¹⁵ zanimivo razložil osebi narodne pesmi, češ, da je borilec Krištof, njegov tekmeč pa Žiga Polheimski, ki ga je narodni pevec prekrstil v Pegama. Pripomniti pa je, da Peter Bohinjec v svoji študiji ne preiskuje o osebi Lambergovi, ampak le o Pegamu. Lamberga po narodni pesmi sami imenuje Krištofa ne razmatrajoč dalje, jeli pravi ali ne.

Vladarji so Lamberge za zasluge za državo in posamezne dežele na razne načine odlikovali. Baronsko čast so nekateri člani lamberske rodbine dosegli 12. januarja 1524., drugi l. 1544.; grofovsko čast 5. septembra 1641., oziroma 10. novembra 1667., knežje dostojanstvo pa 1. novembra 1707. L. 1524. so Lambergi prejeli čast, da so bili sprejeti med deželne stanovce na Dolenjem Avstrijskem; na Češkem, Moravskem in Šleskem l. 1607., na Ogrskem l. 1791.¹⁶

Jakob baron Lamberg s Kamna in Gutenberga, ki je bil l. 1557. in 1558. kranjski deželni glavar, je prejel od nadvojvoda Karla 17. aprila 1566. dedno dostojanstvo deželnega konjušnika. Umrli je 15. decembra 1566.¹⁷

Baltazar pl. Lamberg je bil okoli l. 1437. in še l. 1456. deželni upravitelj v Loki. Sin Juri II (rojen l. 1409., umrl l. 1499.) je bil za

¹² L. c., XV, 396, 397.

¹³ Dr. K. Strkelj, Slovenske narodne pesmi, I, 35 id.

¹⁴ O. c., III, 348.

¹⁵ Gorenjska knjižnica, XV, str. 40—46.

¹⁶ Österreichisches Genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser, 1892, 337 sqq.

¹⁷ Mittheilungen der k. k. C. C., VI, 1862, 329. — Valvasor, o. c., IX, 64. — Historigraphia cath. eccl. Lab. ed. Kobljar, 21.

cesarja Friderika III. vrhovni zapovednik državne vojske in obenem tudi poveljnik na meji slovenske Krajine. Po smrti Urha celjskega mu je podelil cesar grad Ortnek. Juri II. je bil dvakrat oženjen. Iz prvega zakona je bil Krištof, sekovski škof (1542 — 1546), iz drugega pa so bili: 1. Jožef, znamenit državnik, ki je bil dvakrat poslan kot avstrijski poslanec na turški dvor. Rojen je bil na Ortneku l. 1489., umrl je l. 1554. v Ljubljani, kjer so ga pokopali v stolnici.¹⁸ 2. Gašpar, ki je postal glavni praded betve Ortenegg-Ottenstein na Nižjem Avstrijskem. 3. Melhior, ki je kupil gradova Ottenstein in Lichtenfels pri Zwettlu (= Svetlo) na Dolenjem Avstrijskem.

4. Portreti 10 Lambergov.

Portretna vrsta se začinja z Melhiorjem baronom Lambergom.¹⁹ Ta je kupil 24. aprila 1536. od Evstahija Stodoligha graščino in gospostvo Ottenstein. Tedaj se je Melhior Lamberg podpisal kot vitez šneperški (Ritter von Schneeberg), po znanem gradu pri Ložu na Kranjskem.

Ortenegg je grad Ortnek pri Ribnici na Kranjskem. Lastniki tega gradu so bili Ortenburgi do l. 1420., potem Celjani do l. 1456., potem Habsburžani, ki so oddali grad v najem. Prvi najemniki so bili Lambergi.

Valvasor²⁰ pripoveduje, da je stal lučaj od Ortneka oddaljen grad Ottenstein, ki pa je bil ob njegovem času že zapuščen in se je mogel videti le še oglati stolp. Dalje ve povedati, da sta nekdam živela dva grofa Ortenburga, brata, pod isto streho. Ker pa ni bilo ljubega miru, je sezidal grof Oton nov grad in ga po sebi imenoval Ottenstein.

Vsakdo čuti, da je to le pripovedka. Čudno pa je, da Valvasor ni vedel, da stoji Ottenstein na Nižjem Avstrijskem v okraju Zwettl, ne pa na Kranjskem in celo ne tik Ortneka.

Melhiorjev brat je bil Gašpar (1492 — 1543), ki ga predstavlja drugi portret.²¹ Na sliki se pomotno imenuje Sigmund. Ta portret je natančen posnetek večjega potreta Gašparja Lamberga, zato vemo, da je napis na posnetku pomoten.²² Njegov sin je bil Sigmund

¹⁸ Iv. Steklasa, Jožef Lamberg. Letopis M. Sl., 1888, 190—204.

¹⁹ Sin Jurija pl. Lamberga, ki se je l. 1480. poročil s hčerjo viteza Thure. Rojen l. 1491. (Hrenov zapisnik, I, 441, v prepisu).

²⁰ Ehre d. Herzogthums Krain, XI, 432. Na str. 433 navaja Schoenlebna, ki dogodek zopet malo drugače popisuje.

²¹ Pokopan v ljubljanski stolnici. (Hrenov zapisnik).

²² Österr. Kunsttopographie, VIII, Zwettl, I, 92.

(1539—1619), ki ga predočuje 3. portret. Tega sin in njegove žene Sigune Fugger je bil Juri Sigmund (4. portret), ustanovnik knežje rodbine, svétnik cesarja Rudolfa II., Matija in Ferdinanda II. Ivan Albert (5. portret) je bil Sigmundov sin iz drugega zakona (1585 do 1650). Ivan Franc (1618—1666) je bil prejšnjega najstarejši sin (6. portret). Nakupil je mnogo posestev. L. 1667., torej po smrti, je bil z vso rodbino povišan v grofovski stan. Grof Sigmund Albrecht (1625—1691), ki ga kaže 7. portret, je bil drugi sin Ivana Albrechta. Leopold Josip (1653—1706, 8. portret) je bil sin Ivana Franca. Bil je poslanik pri papežu Inocencu III., Klementu XI. itd. Karol Jožef (1686—1746, 9. portret). Franc Anton (1707—1765, 10. portret).

5. Nekaj za Kranjsko bolj znamenitih Lambergov.

Leopold Josip (osmi v vrsti portretov) je ustanovil leta 1705. Lambergov fidejkomis Ottenstein, Franc Josip pa z listino 24. aprila 1708, izdano v Lincu, Lambergov kanonikat v Ljubljani. Njegov sin Josip Dominik grof Lamberg je temu kanonikatu preskrbel hišo. Ta Josip Dominik je bil rojen l. 1680.; l. 1712. je postal knezoškof sekovski, l. 1723. pasavski, l. 1737. pa kardinal. Umrli je l. 1753.²³ Njegov portret hrani tudi ljubljanski kanonikat. Napis se glasi: *Josephus Dominicus Comes de Lamberg Cardinalis Praebyter et Episcopus Passauensis Fundator huius domus.*

V ustanovni listini se imenuje: Franc Josip grof Lamberg, baron ortneški in ottensteinski, gospod v Steyru, dedni konjušnik na Kranjskem in v Slovenski Krajini, dedni komornik Gorenje Avstrije, vitez zlatega runa, cesarski tajni svetnik, gubernator Gorenje Avstrije, senior lamberške rodbine, patron beneficijev M. B. v župni cerkvi na Vačah, M. B. na Homcu, M. B. ali sv. Ane v župni cerkvi v Mengšu, istotam sv. Andreja apostola, sv. Barbare device in mučenice v župni cerkvi v Starem trgu pri Ložu in sv. Andreja v Konjicah na Štajerskem. V prospeh novo sezidane stolnice v Ljubljani je združil dohodke teh šesterih beneficijev in ustanovil kanonikat pri tej stolnici v Ljubljani²⁴ na Kranjskem, kjer so „predniki našega rodu in rodbine več vekov prebivali v svoji domači deželi“.²⁵

²³ *Ibidem*, p. 198.

²⁴ Lambergov kanonik mora zato opraviti vsako leto po 26 sv. maj za beneficij na Vačah, na Homcu in za vsakega mengškega, dalje 12 za beneficij v Starem trgu pri Ložu, 52 za beneficij v Konjicah in 53 v Ljubljani.

²⁵ Ustanovne listine prepis v knez-škof. arhivu ljubljanskem, 31. 11.

Franc Adam grof Lamberg je ustanovil pri ljubljanski stolnici zvonec za umirajoče, ki je prvič zazvonil 29. novembra 1711.²⁶ Z listino 1. januarja 1712 pa je določil cerkveniku pri stolnici letne obresti od 600 gld. kot odškodnino za trud pri tem zvonjenju.²⁷ Sedaj ta zvon naznanja smrt župljanov.

Tik Ljubljane v Šiški je graščina Leopoldsruhe, ki jo ljudje imenujejo Cekinov grad po ljudski etimologiji iz Szögenyi-jev (Seženijev) grad. Ritmojster pl. Szögenyi se je namreč leta 1775. semkaj priženil. Graščino je sezidal okoli l. 1720. Volk Herbard grof Lamberg, deželni odbornik in glavni davkar deželnih stanov kranjskih. Ime je dal graščini po svojem sinu Leopoldu Karlu (1710—1772), ki je bil v poznejših letih cesarski tajni svetnik, deželni upravitelj in cestni ravnatelj na Kranjskem, potem deželni glavar v Šleziji, kjer je v Tropavi umrl.²⁸

Iz lamberške rodbine Ortenegg-Ottenstein je izšlo še mnogo drugih slavnih mož, na pr.: Karol Franc (1571—1612), knezoškof praški;²⁹ Karol Krištof, prošt solnograški (1567—1612); Ivan Jakob, knezoškof krški (1603—1630)³⁰; Janez Maksimilijan (1608—1682), cesarski tajni svetnik in poslanec v Monastiru, poslanec na Španskem; Janez Filip (1651—1712), škof pasavski (od leta 1689.) in kardinal; Franc Filip, podmaršal, ki je bil 28. septembra 1848. v Budapešti na mostu umorjen.

6. Lamberška nekdanja kranjska posestva.

Lamberška rodbina je imela na Kranjskem mnogo posestev. Valvasor je izdal o gradovih in graščinah lamberske rodbine posebno knjigo, ki jo je naslovil: *Topographia Arcium Lambergicarum, Castellorum et Dominiorum in Carniolia, ad vivum iconizata*. Wagenpergi 1679 in Fol.³¹ Te knjige, žal, ni več zaslediti, zato smo pri pregledu teh graščin vezani na Valvasorjevo glavno delo: *Die Ehre des Herzogthums Krain*. V tej knjigi navaja naslednje graščine, ki so jih imeli Lambergi v lasti ali v najemu: Bled (v najemu); Boštanj-Sauenstein (l. 1515., Valvasor, XI, 493); Boštanj-Weißenstein (XI, 643); Brdo pri Lukovici (XI, 130); Čemšenik (Scherenbüchel,

²⁶ Izvestja Muz. društva za Kranjsko, 1901, 166.

²⁷ Ustanovna listina v knez-škof. arhivu v Ljubljani, št. 283.

²⁸ P. pl. Radics, *Alte Häuser in Laibach*, I, 21.

²⁹ *Österr. Kunsttopographie*, VIII, 1. Teil, p. 93.

³⁰ *Catalogus cleri krške škofije*, 1914, 23.

³¹ cf. *Ehre d. H. Krain*, VI, 368.

l. 1600., XI, 508); Čretež (Reutenburg, XI, 471); Črnelo (Rotenbüchel, XI, 475); Gallenberg (v najemu, XI, 159); Graben pri Novem mestu (XI, 345); Gutenberg pri Begunjah (XI, 242); Kamen (Stein) pri Begunjah (XI, 547—550); Kostanjevica (oskrbnik Gašpar l. 1472., XI, 332); Logatec (XI, 345); Mirna (Neudeck, XI, 398); Ortnek (Ortenegg, XI, 431); Ribnica (v najemu, XI, 468); Ruzing pod Šmarno goro (Volk Lamberg l. 1535., XI, 490); Smreka (XI, 537); Stara Loka (XI, 16); Stari grad nad Kamnikom (Valentin, knežji oskrbnik, XI, 116, do okoli l. 1500., XI, 429, 546); Stari Gutenberg pri Tržiču (XI, 17); Šneperg (Schneeberg, XI, 513); Trniče (Törmetsch) pri Begunjah (XI, 585; ob Valvasorjevem času Ivan Juri grof Lamberg); Wallenburg pri Radovljici (XI, 463); Zaprice v Kamniku (Steinbüchel, okoli l. 1550—1624, XI, 551). Po Valvasorjevi dobi so imeli Lambergi še te graščine na Kranjskem: Bokalce³² (Stroblhof, 1709—1817) Dragomelj in Čeplje; Groblje in Katzenstein (Groblje-Ebensfeld, okoli l. 1752. Franc Adam); Volčji potok (Wolfsbüchel, okoli leta 1752. Franc Adam)³³ in že imenovani Cekinov grad (Leopoldsrue).

V sedanjem času Lambergi nimajo na Kranjskem nikakega posestva več.

7. Lamberški rod v drugih deželah.

Lambergi žive v drugih deželah še dandanes. Ohranile so se štiri betve: 1. Bistriška (auf Feistritz); 2. na Bavarskem v Amerangu (auf Amerang); 3. Ottenstein, Steyr, Schichowitz; 4. Stein und Guttenberg, ki pa je v moškem rodu že l. 1828. izmrla.³⁴

V domovini živi spomin na Lamberge le v pripovedkah, v ustanovah in v zgodovini.

Neue Funde von Römermünzen in Krain.

Michelangelo Baron ZOIS.

Vor einiger Zeit wurde mir von privater Seite eine grössere Anzahl von römischen Münzen zur Bearbeitung überlassen, die angeblich aus einem einzigen Funde stammen sollten. Doch ergab eine flüchtige Durch-

³² Dr. Eugen Freiherr v. Maller, Zur Geschichte der Herren von Stroblhof pag. 24.

³³ Ustanovno pismo župnije Zaurp v kofičkem arhivu ljubljanskem, št. 227.

³⁴ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der gräfl. Häuser, 1892, 557 sqq.

sicht, dass dies schon nach der Art der Erhaltung nicht gut möglich sei. Denn einzelne der Münzen zeigten einen staubig-grau-grünen, trockenen, andere wieder einen dunklen, fettigen Überzug. Aber selbst nach Trennung der nach der Patinierung verschiedenen Stücke ergab sich ein so merkwürdiger Bestand, dass ich mit voller Sicherheit sagen kann, dass unbedingt mehr als zwei Funde anzunehmen sind, die in der vorliegenden Masse vereinigt wurden. Denn wenn wir auch über das Münzwesen des ausgehenden römischen Reiches nicht eben glänzend informiert sind und speziell von dem Verhältnisse der neu ausgegebenen Stücke zu den aus früheren Prägungen herrührenden nicht viel wissen, so können wir doch nicht annehmen, dass die vollwertigen Gross- und Mittelbronzen des I. Jahrhunderts in irgend einem „amtlichen“ Verhältnisse zu den Prägungen aus dem Ende des 4. Saeculi standen. Es sei denn, dass die alten Stücke gewogen wurden, und entsprechend dem Gewichte als Vielfaches galten. Möglich ist dies — wahrscheinlich aber nicht. Dass ein „ausseramtliches“ Verhältnis bestand — davon bin ich überzeugt.

Nun liegen aber unter den Münzen, die uns diesmal beschäftigen sollen, eine ganze Reihe völlig disparater Stücke und so scheint es mir wahrscheinlich, dass sie mindestens von zwei Fundorten stammen, wo sie im Verlaufe irgend welcher Arbeiten, zum Teile vereinzelt, zum Teile in Gruppen an das Tageslicht kamen. Der eine Fundort dürfte Laibach, der andere irgendwo südlicher sein. Die Provenienz aus Krain kann als gesichert betrachtet werden.

Diese Sicherheit bewog mich auch, mich näher mit den Münzen zu beschäftigen, die sonst weder besonders merkwürdig oder auch nur selten sind. Ich hoffte auch — zwar nicht auf eine Bereicherung unseres Wissens — wohl aber irgend etwas zu finden, was vielleicht auf ein mir besonders interessant scheinendes Kapitel der römischen Numismatik, nämlich das Umlaufgebiet der Prägungen einer bestimmten Münzstätte Licht werfen könnte.

Es ist nämlich von der Mitte des III. Jahrhunderts an möglich, die Erzeugnisse der verschiedenen Münzstätten sei es an bestimmten Zeichen oder Buchstaben, sei es an ihrem Style zu erkennen, so dass wir eine Liste der Münzstätten aufstellen können. Die Münzen wurden im ganzen Reiche mit gleichem Schrott und Korne geprägt, so dass das Erzeugnis jeder Münzstätte im ganzen Bereiche der römischen Herrschaft im Umlauf sein konnte.

Die Münzen von Antiochia, Tarraco, Trier, Sissek u. a. waren einander gleich, und konnten überall kursieren. Konnten! Vereinzelt Stücke gelangten wohl vom Ostrande des Reiches an den Westrand und umgekehrt. Im allgemeinen aber hatte wohl jede Münzstätte einen durch den Handel und den Verkehr gegebenen Wirkungskreis, in dem ihre Prägungen die weitaus grösste Zahl der von Hand zu Hand gehenden Stücke ausmachten. Man kann den Umfang dieses Kreises festzustellen trachten, und aus dem Ergebnisse auf die damaligen Richtungen des

Handels, auf die Bedeutung einzelner Städte u. s. w. schliessen. So lange kein sehr umfangreiches Material vorliegt, natürlich mit Vorsicht. Und diese Vorsicht wollen wir auch walten lassen.

Der ganze Fund umfasst 81 Münzen, von denen 66 bestimmbar, 15 unbestimmbar sind. Dem einen Fundorte gehören 19, dem anderen der Rest der Prägungen an. Der ganze Fund ist nicht so bedeutend, dass er eine bis in die Einzelheiten gehende Beschreibung aller Stücke rechtfertigen würde; ebenso sprechen die doch nicht ganz klaren Fundumstände gegen eine derartige Behandlung, die nur am Platze wäre, wenn es ausgeschlossen erschiene, dass irgend welche der Stücke ausserhalb Krains gefunden worden wären. So werden nur Einzelne eine eingehendere Beschreibung erfahren.

Eventuelle Zitierungen werden nach dem Kataloge Windisch-Grätz (W. G.) erfolgen.

G. B. = Gross-Bronze.

M. B. = Mittel-Bronze.

K. B. = Klein-Bronze.

1. M. B. Avers: Divus Augustus. Revers; Providentia. Gut erhalten.
2. M. B. detto; untergewichtig. Schlecht erhalten. Antike Fälschung?
3. M. B. unkenntlich. Vielleicht Drusus. Jedenfalls aus dem Beginne der Kaiserzeit.

Nun folgt eine so grosse Lücke, dass ein einheitlicher Schatzfund ausgeschlossen erscheint. Denn das chronologisch zunächst folgende Stück 4. ist von Gallienus (253 — 268), nach 257 geprägt; am Reverse Securitas. Die Bezeichnung K. B. ist wohl die richtige. Die 5. K. B. Constantin der Grosse, geprägt 331. W. G. 2760. Avers: Constantinopolis, ist ungemein häufig. Doch ist das vorliegende Stück durch die fast barbarische Victoria im Reverse interessant. Vielleicht eine barbarische Nachprägung des constantinischen Typus.

6. K. B. voraussichtlich Constantius Gallus (351 bis 354); schlecht erhalten.

7. K. B. des Julianus, genannt Apostata. Geprägt 361 in Aquileja (im Abschnitte. AQT.). Revers: Spes reipublicae. W. G. 4571.

Die nächsten 6 Münzen, alle Klein-Bronzen, sind von Valentinian I. (364 — 375); Gesamtgewicht 115 g. Fünf haben den Revers: Securitas rei publicae. Eine hat im Abschnitte SMAQ und ist daher in Aquileja, die zweite hat CONSA und ist in Constantinopel, die dritte hat T PRIMA, ist daher in der ersten Offizin in Treviri (Trier), die vierte R SECVNDA und ist daher zu Rom in der zweiten Offizin geprägt. Die Schrift auf dem Abschnitte der fünften ist nicht zu lesen. Diese Stücke geben ein hübsches Beispiel für die Wege des Geldes in römischer Zeit.

13. K. B. Valentinian I. hat am Reverse Gloria Romanorum, im Abschnitte *SRAD oder SRAS. Vielleicht ein verschmittener Stempel, der SMAQ hätte lauten sollen.

14. ist eine schlecht erhaltene Kleinbronze von Valens.

15., 16. sind K. B. die ich dem Theodosius zuschreibe.

17. ist eine K. B. DN. ARCAD (ius [395 — 408]). Revers SALVS
 REI PVBL . . . $\frac{\text{P} |}{\text{AQ} . . .}$ Eine vom oströmischen Kaiser Arcadius in
 Aquileja geprägte Münze.

18. und 19 sind unbestimmbar.

Hiemit ist der eine Komplex, und zwar jener der Münzen mit heller staubig-grünen Patina abgeschlossen. Der zweite umfasst, bei weiterlaufender Numerierung in chronologischer Reihenfolge:

20. M. B. Kopf der Livia als Justitia. W. G. 589. Es ist schade, dass der Revers, der nur Schrift enthält, wesentlich besser erhalten ist, als der Avers. Das numismatisch interessanteste Stück ist

21. G. B. Denn es handelt sich hier um eine antike Falschmünzerarbeit. Derlei Stücke sind ohne grade sehr selten zu sein, doch auch nicht häufig und verdient daher das vorliegende eine etwas eingehendere Betrachtung, wenn es auch mit dem eigentlichen Thema nichts zu tun hat. Der Durchmesser von $3\frac{1}{2}$ cm kennzeichnet es als Gross-Bronze, das Gewicht aber, das dementsprechend $27\frac{1}{2}$ — 28 g betragen sollte, erreicht knapp 16 g, d. h. es ist so stark untergewichtig, dass man auch ohne Wage eine merkliche Differenz wahrnimt. Macht uns dies stutzig, so überzeugt eine genaue Betrachtung, worum es sich handelt. Die körnige Oberfläche, die flauere Modellierung zeigen, dass es sich nicht um eine Prägung, sondern um einen Guss handelt, der vielleicht in einem, einer vollwertigen Münze abgenommenen Negative erfolgte.

Von der Schrift ist ziemlich viel, allerdings schwer leserlich erhalten. Av. Kopf des Nero u. s. w. . . . D. CAESAR AVG. GER . . . Rev. sitzende Figur nach links ROMA. W. G. 686. Die ganze Umschrift des Averses sollte lauten: Nero Claud. Caesar aug. Ger. P. M. TR. P. IMP. P. P. Das Gewicht, sowie der Umstand, dass jede Spur der sonst üblichen S. C. fehlt, lassen den Schluss zu, dass die Fälschung zu einer Zeit erfolgte, als die grossen Bronzemünzen das Gewicht von etwa 16 g hatten und kein S. C. mehr trugen. Das würde für die Zeit von Diocletian zutreffen.

22., 23., 24. sind Mittelbronzen des Domitian, die in den Jahren 75, 85 und 88 geprägt erscheinen.

25. ist unbestimmbare Mittelbronze des I. Jahrhunderts.

26. eine M. B. der antoninischen Familie, sonst unbestimmbar.

27. oben eine sehr hübsche, hellgrün patinierte G. B. des Commodus, zwischen 184 und 192 geprägt, ähnlich W. G. 1507.

Die folgende Lücke reicht wieder bis Gallien. Wenigstens halte ich Nr. 28 für einen solchen. Die mindere Erhaltung lässt eine sichere Lesung nicht zu. Dafür ist die Lesung von 29 sicher. Es ist ein Claudius Gothicus (268—270) W. G. 2401 — sowie 28 ein Antoninian (oder wie man diese Sorte bezeichnen will).

Nun ist wieder eine Lücke vorhanden, so dass die Reihe erst bei Constantin I., der mit 6 Kleinbronzen vertreten ist, zur Fortsetzung gelangt.

30. hat den Revers „Victoriae laetae“ W. G. 5691 und im Abschnitte ESIS ist also in Sissek geprägt.

31. hat den Revers „Providentiae Augg.“ im Abschnitte SIS, ist also gleichfalls in Sissek geprägt; W. G. 5706.

32. Constantinopolis stammt ebenfalls aus dieser Münzstätte; W. G. 5719. — Ebenso 33 mit derselben Darstellung, ebenso 34 mit dem Averse „Urbs Roma“.

35. der gleiche Typus hat im Abschnitte SM . . . Es sind also von den 6 Stücken dieses Kaisers 5 in Sissek geprägt.

36. ist eine in Antiochia (Lesung nicht sicher) geprägte Kleinbronze des Constantin jun. W. G. 4399.

37. ein Stück des Constans mit dem Reverse: Gloria exercitus; im Abschnitte unleserlich; W. G. 2784.

38. derselbe Münzherr; ist in Aquileja geprägt.

Constantius II. (323 — 361) ist, wie immer, durch mehrere Stücke vertreten, deren Häufigkeit sie nicht schöner macht.

39. Avers: Constantius p. f. Aug. Revers: „Victoriae d. d. Augg. Q. N. N.“ hat im Abschnitte AQS, ist also in Aquileja geschlagen. W. G. 4556, gut erhalten. 40. mit demselben Reverse in Sissek, 41. ist der Prägeort nicht bestimmbar. 42. wieder aus Aquileja, 43. mit dem Reverse „fel. temp. reparatio“ ist unbestimmbar, 44. aus Constantinopel, 45. Gloria exercitus aus Sissek (ISIS ☺). W. G. 5818, 46. fel. temp. reparatio aus Sissek, 47. aus Aquileja, W. G. 4566; 48. aus Sissek.

49. scheint ein Magnentius zu sein, in Sissek geprägt. W. G. 5865.

50. Constantius Gallus, Revers: fel. temp. reparatio, Phönix auf Scheiterhaufen, in Sissek geprägt, fehlt bei W. G.

51, 52, 53 sind schlecht erhaltene Münzen desselben Kaisers mit dem Reverse der fel. temp. reparatio.

54. ist eine recht schlechte Münze Julian des Abtrünnigen, geprägt nach 361 in Rom, W. G. 2818.

55. Julian Apostata, Revers: Spes rei publicae, geprägt in Sissek;

56. derselbe Typus unbestimmbarer Erzeugung. Mit 57 fängt die Serie der Valentiniane an. Sie sind fast durchweg unter mittel erhalten, mit den wenigen damals üblichen Reversen Gloria Romanorum, Spes rei publicae u. s. w. 57. ist in Sissek geprägt, 58. in Aquileja, 59, 60. unbestimmbar, 61. in Constantinopel.

62. Revers: Kaiser sticht einen Feind vom Pferde; schlecht erhalten, fehlt bei W. G.

63. ist ein Valens, ebenso 64. und 65; letzteres in Aquileja geprägt.

66. dürfte ein Gratian sein, während 67. ein Valentinian II. ist; der Revers: Securitas rei publicae. Geprägt in Sissek; fehlt bei W. G.

68. Honorius, Rev., Gloria Romanorum; ziemlich gut erhalten. Ausserdem sind 13 unbestimmbare Münzen des IV. Jahrhunderts vorhanden,

von denen eine, Nr. 69, die einem Mitgliede der Constantinischen Familie gehört zu haben scheint; (Revers VOT XX MVLT XXX) wurde in Antiochia geprägt. Nr. 70 ist zwar völlig unbestimmbar, man erkennt aber deutlich, dass der Flan aus einem Bleche geschnitten wurde, was münztechnisch ganz interessant ist. Wenn wir nun die Prägeorte, die feststellbar sind, überblickt, so finden wir, dass aus Sissek 14 Stück, aus Aquileja 10 Stück, aus Constantinopel 3 Stück, aus Antiochia 2 Stück, aus Trier 1 Stück, aus Rom 2 Stücke stammen. Aus östlichen Münzstätten 19, aus westlichen 13 Münzen. Macht in Summa 32 Stücke, von denen fast die Hälfte, 14, aus Sissek herrühren. Wir sehen also, dass Sissek und Aquileja den grössten Teil der Kurantmünze unseres Landes bestritten zu haben scheinen, während andere nur vereinzelt vorkommen. Bemerkenswert scheint mir, dass wir von Rom nur zwei Stücke haben, während von Constantinopel drei vorhanden sind. Dieses in Verbindung mit dem Umstande, dass Sissek stärker vertreten ist, als Aquileja, scheint mir den — allerdings vielleicht durch andere Funde umstürzbaren Schluss zu gestatten, dass im 4. Jahrhunderte, als eben die Prägestätten bezeichnet wurden, der Handel Krains mehr nach Osten als nach Süden gieng. Und zwar dürfte es sich um einen Export gehandelt haben, der ja sonst das Geld des Ostens nicht nach Krain gelangt wäre. So fand es eben statt der Waren seinen Weg her. Es ist natürlich nicht ausgeschlossen, dass es auch durch Truppen gebracht wurde. — Sicherheit werden erst weitere Funde geben können, die auch nach diesem Gesichtspunkte bearbeitet werden sollten, und die vielleicht meine Schlüsse bestätigen, vielleicht ihre Haltlosigkeit ergeben werden.

	Antiochia	Aquileja	Constantinopel	Rom	Treviri	Siscia	Summe
CONSTANTIN M.						5	5
CONSTANTIN. IVN.	1						1
CONSTANS		1					1
CONSTANTIVS		3	1			4	8
MAGNENTIVS						1	1
CONSTANTIVS GALLVS						1	1
IVLIAN		1		1		1	3
VALENTINIAN I.		3	2	1	1	1	8
VALENS		1					1
VALENTINIAN IVN.						1	1
ARCADIVS		1					1
Umbestimmbar	1						1
Summe . .	2	10	3	2	1	14	32

Ein zweiter Komplex von Münzen, die mir in zuvorkommendster Weise von Exzellenz Schwab in Laibach zur Bearbeitung überlassen wurde, stammt aus dem Gebiete, das einst von Emona bedeckt war. Diese Provenienz ist vollständig sicher. Die Münzen wurden an verschiedenen, aber nahe aneinander gelegenen Stellen, und zu verschiedenen Zeiten gefunden und waren deren ursprünglich mehr; der Eigentümer hat einzelne verschenkt, doch scheint dieser Abgang keine wichtigeren Stücke betroffen zu haben.

Die Sammlung — wenn man diesen Ausdruck gebrauchen darf — umfasst 70 Stücke, von denen 63 römischen Ursprunges sind. Von diesen 63 sind 55 bestimmbar, 8 unbestimmbar, während 7 Prägungen auf die moderne Zeit entfallen.

Für die Beschreibung gilt das früher gesagte mit dem Bemerkten, dass ich hier, wo die näheren Umstände des Fundes bekannt sind, ein genaueres Eingehen auf die einzelnen Stücke für oportun gehalten habe.

1. Denar des Trajan (98—117); Av. IMP. TRAIANO AVG. GERM. DAC. P. M. TR. P. COS VI. P. P. Rev.: S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI um drei Feldzeichen. Geprägt nach 112 vor 115; sehr gut erhalten.

2. Mittelbronze, sehr schlecht erhalten. Man erkennt notdürftig, dass es sich um eine Münze der Faustina senior handeln muss. († 141).

3. Mittelbronze nach dem Kopfe des Averses aus der Zeit der Antoniniane. Ich lese: Av. . . . V. S AVG. TR. P. XXXI. Rev. Victoria nach links | C. Wenn ich richtig lese, so handelt es sich um eine Münze Marc Aurels (161—180) geprägt im Jahre 177. Die schlechte Erhaltung geht auf mechanische Beschädigung zurück.

4. Antoninian des Elagabal (218—222). Av. IMP ANTONINVS PIVS AVG. Rev. SVMMVS SACERDOS AVG | *. Elagabal opfernd. Gut erhalten. Geprägt 221. W. G. Nr. 1826.

Nun folgt eine Lücke, die fast 50 Jahre umfasst. Denn die nächsten Stücke zeigen das Bild Galliens (253—268) und zwar vom Jahre 257 an. Von hier an sind alle Münzen, wo es nicht anders bemerkt ist, Kleinbronzen, bezw. das, was man Mixtur- oder Billonmünzen nennt.

5. Av. IMP. GAL. . . . S AVG. Rev. PI . . . AS AVG P. Geprägt in Rom? Gut erhalten. Ähnlich W. G. 5952.

6. Av. GALLIE . . . C. Rev. DIANA CONS. AVG XI Nach 257 geprägt in Rom. Gut erhalten. W. G. 2347.

7. Av. GALLIENS AVG. Rev. ABVNDANTIA AVG. B | Fast schlecht. Geprägt in Rom. W. G. 2324.

8. Av. GALLI . . . Rev. IOVI PP ? . . . XI |

9. Quintillus 270. Av. . . . AVR. CL. QVINTILLVS AVG. Rev. APOLLINI CONS. Mittelgut erhalten. W. G. 2469, ähnlich.

10. Carus 282—283. Av. IMP CARVS PF. AV. Rev. SPES . . . LICA ? | XXXI Schlecht patiniert. Geprägt in Tarraco? W. G. 6051.

11. Av. IM . . . DIOCLETIANVS P. F. AVG. Rev. VOT XX P. im Kranze. Unter mittelgut. Die Münze dürfte aus dem Jahre 303 sein. Die Münzstätte ist unbestimmbar.

12. Mittelbronze 9 gr. Gewicht. Voraussichtlich Maximianus Her- culius 293 — 311. Av. IMP. C. MAXIMIANVS P. F. AVG. verkrustet. Rev. SACRA MONET AVGG ET CAESS. NOSTR. $\overline{\cdot PT \cdot}$ nach 295, anscheinend in Tarraco geprägt.

13. Mittelbronze, fast 9 gr. Gewicht. Schlecht erhalten. Von der Umschrift ist weder am Averse noch am Reverse (4 Feldzeichen) etwas mit Sicherheit zu unterscheiden. Stylistische Gründe führen mich dazu, das Stück Constantin dem Grossen zuzuschreiben, und mit W. G. 2701 in Verbindung zu bringen. Doch verhehle ich nicht, dass auch andere Zuteilungen möglich wären.

14, 15, 16. sind ein Typus. Av. CONSTANTINVS. AVG. (Constantin der Grosse 306—337). Rev. Im Kranze: VOT XX. Um denselben: DN. CONSTANTINI MAX AVG. Im Abschnitte: bei 14. AQ = Aquileja, bei 15. TSEVI = Thessalonica (W. G. 6185,) bei 16. SMKE = Kyzikos. Die Münzen sind nach 314 geprägt.

17. Auch diese ist ein Constantin. Av. CONSTANTINVS AVG. Rev. Tor mit zwei Türmen PROV. . . . AE AVGG. $\overline{\text{BSIS}^* \odot}$ circa 324. In Siscia geprägt; fehlt bei W. G.

18. Dasselbe, nur schlechter erhalten, der Prägeort unkenntlich, geprägt auf die Befestigung von Constantinopel.

19. Av. CONSTANTINVS AVG. Rev. Tor mit zwei Türmen: DN. CONSTANTINI MAX AVG. $\overline{T \not\# T}$ Wahrscheinlich in Tarraco um 324 geprägt; (fehlt bei W. G.)

20, 21. gleicher Typus der VRBS. ROMA. 20. Av. VRBS. ROMA. Rev. Wölfin $\overline{\cdot FSIS \cdot}$ geprägt in Siscia 333; gut erhalten. 21. der Revers kaum kenntlich, schlecht erhalten.

22. Av. CONSTANTINOPOLIS. Rev. $\overline{\cdot BSIS}$ Geprägt 333.

23. (Mutter Constantin des Grossen † 328) Av. FL. IVL. HELENAE AVG. Rev.: PAX PVBLICA $\overline{\text{CONSE}}$ Geprägt nach 328 in Constantinopel. Constantin jun. 317—340 ist mit zwei Münzen vertreten. Fast sehr gut erhalten.

24. Av.: CONSTANTINVS IVN NOB. C. Rev. GLORIA EXERCITVS. (zwei Krieger mit zwei Feldzeichen) $\overline{\text{SMTSB}}$. Geprägt 328—335 in Thessalonike, W. G. 6207.

25. ist der gleiche Typ, nur kleiner, schlechter erhalten, die Exergue obgebrochen, so dass sich nichts sagen lässt. Constans (333—350) ist mit fünf Stücken verschiedener Erhaltung, die alle denselben Typus haben, vertreten. Av. CONSTANS P. F. AVG. Rev. VICTORIAE D. D.

AVCC. Q. N. N. Zwei Victorien, einander gegenüberstehend, in der erhobenen rechten Hand jede einen Kranz haltend.

26. im Abschnitte $\frac{HR}{\overline{FSIS}}$ Gut erhalten, nach 340, in Siscia geprägt. W. G. 5792.

27. im Abschnitte $\frac{\downarrow}{\overline{SIS}}$ Mindergut, nach 340, in Siscia geprägt. W. G. 5788.

28. im Abschnitte $\frac{\downarrow}{\overline{ASIS}}$ siehe 27. W. G. 5788.

29. im Abschnitte $\frac{\downarrow}{\overline{AQS}}$ in Aquileja nach 340 geprägt. W. G. 4548. ähnlich.

30. im Abschnitte $\overline{AQ..}$? Schlecht erhalten, siehe 29.

Constantius II. Caesar seit 323. Augustus 337, † 361 ist mit neun Stücken vertreten, von denen 6 den Revers „fel. temp. reparatio“ haben. Die Erhaltung geht von sehr gut bis schlecht. Der Einfachheit halber bespreche ich zunächst die Münzen des fel. temp. reparatio-Types, die nach der Grösse und dem Gewichte von der Reform im Jahre 345 an vertreten sind.

31. Av. DN. CONSTANTIVS P. F. AVG. Rev. FEL. TEMP. REPARATIO. $\frac{F|}{\overline{ANZ}}$ Mittelbronze, in Antiochia im Jahre 345 geprägt. W. G. 4427 ähnlich.

32. Siehe 31, nur kleiner und leichter. Am Averse A | . Rev. ANA. oder \overline{ANJ} = Antiochia. W. G. 4427 ähnlich.

33. Siehe 32, nur noch kleiner und leichter. Im Abschnitte \overline{ANA} = Antiochia. W. G. 4427 ähnlich.

34. Klein Bronze. Avers und Revers wie 31. $\overline{AQ..}$ = Aquileja.

35. Av. und Rev. wie 31. Anscheinend ein Gusstück. Am Av. A | Rev. $\frac{\overline{II}|}{\overline{ASIS}}$ zu Siscia 351 hergestellt. W. G. 5844.

36. Av. und Rev. wie 31. Am Avers A | . Die Exergue abgebrochen, im Felde I | — wahrscheinlich Siscia 351.

37. Bronzequinar. Av. DN. CONSTANTIVS P. F. AVG. Rev. SPES REI PVBLICAE. Kaiser mit Kugel und Lanze. \overline{BSIS} = Siscia, geprägt 361. W. G. 5857.

38. Quinar DN. CONSTANTIVS P. F. AVG. Rev. VICTOR . . . CC.

Q. NN. $\frac{\circ}{\overline{CON}}$ = Constantinopel; fehlt bei W. G.;

39. Quinar. DN. u. s. w. Rev. GLORIA EXERCITVS. Zwei Krieger mit einem Feldzeichen \overline{AQP} = Aquileja. Geprägt 336. Die Lesung AQP ist nicht ganz sicher und könnte auch die Münzstätte Rom in Betracht kommen. W. G. 4552.

40. Av. Mittelbronze. Av.: DN. MACNENTIVS PF. AVG. Rev. SALVS DD NN AVG ET CAES. um das Monogramm Christi * — AMB — Ambi-

anum — Amiens in Frankreich. Diese Münzstätte hat überhaupt nur von 350 bis 354 gearbeitet. Bis auf eine kleine Beschädigung des Reverses vorzüglich erhalten. W. G. 4117 als Grossbronze.

41. Ein sicher erkennbarer Julian 355—363. Av. . . . ANVS PF. AVG. Rev. VOT X MVLT XX im Kranze. Die Exergue undeutlich, anscheinend VRBR . . = Rom; geprägt 361. W. G. 2818.

42. Av. DN. IVLIANVS NOB. CAES. Rev. FEL. TEMP. REPARATIO. Krieger sticht einen Reiter vom stürzenden Pferde. ASIS (Die Lesung ist ziemlich, aber nicht ganz sicher). Vor 362 in Siscia geprägt. Fehlt bei W. G.

43. Av. DN. FL. IVLIA . . . Rev. SPES REI . . . ICE Julian mit Kugel und Lanze stehend. Prägeort unbestimmbar.

Valentinian I. 364—375 ist nur durch 3 Münzen vertreten, deren Erhaltung verschieden ist. Der Avers lautet bei allen dreien DN. VALENTINIANVS P. F. AVG.

44. Rev. GLORIA ROMANORVM. Der Kaiser nach rechts, mit Labarum, auf demselben ✠, schleppt einen Gefangenen. Im Abschnitte ASISC In Siscia geprägt. Siehe W. G. 5881.

45. wie 44. Im Abschnitte BSISC W. G. 5881.

46. Rev. CONCORDIA AVGGG ASISC Concordia sitzend mit Lanze und Kugel. In Siscia geprägt. Kann auch ein Valentinian II. sein. Fehlt bei W. G.

Valens (364 — 378) ist mit fünf Stücken vertreten, von denen 4 den Typus: Gloria Romanorum, wie früher beschrieben, und eine den Typus: Securitas Rei publicae vertreten.

47. Av. DN. VALENS P. F. AVG. Rev. GLORIA ROMANORVM. Im Abschnitte $\frac{|A}{\cdot ESISC}$ Fehlt bei W. G.

48. Siehe 47. Im Abschnitte sicher lesbar SIS = Siscia.

49. Siehe 47. Abschnitt unleserlich; teilweise abgebrochen.

50. Siehe 49.

51. Rev. SECVRITAS . . . LICAE. Abschnitt unleserlich. Der Avers ist schlecht. Die Zuschreibung an Valens erfolgt aus stylistischen Gründen. Gratian 367—383 ist mit zwei Münzen vertreten. Einer Mittelbronze:

52. . . . NVS P. F. AVG. Rev. REPARATI . . . RE. PVB SMRA Gratian erhebt die kniende Res publica. In Rom geprägt. Ähnlich W. G. 2827.

53. Quinar, anscheinend Gratianus, Securitas rei publicae; unsicher aber wahrscheinlich S ?

Von Valentinian II. 376 — 392 ist nur ein Stück vorhanden: ein Bronzequinar.

54. DN. VALENTINIANVS P. F. AVG. Rev. Im Kranze VOTVMVLT. X CON. geprägt in Constantinopel. Fehlt bei W. G.

55. Kleinbronze. Av. DN. THEODOSIVS P. F. AVG. Rev. CONCOR. . A AVGGG. SMAQP von Theodosius I. (379—395) in Aquileja geprägt. Vorzüglich erhalten. Fehlt bei W. G.

Ausserdem 8 unbestimmbare Münzen, von denen die eine eine Mittelbronze der ersten Kaiserzeit, die zweite eine Grossbronze Gordianus III. zu sein scheint. 5 stammen aus dem Ende des fünften Jahrhunderts, und dürften in die Zeit der Valentiniane fallen. Bei keiner derselben ist Name oder Abschnitt mit irgendwelcher Sicherheit zu lesen. Die letzte Münze — etwa linsengross, ist vorzüglich erhalten, der Flan jedoch zu klein, so dass von der Schrift so gut wie nichts da ist. Ich schreibe die Münze dem fünften Jahrhunderte zu.

Avers: Kopf nach rechts (Kaiser Johannes? 423—424). Revers: SALVS (?) rei publicae (?) Victoria nach links, trägt ein Tropaion und zertr einen Gefangenen. $\text{P} |$

Von den 55 bestimmbaren Stücken lassen sich die Prägestätten bei 36 feststellen. Und zwar entfallen auf westliche Prägungen: Ambianum 1, Aquileja 6, Rom 2, Tarraco 3 — Summe 12. Auf östliche Münzstätten: Antiochia 3, Constantinopel 3, Kyzikos 1, Siscia 15, Thesalonike 2 — Summe 24 — also doppelt so viel. Bemerkenswert ist das starke Vorwiegen von Siscia, das mit 15 Stück stärker als alle Prägestätten des Westens zusammen genommen vertreten ist, und 2¹/₂-mal die geographisch nächste Prägestätte, nämlich Aquileja übertrifft. Selbst wenn man die 4 Münzen des Gallienus noch zu den stadtrömischen dazu zählt, bleibt das Überwiegen der östlichen bemerkenswert, so dass meine früher ausgesprochene Vermutung bestätigt wird. Der Grund für diese merkwürdige Erscheinung dürfte wohl darin zu suchen sein, dass die Wasserwege für den Handel damals eine ganz andere Bedeutung hatten, als heute; vielleicht ist es erlaubt zu schliessen, dass die Waren stromabwärts giengen, während das Geld den Weg hinauf nahm. Es könnte aber auch sein, dass Siscia — in dessen Nähe man grosse kaiserliche Tuchfabriken konstatiert hat, ein grosser Stapelplatz war, an dem ein bedeutender Handelsverkehr sich abspielte, und wo das Geld der verschiedensten Münzstätten zusammenströmte. Dass aber die Münzstätte Siscia selbst zur Deckung des lokalen Bedarfes in erster Linie herangezogen wurde, dürfte wohl selbstverständlich sein — ebenso, dass deshalb die Kaufleute aus Krain, die von Siscia in die Heimat zurückkehrten unter den anderen Münzen grössere Mengen von Geprägten der Münzstätte Siscia mit sich, und im Lande in Verkehr brachten.

Da es sich bei diesen Münzen nicht um einen Depottfund, sondern um Streufunde handelt, daher ein Schluss auf bestimmte Verhältnisse, Umstände u. s. w. nicht gezogen werden kann, der Erhaltungszustand der Münzen weiters zeigt, dass gleichzeitige Gepräge zu sehr verschiedener Zeit in die Erde gelangten, erscheint mir die Aufstellung einer chronologischen Tabelle überflüssig.

	Ambianum	Antiochia	Aquileja	Constantinopel	Kyzikos	Rom	Tarraco	Thessalonike	Siscia	Summe
CARVS							1			1
MAXIMIANVS							1			1
CONSTANTIN M.			1		1		1	1	3	7
HELENA				1						1
CONSTANTIN IVN.								1		1
CONSTANS			2						3	5
CONSTANTIVS		3	2	1					3	9
MAGNENTIUS	1									1
IVLIANVS						1			1	2
VALENTINIANVS									3	3
VALENS									2	2
GRATIANVS						1				1
VALENTINIANVS IVN.				1						1
THEODOSIVS			1							1
Summe . . .	1	3	6	3	1	2	3	2	15	36

Ausserdem wurden folgende moderne Münzen gefunden die der Vollständigkeit halber aufgezählt seien: Zwei Venezianer Kupferblechmünzen, ein silbernes 15 Kreuzerstück des Bischofs Karl von Olmütz von 1694, ein silbernes drei Kreuzerstück des Bistums Olmütz 1706, ein drei Kreuzerstück Kaiser Carl VI. von 1731, ein 1 Pfennig König Friedrichs von Preussen 1749, sowie ein österr. Kreuzer von 1800³⁵⁾.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Sistem.

Zoologični sistem ali sestav je razvrstitev posameznih organizmov po stalnih znakih v kategorije nižjega in višjega reda. Praktični pomen

³⁵⁾ Die fachtechnischen und konventionellen Typen zu diesem Aufsatze sind uns vom Herrn Buchdruckereibesitzer Paul Gerin in Wien in der liebenswertesten Weise zur Verfügung gestellt worden, wofür ihm auch hier der verbindlichste Dank ausgesprochen wird.

sistema je preglednost celokupnega življenjskega sveta ter lahka določitev posameznih organizmov in njih uvrstitev v celokupnost; njegova teoretično-znanstvena vrednost pa leži v postavljanju omenjenih kategorij, njih utemeljevanju ter v razumevanju pomena in vsebine posameznih kategorij.

In ravno na vprašanje, kaj da nam predstavljajo posamezne sistematične kategorije, je odgovarjala teoretična sistematika različno.

Starejša sistematika je smatrala kategorije za definicije logične vrednosti; čudovito harmonijo pa, ki se je kljub temu zrealila iz celokupnega sistema, so smatrali za izraz nekega posebnega, naravno vladajočega reda.

Današnja sistematika pa zahteva, da naj je zoologični sistem zrealo mejsebojnega sorodstva in pokoljenja posameznih kategorij, zato imenujemo te vrste sisteme „prirodne“, v nasprotju s takozvanimi „umetnimi“ prejšnjega petdesetletja.

Seveda je sistematika od tega idealnega cilja še zelo oddaljena in zato nahajamo v posameznostih, pogosto celo v principielnih vprašanjih dalekosežne difference mej posameznimi sistematiiki.

Radi pičlega prostora navedem tukaj le nekaj najnovejših ornitologičnih sistemov in pa one starejše, ki so za naš spis kateregakoli pomena. Ledino je oral Šved *Linné*; porabivši najprej nekatere slučajno izbrane značilne znake je razvrstil živali v „umeten“ sistem, ki ga izpolnujejo vedno bolj v „naravnega“. Po Linnejevem sistemu je sestavil *Scopoli* svoje v oddelku „Slovstvo“ pod zap. št. 13 navedeno delo. Vreden naslednik Linnéju je bil Francoz *Cuvier*, ki je prvi izdatno in zadostno upošteval anatomske posebnosti pri sestavu živalstva; po njegovem sistemu se je ravnal *Freyer*, kakor to izrecno prizna v naslovu svojega pod zap. št. 22 slovstva imenovanega dela. Med modernimi nemškimi ornitologičnimi sistematiiki zavzemata odlični mesti tajni svetnik prof. dr. Anton *Reichenow* v Berlinu in pa Arnošt *Hartert*, ravnatelj Rotschildovega muzeja v Tringu na Angleškem. Velike praktične prednosti ima sistem Reichenowa, ki se ga je dosledno držal v svojem pod zap. št. 68 navedenem obširnem delu. Začne pri najnižje razvitih vrstah in nadaljuje stopnjema, dokler ne konča z najpopolneje razvitimi ptiči pevci. Nasprotno pa začne Hartertovo delo „Die Vögel der paläarktischen Fauna“ („Slovstvo“, št. 47) z vrstami, ki stoje na najvišji stopinji razvitka t. j. s pevci.

Najnižja kategorija v sistemu je vrsta, t. j. skupina poedincev, ki se razločujejo vedno stalno od drugih po zunanjih znakih, po velikosti, življenju, hrani, glavi itd., ki se vrhutega med seboj pari in imajo enakovrsten zarod.

Zarod iz dveh različnih vrst se imenuje polutan ali izmena in ima znake obojih starikev. Vrsta je podvržena v barvi, velikosti, v razvoju posameznih telesnih delov itd., raznim premembam, ki jih povzročijo hrana, klimatske razmere itd., skozi več rodov, ki pa ostanejo potem stalne. Te geografsko omejene premene imenujemo podvrste

(subspecies), ali bolje sovrste (conspicies). Variacije imenujemo one premene nekaterih poedink, ki se ne podedujejo, n. pr. bela peresa itd.

Znanstveno nazivanje.

Znanstveno nazivanje ali nomenklatura je v tesni zvezi s sistematiko. Tudi njen oče je znameniti Šved *Linné*. Preje se je nazivanje menjavalo in je bilo nestanovitno. V svoji l. 1758. izišli 10. izdaji dela „Systema naturae“ je uvedel v prirodoznanstvo dandanes splošno priznano dvo-besedno ali binerno nazivanje v latinskem jeziku. Prva beseda pomeni pleme n. pr. motacilla, druga pa vrsto n. pr. alba. Druga beseda je navadno pridevnik, ali pa pove, kod živi vrsta (n. pr. planinskega škrjanca imenujemo otocorys alpestris); je pa tudi lahko ime znamenitega moža, raziskovalca, nabiraleca, pisatelja itd., ki je v kakršnikoli zvezi s tisto vrsto, n. pr. neko podvrsto velikega srakoperja imenujemo lanius Homeyeri.

Sčasom se je spremenilo tudi znanstveno nazivanje. Ker je *Linné* poznal le 929 ptičjih vrst in nam jih je dandanes znanih blizo 20.000, zato so se Linnejeva plemena razcepila radi boljšega pregleda in lažjega spoznavanja v nova plemena, tako da so se imena vrst povzdignila v plemenska imena; tem so se dodala nova imena vrst in na koncu so priteknili pisatelji še svoja lastna kot avtorska imena. Tako je dobila marsikatera vrsta več nazivov, ki jim pravimo soznačnice ali sinonimi.

Da se tem zmedam naredi konec in doseže enotno nazivanje, so nemški ornitologi po ameriškem vzoru sprejeli l. 1891. načelo časovne predpravitve ali prioritetni zakon¹⁾: pridrži naj se in obvelja ono ime vrste, s katerim je bila po l. 1758. prvič razločno popisana ali upodobljena. Bil je to sicer velik napredek ali ornitologi so zašli v drugo zagato: nastala so deloma dvojna imena, ki so imela od začetka mnogo nasprotnikov, dandanes so pa splošno priznana. Za vrste, ki so svoja vrstna imena spremenile v plemenska imena, so se namreč morala obdržati ta plemenska imena kot taka, potem pa še po prioritetnem zakonu kot vrstna imena. Našo veliko uharico n. pr. je imenoval *Linné* strix bubo; bubo je pozneje naredil *Cuvier* za plemensko ime²⁾, tako da se glasi znanstveni naziv za veliko uharico dandanes bubo bubo. Temu znanstvenemu imenu dodevamo ime avtorja, ki je vrsto opisal, in če se je prvotno plemensko ime pozneje spremenilo, devamo avtorjevo ime v oklepaj, torej bubo bubo (*Linné*) ali skrajšano bubo bubo (L); če se je obdržal nasprotno prvotni naziv neizpremenjen, odpade oklepaj, n. pr. falco tinnunculus L.

Proti koncu preteklega in v sedanjem stoletju je začel prevladovati pomen podvrste ali premene³⁾. Ponavlja se močno tisto, kar se je pred

¹⁾ Ta zakon se pa ne da vselej dosledno izvesti.

²⁾ Freyer, str. 10. zapor. št. 29.

³⁾ O. J. 1891, str. 185—190 in prof. dr. Anton Reichenow „Über Begriff und Benennung von Subspecies“ v O. M. B. 1901, str. 145—149.

dobrimi 100 leti zgodilo z vrstnimi in plemenskimi imeni. Najnižja enota v sistemu dandanes ni več vrsta, temveč geografična premena; vrsta in sovrsta postaneta skoraj enakovredni; vrsta pomeni dandanes skupino, njeno mesto je prevzela subspecies. S tem razvojem v sistemu je šlo vstric trobesedno ali trinerno nazivanje. Dvobesednemu nazivu vrste, ki se je od nje odcepila sovrsta, se doda tretje ime za klimatično premeno. Ostanimo pri veliki uharici, ki se zove po trinerni nomenklaturi *bubo bubo* (L.); njene geografične premene so (po Hartertu, II. del, str. 962—971): *bubo bubo hispanus*, *bubo bubo ruthenus*, *bubo bubo turcomanus*, *bubo bubo nikolskii*, *bubo bubo sibiricus* itd. itd. Skoraj vsakemu nazivu so navadno pridejana še avtorska imena. Ni pa izključeno, da bodo sistematiiki tudi podvrste še nadalje razcepljevali in da dobimo še čveteroimenske nazive, ker po descendenčnem nauku so sorodne vrste premene iste prvotne vrste (Stammart), varietete pa razvijajoče se vrste⁴⁾.

Ornitologične zbirke⁵⁾.

V poučne in znanstvene svrhe so se že odnekdaj zbirala prirodna telesa; tudi za ornitologa so take zbirke neobhodno potrebne. Da se pa ptičja telesa dalje časa ohranijo ter se ne spridijo, jih je treba umetno nagačiti ali preparirati⁶⁾. V naravni postavi nagačene ptice bi pa povzele preveč prostora, zato se ornitologi zadovoljujejo z mehovi (hrvatsko: kožice), ki se polože drug poleg drugega v predale nalašč zato narejenih omar. Vsaka ptica mora imeti napisni listek (etiketo), kjer je zapisano ime vrste, spol, dan in kraj najdbe, dolgost života, repa, perutnic in kljuna⁷⁾. Znanstveniki pa ne zbirajo le celih ptičjih trupel, temveč tudi posamezne dele. Tako n. pr. shrani pastor O. *Kleinschmidt* vselej tudi prsno kost, drugi preparirajo lobanje, kljune, možgane, perutnice itd.

Kako se ptice merijo in tehtajo⁸⁾

Že v predgovoru sem omenil, da je za spoznavanje in razločevanje posameznih ptičjih vrst razmerje zunanjih udov velikega pomena. Dolgost

⁴⁾ Dr. Richard Hesse: *Abstammungslehre und Darwinismus*. Druck und Verlag von B. G. Teubner, Leipzig, 1902, str. 9.

⁵⁾ Victor Ritter von Tschusi zu Schmidhöfen: *Über die Anlegung von Privat-Sammlungen*. O. J. 1892, str. 71—73.

⁶⁾ Dr. Ant. Reichenow: „Die Kennzeichen der Vögel Deutschlands“ pod zap. št. 49. slovnica.

⁷⁾ Kako se ptice gajo, opisuje obširno Ph. L. Martin, „Taxidermie“ — E. Leonhardt u. K. Schwang, *Das Sammeln, Erhalten und Aufstellen der Tiere*. Neudamm. — Fr. u. J. Kerz, *Das Sammeln, Präparieren und Aufstellen der Wildtiere*. Stuttgart 1912. — Rob. Vögler „Der Präparator und Konservator“ *Creutzsche Verlagsbuchhandlung v. Magdeburgu*.

⁸⁾ Dr. Ant. Reichenow: *Die Kennzeichen der Vögel Deutschlands* str. 3—5. — Bernhard Hantzsow: „Über das Wägen der Vögel im Fleische“ v. O. M. B. 1906, str. 128—130. H. Krohn: *Vogelgewichte* (O. M. B. 1915, str. 137—140).

života, peruti, kljuna, repa, razmerje posameznih prstov na nogi je ravno tolike, če ne večje važnosti kakor barva ali oblika perutnic. — Ptičevo dolgost zmerimo, če položimo mrtvo žival, dokler je še gorka na merilo in preštejemo koliko milimetrov ima od kljuna do konca repa. Pripomnim pa izrecno, da mora ležati truplo sicer zleknjeno, nikakor pa ne iztegnjeno ter da se mera navede vedno v milimetrih. Kljun merimo s šestilom in sicer pri pticah, ki imajo voščenco, kakor n. pr. sove in podnevne ujede, od sprednjega roba voščence do konca gornje čeljusti, pri drugih pa od srede kljuna, kjer se začne rožena odeja, do konca gornje čeljusti. Včasih se mora čelno perje nekoliko odgrniti, da se more šestilo zasaditi. Zravnana perut se meri od zgiba do konca najdaljšega peresa s tem, da se pritisne lahko na merilo⁹⁾. Rep se meri od začetka repnih do konca najdaljših peres, merilo se pritisne pod rep do konca repnih peres. Krak se meri tudi s šestilom od sprednje (spodnje) zgibne odrtine med krakom in petnim sklepom do roba najzdoljnega kračnega ščita. Ravnotako se meri srednji prst s šestilom od zgibne vdrtine med sprednjim prstom in krakom (prednji rob najspodnjega kračnega ščita) do konca nohta zravnane prsta. Krempelj se meri s šestilom od sprednjega roba zadnjega prstnega ščita do konca kremplja. Nekateri ornitologi, n. pr. Bernard *Hantzsch*, merijo drugače, česar pa ne bom podrobneje popisoval, ker je samoobsebi umevno, da se mora enotno meriti ali pa povedati, na kakšen drug način se je merilo.

Tehtanje ptic je bil prvi sprožil Bernard *Hantzsch*, znani raziskovalec severnih ptic¹⁰⁾. Teža je važna popolnitev drugih mer in iz nje se v mnogih slučajih šele prav spozna, kako je telesno razmerje med posameznimi vrstami, ki so pokrite z različnim perjem. Seveda je teža iste vrste različna, če ima žival poln želodec in polno golšo, potem različne po letnih časih, fizičnih razmerah itd. Na vsak način se pa mora teža upoštevati pri spoznavanju ptice kot poedinke in pa pripadnice vrste¹¹⁾.

Zbirke jajc in gnezd.

Ni še dolgo tega, ko so zbirali ptičja jajca in gnezda zgolj v zabavo, za igračo. V novejšem času se pa z nabiranjem jajc bavijo tudi znanstveniki, ki ne zbirajo jajc samo za zabavo, temveč zbirajo sistematično, po načrtu, da obogaté tako naše znanje o življenju ptic. Kakor zbirke

⁹⁾ O merjenju čez raztegnjene peruti glej mojo opazko v III. letniku Lovca 1912. str. 15.

¹⁰⁾ Roj. 12. januarja 1875 v Draždanih, umrl meseca junija 1911. ob Lisičjem kanalu v notranjosti Baffinslanda.

¹¹⁾ Tvrdba Hugon Keyl v Draždanih je izdelala po navodilih B. Hantzscha tehtnico, ki se lahko vzame s seboj na izlete, ki pa velja nemalo svoto 50 M. Lekarnar g. R. *Sušnik*, mi je dozda rad stehal vsako ptico, kolikorkrat sem se k njemu zatekel, za kar mu izrekam tem potem najsrčnejšo zahvalo.

ptičjih trupel, so nam tudi zbirke ptičjih jaje ali v poduk ali pa v znanstvene namene. Kakor nagačene ptice, tako moramo tudi jajca na umeten način pripraviti, da jih lahko dalje časa hranimo, ne da bi se nam pokvarila. Zato je treba odpraviti iz jajca vso vsebino, drugače se lupina v kratkem času zdrobi: jajce moramo izpihati¹²⁾. Da ima zbirka znanstveno vrednost, se zbirajo le popolna gnezda, t. j. gnezdo se vzame potem, ko je samica znesla vsa jajca; jemanje posameznih jajc nima nobenega znanstvenega in praktičnega pomena. Neobhodno potrebno je, da si v znanstvene svrhe v vsakemu gnezdu, t. j. o vseh iz enega gnezda vzetih jajcih. (Gelege) v posebnem zapisniku zabeležimo vse podrobnosti, ki so nam znane in ki smo jih pri izpihovanju dognali ravno tako, kakor se mora to zgoditi pri nagačevanju. Taki podatki so n. pr. ime ptice, kraj in čas najdbe, kje je bilo gnezdo, ali so bila jajca sveža (neskaljena), zaležena, itd. Potem se naredi škatljica iz trde lepenke, kamor se shrani izpihano očiščeno in suho gnezdo; na dno se zabeležijo najvažnejši podatki izpihovalnega zapisnika samo toliko, da lahko, če je treba najdemo popis v zapisniku. Škatljice se denejo v omarico, ki ima steklen pokrov, da je zbirka zavarovana pred vsemi zunanjimi vplivi. Zbirka jaje se mora namreč skrbno zavarovati pred prahom, molji in solnčnimi žarki.

Jajca se merijo s posebnimi za to narejenimi merami na dolgost, širokost in oddaljenost topega konca do križišča obeh osi. Izmere jaje poedinih vrst so poleg barve in sestave jajčje lupine za sistematiko posebne važnosti¹³⁾.

Ptičja jajca se tehtajo z ravnokar navedeno Hantzschovo tehtnico. O pomenu tehtanja jaje za znanstvene namene ne bom tu obširno govoril, ker so mnenja zelo različna.

Zbirke ptičjih gnezd zbirajo večinoma muzeji v poučne svrhe, ker povzamejo take zbirke preveč prostora. Gnezda se denejo z njihovo okolico, ki jih je obdajala v prosti naravi, v steklene omare, zavarovane pred zunanjimi vplivi. Za proučevanje razmerja posameznih ptičjih skupin med seboj so tudi gnezda, posebno pa snovi, ki so iz njih narejena, in zunanja oblika velikega pomena, kar se je dozdaj malo upoštevalo.

Razreditev snovi posameznih vrst.

Na čelu stoji slovensko Erjavčevo ime¹⁴⁾ z znanstvenim latinskim nazivom po Reichenowu „Die Kennzeichen der Vögel Deutschlands“ pod zap. števil. 49. „Slovstva“. Pod naslovom: „Navadna imena“ so naštetá

¹²⁾ Kako se to naredi, je obširno popisal dr. Eugène Rey v „Die Eier der Vögel Mitteleuropas“, Band I Text str. 662—667 — Friedrich Bau v „Naturgeschichte der deutschen Vögel“ 5. Aufl. str. 841—847 in pa Z. f. O. u. O. na več mestih.

¹³⁾ Dr. L. pl. Baurberger: Über Eiermessungen (Z. f. O. u. O. XV, str. 145 do 148).

¹⁴⁾ Na malostevilno skrajnost, ki se jim nikoli ni mogel izogniti, bom izrecno opozoril.

poleg slovenskih tudi nekatera tuja, posebno slovanska. Iz obširnega slovstva stalno navajam z dodatkom strani in event. zvezka le taka dela, ki se bavijo s kranjsko avifauno ali pa z ono sosednih dežel in pa dela splošnega ornitološkega pomena, in ki so ta-le:

1.) Scopoli: Annus I. historico-naturalis („Slovstvo“, šte. 13 — okrajšano Scopoli); 2.) Freyerjevo delo („Slovstvo“, šte. 22 — okrajšano Freyer); 3.) Erjavčeve domače in tuje živali v podobah („Slovstvo“, šte. 1 — okrajšano Erjavce); 4.) Ant. Fritsch: Naturgeschichte der Vögel Europas („Slovstvo“, šte. 27 — okrajšano Fritsch); 5.) Ornis Carinthiae („Slovstvo“, šte. 33); 6.) Schulzovo knjigo „Verzeichnis der bisher in Krain beobachteten Vögel“ („Slovstvo“, šte. 34 — okrajšano Schulz); 7.) Reiser, Materialien zu einer Ornis balcanica („Slovstvo“, šte. 41 — okrajšano Orn. balc.); 8.) V. zvezek Naumannovega dela („Slovstvo“, šte. 42 — okrajšano Naumann); 9.) dr. Stjepan Gjurašin „Ptice“ („Slovstvo“, šte. 10 — okrajšano Gjurašin); 10.) Brehms Tierleben, 3. Aufl. („Slovstvo“, šte. 44 — okrajšano Brehm); 11.) Hartertovo delo, Die Vögel der paläarktischen Fauna („Slovstvo“, šte. 47 — okrajšano Hartert); 12.) Reichenowo večkrat omenjeno knjigo („Slovstvo“, šte. 49 — okrajšano Reichenow); 13.) Reyjevo oologično delo („Slovstvo“, šte. 54 — okrajšano Rey); 14.) Dr. C. R. Henicke: Die Fänge itd. („Slovstvo“, šte. 55 — okrajšano Dr. Henicke); 15.) Schäff, Jagdtierkunde („Slovstvo“, šte. 58 — okrajšano Schäff) in 16.) Ornis Romaniae „Die Vogelwelt Rumäniens“ („Slovstvo“, šte. 61 — okrajšano Orn. Romaniae).

Za časopise naj veljajo te-le kratice: Journal für Ornithologie („Slovstvo“, šte. 77) = J. f. O.; Ornithologische Monatschrift¹⁵⁾ („Slovstvo“, šte. 74) = O. M. Sch.; Ornithologisches Centralblatt („Slovstvo“, šte. 75) = O. C.; Mittheilungen des Ornithologischen Vereines in Wien („Slovstvo“, šte. 76) = M. O. V. W., Deutsche Jäger-Zeitung („Slovstvo“, šte. 78) = D. J. Z.; Zeitschrift für die gesamte Ornithologie („Slovstvo“, šte. 79) = Z. f. O.; Ornis („Slovstvo“, šte. 80) = O.; Zeitschrift für Oologie und Ornithologie („Slovstvo“, šte. 81) = Z. f. O. u. O.; Ornithologisches Jahrbuch („Slovstvo“, šte. 82) = O. J.; Ornithologische Monatsberichte („Slovstvo“, šte. 83) = O. M. B.

Stalno navajam v tem odstavku tudi samostojne daljše spise, drugo v opombah pod besedilom.

Značilna znamenja, ki razločujejo vrsto, so prav kratko razložena. Mere telesnih delov so navedene v milimetrih.

Popis samec, samice, mladičev, poletnega in pozimskega perja, kjer je kaka razlika.

Geografično razširjenje; pri selilcih odhod in prihod.

Popisu jaje in gnezd sem posvetil posebno pozornost; posnel bom razen znanih oologičnih del posebno vsebino navedene monografije, ki sta jih priobčila P. Wendlandt in dr. A. Szielasko („Slovstvo“ šte. 71).

Lastnosti in navade.

Hrana; z njo v neposredni zvezi je korist in škoda poedinih ujed.

¹⁵⁾ ne „Monatschrift“ kakor je napačno tiskano, kar s tem popravim.

Lov in pa vedenje pred uharico, posneto po „Hüttenvogel“ („Slovstvo“ šte. 60) in „Die Hüttenjagd“ („Slovstvo“ šte. 50).

S tem sem kratko očrtal povod tega spisa, podal samo temeljne pojme ornitologije in orisal načrt razreditve snovi v posebnih dveh delih o sovah in kraguljih. Izpustil sem vse podrobnosti, posebno v anatomsinem oziru; zato tudi nisem navedel znamenitega Fürbringerjevega dela: „Untersuchungen zur Morphologie und Systematik der Vögel“ in tudi ne Gadowovih spisov. Enako nisem omenil O. pl. Riesenthalovega dela „Die Raubvögel Deutschlands und des angrenzenden Mitteleuropas“. Cassel 1876, ker mi ni bilo pri roki in mi tudi vsebina ni znana; ker je pa pl. Riesenthal večinoma pregledal navedeni V. zvezek Naumannovega dela, je težko misliti, da bi bil kaj važnega izpustil pri predelovanju izvirnika, in je torej moja opustitev saj deloma upravičena. Navedel tudi nisem Erjavčevega, oziroma Pokornijeve po Erjavcu predelane knjige, ne Macherjevega in tudi ne Poljančevega prirodopisa, ker so to učne knjige, ki so pa v vsaki zadevi prav zanimive.

Predno pa končam in preidem k opisovanju posameznih vrst, štejem si v svojo dolžnost, izreči najtoplejšo zahvalo vsem onim neštevilnim prijateljem, ki so mi šli vedno na roko z raznimi podatki in ki so tako posredno pripomogli k temu spisu; njih imena so imenovana na dotičnih mestih. Posebno iskreno se pa zahvalim gosp. Ferdinandu Schulzu, ki mi je vrhu vseh podatkov drage volje prepustil svoje zapisnike o nagačenih pticah od l. 1887. dalje. Pozabiti pa ne smem ravnateljja tukajšnje licejske knjižnice g. L. Pintarja, ki me je opozoril na marsikaj gledé slovstva kranjske avifaune in mi šel prav posebno na roko pri izposojevanju najrazličnejših knjig, in pa gg. profesorjev dr. P. Grošlja, dr. G. V. Sajovica in dr. J. Šlebingerja, ki so mi pomagali pri korekturah.

Tovariši lovci, ki Vam je v prvi vrsti namenjena ta knjiga, pomagajte z vztrajnim opazovanjem zamašiti še zevajote vrzeli v biologiji naših ujed, da dobimo tako natančno sliko njihovega življenja!

Posebni del.

Uvod.

Ujede so skupina velikih in srednjevelikih, redkokedaj malih ptic, ki se hranijo z živalskimi snovmi. Zato so njih štiroprstne noge krepke, kratke, ali le srednjedolge, skoraj do podkolena s perjem pokrite; imajo močno zakrivljene in ostre kremplje, da morejo zagrabiti in obdržati svoj plen. Prsti so dolgi; prvi prst je obrnjen nazaj, ostali trije pa naprej. Spodaj so prsti brapavo bradavičasti. Z najkrepkejšim krempljem

je oborožen prvi, nazaj obrnjeni prst; močna sta tudi kremplja notranjega (drugega) in srednjega (tretjega) prsta; krempelj četrtega (zunanjega) prsta je najšibkejši. Kljun je močan in kljukasto zakrivljen, da lahko raztrga ugrabljeni plen. Na začetku gornje čeljusti je mehka in gola koža, ki ji pravimo voščénica, in ki ima na korenu nozdrvi.

Perje je pri posameznih rodovih prav različno. Letalnih peres roke je vedno 10, letalnih peres podlahtnice je 12 do 27, krmilnih peres pa 12. Krovno perje je večidel veliko in široko. Največ ujed se skube v jeseni, kar se pa vrši prav počasi, tako da dobimo celo leto ptice, ki se golijo. Večinoma letajo lahko, zelo visoko in mnoge prav hitro. Samice so navadno večje kakor samci in nimajo tako lepega perja.

Vse ujede kepijo neprebavne snovi (kosti, dlako, perje itd.), ki so jih z mesom vred požrle, v izbljuvke (Gewölle) ter jih izmetavajo. Zelo redko blato je belo kot apno; brizgajo ga daleč od sebe. Ujede potrebujejo navadno zelo mnogo hrane, sicer pa tudi lahko stradajo po tri do štiri tedne.

Svojo hrano, v prvi vrsti vretenčarje, lové žive ali pa poberó mrtve. V prostosti ujede večinoma nikoli ne pijejo; če se užete izjemoma pripravijo kdaj k pitju radi slabe hrane, se obnašajo pri tem prav neokretno.

Ujede so samotarke, ki ne marajo za družbo. Žive v enoženstvu in gnezdiijo skoraj vedno na nepristopnih pečinah ali na visokih drevesih. Jaje zneso kvečemu 10. Mladiči se izležejo s puhom pokriti in odprtih oči, torej razmeroma močno razviti. Dolgo časa ostanejo v gnezdu, kamor jim donášata starca hrano. Od drugih goličev, ki jih starši pitajo, se razločujejo v tem, da si sami razdrobé prinešeni plen. Ujede so v marsičem zelo podobne štokljam in žerjavom; narede namreč iz dračja in vejic svoja velika, priprosta gnezda in hranijo mladiče na sličen način.

Pri ujetih, skupaj zaprtih ujedah opazujemo semtertje kanibalizem¹⁶⁾; Ta roparski nagon se kar naenkrat pokaže in je posledica nerednega in neprimernega krmljenja¹⁷⁾. Čeprav so ujede zelo divje, se vendar nekatere ukroté, tako da jih rabimo za lov. Pomen ujed v naravi in njihova vrednost za gospodarstvo človeka je glede posameznih skupin, pa tudi pri posameznih vrstah tako zelo različen, da ni mogoče navesti kaj splošnega.

Vse roparske ptice so v prejšnjem času opisovali in jih družili v skupnem razredu ujed (raptatores). V zadnjem desetletju so jih pa ločili na podlagi novejših raziskavanj v dva popolnoma samostojna razreda in sicer v sove (striges) in kragulje (accipitres). Skupni naziv ujede

¹⁶⁾ Kanibali so prebivalci Karaibskih otokov in so grozoviti ljudožerci; kanibalizem pri živalih je divja grozovitost, ki vzplameni in se spremeni v krvoločnost tako, da živali pomoré in požró svoje vrstnice, starši celo svoje otroke in sestre svoje brate.

¹⁷⁾ Sunkel Werner: Kannibalisums bei Vögeln (Die Umschau 1914, str. 367—369). — Waßmann Georg: Kanibalismus bei Eulen (D. J. Z. 64. zv., str. 541.)

pričujoče razprave združuje obadva razreda le v biologičnem smislu z ozirom na roparsko preživljanje obojestranskih pripadnikov.

Razreditev ujed.

1. Oči naprej obrnjene. Zunanji (četrti) prst vedno pregibnik: sove (*striges*).
2. Oči na straneh, četrti prst obrnjen naprej . . . kragulji (*accipitres*).
 - a) Glava s perjem pokrita. Krempelj nazaj obrnjenega prsta daljši kakor krempelj srednjega prsta: sokoli (*falconidae*).
 - b) Glava gola ali s puhom pokrita. Krempelj nazaj obrnjenega prsta ni daljši kakor krempelj srednjega prsta: jastrebi (*vulturidae*).

Sove. — Striges.

Vse sove imajo okroglo glavo, kratek, toda zelo gibčen vrat in čokato telo. Perje je naščepirjeno. Kratki kljun je od korena zakrivljen. S pernatim vencem obdane oči so velike in obrnjene naprej. Noge so pri večini vrst do krempljev pokrite s tršastim perjem, četrti (zunanji) prst je vedno pregibnik. So večidel ponočne ptice.

Navadno prištevajo sove k ujedam v prejšnjem, to je sistematičnem smislu tega naziva; to naziranje je pa popolnoma zastarelo. Najnovejši sistematiki združujejo sove v poseben razločno omejen rod in obenem razred. Na podlagi novodobnega raziskavanja so znanstveniki ugotovili, da so sove bližnje sorodnice podhujk (*caprimulgidae*) in zlatovrank (*coraciidae*), ki so jim tudi oologično in nidologično veliko bolj podobne kakor pa kraguljem. Vendar imajo s poslednjimi poleg roparskega preživljanja tudi mnogo skupnosti: tako podobno razvito okostje, ostre kremplje, silna moč nožnih mišic, delovanje nog, kljukasto zakrivljeni kljun, voščenica, ki v nji leže nozdrvi, mesnati in nes krajšani jezik itd. Na podhujke pa spominjajo zlasti velike oči, tihi let vsled mehkega perja itd., torej lastnosti, ki so posledica ponočnega življenja. Novejši pisatelji, med njimi Hartert (II. zv. str. 957), opisujejo vse sove v rodu *strigidae* in v razredu *striges* tako, da se pri sovah, kakor rečeno, rod in razred krijeta. Naumann deli sove v 3 skupine, *strigidae*, *syniinae* in *buboninae*. Pričujoči spis se ravna že radi enostavnosti po Hartertu.

Pri sovah je kljun kratek. Vsled precej razširjene nosne votline je notranji prostor gornjega kljuna ¹⁵⁾ zmerno velik; omenjena votlina

¹⁵⁾ Herm. Grate: Über die Functionen des Vogelschnabels (Versuch). (O. M. B. 1902, str. 59—63). — Dr. Erich Hesse: Über den inneren knöchernen Bau des Vogelschnabels (Vorläufige Mitteilungen). Hierzu Taf. VI—XI. (J. f. O. 1907, str. 185—248). — Karl Berger: Vom Vogelschnabel. Naturhistorisch-ethnologische Skizze. (O. M. Sch. 1914, str. 308—512).

znaša namreč $\frac{1}{2}$ do $\frac{3}{5}$ kljunove dolžine. Votli prostor ob okolišu zadnje stene je ostro predeljen in nima nikakih gobastih snovi; te se združujejo pri večjih vrstah v srednji ravnini notranjega prostora v navpično mrežnato ploščo, ki deli notranji prostor v dve stranski polovici. Rožena koža je močno razvita in presega kljunov konec za 3 do 7 mm. Gornji kljun je takoj od začetka močno navzdol zakrivljen s kljukasto podaljšanim koncem brez zoba, ki je značilen za kragulje. Čeljusti sta zelo pregibljivi. Šterleče ščetinasto perje pokriva skoraj celo voščeno in začetek obeh čeljusti. Okrogle nosnice so na sprednjem robu voščenice. Voščeno je nad nosnicami napeta ali pa ima nad vsako nosnico nabrekel kolobar. Glava je velika, z gostim in naščepirjenim perjem pokrita. Zdi se, kakor da bi se držala neposredno života tako, da kratki vrat komaj opazimo. Tudi naprej obrnjene oči so zelo velike, večinoma poluoblaste in imajo veliko punčico, ki se pred močnimi žarki lahko zoži. Zrklo je pa le malo gibljivo. Žmurka ali mežikalnica je velika in napol prozorna. Trditev, da sove podnevi ne vidijo, je ravnotako napačna, kakor je abotno mnenje, da vidijo dobro tudi v največji temi. Ker oko ni posebno gibčno, je tem gibčnejši vrat, tako da lahko zasučejo sove glavo popolnoma naokrog. Oko obdaja skupina trdih, dlaki podobno vsaksebi razraslih peresec; okoli in okoli notranjega kroga je še venec več zaporednih vrst malih, prav čvrstih, s konci navzven zavitih peres.

Sove imajo zelo oster vid in sluh; kako so razvita druga čutila še ni natančno dognano. Uho je veliko; uhlji so širji kakor pri drugih pticah; obdaja jih posebne vrste tanko perje kakor koprena. Pogosto je desna ušesna odprtina znatno večja od leve in cela lobanja je nesomerna (asimetrična). Uho se lahko samovoljno odpira in zapira z zaklopnicami, obdanimi od stremenastih peres. Ušesna odprtina je pri nekaterih vrstah tako velika, da se vidi oko, če privzdignemo pokrovec. Pernati čopki, ki jih imajo nekatere sove nad ušesi, niso v nikaki zvezi s slušalom.

Perje je rahlo, izredno mehko, zelo elastično in puhasto; posamezna peresa so velika. Perje praskeče, če se ga nekoliko krepkeje dotaknemo. Barva perja je razen pri pegasti sovi medla, rjavkasto-siva z večjimi ali manjšimi temnimi pegami, kar se mora razumevati kot sekundarno prilagoditev ponočnemu življenju. Večina zgornjih in spodnjih perutnih peres¹⁹⁾ je slabo razvita; krovno perje je primerno daljše kakor pri kraguljih. Oblika peruti je precej široka in iztegnjena. Letalna peresa podlahtnice in roke imajo zelo široke notranje kosmače (Innenfahne). Kosmače letalnih peres so na zunanjem robu zobčaste ali resičaste, tako da se frfotanje skoraj ne sliši. V kadunjasti peruti je 2., 3., ali 4. krilo najdaljše; 1. krilo ima na zunanjem robu trda, vsaksebi stoječa, špičasta peresca. Tulci letalnih peres so zakrivljeni. Tudi

¹⁹⁾ Hermann Reichling: Die Flügelfederkennzeichen der nordwestdeutschen Vögel. (Hierzu Tafel 3—9.) (J. F. O. 1915, str. 229—267; nadaljevanje na str. 305—340; konec tega znamenitega dela še sledi.)

repna peresa imajo navzdol zakrivljene tulce, tako da visi rep navpično, kadar sedi sova čisto pokoneu.

Sove nimajo golše, zato pa tem večji želodec; tudi imajo dolge in široke slepiče. Vranica je podolgasta; jetra so predeljena v dve enaki krili. Hrbtenica ima 11 vratnih, 8 hrbtnih in 8 repnih vretenec. Hrbtna vretenca niso zrastle, kosti nimajo mnogo zraka; zračne dupline v črepinji (Hirnschale) so pa večje kakor pri drugih ujedah. Okostje sov se sploh odlikuje po veliki glavi, malem telesu in po dolgih okončinah.

Kratki in tršati kraki so večinoma do precej kratkih prstov pernati. Kremplji so dolgi, tenki, okrogli, ne posebno zakrivljeni in izredno ostri. Goli deli nog so luskinasti, zadnji prstni člen, ki iz njega rase krempelj, pa ščitast.

Večinoma love sove v mraku ali ob mesečini; nekatere vrste pa tudi podnevi, posebno ob meglenem vremenu, nikdar pa ne v popolnoma temnih nočeh. Če nalove več kakor morejo zavžiti, spravijo plen na varen kraj za čas pomanjkanja. Sove ob severnem tečaju se morajo prilagoditi dolgim poletnim dnevom in ravnotako dolgim nočem pozimi, če se ne umaknejo raje proti jugu. Ako se pa prikaže pri nas kaka sova podnevi, ali če jo slučajno iztakne kaka ptica, jo obletava in preganja vsa ptičja okolica. Zato se sove skrivajo podnevi previdno po skalovju, žlamborih, v kaki rogovili, po podstrešjih, sploh po temnih prostorih, ali se pa pritisnejo med gostim vejevjem k deblu košatega drevesa.

Sove se rade drže kraja, kjer so se izlegle, če jih ne prisili pomanjkanje hrane in drugi neugodni življenjski oziri, da zapuste svoje bivališče. Pravih selilk, kakor trdijo nekateri ornitologi, po mojem mnenju ni. Sicer se prikažejo nekatere vrste včasih ponekod v večjem številu posebno v mišjih letih; tamkaj ostanejo tako dolgo, dokler imajo dovolj hrane. Toda teh izrednih prikazni ne smemo zamenjati z redno vsakoletno selitvijo.

Sove so najzgodnejše gnezdilke. Ko še pokriva snežna odeja zemljo in kaže toplomer še pod ničlo, se vzbuja pri sovah plodni nagon. Gnezdo zgrade površno, ako se ne polaste zapuščenih gnezd veveric, vran, srak itd. Najraje gnezdijo v duplih, podzemeljskih votlinah ali pa v zidovju. Včasih pa izbrskajo ali izkopljejo jamico na golih tleh brez vse podlage samo toliko, da leže jajca v kotanji in da se ne raztrkljajo iz gnezda. Enako malo izbirčna je sova v gnezdivu (Nistmaterial): nekoliko dračja, malo slame, črvojedine, zdrobljenega apna ali kamena je podlaga jajcem. Število jajc je navadno 2—10 in je več ali manj odvisno od boljše ali slabše hrane. Manjše vrste valijo 20—24, srednje velike po 26—28, velike sove pa po 28—30 dni. Kolikor mi je znano iz lastne izkušnje se sove ne kupajo rade; natančno pa to še ni doguano. Navadno gnezdijo samo enkrat na leto, nekatere pa v pozni jeseni drugič, ko so noči zopet daljše, da morejo preskrbeti svojim mladim dovolj živeža. Ta druga gnezditvev je posledica obilne hrane in

srečno prestane golitve²⁰.) Jajca so čisto bele barve, skoraj okrogle oblike, izpihana pa bledorumeno ali rudečkastorumeno prozorna. Lupina je finega zrna in zrnčasta. Jajca nekaterih sov se težko razločujejo od jajc drugih vrst; značilna je dolžina, posebno pa širina. Če se pa jajca tudi po dimenzijah ne morejo določiti, potem nam preostane le še sestava jajčne lupine kot določilni pripomoček²¹). Sove izvale gole, slepe in sploh ostudne mladiče, ki jih izpeljejo šele čez več tednov. Mlade sove se rade udomačijo, odrasle ujete pa ostanejo vse svoje življenje divje in tegotne; večje vrste so celo človeku nevarne. V jetništvu se sove malokdaj plodé.

Živež so jim sesalci (večinoma miši), redko ptiči in plazilci; izmed brezvretenčarjev ljubijo posebno žuželke. Mrhovine se lotijo le v veliki sili. Sove so torej naše najkoristnejše ptice; zato jih tudi štiti, izvzemši veliko uharico, zakon za varstvo ptic z dne 20. julija 1910, (dež. zak. štev. 27.) Duševno zaostajajo sove za kragulji. Njihova nenavadna zunanost, velike oči in mačji obraz, potem njih smešno in čudno obnašanje, posebno če zapazijo kako neznano stvar, tihi let, njihovo večinoma ponočno življenje in zoprni glas je vzrok, da se človek s sovami ne more prav sprijazniti; za vražljivca pa pomeni sova, če jo vidi ali sliši, celó nesrečo v najbližnji prihodnosti.

Ornitologom so marsikateri podrobnosti ravno iz življenja te skupine še neznane. Dozdaj poznamo kakih 400 sovjih vrst, ki žive po vsej zemlji in pod vsakim podnebjem; pri nas jih živi le trinajst.

Velika uharica, bubo bubo (L.).

Navadna imena. Slovensko: bubuj, gvir (Zois), sovjak, velika lesna sova (Zois), vir, vjer; hrvatsko: bukoč, buveljka, gaj, jej, jejina, mačija glava, sojkova, sojkula, sovuljaga, buljina, sovura, sovurina, velika ušara; češko: výr; poljsko: pohocz własciwy; rusko: filin, puhač; nemško: Adlereule, Auh, Schuhu, Uhu; italijansko: gufo grosso, gufo reale; francosko: grand duc d' Europe; angleško: Eagle Owl.

Scopoli, str. 18. — *Freyer*, str. 10. — *Erjavec*: III. del, 224—225; *Erjavec*, Naše škodljive živali, str. 84—86. — *Lovec* 1913, 183—184. — *Fritsch*, str. 56—57. — *Ornis Carinthiae* str. 46—47. — *Schulz*, str. 4. — *Orn. balc.* II. zv., str. 104—105; III, 320—321; IV, 91—92. — *Naumann*, V, 62—67. — *Gjurašin*: dio II, 131—135. — *Brehm*, 5. zv., str. 187—191. — *Hartert*, str. 960—962. — *Reichenow*, str. 78. — *Rey*, str. 69—70. — *Die hohe Jagd*, 2. Aufl., str. 728—732. — *Hennicke*, str. 19. — *Schäff*, str. 381—383. — *Ornis Romaniae* str. 420—424. — *A. Szielasko*: Die Bedeutung der Eischalenstruktur der Vögel für die Systematik (J. f. O. 1913, str. 277) — *Wendlandt*: Über die Brutverhältnisse und Eiermasse der in der westlich paläarktischen Region lebenden Eulensorten (J. f. O., 1913, 440—442.).

²⁰) Bau A.: Späte Bruten (Z. f. O. u. O. XXIII, str. 105—108.)

²¹) Dr. pl. Boxberger. Über die Kennzeichen der Eier der europäischen Eulenarten (Z. f. O. u. O., XXIII, str. 60—63).

Po vrhu temno rjastorumena s črnimi plamenastimi pegami in progami, grlo belkasto, pernata čopa skoraj popolnoma črna, puncica rdečkasto rumena, peruti čez 350 mm dolge, prsti pernati.

Velika uharica je največja in najmočnejša sova. Po njeni veličastni zunanosti jo precej lahko spoznaš, če si jo le kdaj videl ter je ne moreš zamenjati z nobeno njeno vrstnico. Velika, debela glava, ki čepi navidezno na trupu tako, da ni videti vratu, in pa kratki rep, naredi postavo čokato in stisnjeno. Veliko perje je zelo rahlo in naščepirjeno; zato se zdi ta sova tako velika kakor planinski orel ali gos; v resnici je pa njeno telo veliko manjše kakor katerekoli teh dveh ptic. Barva perja je prava mešanica, ponekod rumenorjava ali temno rjastorumena, drugod zopet temnorjava ali črna. Zato je natančen opis zelo težaven.

Splošno je gornje perje temno rjastorumeno s črnimi risbami in manj ali bolj živo melirano. Vrhu glave so peresa črna s kratkimi rjastorumenimi prečnimi risbami; čelo je svetlejše, bolj rjaste barve. Pernata čopa sta od začetka in na notranjih kosmačah bolj ali manj široko rjasta. Vrat je zadaj (Hinterhals) rjastorumen s širokimi črnimi progami (prižami) po sredi in ima večkrat še enake prečne štrkotine (querkritzeln). Hrbet je rjast s črnimi progami po sredi (Mittelstreifen) in s prečnimi pasovi. Trtica ima samo medlo črne risbe, gornja repna peresa so zopet bolj črna. Letalna peresa so rjastorumena, od zožitve notranje kosmače dalje skoraj ali pa popolnoma črna, drugi del peres z nerednimi črnimi prečnimi risbami. Krmilna peresa so rjasta s prečnimi pasovi; ti pasovi so proti sredi repa veliko širji, na obeh zunanjih peresih proti začetku skoraj popolnoma izginejo, proti koncu se pa razširijo; srednji dve repni peresci sta črnorjavi z rjastimi nepravilnimi prečnimi progami. Debelo ščetinasto perje v obrazu je belkasto sivo, rjavorumenkasto in na koncih črno. Venec, ki ga večkrat obdaja črna črta, je blede rjast z ozkimi, medlo črnimi prečnimi potezami. Spredaj na glavi je nad vsakim očesom čop 82 mm dolgega, črnega, ob straneh rumenorjavo lisastega in črtanega perja, ki stoji pokonci, se krivi malo nazaj, tako da sta čopa podobna ušesom ali rogovom. Na podbradku so črne črte in prečne štrkotine; grlo je sredi puhasto in velikokrat belo. Vratne strani, golša in srednje prsi imajo široke, temnočrne podolžne maroge; na spodnji strani so precej ožje podolžne maroge, ki na trebuhu, na lakotnicah in hlačah večinoma popolnoma izginejo. Vrhutega so na teh delih spodnje strani črne prečne črte; razen teh črnih črt ni na spodnjem repnem perju na trebuhu, lakotnicah in na hlačah nobene druge barve. Peruti so spodaj počez neredno črno pisane; perje na ramah ima redne ali ozke temnorjave poprečne pase. Splošno je gornja stran rjastorumena s črnimi lisami, spodnja pa rjastorumena ali rumenosiva tudi s črnimi lisami. Sicer se pa barva močno izpreminja; glavna barva je včasih bolj rdečerjava, včasih bolj rumenkasta, jeseni bolj živa, ki pa poleti zelo obledi.

Peruti so na koncu zaokrožene; zunanji rob prvih štirih prednjih perutnic zagosto zobčast in sicer sta prvi dve perutnici razločeneje za-

gasti kakor naslednji dve. Vse so prevlečene z rjavkasto črnimi in rjasto rumenimi, temnorjavo poškropljenimi, enako širokimi prečnimi pasi. Najdaljše je tretje perutno pero; drugo in četrto sta skoraj enako dolgi, enako prvo in šesto. Drugo, tretjo in četrto perutno pero je na zunanjem robu zoženo. Perutnih peres je 29.

Krepki, lepo v polukrogu zakrivljeni kljun je črn; od korena v ravni črti do tje, kjer se zakrivi navzdol, je 47 mm dolg, od korena do konca v loku pa meri 60 mm. Lepe, zelo velike, žive oči imajo temno-črno punčico in žareče rumeno ali pomarančasto dožico; ta barva je velikokrat podobna barvi ognja²²⁾.

Noge so močne in čvrste, posebno kremplji so zelo veliki. (Prim. tab. 1). Krak in pa gornje strani prstov so pokrite z dolgim temno rjastorumenim perjem, ki ima ozke temnorjave valovite črte. Le zadnji členi prstov so včasih goli (nepokriti). Prsti so na goli spodnji strani raskavi vsled majhnih bradavičastih vzboklin in rjavosivi Primeroma veliki kremplji so zelo zakrivljeni, špičasti in temnorjavi. Krak meri 70—80 mm. Mere posameznih prstov so te-le: Zunanji prst brez kremplja 47—50 mm, krempelj v loku (merjen s trakom) 30—32 mm, krempelj v tetivi 25—27 mm; srednji prst brez kremplja 58—69 mm, krempelj v loku (merjen s trakom) 35—38 mm, krempelj v tetivi 23—31 mm; notranji prst brez kremplja 52—54 mm, krempelj v loku (merjen s trakom) 36—40 mm, krempelj v tetivi 25—26 mm; zadnji prst brez kremplja 24—26 mm, krempelj v loku (merjen s trakom) 34—39 mm, krempelj v tetivi 25—27 mm.

Naslikana noga je neke posebno velike sove ($\frac{3}{4}$ kg težke), ustreljene dne 3. aprila 1893 na Finlandskem, ko je ugrabila veliko inačko.

Velika uharica je dolga 370—590 mm, čez peruti meri 1600 do 1650 mm; tudi se dobé sove, ki presežejo mere za več kakor 24 mm. Rep meri 240—270 mm. Velika uharica, ustreljena dne 1. februarja 1907 pri Bistri, je merila čez peruti le 1550 mm, dolga pa je bila 620 mm, rep je meril 260 mm, krak 70 mm, srednji prst s krempljem 65 mm, krempelj 31 mm, kljun 38 mm, od ustnega kota merjen 55 mm. Samci so, kakor pri vseh sovah in skobcih, za spoznanje manjši in vitkejši. Glavo imajo v primeri z drugim telesom debelejšo kakor samice. Ušesna čopa sta pri sameu okoli 90 mm dolga, dožica temnejša, glavna barva perja je manj rjastorumena, zelo z belo pomešana; tudi lise so večje in bolj črne.

Mladiči imajo temnejše barve in gostejše pege kakor odrasle ptice; mlade samice se razločujejo od mladih samcev na enak način kakor odrasle ptice.

Ornitologi naštevajo približno 15 geografičnih premen velike uharice; sistematiki pa nekaterim popolnoma odrekajo pravico samostojnih vrst.

²²⁾ Odtod tudi naziv *bubo ignavus* prejšnjega stoletja.

Znani sta deloma albinistični veliki uharici²³⁾.

Veliko uharico najdemo po vsem palearktiškem ozemlju. Evropa, severna Afrika, severna in srednja Azija je njena domovina. V Evropi biva od Škandinavije in severne Rusije do Pirenej in Italije, jugovzhodne Evrope in Grčije; pogrešamo jo kot gnezdilko samo na Britanskih otokih in v Holandiji; v Britaniji zato, ker je to otočje že od ledene dobe sem ločeno od kontinenta²⁴⁾, na Holandskem pa ni večjih gozdov, ki bi jej dajali varno zavetje. Razen imenovanega ozemlja pa prebivajo njene najbližnje sorodnice n. pr. po Uralu in jugovzhodni Rusiji: *bubo bubo ruthenus* But. & Zhitkow in *bubo bubo sibiricus* (Schl. & Sus.). V Afriki je njena domovina na severovzhodu in v Alžiru²⁵⁾.

Kakor večje roparice izmed sesalcev, tako gineva velika uharica vedno bolj in bolj, ker jo preganja človek in ker ji vedno bolj primanjkuje ugodnih bivališč. Iz pokrajin, kjer je bila še pred 100 leti stalna, je dandanes že popolnoma izginila. Naumann pravi, da je bila l. 1822. v Nemčiji, čeprav nikjer posebno številna, vendar še precej pogosta. Dandanes pa živi in gnezdi samo na Badenskem, Bavarskem, Alzaško-Lotarinškem, Virtemberškem, v Braniborski pokrajini²⁶⁾, vzhodni in zahodni Prusiji, na Saksonskem, na Vestfalskem, Nasavskem; v Litvi, v Kurlandiji in Voliniji gnezdi v nepretrganih obsežnih gozdovih pogosteje kakor v Mazuriji²⁷⁾. Pogostejša je na Avstro-Ogrskem posebno v Alpah²⁸⁾ in Karpatih.

Na Češkem je bila velika uharica še okoli 1870 navadna prikazen²⁹⁾, dandanes je ponekod popolnoma izginila, drugod je zelo redka in v nekaterih krajih, kjer so jo bili zatrli, jo pa skušajo zopet zarediti³⁰⁾. Na Moravskem je velika uharica precej redka, pa vendar

²³⁾ *Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien*. XV. 1865, str. 929, in O. J. 1898, str. 199.

²⁴⁾ Dr. Erich Hesse: „*Abstammungslehre und Darwinismus*“, str. 48.

²⁵⁾ Loche pravi, da biva po gozdnatem gorovju Alžira: „*Les montagnes boisées de l'Algérie*“ J. f. O. 1888, str. 141.

²⁶⁾ F. Tschler: *Die Vögel der Provinz Ostpreussen* Berlin, W. Junk, 1915 str. 179–181.

²⁷⁾ v. Hippel: *Aufzeichnungen über das Vorkommen einiger zum Teil seltenen Vögel der Provinz Ostpreussen*. O. J. (1893), str. 154.

²⁸⁾ Med 800–1000 m nad morjem je menda že redka (O. M. Sch. 1909, str. 460 do 461).

²⁹⁾ *Fritsch*, str. 56.

³⁰⁾ Kurt Löw: *Der Uhu in Böhmen, nebst einigen Notizen über die Verbreitung dieser Eule in einigen andern Ländern Saaz, 1906.* — Kurt Löw's Erfreuliches und unerfreuliches über den Uhu in Böhmen. O. J. 1909, str. 152 do 164. — Kurt Löw: *Der Uhu, ein Naturdenkmal Böhmens*. Forst- und Jagdzeitung vom 1. Oktober 1909.

redno vsako leto gnezdi v deželi³¹⁾. V Galiciji je prav pogosta, pa le v onih delih dežele, ki leže v Karpatih³²⁾. Na Nižjeavstrijskem je redka gnezdilka, ki je pa bila nekdanj precéj pogosta; gnezdi v skalovju ob Donavi, kakor tudi po severnih obronkih Vzhodnih alp³³⁾. Na Ogrskem in Sedmograškem ni posebno redka, ker gnezdi po visokih gorah v skalovju in v starih razvalinah. V alpskih deželah ima v nepristopnih skalnatih gorah zaželjena zavetja, kjer stalno biva in nemoteno gnezdi. Kljub temu je menda na Predarlskem precej redka prikazen³⁴⁾. Pogostejša je na Tirolskem³⁵⁾. Tudi na Solnograškem se dobi povsod po goratih delih dežele³⁶⁾. Na Koroškem velika uharica ni tako številna kakor bi bilo po ugodnih, večinoma gorskih pokrajinah pričakovati, ker jo lovci preveč zasledujejo in je pripravnih gnezdišč vedno manj³⁷⁾. Štajersko moramo za našo razpravo deliti v gorenjo gorato stran in v spodnji deloma bolj ravni del. V gornji Štajerski je velika uharica kakor drugod v alpskih deželah pod enakimi pogoji razmeroma precej pogosta, dasiravno tudi tu lovci nanjo vztrajno preže. Za spodnje Štajersko mi niso znana zanesljiva poročila, ker Seidensacher je v svojih spisih³⁸⁾ ne omenja. Iz zadnje dobe pa imamo glede Pohorja zanesljiva poročila vestnega opazovalca, rajnega šolskega svetnika J a n e z a K o p r i v n i k a, ki pravi, da je velika uharica tam redka, da so jo lovci že skoro iztrebili³⁹⁾.

³¹⁾ V. Čapek: Bemerkenswertes aus Mähren 1892. O. J. 1893, str. 234. — Bruno Feuereisen: Beitrag zur Avifauna der Umgebung Brünns. O. J. 1897, str. 184—195. — F. Schade: Ornithologische Notizen aus Mähren mit besonderer Berücksichtigung der nächsten Umgebung Brünns. O. J. 1901, str. 181—200.

³²⁾ Dr. J. P. Pražák: Materialien zu einer Ornithologie Ost-Galiziens. J. f. O. 1897, str. 225—348, 443—444.

³³⁾ Robert Eder: Die Vögel Niederösterreichs. 1908. Mödling bei Wien. str. 15.

³⁴⁾ O. J. 1898, str. 61.

³⁵⁾ Dr. Ant. Fritsch: Ornithologische Notizen aus der Umgebung von Riva und Arco (Süd-Tirol), O. J. 1909, str. 144.; — Dr. med. C. Parrot: Versuch einer Ornithologie des Grödner Thals (Südtirol). O. M. Sch. 1897, str. 48. — Otto von Wettstein: Die Ornithologie des Gschnitztales bei Steinach am Brenner, Tirol. O. J. 1912, str. 191.

³⁶⁾ Joseph Graf Platz: Ornithologische Beobachtungen aus Salzburg und aus dem Salzburgerischen. O. J. 1911, str. 169.

³⁷⁾ Ornithologie Carinthiae, str. 46—47.

³⁸⁾ E. Seidensacher: Mitteilungen über das Brüten mehrerer Vögel der Steiermark. (Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, XII. 1862, str. 787—794.) in, Beobachtungen in der Vogelwelt, gemacht in der Umgegend von Cilli in Steiermark im Jahre 1863. (Verhandlungen der zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien, XIV. 1867, str. 85—92.)

³⁹⁾ Planinski vestnik, (1914). XX str. 20.

Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte.

Von Alphons PAULIN.

I.

1. *Dryopteris cristata* ¹⁾ (L.) Gray.

(Syn. *Aspidium cristatum* Sw.; *Nephrodium cristatum* Michx.).

In meiner die Farne Krains behandelnden Arbeit ²⁾ habe ich p. 23 anmerkungsweise erwähnt, daß *Dryopteris cristata* Krain fehle, sich jedoch nach Marchesetti ³⁾ im benachbarten Küstenlande als große Seltenheit in einer tiefen Doline zwischen Sesana und Lipica finde.

Im Jahre 1912 konnte ich das Vorkommen dieser im norddeutschen Flachlande ziemlich verbreiteten, in den Alpenländern im allgemeinen nicht häufigen Art nun auch in Krain, und zwar am Laibacher Moor konstatieren, woselbst sie in typischer Ausbildung in prächtigen bis über 1 m langen Wedeln und verhältnismäßig häufig auch mit an der Spitze zwei- und mehrspaltigen Blättern [m. *bifurcata* - *multifurcata* (Milde)] vorkommt. Vereinzelt finden sich auch monströse Formen, deren Blätter durch ihre z. T. verkürzten, unregelmäßig eingeschnittenen Abschnitte auffallen [m. *erosa* (Milde)].

Der eine Standort ist der Erlenbruch am Fuße des Hügels Grmez, der einen durch die Kultur noch nicht veränderten Charakter hat und im wesentlichen aus der Schwarz-Erle, *Alnus rotundifolia*, besteht ⁴⁾.

¹⁾ Für Krain neue Typen sind durch fetten Druck hervorgehoben.

²⁾ Paulin A., Die Farne Krains, Jahresber. d. k. k. I. Staatsgymn. Laibach, 1906

³⁾ Marchesetti C., *Flora di Trieste e de' suoi dintorni*, p. 678.

⁴⁾ Die im Erlenbruche bei Grmez sowie am Laibacher Morast überhaupt vorkommende Erlenart wird von Deschmann in „Beiträge zur Naturgeschichte des Laibacher Morastes“ (2. Jahresh. d. Ver. d. Krain. Land.-Mus. 1858, p. 77) nach Dr. Pokornys Bestimmung (cf. Nachrichten über den Laibacher Morast, Verh. Z. B. G. Wien, 1858, p. 354) als *Alnus pubescens* Tausch (= *Alnus incana* = *rotundifolia*) bezeichnet. Was den Erlenbruch bei Grmez anlangt, ist diese Angabe eine irrige, denn daselbst kommt nur *A. rotundifolia* vor. Wohl aber finden sich in einem kleinen Erlenbestande beim Orte Häpplmanča, etwa 1 km von Grmez entfernt, neben *A. rotundifolia* und *A. incana* f. *typica* Beck und f. *glauca* Ail. die beiden Hybriden der Kombination *Alnus incana* × *rotundifolia*, nämlich *A. pubescens* Tausch (in „Flora“, 1834, p. 529) und *A. ambigua* Beck (in Verh. Z. B. G. Wien, 1868, p. 767), letztere in einer unterseits nur an den Nerven behaarten Form, *A. glabriuscula*.

Der Erle beigesellt sind *Picea excelsa*, *Salix aurita*, *S. cinerea*, *Betula pubescens*, *Quercus robur*, *Q. sessiliflora*, *Ribes nigrum*, *Prunus padus*, *Sorbus aucuparia*, *Rubus plicatus*, *Rhamnus cathartica*, *R. frangula*, *Solanum dulcamara*, *Viburnum opulus*, die zu einem mehr minder dichten Gebüsch zusammen schließen, in dessen Bereich *Dryopteris cristata* gemeinsam mit *Dryopteris spinulosa*, *D. filix mas*, *D. thelypteris*, *Athyrium filix femina* und *Polypodium vulgare* vorkommt. Sonst finden sich im Bruche und an seinen Rändern *Equisetum palustre*, *Molinia altissima*, *Agrostis canina*, *A. vulgaris*, *Deschampsia caespitosa*, *Scirpus silvaticus*, *Carex paradoxa*, *C. panicea*, *C. pseudocyperus*, *C. vesicaria*, *Calla palustris*, *Juncus conglomeratus*, *J. effusus*, *J. articulatus*, *Veratrum album*; *Urtica dioica*, *Polygonum hydropiper*, *P. mite*, *P. minus*, *Rumex acetosella*, *Stellaria aquatica*, *Caltha palustris*, *Ranunculus flammula*, *R. repens*, *Potentilla erecta*, *Filipendula ulmaria*, *Hypericum acutum*, *Peplis portula*, *Lythrum salicaria*, *Chamaenerion angustifolium*, *Epilobium palustre*, *Hydrocotyle vulgaris*, *Angelica sivestris*, *Peucedanum palustre*, *Lysimachia vulgaris*, *L. punctata*, *L. nummularia*, *Myosotis scorpioides*, *Teucrium scordium*, *Brunella vulgaris*, *Galeopsis speciosa*, *G. pubescens*, *Stachys palustris*, *Thymus ovatus*, *Mentha aquatica*, *Lycopus europaeus*, *Linaria vulgaris*, *Euphrasia stricta*, *Odontites serotina*, *Plantago lanceolata*, *Galium mollugo*, *Valeriana officinalis*, *V. dioica*, *Eupatorium cannabinum*, *Gnaphalium uliginosum*, *Bidens cernuus*, *B. tripartitus*, *Cirsium palustre*, *Crepis paludosa*. Bemerkenswert sind insbesondere noch *Stellaria bulbosa*, die sich am Grunde moderner Baumstümpfe findet, und *Viola uliginosa*⁵⁾, die hier auch mit weißen Corollen (f. *albiflora*) auftritt.

In wenigen kümmerlichen Individuen greift *Dryopteris cristata* auch in die dem Erlenbruche benachbarte Sumpfwiese über, die nebst kleinen Beständen von *Salix rosmarinifolia* unter anderen folgende Arten aufweist: *Sphagnum cymbifolium*, *Sph. papillosum*, *Sph. medium*, *Sph. fimbriatum*, *Sph. acutifolium*, *Sph. subsecundum*, *Sph. platyphyllum*, *Sph. cuspidatum*, *Sph. recurvum*; *Dicranum Bonjeani*, *Bryum bimum*, *B. inclinatum*, *Aulacomnium palustre*, *Philonotis fontana*, *Polytrichum*

⁵⁾ Unsere *Viola uliginosa* hat stumpfe Kelchblätter (cf. Paulin A., Beitr. z. Kenntnis der Vegetationsverh. Krains I. 71), wie solche nach v. Borbás (*Violar.* in Koch Syn. 3. Aufl. I. 194) von Besser (Fl. Galic. 169) und Ledebour (Fl. Ross. I. 248) sowie auch von Host (Fl. Austr. I. 281) an seiner *V. nitens* (= *V. uliginosa* Bess.) beschrieben werden. Von Ascherson (Fl. d. Prov. Brandenbg. I. 68) dagegen werden die Sepalen als spitzlich und von Willkomm (Führer, 2. Aufl. 797) als spitz bezeichnet. v. Borbás war daher geneigt, die Form mit spitzen Sepalen als besondere (nördliche) Rasse, *V. oxysepala* Borb. l. c., abzutrennen. Nach Kupfers Beobachtungen (cf. Ö. B. Z. 1903, p. 330) hätte jedoch die Scheidung in eine Unterart mit spitzen und in eine solche mit stumpfen Sepalen keine Berechtigung. Auch Becker, dem ich mein krainisches Violenmaterial mit Standortsangaben für seine Bearbeitung der „*Violae Europaeae*“ zur Verfügung gestellt habe, scheint auf diesen Unterschied in der Ausbildung der Sepalen kein Gewicht zu legen.

strictum, *Amblystegium hygrophilum* *Drepanocladus aduncus*, *D. exan-latus*, *D. vernicosus*, *D. Kneiffii*, *Calliergon cordifolium*, *C. stramineum*, *Acrocladium cuspidatum*, *Campylium helodes*; *Equisetum palustre*; *Agrostis canina*, *Molinia coerulea*, *Poa palustris*, *Carex Davalliana*, *C. vulpina*, *C. stellulata*, *C. canescens*, *C. stricta*, *C. distans*, *C. flava*, *C. Oederi*, *Eriophorum latifolium*, *Allium angulosum*, *Leucojum aestivum*, *Orchis latifolia*, *O. incarnata*, *O. laxiflora*; *Lychnis flos cuculi*, *Stellaria uliginosa*, *Thalictrum flavum*, *Cardamine pratensis*, *Potentilla erecta*, *P. palustris*, *Filipendula ulmaria*, *F. hexapetala*, *Sanguisorba officinalis*, *Lotus corniculatus*, *Lythrum salicaria*, *Vaccinium oxycoccos*, *Gentiana pneumonanthe*, *Myosotis scorpioides*, *Pedicularis palustris*, *Galium boreale*, *G. palustre*, *G. uliginosum*, *Valeriana dioica*, *Succisa inflexa*, *Centaurea carniolica*, *Cirsium oleraceum*, *C. palustre*. Interessant in dieser Sumpfwiese ist auch eine Varietät des Moor-Veilchens; *Viola uliginosa* Bess. f. *latise-pala* Becker in litt., die im Gegensatze zur gewöhnlichen Form, die bei uns schon Ende März zur Blüte gelangt, ihre mit größeren Kelchblättern ausgestatteten Blüten erst im Juli entfaltet und dann mit den ausgebildeten Sommerblättern ein fremdes Aussehen bietet.

Während *Dryopteris cristata* im Erlenbruche bei Grmez nur sparsam auftritt, findet sich selbe reichlich in dem südlich der Morasthügel Grmez und Babna Gorica gegen Brunndorf zu gelegenen Terrainabschnitte, der noch vor etwa 60 Jahren als echtes Sphagnummoor (Moos- oder Heidemoor) Hochmoorcharakter trug, gegenwärtig aber, durch Haupt- und Seitenkanäle und Parzellengräben im Laufe der Jahre allmählig entwässert, teils Acker- und Wiesenland, teils als noch nicht der Kultur zugeführtes Heideland mit Praevalenz von *Calluna vulgaris* den Typus von Calluna-Heiden repräsentiert. Untergeordnet finden sich auch Komplexe, die man nach den einzelnen in größeren Beständen auftretenden Grasarten, wie *Molinia arundinacea*, *Sieglingia decumbens*, *Calamagrostis epigeios*, *Nardus stricta* sowie *Festuca capillata* und *Festuca rubra* nach Graebner⁵⁾ als Molinia-, Sieglingia-, Calamagrostis-, Nardus- und Festuca-Heiden ansprechen kann.

Dryopteris cristata gedeiht hier sehr üppig gemeinsam mit *D. spinulosa* f. *typica* und f. *elevata*, *D. filix mas* und *Athyrium filix femina* unter dem Schutz der aus *Salix aurita*, *Salix cinerea*, *Populus tremula*, *Alnus rotundifolia*, *Betula pubescens*, *Rhamnus frangula* und aus einzelnen krüppelhaften Individuen von *Pinus silvestris* bestehenden, oft durch massenhaftes Auftreten von *Rubus plicatus* u. *R. caesius* fast undurchdringlichen Gebüsch, die stellenweise die Calluna-Heiden besetzt halten.

Infolge der sonstigen im Schatten der genannten Gebüsch und auf freien ebenen Stellen und auf Bulten vorkommenden Arten sowie

⁵⁾ Graebner P. „Die Heide Norddeutschland.“ in Engler und Prude, Die Vegetation der Erde. V.

der in feuchten kleinen Mulden und Senkungen als Reste des ehemaligen Sphagnummoores vegetierenden Typen weist die Vegetationsdecke dieser Heiden eine ziemliche Mannigfaltigkeit auf, die noch durch das Hinzutreten von Unkräutern benachbarter Äcker und einzelner Repräsentanten der auf den Wirtschaftswegen angesiedelten Ruderalflora erhöht wird. Ohne Absicht einer erschöpfenden Aufzählung seien folgende Arten genannt: *Cladonia pyxidata*, *C. coccifera*, *C. rangiferina*; *Cephalozia bicuspidata*, *Ceratodon purpureus*, *Funaria hygrometrica*, *Polytrichum gracile*, *Leptobryum pyriforme*; *Pteridium aquilinum*; *Equisetum arvense*; *Digitaria sanguinalis*, *Setaria viridis*, *Anthoxantum odoratum*, *Agrostis vulgaris*, *A. alba*, *Calamagrostis epigeios*, *Holcus lanatus*, *Deschampsia caespitosa*, *Sieglingia decumbens*, *Molinia arundinacea*, *Briza media*, *Dactylis glomerata*, *Festuca capillata*, *Nardus stricta*, *Pycreus flavescens*, *Cyperus fuscus*, *Trichophorum alpinum*, *Eriophorum vaginatum*, *E. latifolium*, *Rhynhospora alba*, *Carex paradoxa*, *C. chinata*, *C. canescens*, *C. stricta*, *C. panicea*, *C. flava*, *C. Oederi*; *Rumex acetosella*, *Polygonum persicaria*, *P. lapathifolium*, *Melandryum album*, *Stellaria aquatica*, *Cerastium brachypetalum*, *C. semidecandrum*, *C. caespitosum*, *Arenaria serpyllifolia*, *Spergula arvensis*, *Ranunculus bulbosus*, *Barbarea stricta*, *Roripa silvestris*, *Capsella bursa pastoris*, *Draba verna*, *Arabis Gerardi*, *A. hirsuta*, *A. arenosa*, *Erysimum cheiranthoides*, *Drosera rotundifolia*, *D. longifolia*, *D. intermedia*, *Sedum boloniense*, *Saxifraga tridactylites*, *Rubus caesius*, *Fragaria vesca*, *Potentilla erecta*, *P. norvegica*, *Geum urbanum*, *Sanguisorba minor*, *Genista tinctoria*, *Trifolium repens*, *T. campestre*, *T. dubium*, *Lotus corniculatus*, *Vicia cracca*, *Geranium pusillum*, *G. molle*, *Polygala vulgaris*, *Euphorbia cyparissias*, *Hypericum perforatum*, *Epilobium hirsutum*, *Oenothera biennis*, *Andromeda polifolia*, *Calluna vulgaris*, *Vaccinium oxycoccus*, *Lysimachia vulgaris*, *Verbena officinalis*, *Brunella vulgaris*, *Galeopsis tetrachit*, *G. pubescens*, *Salvia pratensis*, *Lycopus europaeus*, *Mentha longifolia*, *M. arvensis*, *Solanum dulcamara*, *Verbascum nigrum*, *V. thapsus*, *Linaria vulgaris*, *Scrophularia nodosa*, *Veronica chamaedrys*, *V. serpyllifolia*, *Euphrasia Rostkoviana*, *E. Kernerii*, *E. stricta*, *Odontites serotina*, *Alectorolophus crista galli*, *Plantago major*, *P. lanceolata*, *Galium mollugo*, *G. verum*, *Valeriana officinalis*, *Dipsacus silvestris*, *Knautia arvensis*, *Scabiosa agrestis*, *Campanula patula*, *Eupatorium cannabinum*, *Solidago virga aurea*, *Erigeron annuus*, *E. canadensis*, *Antennaria dioica*, *Pulicaria dysenterica*, *Bidens tripartitus*, *Achillea millefolium*, *Chrysanthemum leucanthemum*, *Ch. vulgare*, *Artemisia vulgaris*, *Senecio viscosus*, *Carduus acanthoides*, *Cirsium lanceolatum*, *C. palustre*, *Centaurea jacea*, *C. carniolica*, *Hypochoeris radicata*, *Leontodon autumnalis*, *L. danubialis*, *L. hispidus*, *Picris hieracioides*, *Taraxacum paludosum*, *Crepis virens*, *Hieracium*⁷⁾ *pilosella* ssp. *transalpinum*, ssp. *subvirescens* et ssp. *subcaulescens*, *H. auricula* ssp. *auricula* et ssp. *melaneilema*, *H. silvestre*, *H.*

⁷⁾ Die Revision der Hieracien verdanke ich Herrn K. H. Zahn.

laevigatum, *H. umbellatum* ssp. *umbellatum* a) *genuinum*, *H. umbellatum* ssp. *umbellatum* var. nov. ***carniolicum*** Paulin et Zahn (foliis elongatis late lanceolatis irregulariter breviterque subserrato-dentatis; transitus *umbellatum* — *brevifolioides*.)

Dryopteris cristata kommt aber auch, jedoch spärlicher und in mehr kümmerlichen Exemplaren, an den Rändern und Seitenwänden der Abzugsgräben vor. Die Vegetation dieser Torfgräben, deren Glieder teils frei im Moorwasser schwimmen oder in dem vom Wasser bedeckten Boden festgewurzelt sind, teils die von Feuchtigkeit durchtränkten Wände und Ränder bewohnen, weist außer vielen bisher leider nicht näher untersuchten Algen (Schizophyceen Diatomaceen, Desmidiaceen, Conferven) unter anderen folgende Arten auf:

Chara fragilis Ch. *contraria*, *Nitella flexilis*, *N. gracilis*; *Riccia fluitans*, *Marchantia polymorpha*, *Trematodon ambiguus*, *Ceratodon purpureus*, *Dicranella cerviculata*, *Campylopus flexuosus*, *Leptobryum pyriforme*, *Bryum bimum*, *Meesea longiseta*, *Polytrichum gracile*, *Drepanocladus fluitans*, *D. scorpioides*, *Calliergon stramineum*; *Dryopteris spinulosa* f. *typica* et f. *elevata*, *D. filix mas*, *Athyrium filix femina*; *Equisetum palustre*; *Typha latifolia*, *Sparganium erectum*, *Potamogeton pusillus*, *P. pectinatus*, *Zanichellia palustris*, *Alisma plantago*, *Sagittaria sagittifolia*, *Hydrocharis morsus ranae*, *Leersia oryzoides* (f. *patens* et f. *inclusa*), *Typhoides arundinacea*, *Glyceria aquatica*, *G. fluitans*, *Phragmites communis*, *Helopharis palustris*, *Scirpus lacustris*, *Carex paniculata*, *C. vulpina*, *C. elata*, *C. gracilis*, *C. pseudocyperus*, *C. rostrata*, *C. vesicaria*, *C. acutiformis*, *C. riparia*, *Acorus calamus*, *Lemna trisulca*, *L. minor*, *Spirodela polyrrhiza*, *Juncus effusus*, *J. conglomeratus*, *J. articulatus*, *J. compressus*, *Iris pseudacorus*; *Rumex hydrolapathum*, *Polygonum hydropiper*, *P. mite*, *P. amphibium*, *Stellaria aquatica*, *St. uliginosa*, *Nuphar luteum*, *Castalia alba*, *Ceratophyllum demersum*, *C. submersum*, *Caltha palustris*, *Ranunculus circinatus*, *Thalictrum flavum*, *Cardamine pratensis*, *Potentilla erecta*, *P. palustris*, *Filipendula ulmaria*, *Hypericum acutum*, *Viola uliginosa*, *V. montana* (*V. Schultzii* et *V. Ruppilii* der krainischen Floristen, *V. Hladnikii* Reichenb.), *V. elatior*, *Lythrum salicaria*, *Ludwigia palustris*, *Epilobium palustre*, *E. parviflorum*, *E. roseum*, *E. adnatum*, *Myriophyllum verticillatum*, *M. spicatum*, *Hippuris vulgaris*, *Sium erectum*, *S. latifolium*, *Angelica silvestris*, *Peucedanum palustre*, *Hottonia palustris*, *Myosotis scorpioides*, *Scutellaria galericulata*, *Stachys palustris*, *Lycopus europaeus*, *Solanum dulcamara*, *Mentha aquatica*, *Scrophularia alata*, *Gratiola officinalis*, *Veronica scutellata*, *V. beccabunga*, *V. longifolia*, *Odontites serotina*, *Utricularia intermedia*, *U. vulgaris*, *U. minor*, *U. Bremii*, *Galium uliginosum*, *G. palustre*, *Succisa inflata*, *Eupatorium cannabinum*, *Inula britannica*, *Pulicaria dysenterica*, *Eubus ceruus*, *Chrysanthemum vulgare*, *Cirsium palustre*, *C. oleraceum* ¹⁾.

¹⁾ Von *Dryopteris* wurden L. u. p. 81 als Bewohner der Torfgräben und 4000 Röhler noch andere Arten, wie *Menziesium simplex*, *Lemna gibba*, *Rumex*

Von den im Terrainabschnitte zwischen Grmez und Babna Gorica gegen Brunndorf zu gelegenen Standorten habe ich *Dryopteris cristata* in Kerner-Wettstein „Flora exsiccata Austro-Hungarica“ sub Nr. 3999 zur Ausgabe gebracht.

Da man diesen Morastkomplex auf Gewinnung von Torf ausbeutet und behufs Verwendung als Ackerland auch abbrennt, wird bei dem Umstande, als bei uns auf Schaffung von Reservationen nicht zu hoffen ist, wohl auch *Dryopteris cristata* in nicht allzu ferner Zeit nur mehr der Geschichte unserer Flora angehören.

2. *Dryopteris uliginosa* (Newm.).

Dryopteris cristata (L) Gray × *Dryopteris spinulosa* (Müll.) O. Ktze.

(Syn. *Lastrea uliginosa* Newman; *Aspidium Bootti* Tuckermann).

Diese aus Krain bisher nicht bekannte hybride Form konnte ich an den oberwähnten, zwischen Babna Gorica und Brunndorf gelegenen Standorten von *Dryopteris cristata* und *D. spinulosa* nachweisen. Wiewohl an diesen Lokalitäten die beiden Stammeltern in großer Menge durcheinander wachsen und daselbst wegen der günstigen Feuchtigkeitsverhältnisse in Hinblick auf die nur im Wasser mögliche Bewegung der Spermatozoiden zur Eizelle des Archegoniums die denkbar günstigste Bedingung für die Kreuzbefruchtung zwischen den Sexualorganen der beiderlei Prothallien vorhanden ist, scheint der Bastard sehr selten vorzukommen. Unter Hunderten von Pflanzen beider Stammeltern konnten bisher nur vier Stöcke des Bastardes aufgefunden werden, die in den botanischen Garten zu Laibach verpflanzt wurden.

Die Wedel dieser Stöcke sind im Zuschnitt der Blattfläche teils der Normalform von *Dryopteris spinulosa*, teils deren Varietät var. *elevata* (A. Braun) genähert. Sehr selten scheint eine mißbildete Form mit von einander entfernten schmal-lanzettlichen bis linealen oberen Fiedern und z. T. verkürzten, unregelmäßig grob gesägten Fiederchen, *aquaticus*, *R. maximus*, *Pulicaria vulgaris*, *Senecio paludosus*, *Cirsium rivulare* u. a., angeführt, die ich bisher nicht beobachtet habe. Die Angabe einzelner Arten dürfte vielleicht auf irriger Bestimmung beruhen, andere mögen dermalen nur noch ganz lokal vorkommen oder infolge wiederholter Reinigung der Abzugsgräben und Austrocknens derselben überhaupt eingegangen sein. So ist z. B. Deschmanns *Utricularia*-Graben am Wirtschaftswege von Kožuh nach Babna Gorica, in dem seinerzeit *Utricularia intermedia*, *U. vulgaris*, *U. minor*, und *U. Bremii* üppig gediehen, dermalen nahezu völlig ausgetrocknet und daselbst natürlich auch keine *Utricularia* mehr zu finden. Ebenso sind die drei in der Nähe des ehemaligen großen Seefensters zwischen Laverca und Babna Gorica noch vor 50 Jahren vorhanden gewesen kleineren Seefenster, die der vorzüglichste Standort des nun am Laibacher Moor ausgerotteten Wasserschieflings, *Cicuta virosa*, waren, längst von der Bildfläche verschwunden. Und wie *Cicuta virosa* sind nachweisbar infolge fortschreitender Entwässerung im Laufe der letzten Dezennien auch andere Arten am Laibacher Moor ausgestorben.

FIG. 1
Dryopteris
cristata.

FIG. 2.
Dryopteris
adigitata.

FIG. 3.
Dryopteris
spinulosa.

m. erosa (pinnis superioribus anguste lanceolatis vel linearibus valde remotis, pinnulis partim deminutis irregulariter grosse serratis), zu sein. An der Spitze gegabelte oder mehrspaltige Blätter, wie sie bei *Dryopteris cristata* häufig vorkommen, habe ich an unseren Pflanzen bisher nicht beobachtet.

Wie bei *D. cristata* sind auch am Bastarde die sterilen und die Sori tragenden Blätter im Zuschnitt, in der Stellung der Fiedern und in der Zähnelung der Fiederchen etwas verschieden. Die Primärsegmente der sterilen Blätter sind auch am Bastarde in der Blattfläche normal ausgebreitet, jene der Sori tragenden Wedel dagegen sind durch Drehung ihrer Stiele mehr weniger schief, aber nicht rechtwinklig gegen die Blattfläche gestellt, wie letzteres bei *D. cristata* in der Regel der Fall ist.

Bei etwas genauerem Besehen sind — von Jugendzuständen abgesehen — die Bastarde von den beiden Stammeltern nicht schwer auseinander zu halten, wenn man nur die Anheftungsweise der ersten (basalen) Sekundärsegmente an den unteren Primärsegmenten beachtet. Auf der beigegebenen Tafel sind die drei untersten rechtsseitigen Primärsegmente ausgewachsener fertiler Wedel von *D. cristata* (Fig. 1), *D. uliginosa* (Fig. 2) und von *D. spinulosa* (Fig. 3) nach der Natur reproduziert. An *D. cristata* (Fig. 1) ist am untersten Primärsegment das erste (basale) Sekundärsegmentpaar an seiner Basis mehr oder weniger stark (in seiner vorderen Hälfte parallel, in der hinteren schräg zur primären Mittelrippe) zusammengezogen, aber niemals gestielt, die folgenden Sekundärsegmente sitzen mit breiter Basis und fließen gegen die Spitze des Primärsegmentes immermehr in einander; an dem folgenden Primärsegmente sitzen schon die ersten (basalen) Sekundärsegmentpaare mit breiter Basis und verschmelzen schon mit dem folgenden (zweiten) zu einem schmalen, die Spindel des Primärsegmentes säumenden Flügel, was an den weiteren Primärsegmenten im erhöhten Masse der Fall ist. Am Bastarde (Fig. 2) sind die beiden ersten (basalen) Sekundärsegmente des untersten Primärsegmentes an ihrer Basis stielartig verschmälert, mitunter auch sehr kurz gestielt und vom folgenden (zweiten) Sekundärsegmentpaar, wie auch dieses vom dritten Paare deutlich getrennt; an den beiden folgenden Primärsegmenten sitzen die ersten Sekundärsegmente mit breiterem Grunde, ohne jedoch mit dem nächstfolgenden zusammen zu fließen, wie dies bei *D. cristata* der Fall ist. An *D. spinulosa* (Fig. 3) endlich sind die ersten und z. T. auch die zweiten Sekundärsegmentpaare an allen drei Primärsegmenten deutlich gestielt; die folgenden sitzen zwar mit immer breiterer Basis, verschmelzen jedoch erst gegen die Spitze der Primärsegmente. Auch der Grad der Teilung der Sekundärsegmente und die Ausbildung der stachelspitzigen Zähnen hält, wie aus der Abbildung ersichtlich ist, die Mitte zwischen den beiden Stammeltern. Was die Beschaffenheit der Sporangien und Sporen anlangt, fand ich an den von mir untersuchten Blättern die Sporen und

z. T. auch die Sporangien abortiert, wie dies auch Boswell (cf. Englisch Botany XII. 74) und Luerssen (cf. Farnpfl. 427) an dem von ihnen geprüften Material konstatiert haben.

3. *Dryopteris remota* (Al. Braun).

Dryopteris filix mas, (L.) Schott × *Dryopteris spinulosa* (Müll.) O. Ktze.

(Syn *Aspidium remotum* A. Braun).

Diesen ebenfalls sehr seltenen Bastard habe ich vor Jahren auf Tonschiefer am Morasthügel Pleševica (unweit der S. B.-Haltestelle Brezovica) und auf Kalk bei Leskova Dolina am Fuße des Schneeberg bei Laas aufgefunden und von erster Lokalität auch in meiner „Flora exsiccata Carniolica“ sub Nr. 19 ausgegeben⁹⁾. Im August l. J. konnte ich ein weiteres Vorkommen in Krain konstatieren, und zwar am Laibacher Moor in dem sub 1. geschilderten vom Hügel Grmez gegen Brunndorf zu sich erstreckenden Terrain, woselbst ich auch den Bastard *D. cristata* × *spinulosa* nachgewiesen habe. Die da gesammelten Wedel gleichen jenen vom Pleševicahügel und stimmen im wesentlichen mit den von A. Braun bei Baden-Baden und Aachen entdeckten Originalexemplaren überein. (Fortsetzung folgt).

Slovstvo.

Prof. Dr. Matthias Murko, Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegowina im Jahre 1913. Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Phil.-hist. Kl. Bd. 176. Wien, 1915.

Slovenec nimamo nobenega živega zglada več, kako so nastajale naše pripovedne narodne pesmi, in komaj še vemo iz lastne skušnje, kako so se pele in izrodale od roda do roda. V nekaterih krajih Balkana pa narodna epika še krepko živi, dasi se ti kraji vedno bolj zožujejo: prišel bo čas, ko bo tudi tam izmrla, ko bo za vedno utihnil glas narodnega „pivača“. Kaj bi dal kulturni svet, da bi došel samo en verz ljube, kakor ga je grški rapsod v resnici govoril oziroma pel! Kar grški narodni pesmi ni dano, je dano hrvasko-srbski: s pomočjo fonograma imamo zdaj točno shranjeno za vse bodoče rodove, kako so se pele narodne pesmi v Bosni in Hercegovini. To veliko kulturno delo je izvršil vsenciljski profesor M. Murko. Dvakrat je v ta namen potoval v gori omenjene kraje: prvič o velikih počitnicah 1912, ko je preiskoval bolj severnozpadno Bosno, in l. 1913, ko je delal izsledbene študije zlasti v Hercegovini, v okraju mostarskem. Vse, kar nam to kratko „poročilo“ pripoveduje, je silno zanimivo. Tako izvemo o nekaterih bistvenih razlikah med severnozpadno Bosno in med Hercegovino.

⁹⁾ Cf. Paullin A., Beitr. zur Kenntnis des Vegetationsverhältnisses Krains, I. Heft, p. 11.

tam narodni pevec poje ob tamburi (z dvema strunama), tu ob guslih (z eno struno); tam bolj „vlečejo“, tu ide vse brže; tam narodna pesem gine, tu (zlasti ob črnogorski meji) še čvrsto živi: dobe se še pevci po poklicu, v vsaki vasi se še poje (največ v Gackem), v gostilnicah visé gusle, da jih vsak lahko zgrabi in ob njih poje, in boji so se tu vršili do zadnjih časov. Pa tudi tu so razlike: moslimi bolj stvarjajo nego kristjani, ki zajemajo raje iz svojih knjig (n. pr. katoliki iz svojega Andrije Kačića). — Kdo poje? Vsi stanovi, vendar največ poljedelci in pa pastirji v planinah, tudi žene (mohamedanke). Kar se kot deček nauči, to zna; v poznejši dobi (čez 24. leto) spomin ni več trden. Prej so se naučili le s poslušanjem, zdaj se tudi tako, da jim kdo čita iz tiskanih zbirk n. pr. (Matice Hrvatske); lažje si zapomnijo, če pesem slišijo, nego, če bi jo sami čitali. Pjevači nastopajo na raznih krajih (n. pr. v konakih, v brijačnicah, pod pendžerom [zamreženim oknom turških ženskih bivališč], v mehanah, v hanih); glede časa izvemo dejstvo, da se gusle glase skoro izključno le ponoči: v mesecu ramazanu (pri moslimih), o mlatvi, trgatvi, košnji, slavi krstnega imena, pri ženitnini (kjer nadomestuje pevec-guslar našo harmoniko!). Kako dolge so take narodne pesmi? Po 3—5 ur, časih tudi celo noč traja ena, da, pravi pevec jo „može goniti i tri dana“ (t. j. noči!). Znajo jih po 70—80, nekteri pevci-katoliki znajo tudi vsega Kačića na pamet (140 dolgih pesmi). Zanimivo je, kako se občinstvo obnaša: neutrudno poslušajo celo noč, moslimi so včasih jokali ob slavnih činih svojih rojakov, kristjani so se prekriževali ob takih dogodkih. — Najzanimivejši je oddelek o načinu pjevanja (str. 23—32): tu izvemo, kako se „pivač“ med petjem drži (glava, oči, kretnje). Narodni pevci sami pravijo, da lahko na dva načina pojó oziroma predavajo: ako je za inteligenco, onda ide brzo, ako je za seljaka, ide polagano, zato, da razumejo vsi, moški, ženske in otroci. V vsaki pesmi se vrstijo ti-le deli: najprej je nekak preludij z guslami; nato pride predpev (starogrški *προ-οίμιον*), v katerem pevec zatrjuje, da peva vse v slavo božjo, na čast od Beča cesara, visoke vlade . . . potem šele sledi pesem sama, katero pa tudi časih prekine z apostrofiranjem navzočih oseb, ali s tem, da pol poje, pol v prozi nadaljuje (po zgledu A. Kačića); kadar za hip spomin odpové, maši z brezpomembnimi verzi („poštapalice“); spev zaključi zopet nadpev (nadpjevak), sličen predpevu. Videli smo že, da taka pesem traja po več ur, da, noči; kako je mogoče toliko verzov imeti v spominu? Prof. Murko je zasledil važno dejstvo, ki nam nekoliko razlaga to uganko: vsak „pivač“ pravzaprav vedno improvizira; ko je M. zaradi fonografiranja potreboval po tri- ali štirikratno pevanje kratkih začetkov, je vsako imelo drugače. Gledé kretenj se mi zdi važno opazovanje avtorjevo v Čapljini, da je ondotni guslar pri enem verzu (desetercu) baš petkrat potegnil z lokom čez struno; na koncu verza gre po sapo; zloge tudi požirajo. Čudno pa ni, da se pevec telesno in duševno utruji pri petju (str. 28) in se ves poti. Presenetljivo učinkuje konec tega oddelka, ki pa je le logična posledica vsega pripovedovanja, namreč to, da v Hercegovini samo domačini razumejo pevca, tuje pa težko ali pa sploh ne.

Kaj pa opeva sedanja narodna epika? Vsebina mora biti vedno bojovita, polna krvi; zato epika živi tam, kjer so se do zadnjega nahajali hajduki in četaši. Zopet pa čujemo presenetljivo dejstvo: o starih junakih, o Milošu, Kraljeviću Marku i. dr. se malo poje; ljudje hočejo slišati najnovejše dogodke. Takó se opeva n. pr. že rusko-japonska vojna.

Velevažno je vprašanje: kako pa nastane narodna epična pesem? Prof. Murko je odkril nekaj novega: kar zdaj živi narodne epike, je vsa prešla iz knjige med ljudstvo, ali z drugimi besedami: najprej jo je zložil učen pesnik,

potem so se je naučili — na razne načine, s čitanjem ali še rajši s poslušanjem, ker narodni pevci so večidel analfabeti — guslači. Katoliki n. pr. so zajemali iz svojega fra Andr. Kačića, pravoslavni Črnogorci pojó iz zbirke P. P. Njeguša, ali tudi že sedanjega Nikite I. pesmi. Lahko se trdi, da je večino narodne epike pravoslavnim in katolikom ustvarilo svečenstvo. Guslači se zavedajo, da imajo pesem od učenih ljudi in zato pravijo: ta ali oni jo je ispjevao, iskitio, izmislio, sastavio, stvorio, iskna dio; nekaj pa vsak guslač tudi iz svojega naknadi; to mora biti. Ali še dandanes nastajajo narodne epične pesmi? Še Prof. M. piše, da pozna osebno nekaj avtorjev. To so ali junaki sami, ki so ovekovečili svoje čine, ali njih barjaktari, četovodje, harambaše; časih je več avtorjev sodelovalo in eden je končno uredil; časih izknadi pesem tretja oseba, človek, ki je le slišal o junaškem dogodku; avtorji so tudi pastirji, ki tekmujejo med seboj pri stvarjanju verzov, zametujoč ali odobrujoč jih; časih so avtorke moslimske žene in dekleta. Neverjetno se sliši, da tudi denar igra vlogo: l. 1876 sta dva „študiranca“ zahtevala od nekega v boju proslulega junaka denar, ako hoče, da bo omenjen v pesmi.

Ob koncu razprave preiskuje prof. M. vzroke, zakaj gine v Bosni (in Hercegovini) narodna epika, od severa proti jugu. Vzrokov je več in različnih: po okupaciji se je gospodarsko razmerje med kmeti in begi temeljito spremenilo (beg ne prihaja več v vasi po davek); zdaj ni časa pevati, ker treba „raditi“; ker ni več junakov in junaških činov, ker ni več vojne („rata“), ni kaj opevati; pri pravoslavnih inteligenca deluje proti običaju „slave“, ki je trajala po tri dni; mladina guslačem ne verjame več; a novejšje dogodke ljudje zdaj čitajo v časopisih — čemu bi torej guslač pel? Če pa že kdo hoče imeti narodno pesem, jo lahko čita tiskano v izdajah Matice Hrvatske. Veliko konkurencio delajo tudi tamburaši, gramofoni . . . Umesten je torej poziv prof. Murka, naj bi se tudi v Srbiji, novi in stari, ter v Črnigori določilo sedanje stanje narodne epike.

Od vele poučnega poročila se ločimo s prijetno zavestjo, da so edini Jugoslovani tisti, ki omikanemu svetu kažejo, kakšna je bila starogrška epika pred tisočletji.

Dr. J. D.

- 1.) *Regen, J., Über die Anlockung des Weibchens von Gryllus campestris durch telephonisch übertragene Stridulationslaute des Männchens.* Pflüger's Archiv, zv. 155, 1913. 10 str.
- 2.) —, *Haben die Antennen für die alternierende Stridulation von Thamnotrigen apterus Fab. ♂ eine Bedeutung?* ibid. 8 str.
- 3.) —, *Untersuchungen über die Stridulation von Gryllus campestris L. ♂ unter Anwendung der photographischen Registriermethode.* Zoolog. Anzeiger, zv. XLII, 1913. str. 143/44.
- 4.) —, *Untersuchungen über die Stridulation und das Gehör von Thamnotrigen apterus Fab. ♂.* (Mit 5 Textfiguren). Sitzungsberichte d. kais. Akad. d. Wiss. Wien, Math.-naturw. Kl.; zv. CXXIII, odd. I, 1914. 40 str.

Naš rojak dr. Ivan Regen, profesor na e. k. Zofijini gimnaziji na Dunaju, ki se havi že več let z morfološko in fiziološko cvrčalnega ustroja in slušnih čutil ravnokrilcev, nam je podal zopet štiri razprave, ki dokaj poglobljajo naše poznavanje teh zanimivih bioloških problemov.

V prvo omenjanem sestavku (1) poroča pisatelj o jako elegantno izvedenih poskusih privabljanja naravnih samice s telefonom, prenašajočim cvrčanje odika

ljenega samca. Da privabljajo murčki s svojim cvrčanjem samice je pač že davno poznano biološko dejstvo, toda dosedaj nam je manjkalo še vsakoršnih eksperimentalnih izkustev o teh pojavih. Glede podrobnosti smo se morali dosedaj omejiti le na različne domneve.

Pisatelj je izvršil svoj poizkus na sledeči način. V ograjenem prostoru je namestil v enem kotu kletko s pojočim samcem, zastrto s papirjem; v drug kot je postavil telefonsko slušalo, a obema nasproti je položil gajbico s samico. Slušalo je bilo v zvezi s telefonom v oddaljeni sobi, kjer je bilo več pojočih samcev. V početku je bila telefonska zveza prekinjena, tako da je bilo čuti le cvrčanje samca na poizkusnem prostoru. Ko je pisatelj izpustil samico iz kletke, ji je predložil v svrhu pomiritve nekoliko črvov. Samica je najprvo pohrustala predloženo hrano, nato je pa postala takoj pozorna na samčevo petje. Obrnila se je proti njegovi gajbici, se ji približala ter jo obkrožala. Smisel tega uvodnega poizkusa je bil pokazati, jeli samica ta dan dovzetna za samčevo vabljenje. Samice namreč niso vedno enako razpoložene za ljubavno klicanje. Nato je izpustil pisatelj na samca malo mrežo, ki ga je pritislila na peroti tako, da je utihnil. Sedaj je zvezal slušalo s telefonom. Takoj je bilo čuti iz slušala cvrčanje samcev v sosedni sobi. Samica je postala kmalu pozorna na te glasove, obrnila se je k telefonskem slušalu stezajoč proti njemu svoje tipalke, se mu približala ter obstala 1 cm pred njim. Ko je prekinil avtor telefon, se je samica kmalu odstranila; komaj je pa ponovno zvezal telefon, se je samica takoj obrnila in krenila zopet proti slušalu. Ko je ponovil pisatelj drugi dan poizkus, je samica telefonsko slušalo celo obkrožala, kot da išče domnevanega samca. Iz teh poizkusov sledi, da doznavaajo samice v istini samčevo cvrčanje, ki jih privablja k sebi in da uravnavajo pri tem svojo pot po smeri, iz katere prihajajo glasovi; nadalje nam kaže poizkus, da samica samca ne najde niti s pomočjo očesa niti s pomočjo vonja, nego izključno le z doznavanjem cvrčalnih zvokov.

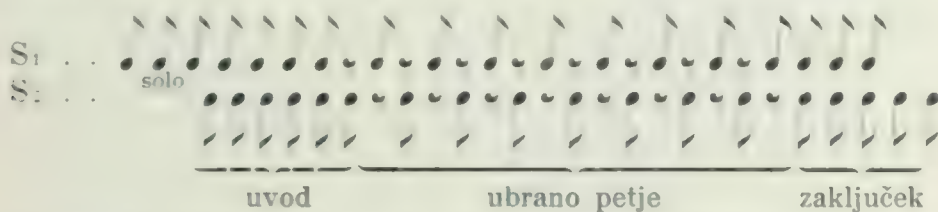
Glede tehnike je pripomniti, da se je izkazal za te svrhe kot najpripravnější kroglasti mikrofoni v zvezi z jako občutljivim škatljčnim telefonom (Dosentelephon). Omenili smo že, da samice niso vedno enako dovzetne za vabljenje samca. Najdovzetnejše so neoplojene samice. Pisatelj je vzgojil v svrhu dobave deviških samic 50 ličink, oddeljenih vsako zase. Od murčkov, ki so se iz njih razvili, je izbral one samice, ki so posebno živahno reagirale na cvrčanje in postale nanje pozorne že na večjo razdaljo.

V najobširnejši navedenih razprav (4) obravnava pisatelj natančnejše cvrčanje samca brezkrilne kobilice (*thamnotrigon apterus*). Cvrčanje se odigrava tako, da si sledi v gotovih presledkih daljša vrsta cvrčalnih zvokov nato nastopi odmor, zatem ponovno vrsta cvrčalnih zvokov, zopet odmor itd. Kar se tiče posameznih cvrčalnih zvokov, jih je pisatelj že preje (3) podrobnejše proučil pri murčku. Posrečilo se mu je namreč registrirati te glasove fotografskim potom (natančnejših podatkov o tehniki te fotografske metode dosedaj še ni priobčil). Dognal je s to metodo da sestoji vsak cvrčalni zvok iz 4 razdobij zvočnih valovanj in sicer ima vsako razdobje dve stopnji, stopnjo jakega in stopnjo slabšega valovanja. Točke jakega valovanja si sledi v presledkih $\frac{1}{20}$ sekunde tako, da traja cel cvrčalni glas $\frac{1}{5}$ sekunde. Navadno si sledita pri murčku dva taka zvoka na sekundo. Cvrčanje je torej osnovano z jako umerjeno, skoro matematično natančno točnostjo.

Toda povrnimo se k razpravi o cvrčanju brezkrile kobilice.

Presledki med posameznimi zvoki niso vselej enaki, včasih so zelo kratki, včasih so v početku vrste kratki in postanejo proti koncu vrste daljši (*ritardando*)

zopet v drugih slučajih so pa vsi presledki enaki a precej dolgi. Če cvrčita dva samca obenem, tedaj je opaziti, da ne pojeta vsak po svoje, nego da prilagodita kmalu svoje cvrčanje drug drugemu, da cvrčita ubrano. dejstvo, ki ga je pisatelj že pred leti odkril. Najnavadnejši slučaj ubranega petja dveh samcev je ta, da počne eden (S_1) cvrčati, nakar se mu drugi (S_2) pridruži. V početku cvrčita oba križema, a kmalu umeri drugi samec svoje petje tako, da oddaja glasove baš med presledki prvega samca, kakor kažejo sledeče note.

Po ubranem cvrčanju sledi večkrat še zaključek, to je, petje postane zopet neredno in se konča s samospvom drugega samca. Nato nastopi daljši odmor, nakar se cvrčanje zopet počne. Pri poznejših dvospvih je uvod navadno krajši ali pa celo odpade, tako da se dvospjev takoj počne z ubranim cvrčanjem. Sameca se torej kmalu privadita drug na drugega. Navadno nista oba enako udeležena pri petju, nego dotični, ki je pač živahnejši, vodi dvospjev. On vedno pričinja in pri tem je opaziti, kako da zateguje pri uvočnem samospvu glasove in podaljšuje presledke, kot da vabi tovariša k spremijevanju. Kakor hitro se ta oglasi, ubereta takoj običajni napev.

Če cvrče trije ali več samcev, je opaziti slično medsebojno uravnavanje zvokov kakor pri dvospvu. Najprvo prične eden solo, nato se mu pridruži drugi; ko počneta ubrano cvrčati se oglasi tretji, najprvo še neredno, a kmalu ubere svoje petje unisono s prvim samcem, četrti ubira svoje krike unisono z drugim, peti zopet s prvim itd. Glede nadaljnjih podrobnosti in različic opozarjam na izvorno razpravo.

Samci imajo gotovo zelo tanek posluh, kajti ubrano pojo že v razdalji 19.5 m ko naše uho še komaj razloči cvrčanje. Kolikor je opazoval pisatelj dosedaj, upliva na kobilice, pri ubiranju njih zvokov, le petje svojeev. Niti na udarjanje zvonca z enakimi presledki, kakor jih opažamo pri cvrčanju, niti na piske Galtonove piščali, uglašene na enako zvočno višino kakor kobilični krik, se niso odzvali poječi samci ter ubrali svojih glasov.

V drugem delu te razprave poroča pisatelj o poizkusih, ki je z njimi nedvomno dožgal, da doznavajo kobilični samci res zračno valovanje, ki ga povzročajo cvrčalni zvoki. Neki kritik je izrazil namreč mnenje, da doznavajo tovrstni ravnokrilci cvrčanje drugih posilincev le kot tresljaje podlage, na kateri sede. Kajti jasno je, da nalahko utrajo pri cvrčanju, ki stresa celo murčkovo ali kobilično telo, tudi tla. Pisatelj je vzel dve lahki, popolnoma enaki mizici ter ju postavil 4 metre vsakega. Na vsako je del lijaka podobno otlo čveterostrančno piramido v pošratski legi in vanjo gajbico s kobiličnim samcem. Napravo je namestil lijaka tako, da sta bila njiju odprtini obrnjeni druga proti drugi. Zvočni valovi, nastajajoči v enem, so prehajali pri tej legi v drugega, se v njim zbirali in obratno. Ko je počel prvi samec cvrčati, se je oglasil i drugi in kmalu je bilo petje ubrano. Nato je obrnil avtor lijaka tako, da sta gledali njiju odprtini baš na nasprotni stran, zvočni valovi radi tega niso mogli več tako lahko dospeti iz enega lijaka v drugega. In res, samca nista cvrčala sedaj več ubrano, nego vsak zase. Kakor hitro je pa pisatelj zopet skrenil lijaka v prvotno lego, sta se samca

takoj združila v ubran dvospev. Da bi bile kobilice sprejemljive le za tresljaje podlage in ne zvočne valove v zraku, bi bil izid tega poizkusa neumljiv. Kajti podlaga in razdalja kletk je ostala ves čas enaka, le zračni zvočni valovi so dospeli do samcev z različno jakostjo. Slično je uspel poizkus, ako je pregrnil lijaka in njiju odprtini z debelo bombaževinasto odejo. Tudi tu je postalo cvrčanje neredno, ali pa je en samec celó utihnil. Pri nadaljnem poizkusu je obesil pisatelj gajbici s samcema na male zrakoplovne balončke. V početku sta bili gajbici pritrjeni z nitjo na posebni zaklopnici. Ko sta začela samca ubrano cvrčati, je odprl pisatelj zaklopnico ter izpustil balončke z gajbicama. Poizkusni živali sta plavali torej svobodno v zraku in vendar se je glasilo njihovo cvrčanje i nadalje ubrano, najjasnejši dokaz da doznajajo kobilice cvrčanje kot zvočno valovanje zraka, torej kot pravi zvok in ne kot tresenje podlage.

Poleg tega sledi iz vseh navedenih poizkusov, da je to doznavanje zvoka res pravi sluh in ne morda kak mišični ali tipni občut, ki bi ga povzročali zračni tresljaji. Kobilice vedo strogo ločiti cvrčanje od drugih, še celo za naše uho podobnih ritmičnih zvokov (poizkus z zvončkom in z Galtonovo piščalko); kobilice doznajajo cvrčanje na tako razdaljo, da ga mi še komaj moremo čuti: to so dejstva, ki jih je mogoče razložiti le s pravim posluhom ne pa s tipom. Slušno čutilo je vsekakor timpanalni organ, ki ga imajo kobilice na golenici prednje noge. Če je odrezal pisatelj prednji golenici, ali pa, ako je zamašil vzdušnice, ki dovajajo zrak temu ustroju, in je organ vsled tega polagoma zamrl, niso več mogli peti samci ubrano, nego so cvrčali le neredno vsak po svoje, oni pač niso več mogli čuti drugega.

Dasi je timpanalni organ celo v svoji finejši sestavi slično prirejen kakor Corti'jev organ našega ušesa, so vendar preje dvomili, jeli tu iskati slušnega čutila kobilic. Rudow je nasprotno trdil, da slišijo kobilice s pomočjo tipalk, kajti opazoval je, da so obračale kobilicne samice svoje tipalke v smeri, iz katere se je glasilo cvrčanje samca, tudi če jim je odrezal prednji nogi s timpanalnim organom vred; če jim je pa odrezal tipalki se baje niso več brigale za pojoče samce. V članku, navedenem na drugem mestu (2), govori pisatelj o sličnih poizkusih. Pisatelj je odrezal tipalke, pa ne samicam, nego samcem brezkrilne kobilice in poslušal, znajo li tudi okrnjeni samci ubrano cvrčati. Vporabil je tu statistično metodo, t. j. dognal je v koliko slučajih so cvrčali okrnjeni samci v zboru ubrano, kolikokrat posamično in kolikokrat neredno, vsak po svoje. Te številke je primerjal z opazovanji na normalnih nepoškodovanih samcih. Izkazalo se je, da so peli okrnjeni samci v 71·5% slučajev ubrano, v 25·6% slučajev posamično in v 2·9% neredno. Skoro popolnoma enake številne podatke je izračunal za poizkuse z nepoškodovanimi samci: 69·8%, 28·2% in 2·0%. Iz tega sledi jasno, da tipalke nimajo nobenega pomena pri ubranem cvrčanju, da torej tipalke niso nositeljice kakega slušnega čutila. Kakor sodi referent ima pač obračanje tipalk v smeri, iz katere prihaja zvok samčevega cvrčanja, ta smisel, da skušajo samice doznavati samčev vonj. Tipalke so namreč pri žuželkah nositeljice vonjal in znano je, da igra ravno pri spolnih razmerah žuželk vonj samca posebno vlogo.

Boris Zarnik.

Prirodopisni sestavki v letnih izveštjih naših srednjih šol.

Sestavil dr. Gv. Sajovic.

Razprave po srednješolskih letnih poročilih so širšemu občinstvu, pa tudi često znanstvenikom večidel malo znane, kljub temu, da imajo mnogokrat zanimivo in važno vsebino. Vzrok temu je, da so letna poročila premalo razširjena in neredkokedaj tudi neopravičeno omalovaževana.

Pri sestavljanju tega pregleda sem se oziral v svrhu popolnosti na bibliografski seznam programskih razprav K. W. v. Dalla Torre, „Die naturhistorischen Programmaufsätze der österreichischen Unterrichtsanstalten“ v zborniku „Botanik und Zoologie in Österreich in den Jahren 1850 bis 1900“, ki je izšel ob priliki 50-letnice „K. k. zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien“ v založbi navedene družbe l. 1901. Izvzemši pet slučajev, sem pregledal sam vse razprave, kar so mi omogočile učiteljske knjižnice I. in II. c. kr. drž. gimnazije in c. kr. učiteljišča v Ljubljani, za kar se omenjenim zavodom najiskrenejše zahvaljujem.

V navedenem seznamu sem zbral po možnosti vse razprave prirodopisne in njej sorodne vsebine, ki so jih prinesla letna poročila predvsem kranjskih, pa tudi važnejše iz letnih poročil obmejnih srednješolskih zavodov v letih 1850—1915. Vrhu tega sem omenil tudi nekaj razprav iz drugih srednješolskih poročil, ako so jih spisali naši rojaki, ali pa se njih vsebina tiče naše dežele.

Razprave sem razvrstil vsebinsko v štiri skupine in sicer v vsaki po abecednem redu pisateljev. Kjer ni vsebina razvidna že iz naslova, tam sem jo omenil v glavnih potezah. Z ozirom na nemško izdanje večine letnih poročil služijo v svrhu označbe zavodov naslednje kratice: OG. — Obergymnasium, UG. — Untergymnasium, OR. — Oberrealschule, UR. — Unterrealschule, RG. — Realgymnasium, LBA. — Lehrer(innen)-bildungsanstalt. Slično veljajo kratice v označbo zavodov, ki izdajajo slovenska letna poročila: vg. — višja gimnazija, ng. — nižja gimnazija, vr. — višja realka, pvg. — privatna višja gimnazija.

Ako ni oblika posebe označena, je to velika osmerka, običajna oblika naših srednješolskih izveštij.

I. Zoologija.

1. **Beuk Stanislav dr.**, Kje naj postavimo mejo psihiškemu življenju v organski prirodi? Vr. Idrija, 1903, str. 5—16.
2. —, Mimikrija in podobni pojavi. Vr. Idrija, 1914, str. 5—27.
3. —, Varovalna barva in podobnost v živalstvu. Vr. Idrija, 1910, str. 5—16.
4. **Brehm V. Dr.**, Zoococcidien und Cecidiozoen aus der Umgebung von Pettau. OG. Pettau, 1903, 27 str.

Pisatelj našteje 26, s pomočjo prof. dr. pl. Dalla Torre iz Inomosta, zanesljivo določenih vrst.

5. **Cilenšek M.**, Bau und Thätigkeit der Foraminiferen und riffbildenden Korallen. ROG. Leoben, 1879, 21 str.

6. **Erjavec Fran**, Die malakologischen Verhältnisse der Grafschaft Görz. OR. Görz, 1877, str. 3—82.

Znamenita razprava o mehkužcih goriške dežele, v kateri je opisal Erjavec po izjavi konhiliologa Kobelta 111 novih polžjih vrst. Ta razprava je ponesla Erjavčevo ime častno tudi v inozemski učenjaški svet.

7. **Franke Ivan**, Die Gewässer in Krain und ihre nutzbare Fauna. OR. Laibach, 1892, 1 Karte, 24 str.

Opis kranjskega vodovja predvsem z navedbo v njem živečih rib. Podatki o nahajališčih raka na Kranjskem. Pridejan je obširen ribarski zemljevid Kranjske.

8. **Głowacki Julius**, Die Fische der Drau und ihres Gebietes. Ein Beitrag zur Kenntnis der Fischfauna der Steiermark. UG. Pettau, 1885, str. 3—20.

Uvodu in navedbi uporabljenega slovtva sledi podroben sistematični pregled rib, živečih v Dravi in njenem porečju. Pri vsaki vrsti so omenjena nahajališča in važnejši slovstveni podatki. Za tem sledi tabelarični zaznam ribjih vrst po nahajališčih v deželah omenjenega ozemlja in določilna lestvica.

9. —, Die Fische der Save und des Isonzo. UG. Cilli, 1896, 37 str.

Pisatelj navede za uvodom najprvo uporabljeno slovtvo. Za tem obravnava ribe Save in njenega porečja, v drugem oddelku pa ribje vrste Sočinega okrožja. Tabelaričnemu zaznamu ribjih vrst v obeh porečjih sledi karakterizacija obeh okrajev in primerjajoče beležke o njuni ribji fauni.

10. **Hoffer E. Dr.**, Beiträge zur Entomologie Steiermarks. Landes-OR. Graz, 1890, 28 str.

Razprava obsega podatke o kožokrilcih v okolici Sv. Ivana pri Hochenburgu, o čmrljih, mravljah in še nekaterih drugih žuželkah.

11. —, Die Hummeln Steiermarks. Lebensgeschichte und Beschreibung derselben. Landes-OR. Graz, 1882. Tafel A und I.—II. (I.), 94 str.; 1883, Tafel III.—V. (II.), 98 str.

12. —, Naturhistorische Miscellen. Landes-OR. Graz, 1889, str. 3—34.

Pisatelj omenja prirodoznanstvena opazovanja na Štajerskem. Razprava se deli v pet odstavkov, ki vsebujejo naslednje podatke: I. o sesalcib; II. o pticah; III. o plazilcih; IV. o žuželkah; V. o rakih.

13. —, Verzeichnis der in der Steiermark von Prof. Dr. E. Hoffer bis jetzt gesammelten Osmia und Audrena Arten. Landes-OR. Graz, 1895, 9 str.

14. **Hubad Josip**, O račji kugi. Ng. Ljubljana, 1894, str. 16—23.

Leta 1880. se je pojavila v kranjskih vodah račja kuga in je tekom let zamorila skoraj ves račji rod. Hubad navaja kraje, kjer in kedaj je gospodarila račja kuga, razmotriva o njenem vzroku, opisuje njenega povzročitelja in sredstva, s katerimi pokončujemo uspešno tega račjega sovražnika.

15. **Prohaska Karl**, Beitrag zur Fauna der Kleinschmetterlinge von Steiermark. I. OG. Graz, 1911, 16 str.
16. **Schwaighofer Anton Dr.**, Die mitteleuropäischen Libellen. OG. Marburg, 1895, 24 str.
Razprava vsebuje popis telesa kačjega pastirja in lestvico za določanje domačih vrst.
17. —, Die mitteleuropäischen Libellen. II. OG. Graz, 1905 in 1906, str. 5—44.
Navedeno delo je obširneje zasnovano. Za uvodom je podan obsežen slovstven pregled. Pri označbi vsakega rodu je jedrnato zasnovana določilna lestvica vrst dotičnega rodu. Popisi vrst so nekoliko obširnejši in jasni, zato olajšujejo zdatno določanje. Vrste, ki so jih opazovali na Štajerskem so označene z zvezdico. Ta razprava bo služila dobro tudi za določanje kačjih pastirjev na Kranjskem, ki doslej še niso proučeni.
18. **Stossich A.**, Verzeichnis der Mollusken im Golf von Triest. OR. Triest, 1865, str. 21—58.
19. **Taurer H. v. Gallenstein**, Beiträge zur Flussmuschelfauna Kärntens. OR. Görz, 1884, str. 5—52.
20. —, Studien aus der Najadenfauna des Isonzgebietes. OR. Görz, 1894, str. 3—49.
21. **Tief W.**, Beitrag zur Kenntnis der Dipterenfauna Kärntens. OG. Villach, 1887, str. III—XXXII; 1888, str. III—XL.

II. Botanika.

1. **Głowacki Julius**, Beitrag zur Laubmoosflora der österreichischen Küstenländer. OG. Marburg, 1902, str. 3—15.
2. —, Die Moosflora des Bachergebirges. OG. Marburg, 1908, str. 65—94.
Vsebina: Vorwort und Einleitung. — Die Verteilung der Moose im Gebiete. — Verzeichnis der Arten nach den verschiedenen Höhenregionen des Gebietes. — Verzeichnis der mehr oder weniger seltenen Arten des Gebietes.
3. —, Prodrömus einer Flechtenflora von Görz. OR. Görz, 1871, str. 3—31.
4. —, Systematische Übersicht der Laubmoose des Leobner Bezirkes. OG. Leoben, 1893, 34 str.
5. —, Verteilung der Laubmoose im Leobner Bezirke. OG. Leoben, 1892, 27 str.
6. —, Übersicht über den heutigen Stand der Frage von dem Wesen der Lichenen. OR. Pettau, 1877, str. 3—24.
7. **Hartmann V.**, Anleitung zur Bestimmung der wildwachsenden Phanerogamenflora von Klagenfurt. OR. Klagenfurt, 1856, 61 str. Nedokončano.
8. **Hoffer E.**, Naturhistorische Miscellen. Landes-OR. Graz, 1889.

Botanično vsebino imata naslednja dva odstavka: I. Zu Phanerogamenflora des Geierkogels. — II. Polyporus lucidus Leyss.

9. **Krašan Fr.**, Aus der Flora von Steiermark. II. OG. Graz, 1894, 25 str.

10. —, Beiträge zur Geschichte der Erde und ihrer Vegetation. IV. OG. Graz, 1882, str. 3—20; II. OG. Graz, 1887, str. 3—22.

11. —, Pflanzenphänologische Beobachtungen für Görz. OG. Görz, 1868, str. 3—37.

12. —, Ueber die Vegetationsverhältnisse und das Klima der Tertiärzeit in den Gegenden der gegenwärtigen Steiermark. II. OG. Graz, 1889, str. 3—32.

13. **Kukula W.**, Die Vegetationsverhältnisse Laibachs und der nächsten Umgebung. OR. Laibach, 1857, str. 3—9.

V uvodu označi pisatelj ljubljansko okolico v prirodopisnem oziru, nato razpravlja o gozdarsko in gospodarsko važnih, ter o strupenih rastlinah v tem okraju.

14. **Moser K. Dr.**, Verzeichnis der Pflanzenarten des k. u. k. Hofgartens von Miramar. OG. Triest, 1903, str. 3—21.

Razprava obsega sistematično naštevanje v c. in kr. dvornem vrtu grada Miramar pri Trstu rastočih rastlin.

15. **Papež Anton Dr.**, Die Kultur der Rebe im Görzer Hügelland. OR. Görz, 1909, str. 3—44.

Obsežna in zanimiva ampelografsko-kemična razprava se deli v naslednje odstavke: I. Bodenverhältnisse des Colliogebietes und des Wippacher-Hügellandes. — II. Ampelographie der wichtigsten, einheimischen weißen Traubensorten. — III. Rebkultur im Colliogebiete. IV. Rebkultur im Wippacher-Hügellande.

16. **Paulin Alfons**, Die Farne Krains. I. OG. Laibach, 1906, str. 3—44.

Važna domoznastvena floristična razprava obravnava kranjske praproti na podlagi materiala, ki ga je pisatelj sam nabral na svojih mnogobrojnih ekskurzij po Kranjski. Pri vsaki vrsti je jedrnata sistematična označba in navedba najdišč. Poleg latinskih in nemških imen so navedena tudi slovenska.

17. —, Übersicht der in Krain bisher nachgewiesenen Formen aus der Gattung Alchemilla L. I. OG. Laibach, 1907, str. 3—19.

Tudi ta razprava temelji na samolastnem opazovanju in nabiranju. Pisatelj navaja za Kranjsko 13 vrst rodu alchemilla z 19 različki. Ker doslej kranjske zastopnice tega rodu še nikjer niso opisane v novodobnem smislu botaničnega raziskovanja, je pridejal pisatelj vsaki rastlini poleg navedbe najdišč še obširnejši opis.

18. **Petrasch Karl**, Beiträge zur Flora der Umgebung Pettaus. OG. Pettau, 1905, str. 3—12.

Vsebina: Einleitung. — Charakteristik der Flora. — Systematische Aufzählung der Pflanzenarten.

19. **Pišek A.**, Die Giftpflanzen in der Umgebung von Cilli. OG. Cilli, 1885, str. 3—25.

20. **Satter J.**, Volksthümliche Pflanzennamen aus Gottschee. UG. Gottschee. 1898. str. 3—21.
21. **Voss Wilhelm**, Apfelbaum (*Pyrus malus* L.) und seine Feinde. OR. Laibach, 1875, str. 5—26.
22. —, Florenbilder aus der Umgebung Laibachs. OR. Laibach, 1889, 53 str.
 Vsebina: 1. Der Laibacher Schlossberg. — 2. Auf dem Golovec. — 3. Die Rosenbacherberge. — 4. Die Wiesenflora um Laibach. — 5. Kaltenbrunn. — 6. Das alte Saveufer bei Stožee nächst Laibach. — 7. Das Savetal bei Zwischenwässern. — 8. In den Billichgrazer Dolomitbergen. — 9. Grossgallenberg. — 10. Veldes. — 11. Das Vrata-Tal. — 12. Vini vrh bei Franzdorf. — 13. Ein botanischer Ausflug in die Braunkohlengruben Sagors. — 14. Pilzepidemien in Krain.
23. —, Versuch einer Geschichte der Botanik in Krain (1754—1883). OR. Laibach, 1884, 59 str. — 1885, 41 str.
 Vsebina: I. Botaniker, welche längere Zeit in Krain lebten: a) *Classische Periode* (Scopoli, Wulfen, Hacquet, Zois); b) *Zeitalter Hladniks* (Hladnik, Kwiatkowska, Fleischmann, Graf, Freyer, Erberg, Blagay, Skofitz); c) *1853—1883* (Dolliner, Janscha, Rastern, Plemel Val., Plemel Fr., Deschmann). — II. Botaniker, welche Krain auf ihren Reisen berührten: König Friedrich August II, Hoppe, Tommasini, Stur, Pokorny, Kerner. — III. Förderungsmittel der Botanik: k. k. botanischer Garten, Landesmuseum, Musealverein, Lycealbibliothek. — IV. Verzeichnis der auf die Flora Krains bezüglichen Schriften.
24. **Wretschko M. Dr.**, Zur Entwicklungsgeschichte des Laubblattes. OG. Laibach, 1862, str. 3—17.

III. Mineralogija in kemija.

1. **Baebler Baltazar**, Radioaktiviteta in razpadanje atomov. Vr. Idrija, 1907, str. 7—32.
2. **Bleber V.**, Beitrag zur Trinkwasserversorgungsfrage der Stadt Marburg. OR. Marburg, 1891, mit 1 Tafel, str. 29—46.
3. **Doblika K.**, Ueber den Kalkspat des Valentini- und Kathariniberges und des Isonzoufers bei Görz. OG. Görz, 1852, str. 15—16.
4. **Hoffer W. Dr.**, Die Literatur über den „Granulit“ und chemisch-petrographische Untersuchungen über den Granulit bei der „Reichmühle“ (Bachergebirge). OG. Pettau, 1913, str. 3—26.
5. **Knapitsch Balth.**, Die Einwirkung des Wassers auf Blei im allgemeinen und insbesondere die der städtischen Wasserleitung in Laibach. OR. Laibach, 1890, 38 str.
6. —, Untersuchung des Sauerlings bei Steinbüchel in Krain. OR. Laibach, 1893, 33 str.
7. —, Verunreinigung des Laibachflusswassers bei seinem Durchlaufe durch die Stadt Laibach. OR. Laibach, 1877, str. 3—18.

8. **Kopetzky B.**, Uebersicht der Mineralwässer und einfachen Mineralien Steiermarks. OR. Graz, 1855, 4°, 24 str.
9. **Krašán Fr**, Mineralogisch-geognostische Untersuchungen der bei Cilli vorkommenden Eruptivgesteine. OG. Cilli, 1879, str. 3—37.
10. **Mitteregger Josef Dr.**, Beiträge zu einer Statistik des Klagenfurter Trinkwassers mit einem Plane von Klagenfurt. OR. Klagenfurt, 1875, str. 3—24.
11. —, Beiträge zur Quellenkunde Kärntens. OR. Klagenfurt, 1884, 26 str.
Obsega 39 studenčnih analiz.
12. —, Statistik des Klagenfurter Trinkwassers. OR. Klagenfurt, 1878, mit 1 Tafel, str. 3—39.
Navedena statistika obsega analize 80 vodnjakov.
13. —, Untersuchungen einiger Mineralquellen Kärntens. OR. Klagenfurt, 1861, 21 str.; 1862, 10 str.
14. **Moser L. K.**, Mineralogisch-geognostische Beobachtungen, gesammelt auf einer Reise durch das Fassathal, Raibl und Bleiberg in Kärnten während der Ferien des Jahres 1877. OG. Triest, 1878, str. 3—24.
15. **Peternel Mihael**, Imena, znamenja in lastnosti kemiških pervin. OR. Laibach, 1862, 4°, 14 str.
16. **Raibenschuh A. F.**, Die Mineralquellen und Thermen Steiermarks. UR. Graz, 1889, str. 3—46.
17. —, Ueber die Harze mit besonderer Berücksichtigung der fossilen Harze Steiermarks. OR. Graz, 1877, str. 3—50.
18. **Spiller R.**, Beitrag zur Kenntniss der Marburger Brunnenwässer. OR. Marburg, 1884, str. 13—17; 1889, str. 3—33.
Prvi sestavek obsega 22, drugi iz l. 1889 pa 68 analiz mariborških vodnjakov.
19. **Stranetzky Kajetan**, Kristalizacija gipsa ob mikrokemični analizi. Vr. Idrija, 1910, str. 21—38.

IV. Razprave raznovrstne prirodopisne in njej sorodne vsebine.

1. **Belar Albin**, Laibacher Erdbebenstudien. OR. Laibach, 1899, 4 Taf., str. 17—36.
2. —, Oertliche Erschütterungen nach Beobachtungen an der Laibacher Erdbebenwarte. OR. Laibach, 1900, 3 Taf., str. 13—25.
3. —, Ueber Erdbebenbeobachtungen in alter und gegenwärtiger Zeit und die Erdbebenwarte in Laibach. OR. Laibach, 1898, mit 1 Tafel, str. 5—43.
Vsebina: I Zur Geschichte der Erdbebenbeobachtungen. — II. Der heutige Erdbebenbeobachtungsdienst im Inn- und Auslande. — III. Die Einrichtung der

Erdbebenwarte in Laibach. — IV. Ueber den heutigen Stand der Erdbebenforschung. — Poleg. tabele je pridejanih razpravi še pet slik.

4. **Böhm A. Dr.**, Die geologischen Verhältnisse der Umgebung von Rudolfswert. OG. Rudolfswert, 1872, 9 strani.

5. **Branky Franz Dr.**, Karst und Küste. Beiträge zur landeskundlichen Monographie. RG. Gmunden am Traunsee, 1914, str. 5—30.

Pri razpravi je uporabil pisatelj svoje zapiske, ki jih je napravil ob priliki ekskurza l. 1904 in 1908. Deli se v naslednje odstavke: I. Karst. — II. Die adriatische Küste. — III. Die Inseln. — IV. Klima. — V. Bevölkerung. Med besedilom so uvrščene naslednje pokrajinske slike: Nabrežno žlebovje na Velikih Brionih. — Dolina med Postojno in Vipavo. — Vstop Pivke v Postojnsko jamo. — Stružkasto razrite flišove plasti pri Lupoglavi. Med besedilo je uvrščena hidrografska tabla, ki kaže vodno gibanje rek: Mirna, Reka in Soča na podlaga opazovanja v dobi od l. 1899 do 1908. Vrhutega je priobčena še zgodovinska slika Levjih vrat na Čresu.

6. **Derganc A.**, Die Entdeckung des Hypnotismus und der mit demselben verwandten Zustände und der sogenannte animalische oder Lebensmagnetismus. OG. Rudolfswert, 1888, str. 3—36.

7. **Dünwirth Raimund**, Kärntens Naturverhältnisse. OR. Klagenfurt, 1857, str. 45—82.

Med drugimi vsebuje razprava tudi geologične in mineralogične podatke.

8. **Fessler A. Dr.**, Die klimatischen Verhältnisse von Laibach. OR. Laibach, 1913, str. 49—79.

Vsebina: Einleitung. — Temperaturverhältnisse. — Bewölkung und Nebel. — Luftfeuchtigkeit. — Niederschlagsverhältnisse. — Luftdruck und Wind. — Zusammenfassung.

9. **Hartmann V. Dr.**, Das Kärntner Faakerseetal in der Gegenwart und der Vorzeit. Ein Beitrag zur näheren Kenntnis der Seethäler des Landes. Anhang: Aichwaldersee. OR. Klagenfurt, 1886, mit 1 Karte, 17 str.

Med drugimi podatki o ondi živečih ribah in o tamkajšni cvetani.

10. —, Das Ossiacher Seetal und seine Ränder. Ein Beitrag zur näheren Kenntnis der Kärntner Seen. OR. Klagenfurt, 1882, mit 1 Karte, 46 strani.

Razprava se ozira tudi na ribe in ondotno rastlinstvo.

11. —, Das segenreiche Keutschachtal in Kärnten. Ein Beitrag zur näheren Kenntnis der Seethäler des Landes. OR. Klagenfurt, 1890, mit 1 Karte, 37 strani.

Pisatelj navaja tudi floristične in ihtiologične podatke.

12. —, Das Tal des Weissensees in Kärnten. Ein Beitrag zur näheren Kenntnis der Seen des Landes. OR. Klagenfurt, 1883, mit 1 Karte, 50 strani.

V razpravi najdemo tudi navedbe o ribah in rastlinah, ki se nahajajo v omenjenem pokrajini.

13. **Horak F.**, Das Bachergebirge (Monographie). OG. Marburg, 1881, I. Teil, str. 3—22, 1882, II. Teil, str. 3—23.

14. **Huber J.**, Die fossile Kohle in der Umgebung von Cilli nebst allgemeinen Bemerkungen. OG. Cilli, 1861, 4°, str. 3—24.
15. **Knapp Friedrich**, Direktor Julius Głowacki. Ein Gedenkblatt. OG. Marburg, 1912, mit Porträt, str. 3—5.
Življenjepisne črtice, navedba Głowackega razprav in njegova slika.
16. **Kopetzky B.**, Der Coglio bei Görz. OG. Görz, 1850, str. 31—44.
Topografično-geografična slika, v kateri navaja pisatelj tudi podatke o pitomih rastlinah.
17. **Koprivnik Janez**, Grundzüge der Geologie mit besonderer Berücksichtigung der geologischen Verhältnisse Steiermarks. LBA. Marburg, 1895, str. I/II. in 31—61.
18. **Kott L.**, Vorstudien zur geographischen Monographie der Julischen Alpen. OR. Görz, 1896, str. 3—36.
Obravnava predvsem geologične razmere.
19. **Krebs Norbert Dr.**, Morphogenetische Skizzen aus Istrien. OR. Triest, 1904, str. I—XXX.
Vsebina: Abriß der geologischen Geschichte des Landes. — Das Rosandratl bei Triest. — Foiba und Lemedraga. — Die blinden Täler nördlich von Matteredia. — Die Küste zwischen Salvore und Cittamora. — Die Saldamelager der Roveria. — Grundwasserstände in Dignano.
20. **Moser L. K.**, Der Karst in naturwissenschaftlicher Hinsicht. OG. Triest, 1890, str. 3—42.
21. **Perne Franc dr.**, Ravnatelj Josip Hubad. OG. Krainburg, 1907, str. 3—7, s sliko.
V življenjepisni omenja pisatelj tudi Hubadovo delovanje na prirodopisnem polju.
22. **Peternel M.**, Andeutungen zur Vaterlandskunde von Krain. UR. Laibach, 1853, str. 8—16.
Domoznanstveni paberki tudi prirodopisne vsebine. Zlasti navaja podzemeljske jame in kranjsko prirodopisno slovstvo.
23. —, Geographische Skizze des Herzogtums Krain. UR. Laibach, 1855, str. 3—14; 1856, str. 3—10.
Pregledno skiciran opis Kranjske, v katerem navaja pisatelj v kratkih potezah tudi prirodopisne značilnosti naše dežele.
24. **Pishek Anton**, Grotten in der Umgebung von Gottschee, mit Berücksichtigung der topographischen und geographischen Verhältnisse. UG. Gottschee, 1874, str. 3—14.
V uvodu topografski in geografski podatki o Kočevski okolici. Opisane so: Jama pri Željnah (Sele), Frančiškova jama, Jama pri Moschwaldu.
25. **Pucsko Alexander**, Schulrat Professor Alfons Paulin. OG. DU. Laibach, 1910, str. 18—21.
Poleg biografskih podatkov je zelo važen pregled znanstvenega delovanja botanika Paulina in zaznam njegovih del.
26. **Rieck C.**, Skizzen aus der Natur. OG. Marburg, 1863, str. 15—24.
Vsebina: 1. Geologisches in der nächsten Umgebung Marburgs. — 2. Die Flora der Drauisel bei Marburg. — 3. Beschreibung einiger Schmetterlingsvarietäten.

27. **Schivitz J.**, Beiträge zur geognostischen Kenntniss des Coglio bei Görz. OG. Triest, 1854, 4°, str. 3—8.

28. **Svoboda Heinrich Dr.**, Zur Hydrographie des Krainer-Karstes. OR. Laibach, 1903, 14 strani.

Pisatelj navaja pregledno najvažnejše slovstvo o vodovju kranjskega Krasa, ki pripada porečju Save (Ljubljana, Krka, Kolpa).

29. **Šubic Ivan**, Ljubljansko barje. OG. Laibach, 1886, 19 strani. S petimi prilogami.

Uporabljeno slovstvo. — O barskem teritoriju. — Barska kotlina nekdanj in sedaj. — O barskih plasteh. — O postanku barja in rupe. — Floristična črtica barske kotline.

30. **Tangl A. Dr.**, Das Pettauerfeld und seine Umrahmung. OG. Pettau, 1910, str. 3—37.

Vsebina se deli v naslednje tri odstavke: 1. Boden und Aufbau der Landschaft. — 2. Die klimatischen Verhältnisse. — 3. Die anthropogeographischen Verhältnisse.

31. **Tomaschek A.**, Bemerkungen über die geologischen Verhältnisse der Umgebung von Görz. OG. Görz, 1854, Taf. I. und II.; str. 20—31.

32. —, Phänologische Beobachtungen aus der Umgebung von Cilli. OG. Cilli, 1855, 4°, str. 19—22.

33. **Vodušek Matej**, Astronomische Strahlenbrechung. OG. Laibach, 1895, 18 strani.

34. —, Beiträge zur praktischen Astronomie. OG. Laibach, 1880, str. 3—40.

35. —, Ebbe und Flut. OG. Laibach, 1900, str. 3—12.

36. —, Die geodätische Linie. OG. Laibach, 1893, 40 str.

37. —, Neue Methode für die Berechnung der Sonnen- und Mondes Parallaxe aus Planetenvorübergängen und Sonnenfinsternissen. OG. Laibach, 1879, str. 3—28.

38. —, Neue Theorie der Mondbewegung. OG. Laibach, 1899, str. 3—46.

39. **Wentzel Josef**, Ein Beitrag zur Bildungsgeschichte des Tales der Neumarkter Feistritz. OR. Laibach, 1901, mit 5 Figuren, 13 strani.

Pisatelj poda najprvo geološke podatke ozemlja, v katerem se prostira dolina Trzake-Bastrice in razloži za tem nastoj te doline.

40. **Wurner M.**, Nekaj o toči. OG. Laibach, 1862, str. 17—23.

41. —, Ergebnis der meteorologischen Beobachtungen zu Krainburg. UG. Krainburg, 1865, 22 strani.

Meteorologična opazovanja v času od 1. januarja 1864 do 30. junija 1865.

42. —, Niederschlagsverhältnisse Oberkrains, aus den Beobachtungen der Jahre 1864—1869. OG. Laibach, 1872, str. 3—15.

Razprava temelji na meteorologičnih opazovanjih na Jesenicah, v Kranju in v Ljubljani. Podatki so razvrščeni v petih preglednih lestvicah.

V. Kazalo pisateljev.

(Rimska številka znači skupino, arabska razpravo v dotični skupini, številke v oklepaju značijo življenjepis dotičnega pisatelja).

Baebler B. III, 1.	Huber J. IV, 14.	Puesko Al. IV, 25.
Belar Alb. IV, 1—3.	Knapp Fried. IV, 15.	Raibenschuh A. III,
16—17.
Beuk St. I—3.	Knapitsch B. III, 5—7.	Rieck C. IV, 26.
Bieber V. III, 2.	Kopetzky B. III, 8; IV, 16.	Satter J. II, 20.
Böhm A. IV, 4.	Koprivnik Jan. IV, 17.	Schivitz J. IV, 27.
Branky Fr. IV, 5.	Kott L. IV, 18.	Schwaighofer A. I, 16—17.
Brehm V. I, 4.	Krašan Fr. II, 9—12; III, 9.	Spiller R. III, 18.
Cilenšek M. I, 5.	Krebs N. IV, 19.	Stossich A. I, 18.
Derganc A. IV, 6.	Kukula W. II, 13.	Stranetzky K. III, 19.
Doblika K. III, 3.	Mitteregger Jos. III, 10-13.	Svoboda H. IV, 28.
Dünwirth R. IV, 7.	Moser L. K. II, 14; III, 14;
(IV, 20).	Šubic Iv. IV, 29.
Erjavec Fr. I, 6.	Papež A. II, 15.	Tangl A. IV, 30.
Fessler A. IV, 8.	Paulin Alf. II, 16—17,
(IV, 25).	Taurer H. v. Gallenstein I,
19, 20.
Franke Iv. I, 7.	Perne Fr. IV, 21.	Tief W. I, 21.
Głowacky Jul. I, 8, 9; II,
1—6; (IV, 15)	Peternel M. III, 15; IV,
22—23.	Tomaschek A. IV, 31, 32.
Hartmann V. II, 7; IV,
9—12.	Petrasch K. II, 18.	Vodušek M. IV, 33—38.
Hoffer E. I, 10—13; II, 8;
III, 4.	Pišek (Pischek) A. II, 19;
IV, 24.	Voss W. II, 21—23.
Horak F. IV, 13.	Prohaska K. I, 15.	Wentzel Jos. IV, 39.
Hubad Jož. I, 14; (IV, 21).		Wretschko M. II, 24.
		Wurner M. IV, 40—42

Zapiski.

Pozabljen rojak.

Lani je bila izdana na Dunaju obsežna knjiga z naslovom: Wiener Strassenbilder im Zeitalter des Rokoko. Die Wiener Ansichten von Schütz, Ziegler, Janscha 1779—1798. Beschreibendes Verzeichnis, eingeleitet und bearbeitet von Dr. Ignaz Schwarz. Mit einem Prolog von Rudolf Hans Bartsch. Mit 51 schwarzen, 6 farbigen Heliogravüren und 250 Textillustrationen. Wien, Gilholfer & Rauschburg, 1914.

Od te knjige je bilo narejenih samo 320 izvodov; za trgovino je namenjenih le 300, ki so zaznamovani s tekočimi številkami. In tudi ta vrsta se deli na tri skupine:

- prva (št. 1—30) je tiskana na pristnem japonskem papirju in obsega 59 barvastih in 57 črnih razgledov na posebnih listih;
- druga (št. 31—60) je tiskana na pristnem holandskem papirju in obsega istotako 59 barvastih in 57 črnih razgledov;
- tretja (št. 61—300) je tiskana na ponarejenem holandskem papirju in obsega samo 6 barvastih in 51 črnih razgledov.

Tej razdelbi odgovarja sevé tudi cena.

Kolikor je meni znano, v naši javnosti ni bilo dosedaj še nobenega poročila o tej knjigi. In čemu pač, bi utegnil marsikdo prašati: „Wiener Strassenbilder“ — iz dôbe, ki je davno prešla in nima z našim časom nobenega stika, kaj nam to mari? To delo zanima morebiti starinoslovce na Dunaju, morebiti tudi ude starega plemstva; Kranjcev in posebe Ljubljčanov pa to ne briga kar nič. Poglejmo.

Kot umetniki se imenujejo „Schütz, Ziegler, Janscha“. Pri zadnjem imenu se morebiti nekaterim malo svetlika; vsaj mogoče bi bilo to, odkar je rajni Ivan Navratil v svojem obširnem spisu ustvaril možnost za tak pojav. A o Janši ne mislim poročati na tem mestu, ko je dr. Schwarz povedal urbi et orbi v svoji knjigi, da pripravljam obsežno monografijo o tem umetniku.

A ni samo Janša naš rojak, ampak tudi Schütz. V kolikor me je poučila skušnja dosedaj, je napis tem-le vrsticam več kakor upravičen. S komurkoli sem govoril o tem možu ter imenoval njegovo imé, vsakdo mi je rekel: Nikdar nisem čul o njem.

Janez Karel Schütz¹⁾ je izšel iz umetniške rodovine. Njegov oče Josip Schütz se je najbrže priselil v Ljubljano na potu za kruhom²⁾. To je bilo baš ob času, ko je vladalo v Ljubljani in na Kranjskem sploh toliko veselja za prezidave in moderniziranje starejših cerkva in poslopij, a tudi za nove stavbe. Čut in stremljenje one dôbe sta zahtevala prostora in svetlobe. Posledica teh načel je bila, da so razširjevali stare cerkvene ladije in jih navadno tudi obokavali. Ozka okna so povečali, pisano steklo odstranjali in je nadomeščali z nebarvanim in prozornim. Stare freske težkih in mrkih barv so navadno prebelili ali pa ves omet odbili in ga nadomestili z novim, ako so imeli dovolj denarja. Presbiterij in strop so često dali poslikati v duhu časa. Pri tem postopanju je bilo uničenih mnogo starih in z našo kulturo zraščenih zanimivosti, a na drugi strani se je odprlo široko polje umetniškemu delu, tako, da je sami domači umetniki niso zmogli in so si prevzemali na pomoč tuje potujoče tovariše. Domnevam, da se je Josip Schütz na ta način ustalil v Ljubljani. Morebiti je dovoljen celo sklep, da je bil pomočnik izvrstnega slikarja Franca Jelovškega (Jellouschek, Jellouschegg, Illouschegg itd), ki ga je zasledovati v mestnih knjigah od leta 1730. dalje. Nedvomno je, da je bil ž njim v bližnjem stiku. L. 1743. je vzel njegovo hčerko

¹⁾ Tako se piše umetnik; zraven te oblike véasih tudi Schytz. Dokler nimamo drugega povoda, je moramo pač smatrati za pristno in pravilno, dasi krestna knjiga podaja obliko „Schütsh“ poleg pisave Schütz.

²⁾ Dosedaj se mi ni še posrečilo doznati pokolenje in narodnosti Josipa Schütza in tudi ne, odkodi da je prišel. Tu je treba potrpežljivosti in pa — srečnega slučaja, ki nam pokaže nadaljno pot, po kateri bo hoditi do resitve tega vprašanja. — Da je bil slikar, nam pove slučajno vpisek njegovega sina v protokolu c. kr. akademije obrazovalnih umetnosti na Dunaju „Schytz Carolus von Laibach, Maler's Sohn“.

Marijano za ženo in bil poročen v cerkvi sv. Florijana³⁾, ker je Jelovšek imel svojo hišo v Rožni ulici, št. 46 (sedaj 21.).

Dné 2. novembra l. 1745. mu je bil rojen prvi otrok: Janez Karel; botra sta mu bila Janez Kracher in Ana Maria Mezinger, soproga slovitega slikarja Valentina Mezingerja⁴⁾. Tu imamo ponovni dokaz, da je bil oče v stiku z umetniškimi krogi.

O sinovi nadaljni usodi iz mladih let ni nam dosedaj nič znanega. Nedvomno pa je vzrastle v stiku z umetnijo, za katero je bil pač tudi izredno nadarjen. Šolal se je gotovo v Ljubljani, ker je prišel od todi naravnost na Dunaj v akademijo. Vstopil je 3. januarja l. 1764. star 18 let⁵⁾.

Na akademiji se je učil vseh predpisanih predmetov: bil je v oddelku za risanje, potem za historično kompozicijo, za pokrajinarstvo in poleg tega se je vadil še v baker rezati in je posečal šolo za stavbarstvo, ki jo je takrat vodil profesor Ferdinand Hohenberg pl. Hetzendorf (1732—1790), mož, ki ni uvedel samo na akademiji plemenitejše in okusnejše smeri v stavbarstvu, ampak je tudi praktično izvajal te načela. Dve izmed najlepših stavb tedanje dobe so njegovo delo in ohranjene do danes: svetovno znana „glorietta“ v Schönbrunnu (1775) in palača grofa Fries (sedaj Palavicini) na cesarja Jožefa trgu na Dunaju (1784). Imel je pa tudi obširno umetniško naobrazbo v slikanju. Kaj čuda, da se ga je Schütz najbolj oklenil.

Naš umetnik je pa moral imeti že izvrstno podlago od doma, ko je vstopil v akademijo; drugače ni bilo zmoči v kratki dobi toliko učne tvarine in dospeti na tako visoko stopinjo popolnosti. Že l. 1768., torej le 4 leta po vstopu v akademijo, je rezal v baker štiri arhitektonske

³⁾ Vpisek v poročni matici stolne župnije v Ljubljani meseca avgusta, l. 1743. slove: „5 Huius: In Ecclesia S. Floriani copulatus est Josephus Schüttsh (tako!) liber cum Maria Anna, D: Francisci Illoushegk legitima filia, praesentibus Testibus: D: Joanne Baptista Mikulitsch et D: Josepho Zaun, per me Michaelem Killer, Vicarium“. Opozarjam na dejstvo, da se nahaja pred imeni tasta in prič D: (t. je: Dominus, gospod), kar znači „boljše sloje“.

⁴⁾ Vpisek v krstni knjigi stolne župnije l. 1745 meseca novembra se glasi: „2. hujus mane media hora 2. natus et eadem baptizatus est Joanes Carolus filius legitimus D: Josephi Schitsch, et D: Mariae Annae conjugum: Levantibus eum D: Joanne Kracher et D: Maria Anna Menzingerin per me Michaelem Killer Vicarium“, — Wurzbach, Biogr. Lexikon des Kaiserthums Oesterreich piše v 32. zvezku, str. 131 „geboren zu Wien, 1746.“ — To napako je popravil že Cyriak Bodenstern v svoji knjigi: Hundert Jahre Kunstgeschichte Wiens (1788—1888), str. 177 na podlagi krstnega lista. L. 1747 se je rodil Jožefu Schützu drugi sin, Ignacij, ki je pa umrl kot devet mesecev staro dete l. 1748. S to beležko prenehajo podatki o Schützu v cerkvenih maticah stolne župnije.

⁵⁾ „Schülerprotokoll“ c. kr. dun. akademije obrazovalnih umetnosti, 1/c, str. 291: „Schytz Carolus, von Labach Mahlers Sohn, in der Joseph Stadt bey den Joseph Berg“; t. j. učenec stanuje v predmestju Josefsstadt (= VIII. okraj) ob Jožefovem griču (sedaj Josephsgasse). Tu izvemo pozitivno, da je bil oče našega umetnika slikar.

predmete: *a*) Razvalina arkade; *b*) Razvalina gradu v pokrajini; *c*) Razvalina dela neke trdnjave in *d*) z antičnimi vazami okrašene stopnjice pod milim nebom. Ti štirje bakrorezi tvorijo vrsto (serijo) zase ter nosijo znak: „Erfunden und graben (mesto: gegraben) von Karl Schütz 1768“. To delo je dediciral svojemu učeniku, prof. Hohenbergu. Najbrže je pa izvršil že pred to vrsto dve drugi seriji: 1) Štiri s številkami označene liste z arhitektoničnimi zasnovami in načrti. Označil jih je v italijanskem jeziku, a samo z začetnicami svojega imena: „C. S. inv. et incise in V.“ 2) „Dva lista z arhitekturami in njihovimi merili. „C. Schütz fec.“ — Njegova glavna stroka je ostala arhitektura, dasi se je bavil tudi z bibličnimi predmeti, z alegorijami in z dnevnimi dogodki.

L. 1778. se je združil Schütz z Janezom Zieglerjem⁶⁾ na skupno delo: „die vorzüglichsten und schönsten Gegenden der prächtigen k. k. Residenzstadt Wien und ihre Vorstädte, als auch jene vor der Linie vorzustellen — tako pravita v tozadevnem oglasu v „Wiener Zeitung“. Meseca januarja l. 1779. sta prosila ta dva umetnika za privileg svojemu delu; 29. januarja je bil privileg dovoljen. V prošnji, naslovljeni na kabinetno pisarno se je podpisal: „Carl Schütz, Architect u. Mitglied der k. k. Academie“; njegov družabnik pa: Johann Ziegler, Landschaftszeichner“⁷⁾ Tako se je začelo največje in najznamenitejše delo našega rojaka. Že 13. februarja, 1779 sta naznanila družabnika-umetnika v „Wiener Zeitung“, da se začne naročba na te razglede dné 15. marca, 1779. Za štiri barvane liste določata v naročbi ceno 6 gl., za nebarvane 3 gl.; izven prenumeracije stane vsak koloriran list 2 gl., nekoloriran 1 gl. — Iz trgovskih razlogov sta pa sklenila že 11. januarja l. 1780. s tvrdko Artaria & Comp. pogodbo, v kateri se zavezujeta, da bodeta do meseca maja 1782 izgotovila 12 vrst razgledov, a tvrdka da bo plačala za vsakih 200 odtiskov po 50 gl. ter bo skrbela za papir in tisk. Dné 14. maja, 1784 je sklenil Schütz sam z Artarijo & Comp. novo pogodbo za 8 nadaljnih razgledov. Za vsak koloriran odtisek dobi po 56 kr; papir plača tvrdka posebej. L. 1787 je prodal Schütz tvrdki Artaria & Comp. vse plošče in odtise teh razgledov za 1000 gl. Dve leti pozneje je bil naredil dva nadaljna razgleda; l. 1792 pa je prejel za te dve veliki plošči in eno manjšo 400 gl. od imenovanega založnika.

Tako je torej imel Artaria vse razglede, ki sta jih risala, v baker rezala in kolorirala Schütz in Ziegler, kakor tudi plošče v svoji posesti.

Prva izdaja, ki je prišla na svetlo kot sklenjena vrsta nosi naslov: „Sammlung von 36 Ansichten der Residenzstadt Wien von ihren Vorstädten und einigen umliegenden Orten, gezeichnet und gestochen von Karl Schütz, Mitglied der k. k. Academie der bild. Künsten und von Johann Ziegler“. Ta vrsta je imela najboljše odlise, vse v prvem stanu

⁶⁾ Ziegler se je rodil v Memingen (Sasko) l. 1749, umrl je na Dunaju l. 1812.

⁷⁾ Večina te prošnje je prebrana v goti navedeni knjigi dr. Schwarzja, str. XLI. Od istotam so prevzeti tudi drugi podrobni podatki o trgovskih pogodbah in razpeševanju dunajskih razgledov.

(état) in se je tako prodajala do l. 1792. Med tem časom je pa Artaria vrsto razgledov vedno razširjeval ter va-njo privzemal tudi umotvore drugih umetnikov. Tem potom je prišlo v to zbirko tudi sedem razgledov risanih od L. Janše, ujedkovanih od J. Zieglerja, a eden risan in ujedkovan od bratov Jožefa in Petra Schafferja. Tako je narastla vrsta dunajskih razgledov na 57 števil. Izmed teh je Schütz risal in ujedkoval 25, enega pa samo risal, a v baker ga je rezal S. Mannsfeld; Ziegler jih je izvršil 23 v risbi in ujedkovini, ostalih osem Janša in brata Schaffer.

Ta prvi stan pa so večkrat predelali pri večini bakrenih plošč. Razgledi, ki so tedajni dobi posebno ugajali v prvi zasnovi, so ostali ves čas v prvotnem stanu; takih je 11. Drugi imajo po 2—8 raznih stánov (états), ki so nastali takó, da je umetnik en del štafaže pozneje dodal, ali pa posamezne dele izbrusil iz plošče, ali da je podobe v staromodnih oblekah nadomestil s postavami v toaletah poznejše (empirske) mode.

Od l. 1792—1800 je bil v trgovini drugi stan; naslovni list je ostal, a številko 36 so izbrusili, ker je bilo v vrsti že 49 listov.

Po l. 1800 je tvrdka premenila tudi besedilo naslovnega lista v: „Ansichten der Residenzstadt Wien, der Vorstädte und der umliegenden merkwürdigen Gegenden. Gezeichnet und gestochen von Carl Schütz und L. Janscha, Mitglieder der k. k. Academie der bildenden Künste“. Ziegler je izpuščen.

Od teh plošč tretjega stána, izmed katerih jih je bilo nekaj še večkrat predelanih, je dobil založnik še pred nekaj leti vrsto novih od-tisov, ki so pa dandanes že davno razprodani. Plošče so tako obrabljene, da ni moč dobivati od njih porabnih posnetkov.

Schütz pa ni posvetil vsega svojega časa le razgledom cesarske prestolice in njene bližnje okolice, ampak je uporabljal svojo umetniško spretnost tudi za druge umotvore. Kajti bil je mnogostransko n a o b r a ž e n in izvežban umetnik: čopič rabi z isto sigurnostjo kakor rilo; s s prosto roko riše tako virtuožno, kakor s črtali arhitektonske florise in narise. Sedaj se bavi z bibličnimi prizori, potem portretuje ali ustvarja alegorične skupine; kedar je bolj suša v blagajni, ujedkuje prikupljive podobice v drobne almanahе ali pa modne table za tedajne estetično-literarne časopise, ki so bili obenem tudi modni žurnali. Odličен okus kaže pri ornamentalnih kompozicijah in vinjetah. Poleg teh pa riše posebno rad pompozne prazničnosti z množinami podob in podobic ali živahne bojne prizore. Dasi je njegova glavna stroka ostala arhitektura, ki jo je umetniško pojmoval v njenem bistvu in estetičnem učinku, kakor nobeden njegovih sodobnikov, je obvladal vendar tudi človeško postavo s čudovito virtuoznostjo ter nam zapustil prizore polne življenja in resnice, zajete neposredno iz tedajnega osredja: njegovim podobam in postavam je ostal psihičen znak, naj stoje ali naj se gibljejo, naj se pogovarjajo ali naj so nemo zamišljene, naj delajo ali naj lenarijo.

Za sedaj imamo kritično preiskane in obdelane samo njegove dunajske razglede. Bilo je dolgotrajno in obsežno delo, ki ga je izvršil dr. Schwarz. Nalogo, ki si jo je postavil, rešil je z vso strokovnjaško točnostjo.

Česar se pa dr. Schwarz ni dotaknil, to čaka druge strokovnjaške roke. Izmed listov v baker rezanih ali pa ujedkovanih — starejše slovstvo jih navaja okoli 70 — je nedvomno mnogo nepristnih, a istotako bo na drugi plati nedostajalo precejšnje število še neznanih del.

Največ njegovih umotvorov je zbranih na Dunaju v Albertini (posebno pristnih njegovih akvarelov), potem v knjižnici c. kr. akademije umetnosti (akvareli, skice, ročne risbe, s svinčnikom, peresom, in rudečo kredo) in pa v c. kr. dvorni knjižnici (samo ujedkovine in bakrorezi). Posamezne risbe in akvarele hranijo bogate zbirke dunajskih nabiralcev, predvsem zbirka dr. Haymannova, najbogatejša zbirka gledé na *viennensia*.

Dela našega umetnika čislajo poznavalci, kulturni zgodovinarji, prijatelji umetnosti in nabiralci vedno bolj. Prvotne cene so bile primerne tedanjim razmeram; dandanes se nam vidijo več nego skrome. Dočim je stal takrat vsak list le 2 gld. (= 4 K), ako je bil koloriran, je poskočila v zadnjih letih cena posameznim razgledom na 40—50 kratno vsoto; lepi listi prvega stána, pred napisom z neobrezanim robom celó na 250—300 kron, cene, ki so torej 70—80 krat tako visoke, kakor prvotne. Neprimerno dražji so originalni akvareli; plačujejo se po 3500 do 6000 K. Vendar je vse to v zvezi z zgodovinsko naobrazbo in z lokalno-patriotičnimi študijami. Značilnih dražestnosti ni po dunajskih ulicah in trgih več; eklektika je ubila vse, kar je imelo še kaj pristnega lokalnega kolorita na sebi. Sedaj se Dunajčan zaveda, kaj da je izgubil in si prizadeva vsaj v podobi obnoviti stari, patriarhalični in prijetni Dunaj. Te podobe mu nudijo Schützeve ujedkovine, ki jih je ta ustvaril z umetno roko in položil vanje tudi čut umetniškega srca; s tem, da so tudi kolorirane, odseva od njih tisti nepopisni čar umetniškega čuta za barvenost, ki jo je imela še dôba rokoko. Je pač res zanimivo, da sta bila dva Kranjca, ki sta ustvarila Dunajčanom tako dragocere spomine na njihovo kulturo in umetniško preteklost in da sta pri tem pogodila ravno tisti ton, ki sega danes po več nego sto letih dunajski inteligenci do srca. Zato bodeta imeni Schütz in Janscha v cesarski prestolici vedno v čisljih.

Mantuani.

So. Hieronim in najstarejše drevo na Kranjskem. — Ravnatelj c. kr. arheološkega muzeja v Splitu Fr. Bulić je utemeljil z odobrenjem in s podporo c. kr. ministra za bogočastje in uk poseben odsek arheološkega muzeja v Splitu z naslovom: „Bibliotheca Hieronymiana“.

Sv. Hieronim je bil rojen v Stridonu, ki je stal po Buliću na sedanjem Grahovem polju. To polje se nahaja sedaj v Bosni, prej pa je bilo del stare Dalmacije. V proslavo tega glasovitega Dalmatinca naj bi

se zbralo v Hieronimovi knjižnici vse, karkoli spominja na njegovo življenje in delovanje. Ta knjižnica zbira tudi podatke o cerkvah, ki so sv. Hieronimu posvečene, o njegovih slikah, kipih, o njegovih spisih in delih, ki se nahajajo na hrvaškem in slovenskem ozemlju, o pripovedkah, ki so o sv. Hieronimu ohranjene med narodom.

Na Kranjskem je pet cerkva posvečenih sv. Hieronimu, namreč podružnice: Sv. Hieronim na Nanosu *) (župn. Šent Vid pri Vipavi), Čele (ž. Prem), Koritnice (ž. Knežak), Ivanje selo (ž. Unec) in Petkovec (ž. Rovte pri Logatecu).

Podružnici Čele in Koritnice sta spadali do l. 1831. pod tržaško škofijo, Sv. Hieronim na Nanosu pod goriško škofijo, Ivanje selo do l. 1787. pod oglejsko škofijo, le Petkovec je že prej spadal pod ljubljanskega škofa.

Spomina vredna pa je pripovedka, da je sv. Hieronim v Stranah pod Nanosom v župniji Hrenovice pod starodavno tiso pridigoval.

Tu stoji poleg cerkve dobrih 6 m visoko drevo, tisa (*taxus baccata*, Roteibe), ki meri 1 m nad zemljo 3 m v obsegu. Po računu učenjakov ima to drevo nad 1000 let, morda celo 1600 let. Natančno se leta ne morejo določiti, ker bi se moralo drevo sicer prej uničiti, da bi

Starodavna tisa v Stranah pod Nanosom.

*) Posvečena dne 15. sept. l. 1624.

se podrobno dognalo število letnih krogov. Ljudem je tu sv. Hieronim zato dobro znan, ker stoji na Nanosu sv. Hieronimu posvečena cerkev.

Vaščani to častito drevo visoko cenijo in so že pred več ko 50 leti ponudbo bogatih tržaških trgovcev, da bi jim drevo prodali, ponosno odklonili.

Očividno je, da pripovedka o pridigi sv. Hieronima ne sloni na zgodovinskem dogodku. Sv. Hieronim je živel do l. 420 po Kr. Znano je, da je bival v Rimu, Trierju in Akvileji, torej v naši neposrednji bližini; njegovi dve pismi „ad virgines Emonenses“ in „ad Antonium monachum“, ki jih je pisal v Emono, sta ohranjeni (Mittheil. d. hist. V. f. Krain. 1853. 72); seveda ne vemo, katera Emona je omenjena, toda da bi sv. Hieronim pred 1500 leti pridigoval v Stranah in celó pod tiso, je le domneva, ki je bržkone nastala vsled starosti drevesa in slučajnosti, da stoji na Nanosu sv. Hieronimu posvečena cerkev. Morda je kdo vpricho ljudi omenil: „To drevo je tako staro, da bi bil lahko sv. Hieronim že pod njim pridigoval“. Ljudje so polagoma iz te nedoločne govornice napravili določno obliko: „Pod tem drevesom je že sv. Hieronim pridigoval“.

Čeprav pa pripovedka ne sloni na zgodovinskem dogodku, je pa starodavna tisa tembolj zanimiva, ker si prisvaja čast, da je najstarejše drevo na Kranjskem.

O tem drevesu in o pripovedki o sv. Hieronimu je že pisal dr. Karol Deschmann v III. Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, 1862, 194.

V. Steska.

Društveni vestnik.

Odlikovani udje. Ljubljanski mestni občinski svet je podelil v svoji seji dne 29. junija 1915 častnemu udu Muzejskega društva za Kranjsko g. c. kr. dvornemu svetniku in c. kr. dež. šol. nadzorniku v pok. Francu Levcu ob priliki njegove 70-letnice častno meščanstvo stolnega mesta Ljubljane v priznanje trajnih zaslug njegovega šolskega in znanstvenega delovanja.

Nj. Veličanstvo cesar je podelil 6. julija 1915 društvenemu častnemu udu g. Ferd. Seidlu, c. kr. profesorju na državni realki v Gorici, ob priliki njegove upokojitve v priznanje zaslužnega šolskega in znanstvenega delovanja na slov. c. kr. vladnega svetnika.

Nadalje je bil odlikovan 16. junija 1915 naš ud g. Franc Wilfan, pristavniški kapitan v Salini na Romunskem, za svoje zaslužno delovanje z viteškim križcem Franc-Jozefovega reda.

Predsedstvo Muzejskega društva za Kranjsko je izreklo vsem odlikovancem svoje najiskrenejše čestitke.

Imenovanje. Dr. Boris Zarnik, izr. prof. zoologije in primerjajoče anatomije na vnesčilihi v Würzburgu, je bil pozvan septembra t. l. za rednega profesorja na vnesčilihi v Carigrad.

Predavanje dr. B. Zarnika „O bojih v živalstvu“. Bivajoč nekaj dni v Ljubljani je vnesčiliški profesor dr. Boris Zarnik s hvalevredno pozornostjo in požrtevavalnostjo poslušal priliko ter je priredil dne 29. marca t. l. v dvorani Mestnega doma pod okriljem Muzejskega društva veselezanimivo predavanje za prirodopisje *nasledim krogom našega razumnikva*. Za snov si je izbral g. predavatelj boje v živalstvu, torej snov, ki se strinja s sedanjim svetovnim položajem. Zadržal je

s predavanjem dobrodelen namen, ker je čisti dohodek od vstopnine bil določen potrebnim rodbinam v boju padlih Ljubljčanov in Rdečemu križu.

G. predavatelj je opozoril v uvodu na čudno nasprotje: sedanja ljuta borba narodov vzbuja misel, da je človeštvo v nasprotju s narodo, dasi je vzniklo iz nje; podoba je, da edino le človek zna v toliki meri sovražiti in uničevati sebi enaka bitja, dočim v narodi vladata mir in spravljivost. Toda ta mir je le navidezen. Poznavalec narode se marveč razodevajo vserod v živalstvu medsebojni neizprosni boji za biti ali podleči. In vendar imajo ti boji v sebi kal napredovanja. Zmagujejo namreč tista bitja, ki so za življenje bolj usposobljena.

G. predavatelj se je bavil le z dejanskim bojem živali, kjer poedinci izkušajo uničiti drug drugega. Mnoge živali n. pr. potrebujejo živo živalsko hrano, in morajo živiti plen uloviti in premagati, da si ga prisvojijo. Vsaka žival pa se izkuša ubraniti napadalcem. Za ta boj je opremila naroda napadalce in napadene dostikrat na prav premeten način z raznolikimi mehaniškimi in kemijskimi sredstvi in, če treba, s prevaro in zvijačo. G. predavatelj je navedel dolgo vrsto različnih slučajev iz vseh oddelkov živalstva, ki nam kažejo drzne napade in pogumne brambe.

Poleg bojev, ki jim je nagib hrana, so še taki, ki izvirajo iz potrebe, ohraniti živalstvo in ga razmnožiti; taki so boji samcev za posest samice.

Najbolj podobni človeškim bojem pa so boji socialno živečih živali, ki jim je dostikrat svrha, da se živalska naselbina socialno in teritorialno okrepi; taki so boji mravelj in termitov.

Naposled je omenil predavatelj še boj, ki ga bojujejo v poedincu deli telesa med seboj. Tisti deli, n. pr. tiste stanice, mišice, kosti itd., ki so bolj zaposljene, odjemljejo drugim hrano sebi v prid; zatorej se bolj jačijo in tem uspešneje delujejo. Tudi tu rodi boj koristi za celoto.

Vodilne misli je g. predavatelj pojasnjeval v živahni, nazorni, prilično s humorjem začinjeni besedi z značilnimi, za vsakogar zanimivimi primeri, in je le-te predočeval z mnogimi navlašč za ta namen prirejenimi izbornimi uspelimi skioptičnimi slikami.

Občinstva je bilo zbrano obilno število, sledilo je izvajanju z zanimanjem in se je naposled zahvaljevalo g. predavatelju z živahnim dolgotrajnim odobravanjem.

Še posebna zahvala pristojna g. predavatelju za to, ker je predavanje, še nekoliko razširjeno, priobčil v Ljubljanskem Zvonu. F. S.

Častni diplomi, ki ju je izročilo društvo novima, na občnem zboru dne 15. februarja 1915 imenovanima častnima udoma, sta bili krasni umetniški deli. Zasnova diplome za g. dvornega svetnika Franca Levca je izvršena z ozirom na njegovo delovanje na polju narodopisja. Besedilo objema obod iz motivov narodne ornamentike: prikupljive oblike, mehke poteze, pestri, a nežni kolorit. Kompozicijo je izvršila s finim čutom za narodni slog in s spretno roko gdč. Marija Novakova v Ljubljani. Tudi snov za kompozicijo prof. Seidlove diplome je zelo primerno izbrana, posameznosti v umetniško celoto združene. V ospredju se dviga liki ponosen prirodni obelisk skalnata igla, za njo pa se v daljavi bleste vrhovi Kamniških alp. Ob strani se ovija po skalovju bršljan, pod iglo pa leži v podzemski jami losova lobanja. Na vznožju so slikovito nakopičene školjčene in polže kamenice, slikane po izvornikih, ki jih je nabral v Kamniških alpah Simon Robič. Skupina kamenic lahko izveni v enoredni vrsti spodnje črte. Diploma je umetniško delo gdč. Anice Zupančeve.

Novi udje. G. Maks Lukanc pl. Savenburg, kand. iur. v Ljubljani. — Naorčnik na Carniolo: g. Saks. Hinko, knjigarnar v Idriji.

Umrli udje. Na Dunaju je umrla 25. julija t. l. gdč. dr. Ana Schiffrer, asistentka deželnega muzeja v Ljubljani. — 7. septembra 1915 je umrl v Ljubljani vlč. g. monsignor Anton Zupančič bogoslovni profesor v pokoju. — Na Volčjem potoku pri Kamniku je preminul 15. septembra g. Ferdinand Souvan, veletrgovec v Ljubljani. — V Ljubljani je umrl 16. septembra 1915 vlč. g. Frančišek P. Kadunc, župnik v pokoju. — Na balkanskem bojišču se je 2. oktobra 1915. smrtno ponesrečil g. Franc Dobovšek, preparator deželnega muzeja v Ljubljani. Časten jim spomin!

Narodopisne študije.

Dr. JOS. MANTUANL

Nekaj let je, odkar se je naselila med nami strastna navada, nabirati stvari, ki so se ohranile še v posesti preprostega naroda. Premnogo jih je pač izginilo že davno, ne vemo kam. Še več takih predmetov pa so ljudje sami uničili, ker so bili ustrojeni „po starem“ in so se jim zdeli nerabni. Tedaj je gledala naša inteligenca brezbrizno pogin narodnega blaga, prav kakor je danes brez umevanja kopiči, največ sevé iz modnih ozirov pod pretvezo, da je „narodno blago“. Pred seboj imamo tipičen kontrast dveh skrajnosti: kar je zamudila prošla dōba, to bi rada popravila sedanja; kar so uničili prejšnji rodovi, hočejo nadomestiti sedaj živeči. Ta pohvalna namera zahteva pa jasnosti pojmovanja, dalekogledne smotrenosti v postopanju, zrele sodbe in v prvi vrsti znanstvene podlage. Ni dosti, da je kdo prečital ta ali oni člančič, morebiti še to ali drugo knjigo katerekoli literature, ampak je treba v prvi vrsti podrobnega dela, samostojnega primerjanja in pregleda tozadevnega slovstva. Še-le na takem podstavu je mogoče razbirati domače od ptujega, pristno od ponarejenega, dobro od slabega, pravilno od nepravilnega. V proizvodih vsake narodne kulture tičé korenine in koreninice, ki so vsrkavale — ako izločimo oddaljene iztočne kulture — redilne sokove iz tal velike in skupne indoarijske prosvete in jih pretvarjale v svoje lokalne potrebe. In prav v tem delu so nam ohranjene нравne vrednote in znaki velikih tvornih sil, dokazi kulturne usposobljenosti. Vsaka kultura, naj bo še tako obsežna in globoka, ni padla izgotovljena iz neba v naročje temu ali onemu narodu; vsak izmed njih si jo je moral prikrojiti sam na podstavu občnega svojstva indoarijske skupine. Zato se razlikujejo posamezni narodi le po kakovosti svojega pojmovanja in razumevanja skupne prazasnove.

Te razlike in inačice označujejo potemtakem tudi posamezne narodne kulture. Treba jih je torej poznati, ako jih hočemo pravilno razločevati in da si ne prisvajamo, kar ni naše ter da ne prepuščamo brez ugovora drugim, kar jim ne gre.

To poznavanje je pa doseči samo potom resnega in podrobnega proučevanja zadevnih proizvodov. Zatrete je pri tem delu s trdno voljo vsak drug vpliv, osobito pa vse praktične in modne muke ter iskati samo znanstveno resnico. Prej omenjena modna navada nabiranja pomeni vse prej, kakor pospeševanje narodoznanskih študij, ker moti smer in kviri sodbo. Nabiralna strast pozna načelno samo dve skrajnosti, kedar ocenjuje: ali je vse dobro, kar more doseči, ali pa je vse slabo, kar ji ni mogoče spraviti v svojo oblast. V 99% slučajev je stališče nabiralčevo trgovsko. Ako izmed sto le eden nabira iz čiste, nesebične ljubezni do stare kulture, smé se imenovati to razmerje ugodno. Tako je faktično stanje. Vendar temu niso krivi povse nabiralci. Razmere so posledica tistega efemernege slovstva, ki se nakapa iz raznih podjetniških glasil, izhajajočih v inozemstvu. Tega „gradiva“ se polasté ljudje, ki prečitajo sem in tam kako podobno razpravico. Ne da bi jo predelali in prebavili, vržejo misli in nezmisli originala, prevedene v slovenščino, med domače ljudi. In to je pri nas najnevarnejša rana.

Neobhodno potrebno je torej, ako nam je res kaj do kulture, da se otremo teh diletanskih vplivov in spon in si ustvarimo svoje lastno znanstveno in strokovnjaško slovstvo tudi za narodoznanstvo. V slovenskem jeziku dosedaj ni še spisov o psiholoških pojavih na tehničnih in umetno-obrtnih narodnih izdelkih; nismo še resno proučevali načel in orodja starih tehnik, ne vemo torej, vkoliko so te vplivale tudi na estetično obliko, ne le na snovno trpežnost in mehanično statiko. Kar so pri nas o tem pisali, ima ponajveč značaj izpodbude ali očrta ¹⁾.

Pot, ki jo moramo ubrati — vkolikor ni že popolnoma zaraščena — je ta, da si ustanovimo najprej zanesljivo podlago z monografičnimi študijami. Potem še-le bo mogoče misliti na pregledne spise; vsaka druga smer nas odvajaja od smotra. Domača strokovna

¹⁾ Da ne obremenim te razprave preveč s slovstvom, ki ni v neposredni zvezi s predmetom, omenjam le nastopne preglede. Šlebinger, dr. J. Bibliographie der slovenischen Volkskunde (1898—1904) v Zeitschrift für österr. Volkskunde, X (1904) 243—247. — Wester, Jos. Slovenske končnice in folklor. Slovan, IV (1905—1906) 22 nsl. — Šlebinger, dr. J. Slovenska bibliografija v Zbornikih Matice Slovenske (narodopisje): 1904, str. 243—245; 1905, str. 205—206; 1906, str. 203—206. — Šlebinger, dr. J. Slovenska bibliografija za l. 1907—1912. V Ljubljani, 1913, str. 283—295. — Beležim še posebni zvezek revije „The Studio“; izšel je pod naslovom „Peasant Art in Austria and Hungary. London-Paris-New York, 1911. Iz kranjske prinaša enajst predmetov v podobi (1 hišo, 2 skrinji, 2 roba za avbe, 3 sklepance, 1 pas, 1 zaponko). Besedilo, ki se bavi s Kranjsko, zavzema 13 vrst (Miss Levetus); v razpravi sami je naša domovina dvakrat imenovana (prof. dr. Haberlandt).

literatura nikakor ne zadošča; tudi nemško in angleško slovstvo nas je zanemarilo ali pa nepravilno zamenjalo in istovetilo z drugimi narodi.

V teku časa sem nabral nekaj rezultatov tozadevnih lastnih in samostojnih študij. Odločil sem se, podati jih javnosti v obliki zaokroženih analiz. Morebiti se zaveseli še kdo drugi tega dela, ki nikakor ni brezpomembno in more ustanoviti na poprišču narodoznanstva boljše odnošaje, nego jih imamo sedaj. — Študije nameravam priobčevati neprisiljeno, kakor naneseta čas in prilika.

I.

Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem.

Še pred kakimi štiridesetimi leti so poznali skoraj povsod po Kranjskem tkanje trakov na roko. Tedaj je sejal naš kmet lan in pridelal dovolj vlakna tako za domačo prtenino, kakor tudi za na prodaj. Za svojo potrebo je podelal lan doma. Vsaka kmečka hiša je imela svoj kolovrat ali preslico: celó meščanka si je štela v čast, da je umela presti. Statve so imeli skoraj na vsaki večji vasi, včasih tudi po več. Naša dežela, pretežno poljedelska, ki do najnovejšega časa ni bila zvezana po dobrih občilih z obrtno višje stoječimi kraji, je ostala dalje pri starih tehnikah. Te so bile pač solidne, a neprikladne za obrtno izrabo. Ljudem se tedaj ni mudilo; ako je zahtevala izgotovitev predmeta nekaj ur ali tudi nekaj dni več, to niso vpoštevali: častitljivost tradicije je premostila vse. Danes je to bistveno drugače. Cenó tvorniško blago je izpodrinilo domače proizvode, naš obrtnik in kmet nista mogla tekmovati na svojem orodju z veleprodukcijo na strojih ter sta opustila delo, ki jima v trgovskem smislu ni moglo biti več življenska podlaga. Tako je izginilo staro delo, a obrtna veleprodukcija se ni še dala uvesti. Zato smo danes pri nas navezani vsi, meščani in kmetje, na dovoz.

Starejši ljudje pa se spominjajo še časov, ko so stare tehnike živele ali vsaj životarile pri poedincih, ki se jim niso mogli izneveriti. Med te načine izvajanja sodi v prvi vrsti tkanje trakov, ker se je trdovratno držalo v odročnih krajih. Pred pol stoletja je bilo še vsepovsodi znano.

V Gameljnih pri Ljubljani je živeła še pred 30 leti ženica, ki je tkala trakove na roko. Skromno pripravó, t. j. „grebljo“ in „žabo“ je vtaknila v žep in hodila od hiše do hiše izvajati svojo umetnost, ako je bilo treba¹⁾.

¹⁾ Porocilo g. druznega svetnika Frana Hubarda, kateremu izrekani tudi na tem mestu najudenoje zahvale.

V Kranju in okolici je bilo to tkanje zelo razširjeno, da celo neka stalna obrt, ki je preživljala mnogo družin. Tu — v Kranju, v Naklem, na Pivki in drugih točkah — so se ohranile do danes „monge“ na katerih so likali stkane trakove³⁾, dočim se je orodje za tkanje samo poizgubilo ali uničilo, najbrž zato, ker je majhno in neznatno. A dejstvo, da imajo shranjene „monge“, dokazuje, da je tu cvela trakarska obrt v večji meri. Kajti napačno bi bilo domnevati, da bi bili tukaj le likali drugodi stkane trakove; tega bi ne bila dopustila podjetnost našega rojaka: kdor je znal trak zmongati, ta ga je umel tudi stkati.

V Beli Krajini pa, na klasičnih tleh starih narodnih svojstev, ohranila se je omenjena tehnika do danes in živi še v posamičnih krajih⁴⁾, dasi je nastopila z otvoritvijo železnice tudi tu zadnja faza njenega obstoja.

Leta 1912. meseca februarja sem imel priliko opazovati na svoje oči izvrševanje tega dela. Moj spoštovani prijatelj, in priznani izborni poznavalec belokranjskih odnošajev, č. g. župnik Ivan Šašelj v Adlešičih mi jo je nudil.

Delo je izključno ženska domêna in pravo tkanje⁵⁾ na roko. Tehnično izvajanje se sme imenovati navzlic vsej priprostosti vendar

³⁾ Deželni muzej je dobil l. 1911. od trgovca in bivšega deželnega poslanca gosp. C. Pirca v Kranju tako mongo v dar. Navadno je ta priprava tako sestavljena, da sta na štirinogati klopi na enem koncu dve opori, med katerima se vrtita dva valjarja, drug pod drugim. Zgornji ima ročico, s katero ga je mōč vrteti. Med oba se udene trak in se zmonga skozi. Iz Kranja došli izvod pa ima celō tri valjarje.

⁴⁾ Le v jugoizhodnem kotu še. Č. g. župnik Iv. Šašelj mi zatrjuje, da poznajo delo samo še tam, kjer so ohranili staro belo nošo, to je najbolj v župnijah ob Kolpi. — Gosp. nadučitelj Franjo Lovšin in gospodična L. Bavdekova, učiteljica, oba v Vinici, pa soglasno poročata, da v Vinici že okoli 40 let ne tkō trakov na roko. Tem vrlim sotrudnikom najiskrenejša hvala!

⁵⁾ Terminologijā za sorodne tehnike je v marsičem še nejasna in zmedena. Tkati se pravi, dve skupini niti, to je podolžne (osnutek) in prečne (votek) na tak način skleniti v trdno celoto, da se križate obe skupini v pravem kotu. Pri tem ne odločuje ustroj tkalske priprave in orodja: tke se na roko, na statvah, na modernih strojih. — Druga tehnika, ki tudi združuje niti v trdno celoto je pa pletenje. Pri tem pride v poštev samo ena, največ podolžna skupina niti, ki se združijo v celoto brez pomoči prečne niti, torej samo osnutek brez votka. Odločilno za presojanje tekstilij je torej, da določimo, po katerem načelu da je nastala trdna celota, ki jo imamo pred seboj. V to svrho je treba tako blago razrešiti in se prepričati, je-li vporabljen votek ali ne. To je včasih zelo zamotana stvar, n. pr. pri tkaninah, narejenih na deščice. — Prim. Renzenberg, P. pl. Ženska ročna dela za pouk na ženskih učiteljiščih. V Ljubljani, Kleinmayr & Bamberg, 1897–1903, III. 94 nsl. Kimakowicz-Winnicki, v., Spinn- und Webewerkzeuge. Würzburg, 1911. str. 33. Götze, A. Brettchenweberei im Altertum, v Zeitschrift für Ethnologie. 40 Jahrg. (1908) str. 481–500.

duhovito zasnovano. Tkalka vzame osnutek in ga pritrži na trdno stoječo oporo, n. pr. na poljubno drevo, ako vreme dopušča delo pod milim nebom. Potem osnuje niti na „brdce“ ⁶⁾. Tako se imenuje lesena ploščica, ki je glede svoje velikosti in oblike različna po kraju in po potrebi. Po merilu so 200—300 mm visoke, 80—120 mm široke in 7—10 mm debele. To velja za naše kraje; drugodi imajo tudi večja in manjša brda. Ta ploščica je podolžno in enakomerno našpranjana. Vsaka špranja je 3—4 mm široka; razdalje med dvema odprtinama pa tvori brvica ali šprikla, 8—12 mm široka. Ta ima na sredi svoje dolžine izvrtano okroglo luknjo. Obeh predrtin, špranj in lukenj, je vkupe toliko, kolikor naj pride osnovnih niti v brdce. Usnujejo se pa tako, da se vtaknejo lihe niti skozi luknje, sode skozi špranje.

Drugi konec osnutka si pritrži tkalka ob telo okoli pasa. S tem so improvizirane statve, ali, kakor pravijo v Beli krajini, „krosna“. Tedaj vzame delavka „drvce“ ali „raka“ ⁷⁾, to je mala, 120—150 mm dolga, 30—50 mm široka deščica, na obeh koncih rogovilčasta, ako naj je nit (votek) podolžno navita na-njo, ali pa razširjena, ako se nit navija počrez ⁸⁾.

Tkalka pritrži votek na točki, kjer začne svoje delo in nadaljuje z rakom. Tke od sebe preč; začne ob pasu in votka naprej v smeri proti drugemu koncu, na naši podobi torej proti drevesu. Tehnično bistveno je, kako dela odpiro. Ako potegne brdce — recimo z desnico — kvišku, dvignejo se vse lihe niti, napeljene skozi luknje, dočim ostanejo tiste, ki so vdete v špranje, v svoji prvotni legi. Tako na-

Fotogr. Jos. Dostal

Pod. 1. „Brdce“ in „rak“

⁶⁾ Terminologija ni povsod enaka. V Adlešičih imenujejo to orodje „brdo“ (poročilo g. župnika Iv. Sasselj-*na*); v Viniči rabijo diminitiv „brdce“ (poročilo g. nadučitelja F. Lovšič-*na* in priznane strokovnjakinje učiteljice gde. L. Ravde-*kar*); na Gorenjskem so imenovali brdo „grebljo“ (poročilo gosp. dvornega svet-*nika* F. Hubada). Zanimivo je vsekako, da rabijo Romani na Sedmograškem tudi izraz „grebla“ za brdo. (v. Kimakowicz-Winnicki, *Spinn- und Webewerkzeuge*. Würzburg, 1910, p. 39.)

⁷⁾ Drvce se imenuje v Viniči in okolici (Lovsin, Baydek), tak v Adlešičih (Sasselj), Žeba na Gorenjskem (Hubad).

⁸⁾ Prizn. malo podobno št. 1. Tam upodobljen „rak“ je iz Adlešičev; v Viniči ima nekako takole obliko. (—) Na Adleščem raka se navija sode, podolžno

stane med lihimi in sodimi nitmi razstop, v kateri tkalka vdene votek z levico. Ko je nit skozi odpiro, spusti brdce, vzame drvce v desnico, zagosti votek, prime brdce z levico in je potisne navzdol, tako, da so sedaj sode niti zgoraj, lihe spodaj ter vdene drvce od nasprotne strani. Tako gre delo naprej, da se izvrši.

Pod. 2. Tkalka pri delu.

Fotogr. Fran Dobovšek, l. 1912.

Na ta način narejenemu izdelku pravijo v Vinici „trpótke“; na Gorenjskem se je pač že izgubil pravi terminus technicus. Po nekaterih krajih so mongali ali likali stkane trakove, kakor sem omenil že zgoraj. V Beli Krajini dosedaj nisem našel še mong a tudi poročil nimam o njih; tu bo treba še podrobnejših preiskav; vendar se mi ne zdi neverjetno, da so jih bili poznali, zato, ker so zglajene trpotke v rabi praktičneje in se dajo lažje zadrgniti in zavezati, nego sirove.

Ker je to delo tehnično priprosto a v svojem bistvu vendar duhovito, moramo sklepati, da ima za seboj dolgotrajen razvoj. Vsi-

 na Viniško drvce počrez. Za delo je rak primernejši, ker ložje smuka skozi odpiro. — Naša podoba št. 1. je narejena po izvornikih, ki jih je podaril kranjskemu deželnemu muzeju č. g. župnik Ivan Šašelj.

ljuje se nam vprašanje, odkodi da izvira in od kodi da je prišlo v naše kraje, ki so bili po svoji zemljepisni legi izpostavljeni marsikakemu vplivu. Poglejmo, vkoliko se da to ugotoviti ali dokazati.

Ni dobiti zlahka kulturnotehničnega problema, ki bi se bil v prošlih dobah tako marljivo izpopolnjeval, kakor ravno tkanje. Kolika razlika med preprostim brdcem in rakom ter Jacquardovimi statvami! Med tema skrajnostima je nepregledna vrsta preosnov in izboljšanih ustrojev, posebno od 16. veka sem. A navzlic temu se je ohranila tudi primitivna tehnika v malem obratu celó do naših dni. Ako hočemo dognati izvor in starost tega dela, moramo prodirati nazaj v prošlost, opirajoči se na ohranjene spomenike in na pismena poročila, kolikor jih imamo.

Od spomenikov so nam najbližje lesene statve, ki jih poznamo še skoraj vsi starejši. Njihov ustroj sloni na istem načelu, kakor tkanje trakov, ki je jedro in predmet te razprave: osnutek gre skozi brda, snovalnica vdene votek skozi odpiro, kakor rak ali drvee pri naši tehniki, le da je pri statvah namerjeno na obilnejši in hitrejši izdelek in da točnost funkcije ni odvisna toliko od spretnosti tkalca, kakor od mehaničnih pomožnih priprav. Statve, ki so jih rabili pri nas do naše dóbe, se v svojem bistvu ne ločijo od onih, ki so jih rabili še v 16. veku⁹⁾.

A že tedaj so delali razliko med velikim in drobnim blagom. Za tkanje trakov izumili so — poleg velikih statev — najbrže že v drugi polovici 15., vsekako pa vsaj začetkom 16. veka pripravo, ki odgovarja v svojem bistvu naši tehniki za tkanje trakov; imenovali so jih statvice za trake. Kakor je posneti po ohranjenih izvodih, in po podobah, je bilo delo v prvi polovici 16. veka prav isto, kakor še danes v Beli Krajini, samo da je bila priprava zamišljena za sobo. Sestajala je iz podolgastega predala, ki je imel na obeh konceh po dve opori, držeči po en valjar, na kateri so napeli osnutek. Odpiro so tvorili s pomočjo malega brdca, votek so vdevali z rakom¹⁰⁾.

Naša pot po zgodovinskem mraku nas pa vede ob spomenikih dalje. Ustavimo se na točki, nekako 300 let za statvicami za trake. Vseučiliščna knjižnica v Heidelbergu hrani zbirko srednjenemških

⁹⁾ Prim. Amman Jost, *Eygentliche Beschreibung Aller Stände*. Frankfurt a. M. Feyerabend 1508. Nova izdaja (moderni ponatis) München, 1896, s. v. *Der Weber*. Vsaka podoba je opremljena s stihom Hans Sachs-a — Feldhaus, F. M. *Die Technik der Vorzeit, der geschichtlichen Zeit und der Naturvölker*. Leipzig-Berlin, 1914, p. 1286 nsl. s. v. *Webstuhl*.

¹⁰⁾ Prim. Feldhaus, F. M. l. c. str. 67 nsl. Tu so upodobljene tudi statvice iz l. 1540, po izvorniku, ki se hrani v obrtnem muzeju v Berlinu (str. 67) in pa tkalka pri delu po barotrezu Jurija Penzeza iz l. 1545.

pesni, okrašeno s 140 minijaturami. Znana je pod imenom „Manessejev rokopis“. Izvršena je bila ta knjiga v Zürichu ali v Konstanzu okoli l. 1330. Na listu 285. je naslikan pesnik „Rost Kilchherre ze Sarne“ s svojo damo. Ta sedi pod milim nebom ob stojalu, ki nosi brdce, skozi katero so napeljane niti. Za stojalom je na steno pritrjeno vrtilo in na-nje je navit dotkan trak. Postopanje sloni torej prav na istem načelu, kakor pri naših brdcih, samo da je morala tkalka dvigati in povešati razbrani osnutek, da je dobila odpiro za votek; kajti brdo je stalo nepremično. Meču podobno orodje, ki je drži dama v desnici, mora pač biti lopatica, s katero zagosti votek ¹¹⁾.

Pod. 3. Srednjeveška dama pri „brdču“ na stojalu.

nejo odnošaji, ko prodremo v stari vek nazaj. Tu nam je na razpolago

¹¹⁾ Kraus, F. X. Die Miniaturen der Manesseschen Bilderhandschrift. Straßburg, Trübner, 1887. Fol. 94. Istotam tudi o postanku rokopisa, o tehniki, o kulturnozgodovinskem pomenu slik, in dr. — Tudi Kraus, F. X. Geschichte der christl. Kunst, II/1, p. 240 o rokopisu vobče. — O pesniku Rostu prim. von der Hagen, Minnesinger, II, 131—134 (pesni); III, 678 (inačice); IV, 443—445 (biografija). — Allgemeine deutsche Biographie, XXIX., 271 nsl. (životopis in novejši slovsvo o pesniku). Naša podoba, št. 3. je posneta po Krausevi knjigi (Miniaturen).

Do 14. veka torej lahko z vso gotovostjo nazaj zasledujemo tkanje na roko s pomočjo brdca. Za dalje nazaj pa nam ne dostaja izvirnih spomenikov in to za daljšo dobo. Tkanin imamo na izbiro skoraj iz vseh vekov, a tehniko določiti je sila težavna stvar. V svrhu takega določevanja se mora tkanina razplesti, potem je mogoče določiti, ali spada med prave tkanine, ali med pletenine; s pomočjo katerih priprav pa je nastala, to ostane prav mnogokrat skrivnost. Tudi srednjeveški poročevalci in pisatelji nas pusté gledé podrobnosti in tehničnih svojstev kaj radi na cedilu. Nekaj jasneji postanejo odnošaji, ko prodremo v stari vek nazaj. Tu nam je na razpolago

dovolj poročil od pisateljev vseh dob, dasiravno se vedno ne vjemajo. Kar bi se dalo morebiti določiti na podstavu tehnične in stvarne interpretacije, to kaj rada še bolj zamegli in zastrè visoka filološka kritika, ker se ne ozira dovolj na tehnično izvedljivost in priročnost svojih kombinacij

Kjer se razpravlja o staroveškem, posebej grškem tkanju, skoraj povsodi dobiš upodobljeno Penelopo s Telemahom ob statvah. Muzej v Chiusi hrani grško posodo (σπίρηκος), na kateri je naslikan ta prizor¹²⁾. Risba je estetično dovršena a ne nudi dovolj vsestranske jasnosti v tehničnem pogledu ter pripušča marsikako razlago in domnevo. Zdi se mi pa, da so morale imeti antične statve pripravo, podobno našemu brdu, da so mogle z lahka in točno delati odpiro. Morebiti podpira to domnevo neko mesto v Iliadi¹³⁾, kjer slika pesnik tekmo v teku med Ajantom in Odisejem:

... ἐπὶ δ' ὤρνετο δῖος Ὀδυσσεύς
 ἄγχι μάλ', ὡς ὅτε τις τε γυναικὸς ἐνξώοιο
 σπιθήκος ἐστὶ ζωῶν, ὅν τ' ἐν μάλ' αἰετὸς τανύσσι
 πνύον ἐξέλινασα παρὶς αἴτω, ἀγροθὶ δ' ἴσχυι
 σπιθήκος ὡς Ὀδυσσεύς θείη ἐγέρθαι"

Pravilno razumevanje in prevajanje teh stihov je v prvi vrsti v pojmovanju izraza „ζωῶν“. V kolikor morem presoditi, je najpravičnejše, da si mislimo to pripravo podobno našemu brdu, ali po ustroju še prej brdca; po tem takem bi prevedli:

„za njim je tekel božanski Odisej
 v taki bližini, kakor je bido nedriju lepo opasane ženske,
 kedar je z rokami prav krepko (k sebi) potegne,
 ko zavotka snovalnico skozi odpiro, brdo pa drži
 ob prsih: tako blizu (za njim) je tekel Odisej“¹⁴⁾.

¹²⁾ Pročena je bila slika naprej in najboljše v Monumenti inediti dell' Instituto IX. 42. Po tej reprodukciji je posneta in sedaj najljepje pristopna v Baummeister, A. Denkmäler des klassischen Altertums, III, 2085, Fig. 2332. — V malem merilu jo podaja Reinach, S. Répertoire des Vases peints grecs et étrusques, I, 191. — Prim. dalje Blümmner, H. Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei den Griechen und Römern, Leipzig, 1875–1887, I, 129 nsl. in IV, 520 nsl. — Friedreich, I. B. Die Realien in der Iliade u. Odyssee, Erlangen 1851, 298–300. — Buchholz, E. Die homerischen Realien, Leipzig, 1871–1885, II, 185–188. Engelmann, R. Bilderatlas zum Homer, Leipzig, 1889, II (Odyssee), Taf. III, Fig. 11.

¹³⁾ XXIII, 759–763.

¹⁴⁾ O tem mestu imamo zelo literaturo. V kolikor morem soditi, se pravemu razumevanju najboljše dopel Blümmner, I. c. I, 129 nsl. S svojimi duhovitim tolmačenjem je pedoal pet do pravilne rešitve razadrenih sojasnosti. Njegovi smretili so tehnično izvedljivi, vendar pa se mi zde še prekomplirani, ker jih ni

Grške statve so bile še v klasični dobi prav preprosto zgrajene in so stale pokonec¹⁵⁾. V kolikor poznamo risbe starih statev¹⁶⁾, ne ugovarja njihova sestava domnevi, da so poznali brda, kakršno je naše. Je pa tudi naravno, da se bližamo vedno bolj prvotno primitivni konstrukciji, čimdalje gremo nazaj. In stara gradnja se je ohranila mnogokrat poleg zboljšanih, to pa posebno iz spoštovanja do pristnih običajev in iz verskih ozirov¹⁷⁾. Blago gotove vrste se je

zlahka spraviti v sklad s Homerjevimi pojmi in z njegovo preprosto govornico. Blümner misli, da sestaja *καρών* iz dveh lahnih palčic od trstenine; na eno so privezane z zankami („*μίτοι*“) lihe, na drugo pa sode niti osnutka (*στήμων*). Tkalka potegne prvo k sebi, vrže snovalnico skozi odpiro in votek zagosti; potem potegne drugo palčico, da se odpira izmenja in votka od druge plati. A po preobilnih mestih in po dokazih leksikografov (prim. Stephanus-Dindorf, Thesaurus graecae linguae, V, 1101 s. v. *μίτος*) je smatrati *μίτος* pri Homerju pač za „osnutek“. — Razentega zahteva točni *παρέκ* vso pozornost, ne samo iz filoloških, ampak tembolj iz stvarnih ozirov. Kako more potegniti delavka palčico („*καρών*“) ob zankah („*μίτος*“) ven? Homer stavi oba izraza v ednini. Ako pa si mislimo, da vrže snovalnico ali vitel, na katerem je navit votek, skozi odpiro, to je ob osnutku, in potegne s tem votek ven, tedaj je mesto popolnoma jasno in brez zaprek. In medtem, ko teče snovalnica z votkom skozi odpiro, mora tkalka držati brdo ob prsih, da ostane razstop v osnutku. To je pa najložje doseči z brdom take sestave, kakor je naše brdce. — Nekateri tolmači so smatrali *πηρίον* za orodje, podobno našemu „raku“, torej za deščico ali neke vrste vitel, na kateri je navit votek. Blümner se pa temu protivi; na omenjenem mestu (I, 131) pravi v opombi: „eine derartige Form des Weberschützens, die weder Nadel noch Schiffchen sein würde, ist gänzlich unbekannt und wohl auch nie im Gebrauch gewesen, da sie einfach unpractisch ist“. Naše drvice je pa v resnici snovalnica, ki ni niti igla niti čolnič ter je do danes v rabi. Istotako je pač naše brdce — tam sevé znatno širše ali daljše — vsaj v bistvu isto, kar Homerjev *καρών*. Ako še pripomnimo, da so bile stare statve vse pokončne, tedaj nam postaja še jasneje, da je tkalka morala *καρών* k sebi potezati, ko je tvorila odpiro. — In konečno bi Blümnerjevo tolmačenje ne pogodilo jedro Homerjevega primera. Pesnik pravi: Odisej je bil Ajantu vedno tako blizu za petami, kakor brdo nedriju tkalke. Tam sta samo dva, ki se lovita, tu so pa trije: eden ki prebira in dva, med katerima prebira, ker potegne zdaj tega zdaj onega k sebi. Tkalka se je pač nazaj sklonila, ko je potegnila brdo k sebi: torej res drug za drugim, kakor je smisel Homerjeve prispodobe.

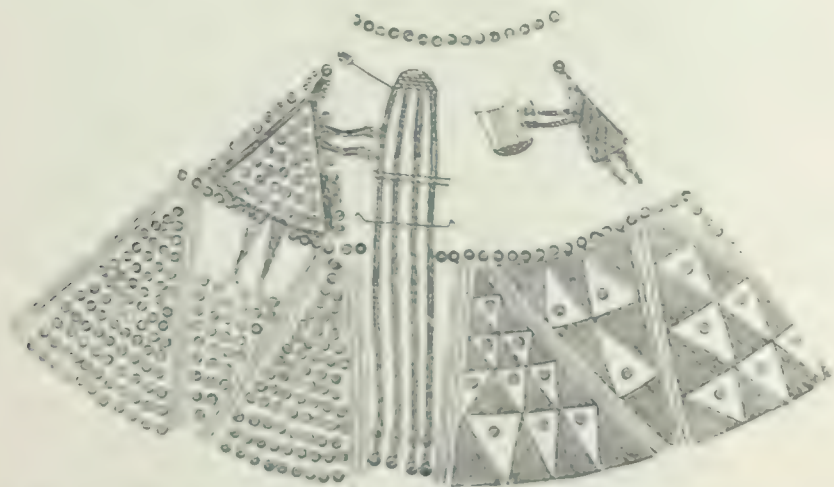
¹⁵⁾ Prim. Homeros, *᾽Οδυσσεΐα*, II, 94: *στησαμένη μέγαν ἰστόν*. — Hesiodos, *Ἔργα καὶ ἡμέραι*, 777.

¹⁶⁾ Prim. Rich, A. *Illustriertes Wörterbuch der röm. Alterthümer* (aus dem englischen v. C. Müller), Paris-Leipzig, 1862, p. 609 nsl. — Blümner, I. c. I, 138 nsl. — Forrer, R. *Urgeschichte des Europäers*, Stuttgart, (1908), p. 430. —

¹⁷⁾ Tako so tkali v Rimu tunike (*tunica recta, regilla*), ki so jih nosili mladeniči, ko so prejeli moško togo, ali pa dekleta na večer pred svatbo. Začetek te toge so pripisovali kraljici Tanaquil. Sext. Pomp. *Festus* poroča v 3. veku po

tkalo po pradašnjem egiptskem načinu iz same pietete do posvečene tradicije. Grki in Rimljani so namreč tkali od zgoraj navzdol, Egipčani pa narobe¹⁸⁾. In tkanje trakov v Beli Krajini se vrši še dandanes na egiptski način: od sebe preč, to je, ako obrnemo vodravno položen osnutek za 90° kvišku: od zdolaj navzgor.

Ko smo dognali to dejstvo, nas pač ne bo presenetilo, ako dobimo enačie tej tehniki tudi še v prazgodovini. Za to trditev imamo pač en sam nedvomni dokaz, a ta drži. Pri Šopronju na Ogrskem so izkopali l. 1891. žaro, na kateri je upodobljeno v ornamentalnem slogu predenje in tkanje. Prva žena prede na preslico, kakor naše Bele Kranjice. Druga stoji ob statvah, na katerih spoznamo tudi brez fantazije dolg osnutek; na gornjem koncu razločimo lahko kos dotkanega blaga in snovalnico ali vitel z votkom. Delo ima že zapadni

Pod 4. Tkalke *a*) ob statvah (na levi) in *b*) z brdcem v roki (na desni).

značaj: tkalka je pričela zgoraj in nadaljuje navzdol. Poleg te delavke zazremo najmanjšo žensko postavo, torej nedoraslo deklico. Ta drži z obema rokama tako brdce kvišku, kakor se rabi tudi danes še v Beli Krajini. Namen in bistvo tega orodja, upodobljenega na šopronjski žari, arheologi doslej niso še pogodili; Hoernes jo smatra za glasbilo

Kr. (ed. O. Müller, p. 277, 8) „rectae appellantur vestimenta virilia, quae patres liberis suis conferenda curant omnino causa, da usurpata, quod a stantibus et in altitudinem texuntur“. Celo še Isidor Hispalensis določa, pač spiraje se na starejšo pisatelje (*Originum sive Etymologiarum libri 20*) lib. XIX, 22, 18. „recta dicitur vestis, quae sursum versus stantesque texunt“. — Prim. tudi Hesychios s v. *σπυδαία* = *σπυδαία ἴσση*.

¹⁸⁾ Herodotus, II, 23. „ἐπιφανέστερον δὲ αὐτῶν ἄλλων τῶν ἀπὸ τῆς ἀσπίδος ἐπιφανέστερον, ἡ γυναικῶν ἔργον ἐστὶν ἡ ἀπὸ τοῦ ἄνω πρὸς τὸ κάτω κέντρον“. — Isidor, *Originum sive Etymologiarum libri 20*, 22, 18. „recta dicitur vestis, quae sursum versus stantesque texuntur“.

(liro)¹⁹⁾. O risbah na imenovani žari so že mnogo pisali²⁰⁾; a pravilni razlagi malega orodja se je po mojem prepričanju najbolj približal Forrer, ki je določa kot „okvir za votkanje“²¹⁾. v. Kimakowicz-Winnicki upodablja pač tkalko s te žare, a ne omenja osebe z brdcom. To je malo presenetljivo, ker so mu brdca znana kot domače orodje sedmograških Romunov in Nemcev²²⁾.)

Da je orodje v rokah deklice, upodobljene na imenovani žari, le brdce, o tem ne more biti nobenega dvoma; vse risbe te posode nam uprizarjajo le tekstilno delo: prejo, tkanje na statvah in pa brdce. Glasbilo bi ne imelo na tem mestu nikakega pomena.

Tako smo dospeli izključno po zgodovinskem potu do spoznanja, da je tkanje trakov po načinu, kakor sem ga zgoraj opisal, res ostanek prazgodovinske tehnike. Šopronjska žara namreč je nedvomno iz hallstattske dôle. Da je mogoče, vsaj nekoliko premeriti in predstavljati si časovno vrzel, ki nas utegne ločiti od dôle, v kateri je bila narejena žara, poizkusimo jo izraziti z letnicami: okoli 700 do 400 pred Kristom. Pri tem se pa moramo zavarovati z vso odločnostjo zoper domnevo, da smo hoteli določiti s temi številkami čas. To je za sedaj še nemogoče²³⁾.

A raba našega brdca sega gotovo še dalje nazaj; kajti na žari je upodobljena kot povse znana stvar.

Imamo pa še druge dokaze za starost tega orodja. Nahajamo je namreč še vedno po krajih, ki so bili dosedaj kolikor toliko nedostopni vplivu moderne industrije in veleprodukcije. Na Sedmograškem tkó trakove na roko precej tako, kakor pri nas, samo da tkalka sedi pri delu; osnutek zvije v klopčič, ga položi v skrinjo in zapre pokrov, tako, da drži osnutek. Drugi konec, kjer začne tkati, si priveže okoli pasú, se usede na stol ter napenja ali napušča niti s tem, da se sklanja nazaj ali nagiba naprej. To tkanje je znano na Sedmograškem pač le še poedincem, a ti so raztreseni po vsej

¹⁹⁾ Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa. Wien, 1898, p. 611: „die kleinste Figur mit einer Leier in beiden Händen“. Prim. istotam Taf. XXXIX, Fig. 2.

²⁰⁾ Najprvo Hoernes, R. v Mitteilungen d. anthropolog. Gesellschaft in Wien, XXI, (Sitz. Ber.) p. 76. Fig. 16, ter Taf. X, Fig. 2. — Potem Forrer, R. l. c. p. 431, Taf. 152 — v. Kimakowicz-Winnicki, l. c. p. 54. i. dr.

²¹⁾ Forrer, l. c. 431: „Wirkrahmen“.

²²⁾ Upodobljena ima (Spinn- und Webewerkzeuge, p. 29): podoba 56 = Webegitter von Kleinschelken; pod. 57. von Stolzenberg; pod. 58: Apparat zum Aufwickeln des Einschlags für das Weben mit Webegitter.

²³⁾ Kako netočno in nevarno je za zgodovinsko resničnost, izražati pred- in prazgodovinska razdobja s številkami, je pokazal Otto Piper v svoji knjigi „Bedenken zur Vorgeschichtsforschung“ (München, 1913) str. 65 nsl.

deželi²⁴⁾. Tudi v Dalmaciji, posebno na otokih, je zelo razširjeno med starejšim ženstvom²⁵⁾. Pred 50 leti so imeli take priprave še v severni Prusiji, v Stettinu, od koder ima narodni muzej združenih držav v Washingtonu pristne kose²⁶⁾. Tudi iz Saalfelda v vzhodni Prusiji so originali v Washingtonskem muzeju²⁷⁾; dalje iz Helsingforsa na Finskem²⁸⁾ in iz Siene v Italiji²⁹⁾.

Nedvomno bodo nadaljna preiskavanja dognala, da je bila priprava svojčas razširjena po vsej Evropi.

Poznali so jo tudi v novem svetu, in to v civiliziranih krogih. Dokaz za to trditev imamo v treh izvornikih: eden je bil v rabi v Lancastru v Pennsylvaniji³⁰⁾, druga dva v Bristolu v Connecticutu³¹⁾.

V tej priprosti ali pa v nekoliko bolj komplicirani obliki nahajamo orodje nadalje pri ljudstvih, ki živé še v prirodnem stanu ali v svoji prakulturi. Taki ljudje se dajo primerjati onim, ki so živeli v prazgodovini. Razni Indijanski rodovi severne Amerike, kakor Chippewa³²⁾, Masquakie³³⁾, Zuni³⁴⁾ in prebivalstvo v državi Maine³⁵⁾, a tudi Pueblos³⁶⁾ v južni Ameriki rabijo to orodje in tkó na roko še dandanes. V Braziliji³⁷⁾ se poslužujejo prav tistega načela za tkanje, samo da je osnutek pritrjen na primitiven okvir, namesto na drevo

²⁴⁾ v Kimakowicz-Winnicki, l. c. p. 29 nsl. (s podobami št. 56-59).

²⁵⁾ Poročilo g. c. kr. deželnega konservatorja za Primorje, prof. dr. Antona Gnirs-a.

²⁶⁾ Mason, Olis Tufton, A primitive Frame for weaving narrow fabrics, v: Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution. Report of the U. S. National Museum. Washington, 1901, p. 497 (dve brdci).

²⁷⁾ Mason, l. c. p. 495 in 496 (2 brdci z raki vred).

²⁸⁾ Istotam, p. 493 in 494 (1 brdce samo, drugo z rakom).

²⁹⁾ Istotam, p. 499. Tu je brdo že v zvezi s podstavkom, ki tvori statvice za tkanje trakov (Bandwebelade). Glej zgoraj, str. 155.

³⁰⁾ Ta je zvezan s podstavkom, kakor Sienski. Prim. opombo št. 28. — Mason, l. c. p. 499.

³¹⁾ Iz Bristolu imamo dve brdi, eno ima precej dolg ročaj, drugo pa je na stopcu, kakor v miniaturni Manessejevega rokopisa v Heidelbergu. — Mason, l. c. p. 502.

³²⁾ Mason, l. c. 488.

³³⁾ Istotam, l. c. 491.

³⁴⁾ Istotam, l. c. 506-507 in Plate 1. — Weule, K., Leittaden der Völkerkunde. Leipzig-Wien, 1912, p. 41 in Taf. 41, Fig. 3.

³⁵⁾ Mason, l. c. 503.

³⁶⁾ Mason, l. c. 505 in Plate 6-8; poleg tega še brdo iz Guadalajara po izviru od Pueblos.

³⁷⁾ Heidegger, I. Druckschichte der Schweiz. Zürich, 1901, p. 181, Fig. 139.

in ob pas delavke. Ob Kongu, v Indoneziji in Mikroneziji poznajo tudi še sedaj te vrste delo³⁸⁾.

Ta razširjenost v starem in celo v novem svetu dokazuje pač neizpodbitno, da je tehnika silno stara in da se smé imenovati človeška praposest. Pri Indoarijcih je bila največ v rabi; kako da je prodrla tudi v Ameriko, je stvar posebne preiskave. Gotovo pa je prepojila tudi vse izvenarijska ljudstva že v pradavnem času. V to velezanimivo, obsežno in težavno vprašanje se nam tukaj za sedaj ni spuščati. To mora biti nad vsakim dvomom, da so prinesli vsi sedaj v zapadni Evropi živeči narodi brez izjeme to tradicijsko tehniko s seboj in so jo ponekod ohranili do danes, ako je niso izpodrinila načela tvorniške in strojne industrije. Iz vsega tega smemo izvajati, da je tkanje trakov tudi pri našem narodu pradavna tradicija in dedščina, ker ni bila navezana na kako izvestno plemstveno kulturo, ampak se je ohranila povsodi enaka, navzlic vsakemu vplivu. Pri nas je najbolj pristna v Beli Krajini.

Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809.

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

(Schluss des II. Teiles).

Sollte der Untertan dieses Bon verlieren, so gelangt er nicht mehr zu seiner Zahlung, endlich, dass die Roboter die sich nicht am bestimmten Tage und Orte einfinden, mit aller Schärfe behandelt und mit Einlegung der Exekution hiezu gezwungen werden.

Auf Herstellung und Reparatur der Idria-Oberlaibacher Strasse, dann der Seitenstrassen gegen die Mairien Tschepovan, Schwarzenberg und Tolmein sind vom 1. Jänner bis Oktober 1812 520 Roboter verwendet worden. Bis Jahresschluss glaubte man noch 200 Roboter zu benötigen. Von der Roboterleistung zur Komerzialstrassenreparatur wurden die Einwohner der Idrianer Mairie im Jahre 1812 enthoben.

Ende 1812 war die Regierung denselben noch für 50^{1/4} Zug- und 143^{1/2} Handrobote mit dem Betrage von 122 Francs im Rückstande.

Nach Einsicht der von verschiedenen Gemeinden wegen noch nicht bezahlten Strassenrobot vorgebrachten Beschwerden und in Anbetracht,

³⁸⁾ Weule, K. l. c. p. 113. — Mangin, P. Eugène, Les Mossi. Essai sur les us et les coutumes du Mossi au Soudan occidental; v: Anthropos, IX. (1914) p. posebno podobe za stranjo 712 (tisserand).

dass es notwendig schien, sowohl die Repartition unter den Gemeinden, als die Bezahlung der Robottage nach einem einförmigen System einzuführen, beschloss der Generalintendant von Krain am 18. März 1813, dass sich der Ingenieur-Chef, Brücken- und Strassendirektor wegen Zuweisung der Roboter unmittelbar an die Intendanz schriftlich zu verwenden habe. Durch die Vidierung seitens des Intendanten wurde die Arbeit exekutorisch gemacht und ein bezüglicher Ausweis unter Beischluss der entsprechenden Anzahl Bons an den bezüglichen Subdelegué oder Maire zur Verteilung an die Verpflichteten übersendet.

Die Arbeitsvorsteher oder Strassen-Kondukteurs mussten die Roboter Früh und Abends verlesen und das Tagwerk auf den in den Händen der Roboter befindlichen Bons verzeichnen. Die zur Robottleistung nicht erschienenen Verpflichteten wurden mit Exekution belegt. Ein Weg von 4 Meilen oder ungefähr 12.000 Klafter, welcher bis zur Arbeitsstelle zurückgelegt werden musste, wurde für einen Arbeitstag bezahlt. Gemeinden, deren Roboter wegen ihrer Entfernung sich auf den Arbeitsplätzen nicht ohne grosse Hindernisse einfinden konnten, wurden zur Regulierung der Robot zugelassen. Die Bezahlung der Robotleistung sollte durch den Ingenieur-Chef an die Strassenkondukteurs vierteljährig erfolgen. Letztere hatten im Beisein des Maire die Roboter gegen Abnahme der Bons zu befriedigen. Der Preis für eine Handrobot war auf 50 Centimes und 1 Frank für eine Fuhrrobot festgesetzt. Hiernach sollte auch der Rückstand vom Jahre 1812 beglichen werden.

Der Maire von Idria Gallois verwendete sich am 2. April 1813 beim Intendanten und Strassenbaudirektor in Laibach um Abwendung der Strassenrobot von der Mairie Idria, scheint jedoch wenig ausgerichtet zu haben, da die Mairie im Monate Mai 1813 ihren Hubenstand, welcher für die Robot-Repartition zur Grundlage dienen sollte, verfassen musste.

Ausgewiesen wurden 11 Ganzhuben, 44 $\frac{1}{2}$ -Huben, 58 $\frac{1}{4}$ -Huben, 54 $\frac{1}{8}$ -Huben, 37 Kaischler = $\frac{1}{8}$ -Huben.

Einem bezüglichen Auftrage entsprechend, musste die Herrschaft Idria im Mai 1810 ihren Bevölkerungs- und Viehstand der Kreisintendanz nachweisen. Dieser Nachweis gewinnt für den Vergleich mit dem im Jahre 1809 gelieferten Nachweise an Interesse, wobei es sich herausstellt, dass der Unterschied sehr geringfügig ist.

Im Bergwerk selbst, wurden 709 Bergarbeiter, 30 Fabriksarbeiter und 324 Forstarbeiter ausgewiesen. Der Preis der Produkte war noch der nämliche wie im November des Jahres 1809.

Die im Idrianer Bezirke liegenden Äcker und Wiesen betragen 910 Joch 715 Klafter, die Gärten und Wiesen 3807 Joch 407 Klafter, Waldungen und Hutweiden 19.897 Joch 1209 Klafter und die nicht urbanen Gründe 2 $\frac{1}{2}$ Quadratmeilen.

Im August gelangte in Idria eine Verordnung des General-Polizeikommissärs Touissant zur Verlautbarung, nach welcher eine Reserve-Kompagnie zu Laibach in Aufstellung begriffen war, deren Bestimmung es war, alle gedienten Landeskinder aufzunehmen, welche aus der Aktivität gesetzt, Dienste anzunehmen wünschten. Die Betreffenden hatten sich in der Kanzlei des Generalstabes in Laibach Nr. 237 zu melden.

Dieser Aufruf dürfte in Idria resultatslos verlaufen sein.

Im selben Monate reiste der General-Gouverneur von Laibach ab. Vor der Abreise äusserte er den lebhaften Wunsch, bei der Rückkunft seinen Tiergarten mit 2 bis 300 Hasen belebt zu sehen um im Herbst das Vergnügen einer angenehmen Jagd geniessen zu können.

Die Sorge zur Beschaffung der Hasen überlies er dem General-Polizeikommissär Toussaint, welcher sich diesbezüglich an die Bezirkskommissäre wandte und sie ersuchte, ihm binnen vier Wochen soviel lebende Hasen einzuschicken als jeder Bezirk aufzubringen vermag. Für jedes Stück versprach er 1 fl. und Vergütung der Transportkosten. Ob und wieviel Hasen aus der Idrianer Herrschaft geliefert wurden, ist nicht bekannt.

Aus der Provinz konnte Niemand abreisen, wenn er nicht mit einem Passe versehen war, welchen der General-Polizeikommissär der Provinz nach Bestätigung zweier Zeugen, dass sie den Passwerber gut kennen und nach Vidierung des Arondissements-Kommandanten ausfolgte. Fremde und Bürger kostete dieser Schein einen Gulden, Landleute 20 kr.

Belangend die Bergarbeiter selbst bestand die Anordnung, dass es denselben nicht eher erlaubt sei über die Grenzen Illyriens zu gehen, als nach Verstreichung einer von der Ortsobrigkeit anzuberaumenden Frist, gewöhnlich einem halben Jahr.

Jedermann, welcher im Inneren der Provinz reisen oder sich in ganz nahe Ortschaften begeben wollte, war gehalten, sich vor den Polizeikommissär seines Bezirkes zu stellen, welcher einen Passierschein oder sogenannten „Laissez passer“ ausfolgte, wofür eine Gebühr von 10 kr. festgesetzt war. Diese erlangten ursprünglich jedoch erst nach der Unterschrift des General-Polizei-Kommissariates in Laibach ihre Giltigkeit.

Im Juni 1810 wurden in Idria 25, im Juli 72 solcher Passierscheine ausgegeben.

Die Franzosen glaubten in der Ausgabe dieser Sicherheitskarten eine ergiebige Einnahmsquelle zu finden, doch die Ausgabe derselben war in Innerkrain und besonders in Idria sehr gering, so dass wiederholt Anfragen über die Ursachen des geringen Absatzes einliefen; schliesslich wurde die Taxe für einen solchen Schein vom 1. Jänner 1811 angefangen, von welchem Tage alle derlei Scheine erneuert werden mussten, auf einen Franc, für einen Pass im Inlande und für die Grenzortschaften Fiume, Triest und Görz auf 2 Francs und für einen

Pass in's Ausland 5 Francs festgesetzt. Die Visa der Pässe kosteten je 50 Centimes.

Am 18. Februar 1811 benachrichtigte Intendant Andrian die Herrschaft, dass vom General-Polizeikommissär in Laibach die Beschwerde eingegangen sei, dass die Laissez passer im Adelsberger Kreise fast gänzlich einzugehen anfangen, wodurch der Polizeifond einen beträchtlichen Abgang leidet. Er verfügte, dass von den Kanzeln und mittelst Anschlagzettel verlautbart werde, dass die Gendarmerie den Auftrag hat, alle jene Individuen, die nicht mit einem neuen Laissez passer versehen sind, gefänglich nach Adelsberg zu bringen, und keine im Vorjahre ausgefertigten Laissez passer zu respektieren.

Aber auch diese Weisung fruchtete nichts und das General-Polizeikommissariat in Laibach sah sich am 9. April 1811 veranlasst, diese Verordnung neuestens einzuschärfen.

Als die französische Regierung einsah, dass die Einnahmen aus diesem Titel nicht die gewünschte Höhe erreichen, wurde ab 1. September 1811 die Taxe für die „Laissez passer“ wieder auf 10 kr. herabgesetzt, aber noch im selben Monate wieder auf einen halben Frank erhöht.

Der Entfall für diese sollte durch Domizilkarten ausgeglichen werden. Die Taxe für eine solche Karte war mit 75 Centimes festgesetzt.

Im August 1812 wurden nach Adelsberg nur 11 solcher Karten zur Unterschrift übermacht und bemerkt, dass das Unvermögen der Bewohner die Ursache dieser geringen Anzahl von Karten ist, weil der Berg- als Forstarbeiter ausser seinem Taglohne kein Vermögen besitzt, die Werksadministration aber denselben den Lohn von drei Monaten schulde.

Dieser geringe Absatz brachte dem Intendanten in Adelsberg scharfe Vorwürfe. Er befahl am 30. September 1812, dass die vorhandenen Domizilkarten sofort ausgeteilt werden und ihm der weitere Bedarf angezeigt werde, damit jeder männliche Einwohner damit versehen sei. Gegenvorstellungen lies er nicht zu. Beamte in Uniform sowie Einwohner bis zum 15. Lebensjahre, dann alte und gebrechliche Leute waren frei, doch mussten die letzteren ausgewiesen werden.

Hierauf gelangten 555 solcher Karten zur Ausgabe, ein weiterer Rest von 225 Stück wurde im Dezember abgesetzt und im März 1813 wurden weitere 301 Stück solcher Karten abgegeben, wofür die entfallenden Beträge an die Perzeption nach Oberlaibach abgeführt wurden. Die Srafe für Nichtbesitzer solcher Karten war Arrest.

Am 6. Oktober 1810 erschien der Beschluss des Generalgouverneurs der Illyrischen Provinzen hinsichtlich der neuen Illyrischen Lotterie.

Die Ziehungen fanden monatlich dreimal und zwar am 4, 14 und 24 jeden Monats Vormittag in Laibach im grossen Redoutensale statt.

Die erste Ziehung war den 14. November 1810 und der kleinste Einsatz mit 35 Centimes festgesetzt. Dagegen wurden alle üblichen Spiele,

besonders das Rollinenspiel, in den Kaffeehäusern und sonst, welche der Lotterie nachteilig waren, verboten.

Die Gewinnste dieser Lotterie, wiesen für „Extrakt“ den 15 maligen Betrag des Einsatzes, für „Ambo“ den 270 maligen, für „Terno“ den 5500 maligen, für „Quaterno“ den 75.000 maligen Einsatz aus.

Als der Auftrag zur Bestellung eines Lotterie-Einnehmers in Idria gegen hohe Barkaution kam, fand sich Niemand, welcher das Lotteriegeschäft übernehmen wollte, erst als sich im Jänner 1811 die französische Regierung statt der Barkautionen auch mit Realkautionen zufrieden gab, übernahm dieses Geschäft der frühere Lotterieeinnehmer Kaufmann Johann Emele gegen 6% vom Bruttoertrag.

Wiederholte Überfälle auf einzelne Reisende veranlassten den Intendanten von Innerkrain, Andrian, zur Herstellung der öffentlichen Sicherheit auf den Landstrassen jene Verfügung, welche schon am 23. März 1810 in Hinsicht der von Triest nach Fiume führenden Strasse ergangen war, auch für Ober- und Innerkrain zu treffen. Dieselbe lautete:

„Die an den Landstrassen in Ober- und Innerkrain liegenden Gemeinden sind über alle gegen die öffentliche Sicherheit vorgekommenen Auftritte verantwortlich, insoweit selbe in ihrem Bezirke verübt werden.

Die Insassen einzeln genommen sind Bürgen für alle den Reisenden entwendeten Sachen, sie haben jedoch den Regress gegen die Verbrecher, im Falle solche eingebracht werden.

Bei jedem Überfalle wird aus der Gemeinde, in deren Umfang eine solche Tat begangen worden wäre, eine Anzahl Geisseln gehoben, die zweimal grösser ist als die Anzahl der Ausgeraubten, selbe werden im Triester Schlosse solange in Haft verbleiben, bis die Verbrecher eingefangen werden.

Die Verbrecher werden nach ihrer Hinrichtung an den Grenzen der Gemeinde auf unbestimmte Zeit ausgesetzt. Die Insassen der Gemeinde werden durch wenigstens 6 Monate für den Körper des Missethätters zu haften haben, und im Falle als derselbe entwendet werden sollte, einer Strafe von 1000 Francs unterliegen, welche zum Besten der Wohltätigkeits-Anstalt zu verwenden sein wird.

Bei dieser Beschaffenheit wird es also den Bezirksherrschaften, und besonders den Gemeinden daran liegen, durch untereinander zu verabredende Patrouillen nicht allein die Missethäter von ihren Grenzen zu verscheuchen, sondern auch jeden verdächtigen Menschen, dessen Erwerbszweig nicht hinlänglich bekannt wäre, zu beobachten und mit Beiziehung der allenfalls bei der Hand befindlichen Gendarmerie auf die Spur zu kommen.“

Zur Sicherstellung der Strassen für die Reisenden verfügte Andrian eine allgemeine Streifung im ganzen Herrschaftsbezirke Idria auf den 1. November 7 Uhr abends. Die Streifung verlief jedoch resultatlos, wie auch mehrere nachgefolgte solche Streifungen.

Im November 1810 traf der Divisions-General und Flügeladjutant Napoleons, Graf von Lauriston, in Idria ein. Die Herrschaft Idria musste ihm die nötigen Ordonnanzen beistellen und die Anstalten zur Herbeischaffung aller seiner Bedürfnisse treffen. Gegen Ende November reiste der General nach Laibach ab.

Nach mehrfachen diesbezüglichen Weisungen verfügte ein Arrêté des General-Gouverneurs im November 1810, dass die Wiener-Stadt-Banko-Zettel vom 1. Jänner 1811 an, aus den Illyrischen Provinzen gänzlich verbannt und wo immer sie noch entdeckt werden, der Konfiskation verfallen, die Besitzer derselben überdies einer dreifachen Geld-, und nebstbei einer angemessenen Gefängniss-Strafe unterliegen werden; dass kein Kaufmannsbuch, kein Notariats-Instrument, kein Schuldbrief unter Privaten mehr auf Papiergeld lauten dürfe; zu diesem Ende hatte die Bezirksobrigkeit öftere unvermutete Häuser- und Handlungsvisitationen vorzunehmen, auch durften vom 1. Jänner 1811 an keine Waaren in dieser Geldsorte weder erkaufte, noch verkauft werden.

Die österreichischen Kupfermünzen wurden ab September 1811 nur nach dem nachstehend verzeichneten Werte angenommen:

$\frac{1}{2}$ Kreuzerstück mit $\frac{24}{100}$ Centimes	6 Kreuzerstück mit 2·24 Centimes
1 " 1·80 "	15 " 3·24 "
3 " 2·16 "	30 " 4·31 "

Zur Erinnerung an die Krönung Napoleons am 2. Dezember 1805 als auch an den an diesem Tage erfochtenen Sieg bei Austerlitz wurde seitens der Adelsberger Intendanz angeordnet, den 2. Dezember 1810 mit Feierlichkeiten und Vergnügungen zu begehen.

Die Geistlichkeit wurde angewiesen, das Te Deum abzuhalten, Gariboldi musste dem Gottesdienste beiwohnen und das Volk hiezu aneifern, der übrige Teil des Tages war den Lustbarkeiten überlassen.

Der Intendant sprach auch den Wunsch aus, zur Verherrlichung des Festes nächtllicherweile eine Beleuchtung zu veranstalten.

Nachdem die in französische Dienste übergetretenen österreichischen Werksbeamten bereits am 3. Dezember 1809 beeidet worden waren, verfügte der Werks-Administrator Andry am 4. Jänner 1811 auch die Beeidigung der Berg- und Forstarbeiter. Da Andry in Angelegenheiten des Werkes zum General Lauriston nach Laibach verreisen musste, übertrug er die Durchführung der Eidesleistung dem Bezirkskommissär Gariboldi und verfügte weiters, dass zur Eidesablegung der Stadtpfarrer beigezogen werde um den Arbeitern den Segen zu spenden.

Das Zeremoniel sollte in aller Erhabenheit und möglichst grossem Aufwand stattfinden; alle anwesenden sollten Amtshut tragen und mit einem ehrfurchtsvollen Stillschweigen zuhören.

Der Wortlaut war vorgeschrieben wie nachstehend:

(Bergleute und Forstarbeiter)

Es ist unsere Pflicht den Eid der Treue und des Gehorsams der Majestät dem Kaiser unserem Herrscher und Herrn zu leisten.

Wenn politische Verhältnisse in euerem Standpunkte und eueren vorgeschriebenen Pflichten eine Veränderung herbeigeführt haben, so seid ihr jetzt in alle vorigen Rechte getreten und habet unter dem Schutze des grossen Kaisers der Franzosen gar nichts zu bedauern.

Seine wohlwollende Sorgfalt habt ihr bereits im Schoose eurer Familien gefühlt. Einer seiner liebsten Offiziere hat euch bereits Hilfe gebracht, welche er mit Herrschers Güte und Gerechtigkeit allen jenen Anstalten zukommen lässt, die ihm empfehlungswürdig sind. Die Früchte eurer Arbeit und Anstrengung sind euch bereits bezahlt. Bergleute und Forstarbeiter! ihr müsset folglich erkenntlich sein gegen jenen, welcher alles anwendet, um die Last eures Unglücks zu erleichtern. Nur durch den Eid der Treue und des Gehorsams kennt ihr euch dieser Gnade würdig machen. Ihr werdet also diesen Eid mit jener Begeisterung und Aufrichtigkeit leisten, welche immer unter euch herrschen muss.

Schwöret also vor Gott und seinem heiligen Bilde, dass ihr verstanden und gefasst habet, was man euch eben sagte, dass ihr Sr. Majestät den Kaiser Napoleon für euren Beherrscher und Herrn erkennet, dass ihr ihm in allem gehorsam sein wollet, was auch vorzuschreiben ihm gefällig sein wird und dass ihr niemals etwas gegen die gesetzlichen Vorschriften vornehmen wollet, welche euch beleben müssen und nach welchen sich die Bergleute immer so rühmlich betragen haben.

Ihr schwöret, der Gerechtigkeit alle jene anzuzeigen, welche aus Bosheit oder Schwachheit solche Entwürfe machen, welche euch entweder zur Vernachlässigung eurer Pflichten oder Hintansetzung der euren Vorgesetzten gebührenden Ehrerbietung beiführen könnten; ausgeschlossen soll jeder von dem Stande eines würdigen und ehrenvollen Bergmannes sein, welcher seinem Eide untreu sei oder andere zur Untreue verleiten sollte.

Und ihr jungen Bergleute, welchen die Gesetze die Abschwörung des Eides noch nicht gestatten, ihr seid Zeugen der Eidesleistung die jetzt euere Väter, Verwandte und Freunde beginnen; nehmt euch ein Beispiel hieran und bestrebt euch das Wohlwollen eurer Vorgesetzten, wie sie, zu erwerben und in ihre rühmlichen Fusstapfen zu treten“.

Am 31. März 1811 gab Andry einen Ball zur Verherrlichung der glücklichen Geburt des kaiserlichen Erbprinzen.

In diesem Jahre übernahm Gallois die Werksleitung und Andry reiste gegen Ende Juni 1812 nach Paris ab. Mit Gallois sind die Franzosen: Professor Lagerbauer Pierre, Bau- und Zeichenmeister Miller Benedikt, Kassier Pezzet, Werth Alexis, Obry Jean und Brett Jean eingewandert. Die Bestimmung der Letzteren ist jedoch nicht bekannt. Im Jahre 1813 wird auch Inspektor Oberwald genannt.

Am 7. Jänner 1810 erklärte der Laibacher Intendant Fargues, dass ihm die Gewalt der Umstände und die dringenden Bedürfnisse der Armee bisher nicht gestattet haben, den kreisämtlichen Vorstellungen bezüglich der Requisitionen für das französische Militär zu entsprechen.

Er bekannte, dass die letzten Requisitionen Beschwerlichkeiten verursacht haben und er hätte gewünscht, alle Requisitionen seit der Abtretung der Provinz zu bezahlen, allein die Bewegungen der Armee hätten dies verhindert. Da sich die Lage in wenigen Tagen ändern wird, indem die nach Italien bestimmten letzten Truppen das Land bald räumen

werden, so will er über Weisung des General-Intendanten alle Requisitionen ab 15. Jänner 1810 um den Marktpreis bezahlen. Die Zahlung war an die Bedingung geknüpft, dass jeder Untertan sein Kontingent voll und zeitgemäs leiste.

Der Vorspann für das durchmarschierende französische Militär gieng zur Last der Gemeinden. Im Jahre 1810 wurden die Gemeinden dieser Last in natura enthoben und es wurde die Vorspannsreluition mit 12 fl. pro Hube eingeführt, woraus die Vorspannpächter bezahlt wurden.

Allein diese Vorspannsreluition deckte die Forderungen der Vorspannpächter des Adelsberger Kreises, deren Rechnungen sich bis Ende März 1810 über 65.000 fl. beliefen, bei weitem nicht. Da ferner die Istrianer Dominien und der Tibeiner Bezirk vom Adelsberger Kreise ausgeschieden wurden, so schritt die Adelsberger Kreisintendanz zu einer zweiten Vorspannsrelutionsausschreibung mit 15 fl. per Hube.

Wen auch diese Reluition die Idrianer Herrschaftsuntertanen, welche zur Beistellung der Fuhren beim Werke verpflichtet und hiedurch von der Vorspannsbeistellung enthoben waren, nicht traf, so traten andere Schwierigkeiten auf. Die Idrianer Herrschaftsuntertanen Anton Podobnik und Kaspar Erjauc wiesen sich bei der Herrschaft Idria mit ärztlichen Zeugnissen aus, vermöge welchen dieselben total kraftlos und zur Bebauung ihrer Grundstücke gänzlich untauglich waren und baten um Überschreibung ihres Besitztums auf den Namen ihrer Söhne. Die Herrschaft Idria traute sich jedoch nicht, diese erste Besitzumschreibung unter der neuen Regierung zu veranlassen und ersuchte das Kreisamt um Auskunft, welches aber die Verantwortung einer Umschreibung für den Fall, dass diese nicht notwendig war, und doch zu Stande gekommen ist, auf die Herrschaft schob.

Das Einheiraten auf steuerbare Realitäten war bis zur Erlassung neuer Vorschriften nach der alten Ordnung erlaubt.

Zur sicheren und schnellen Beförderung der amtlichen Befehle, Zirkularen etc. wurden Boten bestellt, welche mit 10 kr. Konventionsgeld per Meile aus den hiefür von jeder Hube mit 5¹/₄ kr. bemessenen Beiträgen bezahlt wurden. Auf Grund der Kreisintendanz vorgelegten Rezepisse erhielt die Herrschaft diese Auslagen vergütet. In Idria besorgten diesen Dienst Josef Repar und Stefan Faigel. Der Postbeförderer Josef Häring, welcher die amtlichen Briefschaften zweimal in der Woche nach Laibach und von da zurück zu überbringen hatte, genoss vor der Okkupation einen Gehalt von 250 fl. nebst Getreide für sich und für seine Familie, sowie 17 kr. Schichtenlohn und Getreide für einen Knecht, dann einen Zuschuss für jede Freitagspost und 18 fl. für ein Zimmer in Laibach.

Unter der französischen Herrschaft wurden demselben jährlich 400 fl. und die Getreidefassung für sich und seine Familie bewilligt, wobei sich während der Franzosenherrschaft nie ergeben hat, das dieser Postbeförderer von Laibach oder Oberlaibach jemals Amtsgelder überbracht hätte.

Zur Handhabung der Polizei in Idria erlies der Polizeidirektor am 1. März 1810 folgenden Auftrag:

„Es wird hiemit dem Polizei-Wachtmeister und seiner unterstehenden Mannschaft aufgetragen: dass er sowohl bei der Schranken, als den übrigen Wachorten keinen Fremden in die Stadt einlasse, bis selber nicht entweder seinen Reisepass oder sonstigen Auftrag: warum er hier erscheint, ausgeliefert habe.

Jeder in Idria ankommende Fremde ohne Reisepass hat sich beim Administrator zu stellen, dem er seinen Namen und Charakter anzeigen wird.

Es wird gleichfalls jedem Polizeisoldaten aufgetragen, sehr genau auf die in Idria ankommenden und abgehenden Wägen zu wachen und sich strenge zu versichern, welche Gattungen Waren oder Lebensmittel sie überbringen und abführen; hierüber wird täglich dem Administrator Rapport gemacht.

Alle widerrechtlich und durch die Administration verbotenen Waren und Lebensmittel werden konfisziert und die Konterbandierer zur Strafe gezogen.

Zur Aufrechthaltung der guten Ordnung wird jedem Gastgeber zu Idria verboten, nach 10 Uhr abends Wein auszuschenken; die Übertreter dieses Befehles werden mit wenigstens 25 fl. zum Besten der Armen bestraft.

Der Polizeiwachtmeister ist für die Befolgung dieser Anordnung verantwortlich“.

Zur Erhaltung der Strassensicherheit und Handhabung der Polizei im ganzen Adelsberger Kreise ist im April 1810 eine Gendarmerieabteilung nach Adelsberg eingerückt. Für den Notfall war die Herrschaft Idria an dieses Korps angewiesen.

Zur besseren Versorgung des Militärs in Adelsberg mit Lebensmitteln und „um den in weit entfernten Gegenden befindlichen Untertanen Gelegenheit zu verschaffen, ihre Naturalerzeugnisse öffentlich verkaufen zu können“ wurde die Abhaltung von Wochenmärkten in Adelsberg verfügt, welche von 7 Uhr Früh bis Mittags abzuhalten waren. Die Verkäufer waren von Polizeitaxen als auch von den Standgebühren befreit; der erste Wochenmarkt fand am 2. April 1810 statt. Den Idrianer Herrschaftsinsassen wurde diese Anordnung durch 2 Sonntage nacheinander verlautbart und die Herrschaft wurde zur Mitwirkung, dass jeder Wochenmarkt durch Idrianer Insassen fleissig besucht werde, angewiesen.

In Idria wurden zwar jährlich drei Märkte gehalten, doch waren selbe schwach besucht und das Notwendige musste aus Oberlaibach und Laibach beschafft werden.

Seit der französischen Okkupation wurde der Handel lahmgelegt. War dieser schon früher in Idria nicht bedeutend, so brachten die französischen Requisitionen denselben nahezu gänzlich in's Stocken. Mancher Grundbesitzer, welcher mit seinen Grunderzeugnissen noch gesegnet war, fand nicht leicht Gelegenheit seine Erzeugnisse um billiges Geld anzubringen, weil es wegen Geldmangel an Käufern gebrach. Geld war auf Borg nicht aufzutreiben.

Napoleon gab 6 Millionen Francs zur Tilgung der Rückstände vom Jahre 1810, es mochten diese in ausständigen Besoldungen der Beamten,

Pfarrern oder in Kreisrenten und Pensionen oder in dem Darlehen, welches der Herzog von Ragusa Marmont erhoben hat, bestehen.

Zur Einbringung dieser 6 Milionen war ein Teil der Dominalgüter bestimmt, welche verkauft werden sollten. Dies wurde im Juni 1811 auch in Idria verlautbart. Aus dem Jahre 1810 hatte die Einnehmerswitwe von Wurzen, Katarina Nagler, die Pension vom April bis Ende Dezember 1810 mit 75 fl., sowie die Geistlichkeit der Umgebung die Gehalte von mehreren Monaten zu fordern.

Zu dem von Marschal Marmont ausgeschriebenen Darlehen hat die Herrschaft Idria jedoch nichts beigetragen.

Der Intendant von Innerkrain, Andrian, ist von der Oberkrainer Intendanz von der verheerenden Feuersbrunst, welches Neumarktl am 30. März 1811 traf, in Kenntnis gesetzt und ersucht worden, eine Sammlung in Geld, Kleidungsstücken und Lebensmitteln zu veranstalten. Er lies auch die Idrianer Bezirks-Insassen zur Wohltätigkeit aufmuntern und sollten die eingehenden Beträge mit Beifügung der Namen der Wohltäter ihm in der kürzesten Zeit zugeschickt werden, ein Gleiches hatte in Hinsicht der Kleidungsstücke und Getreidesorten zu geschehen, die Spenden sollten von Adelsberg nach Neumarktl abgesendet werden.

Das Ergebnis der Sammlung, welche zu diesem Behufe der Stadtpfarrer von Rauber in Idria vornahm, waren 217 Francs, 69 Merling Korn und eine bedeutende Menge von Kleidungsstücken; dies wurde am 4. Mai 1811 dem Andrian berichtet und beigefügt, dass nach Versicherung des Stadtpfarrers sich die Geber jede Benennung verbeten haben und dass die eingegangenen Unterstützungen bereits an den Pfarrer in Oberlaibach abgesendet worden sind.

Am 18. Mai 1811 traf dasselbe Schicksal die Stadt Krainburg und es ergieng ein gleicher Aufruf dessen Resultat jedoch nicht bekannt ist.

Diesen beiden Städten wurde eine staatliche Unterstützung von 70.000 resp. 30.000 Francs bewilligt.

Am 13. August 1811 wurde die Ortschaft Lipa ein Raub der Flammen und die von Adelsberg aus angeregte Sammlung ergab ein negatives Resultat.

Aus diesem Anlasse erhielt die Herrschaft Idria nachstehendes Schreiben aus Adelsberg:

„Bereits vor einem Monate habe ich Ihnen das namenlose Unglück eröffnet, welches abermal die Ortschaft Lipa betroffen hat, wo 29 Häuser ein Raub der verheerenden Flammen wurden.

Ich habe Sie zu mildtätigen Beiträgen für diese Unglücklichen aufgerufen, allein ausser Adelsberg hat Niemand was gethan.

Diese Unempfindlichkeit gegen das Leiden seiner Mitmenschen hat mich — ich muss geradezu sagen — im höchsten Grade beleidigt.

Wollen Sie, dass ich Ihnen diese Beleidigung vergebe, so machen Sie unverzüglich die zweckmäßigsten Anstalten zu ergiebigen Samm-

lungen, und senden Sie eine solche längstens binnen 8 Tagen nach Adelsberg ein.

Ich werde es mir zum vorzüglichen Vergnügen machen, Seiner Exzellenz dem Herrn General-Gouverneur den Eifer derjenigen anzurühmen, die es sich werden angelegen sein lassen, sich vor anderen in diesem Geschäfte der Wohltätigkeit auszuzeichnen“.

Die sodann eingeleitete Sammlung ergab 5 fl. 19 kr. welcher Betrag am 21. September nach Adelsberg abgesendet wurde.

Naše ujede.

Spisal dr. Janko PONEBŠEK.

(Dalje.)

Velika uharica ali vir, bubo bubo (L.).

Pri Kranjski se moramo dalj časa pomuditi in razdeliti snov v dva dela, in sicer na čas do približno l. 1875, ko se je začela splošno rabiti puška s prednjim nabojem, in v dobo po tem času, to je, odkar je vpeljana lovska statistika z naredbo c. kr. poljedeljskega ministrstva z dne 26. januarja 1876, št. 1083/51. Vprašanje, kako je bila razširjena uharica v onih časih, ko so modrovali in moževali v naši lepi domovini še naši dedje in pradedje, hočemo samo načeti in navesti s prav kratkimi pripombami posamezne vire, ki naj nam posvetijo v temno preteklost.

Da Valvasor⁴⁰⁾ navaja splošno le skupino sov brez naštevanja posameznih vrst, nas ne sme preveč osupniti. Tačas se pač ni nihče bavil z vrstami; morda je ravno velika uharica, kot največja in vsled tega najbolj znana zastopnica te skupine, dala slavnemu kronistu povod, da je ponočni rod sov sploh omenil. Scopoli⁴¹⁾ trdi, da živi vir po mrzlejših kranjskih gozdih „in frigidioribus Carnioliae sylvis“ t. j. na Gorenjskem, skoraj celem Notranjskem in v velikem delu Dolenjske. Freyer⁴²⁾ pravi, da živi velika uharica po goratih gozdih. Muzealni kustos K. Deschmann je daroval nagačeno veliko uharico⁴³⁾, tudi J. Pogatschnigg v Tržiču je podaril muzeju enako ptico⁴⁴⁾, oboje brez vsakih drugih podatkov; le toliko je znano, da je dobil muzej prvo imenovanih sov med 1. januarjem 1856 in koncem oktobra 1858, drugo pa med 1. novem-

⁴⁰⁾ I. zvezek: III. knjiga, str. 444.

⁴¹⁾ Str. 18, št. 7.

⁴²⁾ Str. 10, št. 29.

⁴³⁾ Zweites Jahreshft d. Ver. des krainischen Landes-Museums itd., str. 145.

⁴⁴⁾ Drittes Jahreshft d. Ver. des krainischen Landes-Museums itd., str. 237.

brom 1858 in koncem aprila 1862. Seidensacher⁴⁵⁾ je ne omenja. Vsebina predavanja, ki ga je imel H. Schalow v odborovi seji družbe „Deutsche Ornithologische Gesellschaft“ v Berlinu dne 1. novembra 1875 o ptičih v okolici Postojne⁴⁶⁾, mi ni znana; domnevam pa, da v kratkem času, ki mu je bil na razpolago, ni mogel opaziti te vseskozi ponočne ptice. 20. februarja 1887 so poslali iz Kranja veliko uharico ljubljanskemu muzeju⁴⁷⁾. Schulz pravi, da velika uharica na Kranjskem ni posebno redka stalna ptica⁴⁸⁾. Po Schollmayerju⁴⁹⁾ je veliki čuk stalna ptica na Snežniku (1300 m) in gnezdi vsako leto v Vilovi steni, četrte ure zahodno od Mašuna. L. 1893 je gnezdila velika uharica na višavah Snežnika na starih, že znanih krajih; 18. avgusta 1893 je ustrelil Schollmayer popolnoma odraslo mladico⁵⁰⁾. Fr. Orožen⁵¹⁾ ne omenja velike uharice med redkimi vrstami, torej jo prišteva vsakdanjim, navadnim kranjskim pticam. Tudi prof. Jakob Zupančič⁵²⁾ ne omenja vira v svojem spisu „Izprehodi po Gorjancih“, kjer le mimogrede navede dve prav redki vrsti (črno žolno in lešnikarja). Na Notranjskem, kjer najde vir poleg varnih gnezdišč tudi dovolj hrane, je gotovo pogostejši nego drugod na Kranjskem⁵³⁾. Nekaj podrobnih navedb, kje velika uharica na Kranjskem stalno živi in tudi gnezdi, oziroma kje so jo že zatrli, je raztresenin po Lovcu⁵⁴⁾. Iz sicer vestnih ali nepopolnih zapiskov gatileca Ferd. Schulza posnemam, da je dobil precejšnje število velikih uharic v nagačenje⁵⁵⁾. Tudi iz lovske statistike imamo precej podatkov o veliki uharici na

⁴⁵⁾ Erscheinungen in der Vogelwelt bei Neustadt in Krain, vom Monat November 1858 bis zum November 1859. J. f. O. 1860, str. 311—319.

⁴⁶⁾ J. f. O. 1876, str. 91.

⁴⁷⁾ Ornis 1889, str. 447.

⁴⁸⁾ Schulz, str. 4, št. 31.

⁴⁹⁾ Beiträge zur Ornis Krains. O. J. 1891, str. 81—91.

⁵⁰⁾ O. J. 1894, str. 136.

⁵¹⁾ Vojvodina Kranjska. 1901, str. 146—147.

⁵²⁾ Planinski vestnik 1909, str. 109.

⁵³⁾ Die Landesjagdausstellung. Von einem Jäger. Laibacher Zeitung z dne 12. decembra 1910, št. 282, str. 2909.

⁵⁴⁾ Lovec, 1913, str. 168, 183—184; 1914, str. 153—154.

⁵⁵⁾ Iz Schulzevih zapiskov so razvidne te-le uharice: 20. februarja 1887 samec iz Kranja, istega leta, kakor pripoveduje v pripombi, je raztrgala velika uharica pod Tivolijem divjega petelina in divjo kokoš; l. 1890 je dobil 7 kosov in sicer 5 samec 1. februarja z Iga, 15. marca iz Želimelj, 2. aprila iz Domžal, 26. julija z Bleda in 18. oktobra neznano od kod; 20. januarja samico iz ljubljanske okolice, 20. septembra pa ptico brez natančneje navedbe spola in drugih okoliščin iz okolice Dola pri Ljubljani, (Ferd. Schulz: Verzeichniss der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, str. 83.) — V pravkar navedeni razpravi omenja dalje Schulz, da je prejel l. 1881 štiri velike uharice (3 samec 6. aprila in 23. aprila, ki jih je ujel v oktobru Kosler na Barju, 1 je dobil 13. aprila iz Skofje loka, in 30. aprila od Koslerja brez navedbe spola). Dalje naveda Schulz ravnotam, da je dobil l. 1892 5, l. 1893 8 in l. 1894 4 vite v nagačenje, o čemer pa v zapiskih ni nikoli navedel.

Kranjskem, ki pa niso povsem zanesljivi ⁵⁶.) Če rečemo, da se na Kranjskem postreli in ujame na leto kvečjemⁿ po 10—15 velikih uharic, smo po mojem nemerodajnem mnenju zadeli pravo; vse drugo je bajka.

V kranjskem deželnem muzeju „Rudolfinum“ so nagačene štiri velike uharice: ena je brez podatkov; ena samica brez navedbe časa in kraja, kje je bila ustreljena, in mislim, da je to ona samica, ki jo je muzej dobil v dar v času med 1. januarjem 1856 in koncem meseca oktobra 1858, kakor smo že gori ⁵⁷) videli; ena ima napis „♂ 1861 Neumarkt J. Pogatschnigg“, iz česar sklepam, da je tega samca podaril muzeju J. Pogatschnigg v Tržiču med 1. novembrom 1858 in koncem meseca aprila 1862 ⁵⁸); slednjič odrasla samica, ustreljena dne 20. februarja 1914 na Sorškem polju ob železnici, ki jo je muzeju podaril g. Ivan Rakovec, tovarnar v Kranju ⁵⁹).

Iz teh kratkih podatkov prijatelj narave lahko z veseljem posname, da je „kraljica noči“ v naši domovini še pogosta. Iz statističnih izkazov ⁶⁰), razvrščenih po političnih okrajih, razvidimo, da ga ni okrajnega glavarstva, ki bi ne izkazalo to ali ono leto vsaj ene ustreljene velike uharice; da, celo v lovišču deželnega stolnega mesta Ljubljane je bila po izkazu l. 1896 ustreljena velika uharica. Seveda so izkazi gorenjskih in notranjskih okrajnih glavarstev, všteti kočevsko glavarstvo, najštevilnejši. Pa tudi Dolenjska s črnomeljskim, krškim, litijskim in novomeškim okrajem izkazuje semtertje nekaj virov. Posebno Gorjanci premorejo še marsikako veliko uharico. C. kr. gozdar Viktor Dralka v Kostanjevici mi piše dne 3. novembra 1915, da gnezdi v Opatovi gori in tudi v pečinah nad Orehovico, ter da jo čujejo včasih celo v Kostanjevico. Isti poročevalec še pristavlja, da se nahaja velika uharica tudi v Krakovem pri Kostanjevici. — O veliki uharici na Kranjskem v preteklih stoletjih izpregovorim obširneje morda enkrat pozneje, ker je treba skrbno preiskati vse vire in pritegniti tudi navedbe pisateljev prirodopiscev sosednih dežel.

⁵⁶) M. Mr.: Število divjačine, ustreljene ali ujete l. 1912. Lovec, 1913, str. 120, in Fr. Kom. st.: Nekaj podatkov iz kranjske glavne lovske statistike za leto 1910. Lovec, 1913, str. 157.

⁵⁷) Zweites Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, str. 145.

⁵⁸) Drittes Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, str. 237:

⁵⁹) Dr. Gv. Sajovic v „Carnioli“ 1914, str. 167.

⁶⁰) Ker pa ti podatki vobče niso znani, mislim, da ne bo odveč, če jih tukaj priobčim. Poudariti pa moram izrecno, da moramo zelo oprezno postopati s temi podatki, ker so sestavljeni v statistične namene na podlagi bolj ali manj zanesljivih poročil lovskih zakupnikov, ki navadno niso posebno dobri poznavalci ptic. Zlasti velja to pri letnikih, zaznamovanih z *. Od l. 1874. dalje so ustrelili v posameznih letih na celem Kranjskem to-le število velikih uharic: 1874: 0; 1875: 28; 1876: 35; 1877: 34; 1878: 23; 1879: 40; 1880: 32; 1881: 31; 1882: 29; 1883: 43; 1884*: 49; 1885*: 69; 1886: 40; 1887*: 118; 1888: 26; 1889: 56; 1890: 47; 1891: 43; 1892: 31; 1893: 44; 1894: 55; 1895: 30; 1896: 34; 1897: 38; 1898: 61; 1899: 56; 1900: 4; 1901: 7; 1902: 9; 1903: 24; 1904*: 296; 1905: 37; 1906*: 81; 1907: 7; 1908: 43; 1909: 21; 1910: 10; 1911: 11; 1912: 32; 1913: 20 in 1914: 22.

V Istri je velika uharica redka selilka oziroma klatilka pozimi⁶¹⁾. Le škoda, da ne omenja rajni J. Plesničar⁶²⁾ v svojem zanimivem spisu „Iz Trnovskega gozda“⁶³⁾ nikjer velike uharice na Goriškem.

Na Hrvaškem in v Slavoniji je še precej pogosta⁶⁴⁾, posebno v kraškem delu dežele, kjer najde dovolj pripravnih in varnih gnezdišč, pa tudi v Gorjancih ob hrvaško-kranjski meji, kjer so razmere skoraj enake⁶⁵⁾. V narodnem muzeju v Zagrebu je 21 nagačenih velikih uharic obojega spola in vseh starosti⁶⁶⁾. Mojo domnevo, da namreč velika uharica na Hrvaškem ne pojema, je cvrgel g. prof. dr. Ervin Rössler, ko sem z njim o tem osebno govoril dne 11. in 12. oktobra t. l. v zagrebškem narodnem muzeju, češ da je tudi na Hrvaškem in v Slavoniji vir od leta do leta redkejši ter da narodni muzej ni dobil od konca l. 1900 dalje, ko se je bil napravil popis zbirke, niti ene ptice te vrste.

Od Hrvaške in Slavonije preidem neposredno k Dalmaciji, ker imajo te tri dežele prav mnogo skupnega⁶⁷⁾. Prof. Juri Kolombatović⁶⁸⁾ pravi, da je velika uharica mnogoštevilna v Dalmaciji na kopnem in tudi na otokih, [gnezdi pa redkokje. P. Kollibay⁶⁹⁾ je dobil 13. maja 1902 v Blatih na otoku Korčuli dva puhasta kebčka (Dunenjunge) ter pripoveduje dalje, da je velika uharica po zatrdilu c. in kr. stotnika Grossmanna precej navadna stalna ptica v Boki kotorski⁷⁰⁾. Gustav Menedorfer jo je slišal ponoči 14. februarja in 12. marca 1912 z dvorišča neke opuščene trdnjave vzhodno Budue⁷¹⁾. Prof. dr. Gvidon Schiebel, ki se je večkrat dalj časa mudil na istrskih in dalmatinskih otokih, zatrjuje, da gnezdi vir, kakor mu je pravilo več zanesljivih lovecev, v skalnih stenah otoka Hvara⁷²⁾ ter da se nahaja tudi na severodalmatinskem otoku Rabu⁷³⁾.

Predno izpregovorimo obširneje o veliki uharici na Balkanskem polotoku, kamor spada vsaj deloma tudi Hrvaška, Slavonija in Dalmacija,

⁶¹⁾ J. f. O. 1882, str. 86.

⁶²⁾ Rojen 30. decembra 1842 v Lazu (Voglarji) pri Trnovem nad Gorico, umrl 25. aprila 1913 kot c. k. gozdar v Ajdovščini. Lovec, 1913, str. 100.

⁶³⁾ Lovec, 1911, št. 3-12; Lovec, 1912, št. 2-7.

⁶⁴⁾ Gjurašin. Dio drugi, str. 132.

⁶⁵⁾ Prof. dr. Miroslav Hirtz: Beiträge zur Kenntniss der Ornithofauna croatica. O. J., 1914, str. 5.

⁶⁶⁾ Glasnik Hrvatskoga naravnoslovnoga društva XIV (1902), str. 54.

⁶⁷⁾ Prof. dr. Miroslav Hirtz: Kritische Verbesserungen und Zusätze zum „Verzeichniss der Vögel der kroatischen Fauna“. O. J. 1912, str. 16.

⁶⁸⁾ Aquila 1903, str. 85.

⁶⁹⁾ Beiträge zur Kenntniss der Vogelwelt Dalmatiens. O. J. 1903, str. 23.

⁷⁰⁾ R. P. Kollibay: Vogelfauna der Bocche di Cattaro. J. f. O. 1904, str. 88.

⁷¹⁾ Aquila 1912, str. 92 in 79.

⁷²⁾ Dr. G. Schiebel: Beiträge zur süd-dalmatinischen Insel Fauna (nebst anderen Kennzeichen). O. J. 1908, str. 4.

⁷³⁾ Dr. G. Schiebel: Über die Vögel der Insel Arbe (Nord-Dalmatien). O. J. 1912, str. 145.

moram splošno pripomniti, da je ptičji svet teh nad vse zanimivih pokrajin tako temeljito obdelan, kakor le malokateri drug kos zemlje. Že v prvi polovici preteklega stoletja, ko je bila ornitologija še v povojih, so se začeli zanimati Angleži, Francozi, Italijani in Nemci za ptice teh vzhodnih evropskih dežel⁷⁴⁾. Njih spisi so zagledali beli dan deloma kot samostojna dela, raztreseni so pa tudi po raznih strokovnih časopisih tedanje dobe. To obširno snov je zbral sedanji kustos in vladni svetnik bosensko-hercegovinskega muzeja v Sarajevu, g. Otomar Reiser, jo popolnil z lastnimi izkušnjami, nabranimi na raznih potovanjih po vsem Balkanu in izdal vse to v celoti, razvrščeni po posameznih deželah, pod naslovom „Materialien zu einer Ornithologie der Balkanhalbinsel“ („Slovstvo“ št. 41). Mnogo njegovih črtic je prinesel tudi Glasnik zemaljskega muzeja u Bosni i Hercegovini, ki izhaja od l. 1889 v Sarajevu.

Da je velika uharica v Bosni in Hercegovini še prav pogosta, dokazuje šest nagačenih ptic v sarajevskem muzeju⁷⁵⁾. Laska⁷⁶⁾ pravi, da prebiva posebno rada po razpokanih skalnih stenah obširnih gozdov, kjer tudi najraje gnezdi. Sploh zaklada Balkan, posebno Bosna in Hercegovina, zapadno Evropo, v prvi vrsti Nemčijo, z velikimi uharicami za kolibo. — Da prebiva ravno na Balkanu še v znatnem številu, ni pripisovati samo obširnemu pragozdom, temveč tudi kraškemu svetu in pa islamu, ki ne preganja živali, ampak jih ščiti.

V Črni gori je po Reiserju⁷⁷⁾ velika uharica poleg čuka — *athene noctua* (Retz.) in skovika — *pisorhina scops* (L.) — najbolj razširjena sova. Pozimi se zbere v velikem številu v vrbovih goščavah Skaderskega jezera, kjer ima dovolj hrane; sicer pa se drži v bližini gnezda, ki si ga izbere ravnotako pogosto ob skalni obali pri Odsinju (Dulciguu) kakor visoko v gorovju⁷⁸⁾. V sosedni Albaniji je vir primeroma enako pogosta ptica⁷⁹⁾.

⁷⁴⁾ Najznamenitejši ornitologi te dobe, ki so se bavili s pticami Balkana, posebno Grške so: Angleži Lord Lilford (Hon. Thomas L. Powys), W. H. Simpson, H. C. Barkley, Rob. Jameson, Hay M. Drummond, Henry Seebohm, W. Thomson; Francozi L. F. grof Marsigli, C. J. Temminck, A. comte Alléon, Th. de Heldreich, C. S. Sonnini; Italijani Orazio marchese Antinori, Paolo Savi in Nemci Henrik grof von der Mühle (H. grof Dumoulins), dr. Anton Lindermayer in še zdaj živi in slovstveno delavni dr. Teobald Krüper, konservator kr. vseučiliškega muzeja v Atenah.

⁷⁵⁾ Die Vogelsammlung des bosnisch-herzegovinisches Landesmuseums in Sarajevo, str. 19—20.

⁷⁶⁾ Das Waidwerk in Bosnien und der Herzegovina und die dortigen landes-äranischen Wild-Schongebiete. Klagenfurt. Verlag von Joh. Leon sen. 1905, str. 51.

⁷⁷⁾ Ornithologie der Balkanhalbinsel. IV. zv., str. 91—92.

⁷⁸⁾ Pl. Führer je ustrelil v enem letu, ko je bil v Črni gori, 10 velikih uharic, in sicer vse ob Skaderskem jezeru, razen ene, ki jo je dobil na Kakaricki gori.

⁷⁹⁾ Klaproth Adalbert: Ornithologisches aus Nordalbanien. O. J. 1911, str. 50—51. — Pisatelj je bil le avgusta in septembra 1909 v severni Albaniji.

Na Grškem je bila velika uharica po zatrdilu grofa von der Mühle⁸⁰⁾ prej pogosta povsod po strmih pečinah in po starih benečanskih razpalih trdnjavah. Kdor bi pa mislil, da je tudi še dandanes tako, bi se zelo motil, pravi O. Reiser⁸¹⁾. Po njegovih lastnih izkušnjah in opazovanjih je najpogostejša še v Akarnaniji. Na Krfu je po Drummondu redka. Linder Mayer meni, da je na Kikladah ni: našel jo je pa na Evbeji. V središču Grške ni sicer navadna prikazen, vendar je našel Seebohm, ko je bil na Parnasu, sameca, samico in gnezdo z jajci. Še veliko redkejša je pa na Peloponezu.

V Srbiji je sploh povsod dosti pogosta stalna ptica. Reiser je na svojem popotovanju ujel v Jelašnici lepo veliko uharico, ki jo je prinesel živo v Sarajevo; drugo je ujel v okolici Jagodine⁸²⁾.

V Bolgariji je povsod pogosta stalna ptica⁸³⁾, Reiser jo je našel sicer na svojih treh potovanjih po tej deželi vselej samo enkrat⁸⁴⁾, ker je bil tam ob času, ko velika uharica že opravi svojo gnezditvev in vzgojo mladičev ter se goli; tačas so pa vse ptice manj živahne in se ne ganejo rade z mesta.

V Rumuniji je povsod pogosta, najbolj pa ob bregovih Donave in v Dobrudži⁸⁵⁾. R. vitez Dombrowski je v 12 letih imel v rokah skupaj 357 v deželi ustreljenih virov⁸⁶⁾.

Po izkazu, ki ga je sestavil Fr. Braun⁸⁷⁾ na podlagi raziskavanj Krüperja, Stricklanda in Rieglerja, je velika uharica v Mali Aziji tako-le razširjena: po Krüperju je povsod stalna ptica, Strickland jo je našel pri Smirni, Riegler⁸⁸⁾ jo našteje med pticami v okolici Carigrada; k temu pripomni Braun, da prineso še prav velikokrat veliko uharico v Carigrad na trg, kjer velja živa 20 pijastrov (3·40 mark). — Na Malti in obljudenem sosednem otoku Gozo je vir nestalen gost⁸⁹⁾.

⁸⁰⁾ Beiträge zur Ornithologie Griechenlands. Leipzig, 1844, str. 26.

⁸¹⁾ Orn. balc., III. zv., str. 320—321.

⁸²⁾ Izveštaj o uspehu ornitoloških putovanja u Srbiji godine 1899. i 1900. Priopćenje Otmar Reiser, kustos bosansko-hercegovačkog zemaljskog muzeja. Str. 18 posebnega odtiska iz Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XVI. 1904, str. 125—152.

⁸³⁾ Dr. Edvard Klein: Naši ptici opisani za zemledjelci, ljesničei, lovci i ljubitelji na prirodama. Sofija, 1909, str. 91.

⁸⁴⁾ Orn. balc., II. zv., str. 104—105.

⁸⁵⁾ Max Sintonis: Gefangene Uhua. O. C., 1879, str. 15.

⁸⁶⁾ Orn. Romaniae, str. 421—422.

⁸⁷⁾ Fritz Braun: Unsere Kenntnis der Ornis der Kleinasiatichen Westküste. J. L. O. 1908, str. 539—626.

⁸⁸⁾ O. Reiser: Zur Kenntnis der Vogelwelt von Konstantinopel. O. J. 1904, str. 153—156.

⁸⁹⁾ Prof. Dr. R. Blasius: Ornis von Malta und Gozo und den umliegenden Inseln, mit Beiträgen aus den ornithologischen Berichten der Leuchtturmwächter von Dellamara und Gorda aus den Jahren 1886—1894. O. 1895, str. 139—211.

V Italiji ⁹⁰⁾ je velika uharica stalna ptica in razširjena povsod po visokih gorah med Alpami in Sicilijo; pozimi se klati okoli, pride pa redkokdaj v ravnino. Nekdaj je bivala v veliki kupoli stolne cerkve v Florenci in v zvoniku Starega gradu v Veroni, kjer so jo videli ponoči zalezovati mačke po strehah. Na Sardiniji ⁹¹⁾ in Korziki je ni; včasih se prikaže na otoku Kapri ⁹²⁾. V provincijah Catanzaro in Reggio v Kalabriji je zopet precej navadna; blizu mesta Catanzaro jo je slišal Martone ponoči večkrat na vrtovih okoli svoje hiše ⁹³⁾. Povsod pa se njeno število krči, kakor smo to videli tudi po drugih deželah. Bolj razširjena je po obsežnih alpskih gozdovih Piemonta, Benečije in toskanskega Apenina; zdi se pa, da se opažajo ob času preseljevanja ptice, ki prihajajo z onstranskih Alp ⁹⁴⁾.

Na Kitajskem je opazoval Pogge ⁹⁵⁾ za časa boksarske vstaje v parku ces. lovskega gradu Haize celo zimo samca in samico velike uharice. Na trgu jih je videl večkrat viseti pri prodajalcih divjačine. Opazil ni nikakega razločka v barvi med tamošnjimi sovami in našo vrsto.

Kjer živi, je navadno stalna ptica, ki pa potrebuje obširen okoliš, da lahko lovi nemoteno in neomejeno. Le skrajna sila jo prežene iz njenega bivališča. Če zapazi torej lovec kakega novega gosta te vrste v svojem lovišču, je to gotovo mladica, ki išče prikladnega domovanja; seveda se dandanes kaj takega ne zgodi zelo pogosto. Najbolj ji ugajajo samotni gorati in skalnati gozdi, ravnin se kolikor mogoče ogiblje.

Velika uharica je drzna, srčna ptica, ki se loti celo planinskega orla in ga baje včasih tudi premaga. Njena velikost in moč njenih udov ji daje še poseben pogum. Podnevi je živahnejša kakor druge sove; tudi v jetništvu poseže večkrat podnevi po hrani; — druge vrste pa žde podnevi mirno zaprtih oči in čakajo, da se zmračí. Zato tudi skrbno pazi, kaj se godí okoli nje, in zbeži že pred nevarnostjo. Kako bistro vidi tudi podnevi, opazujemo lahko na lovu v kolibi, kjer zagleda vir ne le bližajočega sovražnika že v velikem razdalju, temveč spozna tudi natanko če mu je roparica nevarna ali ne, in se pripravi za boj. Da jo je težje

⁹⁰⁾ Manuale di Ornitologia Italiana. Elenco descrittivo degli uccelli stazionari o di passaggio finora osservati in Italia del conte dott. E. Arrigoni degli Oddi. Con 36 tavole e 401 incisioni nel testo da disegni originali. Ulrico Hoepli, editore — libraio della Real casa. Milano, 1904, str. 82—85.

⁹¹⁾ J. f. O., 1865, str. 129.

⁹²⁾ Dr. A. Koenig: Die Vogelwelt auf der Insel Capri. J. f. O. 1886, str. 516 in 521.

⁹³⁾ M. Martone: Die Raubvögel der Provinzen Catanzaro und Reggio in Calabrien. O. J. 1893, str. 231—233.

⁹⁴⁾ Conte dott. E. Arrigoni degli Oddi na omenjenem mestu.

⁹⁵⁾ Pogge: Beobachtungen aus dem nordöstlichen China, gesammelt während des Krieges in China. J. f. O. 1902, str. 369—390.

zapaziti, dene perje posebi, če sedi na veji, se pritisne k deblu ter se naredi zelo vitko tako, da jo prav lahko prezremo. Poišče si zato tudi najgostejša drevesa in se skrije v najbolj košate veje. Potika se najraje po skalnih razpokah ter med razvalinami razpalih gradov in podrtih poslopij, če so v gozdu ali blizu gozda, tudi v velikih prostornih žlamborjih, kjer prebije dan.

Kadar sedi mirno na varnem, ji štrle iz čudno zgužene pernate gruče samo skrajne okončine; bliskave oči so napol zaprte, pernasti ušesni čopki pobešeni. Če pa zapazi kaj nenavadnega, takoj izbuli oči, kima z glavo in se priklanja, da bi videla, kaj jo moti; privzdigne zdaj to zdaj drugo nogo, obrne zunanji prst enkrat naprej pa zopet nazaj, začne se tresti, počasi mežika ter poka s kljunom. Kadar se razsrdi, ji žaré oči, trup pripogne naprej, peruti pobesi, se naščeperi, da se zdi še enkrat tolika kakor je v resnici, piha in dleska strahovito s kljunom, pa se zakadi v nasprotnika. Kar je zagrabila ne izpusti zlepa⁹⁶⁾. Prepodena leti neovirano skozi najgostejše vejevje — zopet dokaz, kako izvrstno vidi tudi podnevi — ter si poišče kako drugo skrivališče. Leti lahko, brez šuma in omahljivo, večidel nizko; zvečer se pa včasih povzpne prav visoko v zrak.

Vir je navadno samotar, le ob gnezditvi živi s samico in mladiči. Če jih opazujemo v zgodnji spomladi več skupaj, ki delajo ponoči veliko hrušča in trušča, so to samci, ki se tepo za samico. Z izvoljeno samico živi samec celo svoje življenje skupno tudi izven gnezditve.

Navadni glas velike uharice je votel, zamolkel in zategnjeni p u h u ali p u h u e, ki se precej daleč sliši in odmeva še strašneje v nočni tišini, tako da človeka včasih zona obhaja, posebno če je več virov skupaj v samotnih goratih gozdovih ali pa v razvalinah zapuščeni gozdnih gradov. Ti glasovi, pomešani s kakim tanje donečim h u, izpreminjani s temi in drugimi nekoliko drugačnimi glasovi, so podobni zdaj zvenečemu posmehovanju, potem zopet pasjemu bevskanju in tuljenju, glasnemu ukanju lovecev, hrzanju in razgetanju konj itd., so nemalo pripomogli in dali snovi za pravljico o divjem lovcu in njegovem spremstvu⁹⁷⁾. Tanji „h u“ je res podoben človeškemu ukanju in je menda tudi parilni klic velike uharice, ker ga slišijo večkrat pomladi kakor druge letne čase. Glasno vreščanje se sliši o tem času samo od samice. Če je jezna, zapira kljun tako trdo, da je slišati glasno pokanje, združeno v največji jezi s pihajočim „p u“. — Mladiči čivkajo. Rusi imajo

⁹⁶⁾ Bog Isace z veliko uharico popisuje H. Gadamet: Emiges über Strix Bubo v J. F. O. 1861, str. 380–391.

⁹⁷⁾ O praznovenstvu glede sov razpravlja dr. Evg. Geschick: Aquila 1911, 141–2. Primeri: Gloger: Eine zweite Gattung von Urhebern der sogenannten „wilden Jagd“. J. F. O. 1857, 72–75 — Eng. u. Homeyer, Über die wilde Jagd. J. F. O. 1858, 168–170 in J. Hoeker v J. F. O. 1870, 231.

veliko uharico za vremenskega preroka in pričakujejo od tam, od koder slišijo njen glas, bližnjo vremensko izpremembo ⁹⁸⁾).

Od mladih nog vzgojena postane precej krotka, dobé pa se tudi zlobne ptice. Oton pl. Riesenenthal ⁹⁹⁾ pravi, da so velike uharice, ki niso bile mlade ujete, ali pa ki niso z njimi prej prav ravnali, pozneje navadno hudobne. Kadar jo vzame lovec iz kletke, da gre z njo na lov, mora biti prav posebno previden ter jo mora hitro in odločno prijeti od strani za noge, ne da bi ji prizadejal kake bolečine; če jo prime preveč lahko ali bojazljivo, postane boječa in se rada po robu postavlja. Če jo pa nekateri lovci pretepajo, predno si jo upajo vzeti iz kletke, potem ni čudno, če povrača hudo za hudo ter se loti svojih mučiteljev. Splošno se pa lahko trdi, da je več hudobnih, upornih in krvoločnih, kakor pa pohlevnih in bojazljivih velikih uharic.

Velika uharica se hrani z majhnimi in z mladimi večjimi sesalci, s srednje velikimi pticami, s plazilci in hrošči. Hrčki, veverice, polhi, podgane, miši, krti ji gredo enako v slast, kakor jelenčeta, mlada srnjad, zajci, kunci, divje kure, ruševci, gozdne jerebice, fazani, prepelice, poljske jerebice, vrane, šoje; tudi najmanjših ptičev ne zametuje. Najljubše so ji pa baje vrane; zato se približa pozimi mestom, ki jih obdajajo gozdovi, in lovi tam po strehah speče vrane; za meso ujed pa ne mara. Tudi jež ni varen pred njenimi kremplji. V Veroni je lovila ponoči mačke po strehah; na Tirolskem ¹⁰⁰⁾ in na Ogrskem lovi postrvi in menda tudi druge ribe ¹⁰¹⁾. Malim živalim stare s svojim močnim kljunom najprej glavo in velike kosti ter jih pogoltne potem s kožo, dlako in z vsim perjem; večjim pticam odtrga glavo, jih nekoliko oskube, raztrga meso na male kosce, ki jih požré. Večje in trje kosti se zavijejo v želodcu večinoma v pogoltnjeno dlako in perje. Uharica jih izmetava v podolgastih kepah kot izbljuvke skoz požiralnik, ostalo pa prebavi ¹⁰²⁾. Večjih živali ne požré s kožo in dlako vred, temveč jim razpara trebuh, požre samo meso, zloži, če ne more vsega naenkrat použiti, kožo zopet lepo skupaj in porine vse v kak temen kot, od koder privleče zopet na dan, kadar je treba. Ker je zelo močna, nese lahko tudi večje živali, n. pr. zajce, mačke

⁹⁸⁾ Radde, Pharm.: Beiträge zur Ornithologie Süd-Russland's nach Beobachtungen i. J. 1852—53. J. f. O 1854, str. 52—64.

⁹⁹⁾ Naumann, V., 64.

¹⁰⁰⁾ Prof. Dr. K. W. von dalla Torre und Franz Anzinger: Die Vögel von Tirol und Vorarlberg. M. O. V. W. 1897, 97—140.

¹⁰¹⁾ Aquila, 1898, 299.

¹⁰²⁾ Z raziskavanjem izbljuvkov ujed se v novejšem času obširno bavi ogrska ornitologična centrala v Budimpešti, ki priobčuje uspehe v svojem strokovnem glasilu „Aquila“, in pa tajni vladni svetnik prof. dr. Rörig na ces. biolog. zavodu za poljedelstvo in gozdarstvo v Dalehmu pri Berlinu, ki mi je tudi preiskal nekaj vsebin želodcev naših ujed.

precej daleč. Pozimi ji je tudi mrhovina dobra. — Zgodaj zvečer, ob meglenem vremenu večkrat še pred večernim mrakom, izleti na lov in se poda pozno zjutraj h počitku. Severni gostje, ki so bolj navajeni solnčne svetlobe kakor naše ptice, pa love in menda tudi potujejo podnevi.

Ujetemu viru dajejo navadno perotnino, v sili tudi meso crknjene živine; da se dobro počuti, zato potrebuje prostorno, ne presvetlo gajbo ali mali hlev s sedili in vsak dan toliko hrane kakor je vrana velika. Preveč živeža ji škoduje in je bolje, če včasih po nekaj dni strada. Použije lahko naenkrat zelo veliko hrane, pa lahko brez škode prebije tudi 4—5 tednov brez vsakega živeža. Ujete velike uharice morajo dobivati ptice s perjem ali sesalce z dlako, kar jim pospešuje prebavljanje, sicer takoj poginejo¹⁰³⁾. Dajati jim ne smemo s krogeljo ali s šibrami ustreljenih živali, ker se s svincem lahko zastrupe. Dajati jim moramo vsak dan sveže vode v široki posodi, da se morejo kopati in si žejo pogasiti. Zelo dobro je tudi, če se del gajbnega stropa prevleče z žičnim omrežjem, da jetnico pošteno namoči dež, ki zamori mrčes v njenem perju. Gajba bodi na takem prostoru, da uharice preveč ne nadlegujemo ter da tudi nas ne nadleguje neprijetni vonj njenih jedilnih ostankov.

Kanibalizem velike uharice svedoči dogodek s Predarlskega, ko je izmed dveh iz gnezda vzetih mladih uharic ena požrla svojo vrstnico v jetništvu¹⁰⁴⁾.

Kakor sploh sove prištevamo tudi veliko uharico prvim gnezdilkam v zgodnji spomladi, dasiravno gnezdi samo enkrat na leto. Njen parilni klic, tanki „hu“, se sliši v južnih krajih že proti koncu februarja, pri nas marca in aprila, na severu pa šele meseca maja. Te priprave za gnezditev se začno pri istem paru v raznih letih včasih prej včasih poznej. Svoje zelo veliko gnezdo naredi od zunaj iz krepelcev in suhe brsti, znotraj ga pa izdelata iz suhega listja, mahu in stelje. Najraje ga postavi v skalnate razpoke ali pa v zidovje razvalin. Ako ni takih prostorov, pa na štoro starih dreves, kaj redko pa na visoka drevesa; tudi v starih kamenolomih, v drevesnih žlamborih in v zemeljskih votlinah najdemo njeno gnezdo. V Sibiriji gnezdi po luknjah ilovnatih sten¹⁰⁵⁾. Včasih znese svoja jajca tudi v kamnate izdolbine brez vsake podlage, ali pa kar na tla. V Rumuniji gnezdi po ilovnatih stenah, v votlih vrbah,

¹⁰³⁾ Alex. von Homeyer: Beobachtungen über die Vögel des zoologischen Gartens zu Frankfurt a. M. J. F. O., 1859, str. 331—375.

¹⁰⁴⁾ P. Th. A. Bechlin: Die Wirbeltiere Vorarlbergs. Eine Aufzählung der bis jetzt bekannten Säugetiere, Vögel, Amphibien und Fische Vorarlbergs, einschließlich des Rösingfales und des Bodensees. Verhandlungen der zool.-bot. Gesellschaft in Wien, XVIII. (1869), 246.

¹⁰⁵⁾ H. Frhr. Gejz v. Schweppenburg: Ornithologische Beobachtungen im Kienitate Sibirien. J. F. O., 1916, 70—111.

ki so na dve strani odprte, ob dolnji Donavi v gostem, zahomotanem starem trstju: taka gnezda so vedno zelo obsežna. Po stepah pa gnezdi na tleh za kakim grmom. Prav rada zasede tudi gnezda orla in drugih večjih ujed. Čas, kdaj znese prvo jajce, je za razne pokrajine različen, tudi ne znese vseh jajc v enakih presledkih. L. pl. Führer je obstrelil veliko uharico blizu Skaderskega jezera dne 15. februarja 1894, ki se je kmalu udomačila in začela s parilnimi klici, ki so se vsako noč daleč slišali ¹⁰⁶). Reiser je kupil v Perušnici mlado uharico, ki so ji začela šele 4. julija 1893 prva peresa rasti. 12. aprila 1866 so našli v gnezdu mladiča in 2 zelo zaleženi jajci, ki sti bili že tako razviti, da je koklja iz njih izvalila v treh dneh še enega mladiča ¹⁰⁷). Krüper navede 2. aprila 1861 atenskemu muzeju poslano gnezdo iz Atike; 1 jajce je bilo dne 20. aprila 1898 vzeto iz gnezda in 22. marca 1893 gnezdo z 2 jajci ¹⁰⁸). Pl. Dombrowski je našel najzgodnejše gnezdo z 2 jajci, nekoliko zaleženo, 7. marca 1900, najpoznejše pa dne 10. aprila 1903, sveže s 3 jajci ¹⁰⁹). Na Ogrskem so našli v komitatu Liptó navadno šele okoli 20. aprila prvo popolno gnezdo, dne 20. aprila 1902 so bili pa najdeni mladiči vsled izredno ugodnega vremena meseca februarja že 8 dni stari ¹¹⁰); 22. aprila 1872 je bilo gnezdo 2 jajc že precej zaleženo ¹¹¹) in 28. maja 1912 sta bila 2 mladiča že precej odrasla ¹¹²). Zato je popolnoma umljivo, če trdi dr. Evg. Greschik, da se na Ogrskem dobi prva zalega konec marca in meseca aprila ¹¹³). Za Kranjsko pa morem navesti le Schollmayerjevo opazovanje, da je ustrelil dne 18. avgusta 1893 v Vilovi steni ¹¹⁴) blizu Mašuna mlado, ali vendar doraslo veliko uharico ¹¹⁵). — Po predstoječih podatkih se torej začne gnezdilni čas v naši geografski širini konec marca in meseca aprila, kar je tudi v skladu z Reichenowovo navedbo ¹¹⁶). V Laponiji se začne gnezdilni čas pozneje, šele v začetku meseca maja.

Samica znese dve, tri, k večjemu štiri jajca. R. pl. Dombrowski je našel v 12 letih 21 gnezd in sicer 2 z 1 jajcem, 7 z 2 jajcema, 8 po 3, 3 po 4 in 1 s 5 jajci ¹¹⁷). Oplojeni sta navadno samo 2 jajci, v krajih, kjer je obilo hrane, tudi tri ali štiri. Dombrowski je našel v gornjem času v 38 gnezdih to-le število mladičev: 4 gnezda po 1 mladiča, 12 po 2, 10 po 3 in 2 po 4 mladiče ¹¹⁸). Jajca so sveža apnenobebe barve, po daljšem valjenju pa vlečejo malo na rumenkasto, blešča so srednjega, precej grampasta ter imajo po dolgem posamezne brazde z malimi ali precéj številnimi potnicami. Lupina je 0·39—0·41 mm debela. Oblike so prav okroglaste, dobijo se pa tudi podolgasta jajca. Uharičina

¹⁰⁶) Orn. balc., IV. zv. str. 91.

¹⁰⁷) Orn. balc., II. zv., str. 105.

¹⁰⁸) Orn. balc., III. zv., str. 321.

¹⁰⁹) Orn. Romaniae, str. 423.

¹¹⁰) Aquila 1903, str. 258.

¹¹¹) Aquila 1901, str. 165.

¹¹²) Aquila 1913, str. 216.

¹¹³) Aquila 1911, str. 149.

¹¹⁴) O. J. 1891, str. 85.

¹¹⁵) O. J. 1894, str. 136.

¹¹⁶) Reichenov, str. 78.

¹¹⁷) Orn. Romaniae, str. 423.

¹¹⁸) Orn. Romaniae, str. 423—424.

jajca so malo večja kakor kurja. 22 jajc, ki jih je meril dr. Eugène Rey, je merilo poprečno $58.14 \times 48.70 \text{ mm}$; največji $63 \times 48.8 \text{ mm}$ in $62.7 \times 51 \text{ mm}$; najmanjši pa $53.3 \times 47 \text{ mm}$ in $56.3 \times 46 \text{ mm}$. Jourdain je izmeril 47 jajc iz Škandinavije, severne Nemčije in Finske, ki so merila poprečno $59.95 \times 49.7 \text{ mm}$, največji: $66 \times 50.9 \text{ mm}$ in $65 \times 52.5 \text{ mm}$; najmanjši $53.2 \times 48 \text{ mm}$ in $58.3 \times 46.3 \text{ mm}$ ¹¹⁹⁾. 48 jajc, ki jih je našel in izmeril pl. Dombrowski, je merilo povprečno $59.3 \times 48.93 \text{ mm}$, največji $63.4 \times 48.7 \text{ mm}$ in $62.7 \times 51.4 \text{ mm}$; najmanjši 51.2×46.8 in $55 \times 45.4 \text{ mm}$ ¹²⁰⁾. Wendlandt je izmeril pa 57 jajc, ki so merila povprečno $59.0 \times 48.7 \text{ mm}$ ¹²¹⁾. Tehtajo po Reyu povprečno 7.664 g ; najtežje 8.07 g , najlažje 7.1 g ; po Wendlandtu pa povprečno in sicer neizpihana 70.87 g , prazna 6.85 g . Jajca severnih vrst so večja kakor ona južnih. H. Schoultz je našel na Finskem 4 jajca, ki imajo te-le izredne dimenzije: 2 po $64 \times 52.5 \text{ mm}$, $63.5 \times 52 \text{ mm}$ in $63 \times 52 \text{ mm}$ ¹²²⁾. Proti luči obrnjena so rdeče-rumeno prozorna kakor vsa sovina jajca.

Rajni dr. Rey je imel v svoji zbirki pegasto jajce velike uharice, ki je bilo z 2 drugima normalnima jajcema najdeno dne 26. marca 1870 v Španiji, z rjastorjavimi marogami in črtami, ki so značilne jajcem rjastega škarnjeka (*milvus milvus* L.); merilo je $57.9 \times 49.5 \text{ mm}$ in tehtalo 8.07 g . To jajce je znanstveno zato zelo zanimivo, ker po zakonih vzvrata (*Rückschlag*) lahko sklepamo, da so sorodne skupine velike uharice, torej tudi ona, prvotno nesle marogasta jajca¹²³⁾. Ker je bila po njegovi smrti ta bogata zbirka prodana in razkropljena po celem svetu, ne vem, kdo ima zdaj to jajce, ki je naslikano na tab. 122, sl. 3 pod „Slovstvo“ št. 54 navedenega Reyevega dela. Tudi O. Kleinschmidt hrani v svoji zbirki marogasto jajce velike uharice, znešeno v jetništvu¹²⁴⁾. Ravno tako ima Robert Lensen 2 marogasti jajci velike uharice, ki jih je znesla v jetništvu, tako da je vsak dvom o njih pristnosti izključen. Maroge so okoli 1 mm velike in rumenkaste barve; vsako jajce ima približno po 10 takih marog¹²⁵⁾.

Dozdaj se mi še ni posrečilo najti kako gnezdo velike uharice. Tudi v deželnem muzeju ni nikakega gnezda ali posameznega jajca.

Valilna doba, t. j. razdalja med prvim znesenim jajcem in zadnjim izleženim mladičem, znaša pri veliki uharici 28 do 37 dni¹²⁶⁾. Samica vali sama. V jetništvu potrebuje za to le 34 dni¹²⁷⁾. Ker začne precej, ko znese prvo jajce, valiti, so mladiči v gnezdu različno veliki.

¹¹⁹⁾ Hartert, str. 962.

¹²⁰⁾ Orn. Romanico, str. 424.

¹²¹⁾ J. f. O. 1913, str. 441–442.

¹²²⁾ Z. f. O. u. O., XIV, letnik, str. 184.

¹²³⁾ Dr. E. Rey: Ein geflecktes Elmsel (O. M. B. 1893, str. 57–58.)

¹²⁴⁾ Hartert, str. 962.

¹²⁵⁾ O. M. B. 1904, str. 93–94.

¹²⁶⁾ Orn. Romanico, str. 433.

¹²⁷⁾ O. veliki uharici v jetništvu pike poleg Naumanna, V. zv., str. 65–66 tudi

Izleženi mladiči so od začetka podobni belim volnatim kepam; gosti, umazano beli puh postane pozneje rumenosiv in je z finimi valovitimi črtami temnejše, rjavkaste barve prevlečen. Neprestano glasno sikanje in pa semtertje zveneče žvižganje, kar se prav daleč sliši, izda lovcu njihovo gnezdo. Šele v 6. tednu jim začno rasti pernati čopki. V gnezdu ostanejo tako dolgo, da znajo leteti. Starši jim donašajo vedno toliko hrane, da je okoli gnezda nakopičena taka zaloga, da bi poleg mladičev lahko živela cela družina. — Mlada velika uharica v prvem popolnem perju je enaka starim pticam. Samice so v drugem, samci pa šele v tretjem letu spolno godni.

Starši branijo srčno svoj zarod proti vsakoršnim sovražnikom. Rajni oče mojega prijatelja je pripovedoval, da so morali natekniti vselej žične krinke, kadar so šli pobirat mlade uharice iz gnezd. V sili prenese jajca ¹²⁸⁾ in mladiče ¹²⁹⁾ iz ogroženega v drugo varno gnezdo. Stara se držita stanovitno enkrat izbranega gnezdišča ter se nikoli ne podasta posebno daleč, temveč se vrneti na staro mesto spomladi, ko se zopet bliža čas gnezditve. Tudi če jim pobereš redno vsako leto jajca ali mladiče, jih ne prepodiš.

Malo je ptic, ki bi imele toliko hudih in nespravljaljivih sovražnikov, kakor jih ima velika uharica. Še dobro, da so ti sovražniki samo ptice, ki jo res sovražijo iz celega srca; pa med pticami zopet v prvi vrsti le gozdne prebivalke; močvirne in povodne se ne zmenijo veliko zanjo, nekatere pa sploh nič. Pregarjajo in dražijo jo neprestano, če jo zapazijo podnevi. Z glasnim vriščanjem jo izdajo celi okolici in kmalu se okoli nje zbere vse kar nosi perje. Drobiž samó zabavlja, šoje, vrane, manjše ujede, celo sove, se pa tegotno zaganjajo vanjo ter jo kljujejo in skubejo, kolikor se da. Posebno gorke so ji med vsemi pticami vrane; to je maščevanje in nekako povračilo, ker velika uharica na svojem ponočnem lovu tudi najraje zgrabi kako spečo vrano. S svojim izredno tenkim vonjem izsledijo njeno skrivališče, potem pa z neprestanim vpitjem in obletavanjem naznanijo vsi okolici mesto, kjer sedi velika uharica. Najhujši in edini pravi njen sovražnik je pa vendar le človek, ki to sovo neposredno ogroža v njenem obstanku, ker intenzivnejše gozdarjenje in pa vedno pičlejše število starih, močnih dreves, ugodnih za gnezditve, manjša njeno število in razširjenost. S tem pa nikakor nočemo trditi, da velika uharica beži pred kulturo, ker je n. pr. za Carigrad naravnost

A. Bau: Naturgeschichte der deutschen Vögel, einschließlich der sämtlichen Vogelarten Europas von C. G. Friderich. 5. Aufl. Stuttgart. Verlag für Naturkunde Sprösser & Nägele 1905, str. 370—371.

¹²⁸⁾ Z. f. O. u. O. XIV. letnik, str. 184.

¹²⁹⁾ Dr. C. W. L. Gloger: Einige vorzugsweise bemerkenswerte Beobachtungen Audubon's . . . Raubvögel, die ihre Jungen forttragen . . J. f. O. 1855, str. 34—36 ozir. „Naumannia“ Jahrg. 1853, str. 103.

značilna prikazen in se jih med zidovji tega svetovnega mesta lažje ujame 12 kakor pa en sam krokar ¹³⁰. Njeno nazadovanje razvidimo lahko tudi iz vedno pičlejših poročil v lovskih in strokovnih listih. — Netako resni in nevarni kakor človek, pa vendar dovolj nadležni sovražniki so zajedalci, ki se rede v njenem perju, drobu in koži. Poznamo jih dozdaj okoli 14 vrst.

Velika uharica je precej plašna in oprezna, zato jo je prav težko ustreliti; vendar je to edini lovski način, jo dobiti v roke. Lova v skopce pa ne morem priporočati, ker je trpinčenje ujete ptice, posebno če rabimo, kakor je dandanes še menda po celi deželi v navadi, skopce z negumiranimi locnji. Nekega tretjega načina lova pa nočem tukaj natančneje opisati, ker nemaram dajati potuhe nikomur, najmanj pa našim lovcem, ter tako očitno pospeševati pokončevanje te nadvse zanimive ptice.

Ker velika uharica pokončuje brezštevne miši, podgane, hrčke, krte, veverice, vrane in druge škodljivke, koristi v prvi vrsti poljedelcem. Lovec pa dobi lahko lepe novce za mladiče, ki jih rabijo za lov v kolibah. Dasiravno nisem posebno vnet zagovornik tega lova v splošnem, ker se streljajo druge tudi že precej redke ujede, ga vendar imam za neobhodno potrebnega v pokrajinah, kjer so fazanarije ali pa tam, ker so cele naselbine nadležnih kavk in škodljivih vran.

Končno bi morali napisati še poglavje o škodi, ki jo povzroča velika uharica. Težavna naloga! Res je, da potrebuje radi svoje velikosti tudi veliko hrane, posebno ko pita svoje mladiče; tačas pokonča mnogo več živali, kakor jih potrebuje zase in za svoj zarod. Vse to so pa zgolj lovne živali, tako da more samo lovec govoriti o kaki škodi. Če računam in primerjam korist s to škodo, potem seveda tehtnica ne bo potegnila na stran naše ptice. To načelo je tudi uveljavljeno v našem deželnem zakonu v zaščito ptic z dne 17. junija 1870 (dež. zak. št. 20), ki proglašuje veliko uharico za škodljivo, tako da jo sme vsakdo in ob vsakem času loviti in ubijati. Tudi naš nepozabni Erjavec je uvrstil veliko uharico med „živali, škodljive in sovražne naši živini in divjačini“. Od tedaj se je pa marsikaj izpremenilo: merodajna ni samo materialna koristnost ali škodljivost, temveč odločuje v prvi vrsti etična in estetična vrednost kake ptice vrste, da jo uvrsti zakonodajalec v ono skupino, ki bi

¹³⁰ F. Braun. — Topographische Fragen, das propontische Gebiet betreffend. I. Beiträge zur Ortn der rannischen und bithynischen Halbinseln. (I. Fortsetzung). Wissenschaftliche Beilage zum Programm Ostern 1900 des Königl. Gymnasiums zu Graudenz. Graudenz 1900. S. 4 in 14-15.

jih moral ščititi zakon. Dozdaj se namreč do tega idealnega stališča ni povzpел niti nemški državni zakon v zaščito ptic z dne 30. maja 1908 in tudi naš kranjski deželni zakon z dne 20. junija 1910 (dež. zak. št. 27) ni tega storil ¹³¹⁾. V najnovejšem času je tudi misel, da moramo varovati naravne spomenike, to je zelo redke živali in rastline, če jih hočemo oteti pogina, veliko pripomogla, da uživa velika uharica v mnogih loviščih, zlasti na Nemškem, popolno zaščito; imetniki lovišč so ponosni, da jo imajo v svojem lovu in se ne menijo za ono divjačino, ki jo potrebuje za svojo prehrano in za prehrano svojih mladičev. Da bi jih posnemali tudi naši lovci! Če bi se bilo vsled tega bati njene izredne razploditve, bi nikakor ne zagovarjal njenega popolnega varstva; ali to je z ozirom na pičlo število izleglih mladičev in radi izbirčnosti v bivališču in gnezdišču izključeno. Kdor pa hoče po Horaciju združiti prijetno s koristnim, naj opusti popolnoma pokončevanje starih sov, zato pa naj vzame vsako drugo leto mladiče, ki se prav lahko spravijo v denar! (Dalje prih.)

Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte.

Von Alphons PAULIN.

I.

Schluß.

4. *Athyrium alpestre* (Hoppe) Rylands.

(Syn. *Aspidium alpestre* Hoppe; *Polypodium rhaeticum* L. p. p.; *Asplenium rhaeticum* Brügger; *Athyrium rhaeticum* Dalla Torre).

Athyrium alpestre ⁹⁾, das in Österreich in der subalpinen und Krummholzregion der Alpen- und Sudetenländer verbreitet ist ¹⁰⁾, konnte ich nach Pospichal ¹¹⁾ in meiner die Farne Krains umfas-

¹³¹⁾ Lovec str. 1913, 183—184.

⁹⁾ Über die Nomenklatur dieser Art vgl. Ascherson P., *Equisetum heleocharis, maximum* und *Athyrium alpestre* in Ö. B. Z. 1896, p. 44 ff. und Ascherson u. Graebner, Synopsis der mitteleurop. Flora, ed. 1., I, p. 14.

¹⁰⁾ Cf. Fritsch K., Exkursionsfl. f. Österr., ed. 2., 1909, p. 8. — Aus Krain speziell wird *Ath. alpestre* weder in Luerksen Farnpfl. noch in Aschers. u. Graebn. Synopsis angeführt.

¹¹⁾ Pospichal E., Flora des österr. Küstenl., I, p. 15.

senden Darstellung l. c. p. 10 nur aus dem an der krainisch-küstenländischen Grenze gelegenen Abschnitte des Ternovaner Waldes anführen.

In den in Krain gelegenen Alpenzügen¹²⁾ der Steiner- und der Raibler-Alpen¹³⁾ sowie auch der Karawanken¹⁴⁾ habe ich *Athyrium alpestre* jahrelang vergeblich gesucht, wiewohl ich auf meinen zahlreichen Exkursionen der Auffindung desselben mein besonderes Augenmerk gewidmet habe. Endlich ist es mir vor zwei Jahren gelungen, das Vorkommen dieser imposanten Farnart auch innerhalb der Grenzen Krains nachzuweisen, u. zw. in den Karawanken auf dem der Bärenentaler Kočna im Nordwesten vorgelagerten Lepi Vrh.

Im August 1913 unternahm ich eine Exkursion auf unsere durch ihre prächtigen im Frühluge mit einer Massenvegetation der schmalblättrigen Narzisse (*Narcissus ~~arvensis~~ multifolius*) besäten und später an seltenen Arten so reichen Alpenwiesen berühmte Golica. Meine Absicht hiebei war es, von dieser Karawankenalpe aus längs des in OSO-Richtung verlaufenden Grenzkammes bis zum Kočna Sattel (1560 m) zu gelangen und von da aus die Bärenentaler Kočna (1940 m) zu ersteigen, die zu begehen ich bishin noch nicht Gelegenheit hatte. Tatsächlich wurde plangemäß der Weg bis zum Kočna Sattel zurückgelegt, letzterer jedoch schon zu so vorgerückter Tagesstunde erreicht, daß ich die Besteigung der Kočna ausschalten mußte, um den über den Bärensattel (1696 m) projektierten Abstieg nach Jauerburg noch vor Einbruch der Nacht vollführen zu können. Um den Bärensattel zeitrecht zu erreichen, schlug ich daher den an den Südwestgehängen des Lepi Vrh und der Kočna dahinziehenden, durch den Alpenverein „Slovensko planinsko društvo“ regulierten markierten Weg ein.

¹²⁾ In der Benennung und Begrenzung unserer Alpenzüge folge ich im wesentlichen der von Böhm gegebenen Einteilung. Vgl. Böhm A., Einteilung der Ostalpen in Penck, Geogr. Abhandlungen, Bd. I, Heft 3, p. 466—471. — Bezüglich der Abgrenzung der Steiner Alpen vgl. auch Seidl F., Kamniške ali Savinjske Alpe, p. 14 u. 15.

¹³⁾ Im küstenländischen Anteil der Raibler Alpen ist unsere Art nach Scholz (im Jahresber. des Gymn. Görz, 1896, p. 11) im Isonzotal bei Flitsch nicht selten.

¹⁴⁾ Nach v. Hayek, Fl. von Steierm. I. u. Pacher u. Jabornegg, Fl. von Kärnten I, scheint *Ath. alpestre* auch in den in Steiermark, bezw. Kärnten gelegenen Teilen der Steiner (Sanntaler) Alpen und Karawanken zu fehlen. v. Hayek führt l. c. p. 18 nur in Mittel- u. Obersteiermark gelegene Standorte an: Grisselwand, Loser u. Rötelstein bei Aussee; Prebichl, Gamstein bei Paltau, Hochkor, Schneusalpe, Raxalpe, Grafenalm am Ruprechtsee, bei Oberwältz, Schliebeck u. Sternkaerzinken bei Schlading, Hoch-Wildstelle, Gumpeneck, Unholding, Klackalm bei St. Johann am Tauern, Hochschwung, Seetaler Alpen, Wechsel, Koralpe. Pacher u. Jabornegg verzeichnen l. c. p. 85 folgende Fundorte: Hintere Malatal, Malatz aus oberem Tauern, Laubgabel ob der Mannhardt-Hütte, Heil Blut, Döberitzer Graben im oberen Gailtal und auch die Koralpe (Pacher, Nachr. z. Fl. v. Kärnt. p. 3).

Der bequem angelegte Weg führt zunächst durch einen hochstämmigen Buchenwald, der gegen 1600 *m* in einen vorwiegend aus strauchigen Krüppelbuchen (*Fagus sylvatica*) sowie aus einzelnen Krummholzkiefern (*Pinus mughus*) und Almrauschbüschen (*Rhododendron hirsutum*) bestehenden Buschwald übergeht. Auf dieses Buchengestrüpp folgt ein ausgedehntes Grünerlengebüsch (*Alnus viridis*), das weiter oben von einem dichten, stellenweise bis an den Kamm reichenden Legföhrengesträuch (*Pinus mughus*) überhöht wird, welches der nach dem Bärensattel führende Weg in seinem weiteren Verlauf z. T. durchquert.

Athyrium alpestre hat nun seinen Standort in dem genannten Grünerlengebüsch, wo es zahlreich und in sehr üppigen Stöcken vorkommt. Wiewohl dieser Fundort in einer relativ bedeutenden Seehöhe (ca. 1680) gelegen ist, erreichen die Wedel eine Länge von oft über 1,5 *m*, wie solche J. Kerner ebenfalls auch unter Grünerlen bei Trins im Tale Gschnitz (Tirol) gesammelt und als „forma *umbrosa*“ in A. Kerners „Flora exsicc. Austro-Hungarica“ sub Nr. 2702 ausgegeben hat¹⁵⁾.

Unsere Art findet sich hier gemeinsam mit der zweiten auch in Europa vorkommenden Art der Gattung *Athyrium*, dem habituell sehr ähnlichen allgemein verbreiteten *Ath. filix femina*, von der sie sich aber durch das dunklere Kolorit der strafferen Blätter, die stumpferen, breiter und kürzer gezähnten Segmente dritter Ordnung und namentlich durch die kleineren, an entwickelten Wedeln fast kreisrunden (nicht hakenförmigen oder länglichen), infolge des rudimänteren Indusiums scheinbar nackten Sori unterscheidet.

Wie *Ath. filix femina* variiert übrigens auch *Ath. alpestre*, namentlich in Bezug auf die Teilung der Tertiärsegmente, so daß man, wie bei der ersteren auch bei dieser Art als „f. *dentatum*, f. *fissidens* und f. *multidentatum*“ beschriebene, allmählich jedoch in einander übergehende Formen unterscheiden kann. Die von Krieger¹⁶⁾ aufgestellten Varietäten *Ath. alpestre* var. *depauperatum*, *Ath. alp.* var. *nanum* und *Ath. alp.* var. *furcatum* sind wohl nur als lokal auftretende Monstrositäten zu bewerten.

Der unseren Farn beherbergende, spärlich mit Legföhren und kümmerlichen Lärchen untermischte und z. T. von Zwergweiden-, Almrausch- und Heidelbeergebüschen durchsetzte Grünerlenbestand¹⁷⁾ weist folgende Elemente auf.

¹⁵⁾ Vgl. Kerner A., Schedae ad Floram exsicc. Austro-Hungaricam VII, p. 83 (1896).

¹⁶⁾ Krieger W., Neue oder interessante Pteridophytenformen aus Deutschland, namentlich aus Sachsen. (Hedwigia, Bd. XLVI, 1907, Heft 3/4.)

¹⁷⁾ Die Grün- oder Alpenlerle (zelena ali planinska jelša), die auf Schiefer und Urgestein, namentlich in den Zentralalpen oft im dichten Schlusse weite Gebiete überzieht, findet sich im Karawankenzuge Stol-Golica an den in Krain gelegenen Abdachungen nirgends in größerer Menge, so daß der Bestand am Lepi

Alnus viridis.

Larix decidua, *Pinus mughus*. — *Salix grandifolia*, *Sorbus aucuparia*, *S. chamaemespilus*, *Ribes alpinum*, *Rosa pendulina*, *Daphne mezereum*. — *Clematis alpina*.

Salix arbuscula, *S. glabra*. — *Rhododendron hirsutum*. — *Vaccinium vitis idaea*, *V. myrtillus*, *V. uliginosum*.

Athyrium alpestre, *Ath. filix femina*, *Dryopteris phegopteris*, *D. spinulosa*, *D. dilatata*; *Lycopodium annotinum*; *Calamagrostis arundinacea*, *Deschampsia caespitosa*, *D. flexuosa*, *Poa nemoralis*, *Luzula silvatica*, *Tofieldia calyculata*, *Paris quadrifolia*; *Urtica dioica*, *Polygonum viviparum*, *Rumex arifolius*, *Silene vulgaris*, *Heliosperma alpestre*, *Stellaria media*, *St. nemorum*, *Aconitum vulparia*, *Ranunculus lanuginosus*, *R. montanus*, *Saxifraga aizoides*, *S. rotundifolia*, *Rubus idaeus*, *Geum urbanum*, *G. rivale*, *Alchemilla crinita*, *Geranium robertianum*, *G. silvaticum*, *Oxalis acetosella*, *Hypericum maculatum*, *Viola biflora*, *Epilobium montanum*, *Chamaenerion angustifolium*, *Chaerophyllum cicutaria*, *Soldanella alpina*, *Myosotis silvatica*, *Brunella vulgaris*, *Veronica officinalis*, *V. urticifolia*, *Pinguicula alpina*, *Valeriana tripteris*, *Campanula Scheuchzeri*, *Phyteuma spicatum*, *Adenostyles alliariae*, *Solidago alpestris*, *Homogyne silvestris*, *H. alpina*, *Senecio cacaliaster*, *Cirsium palustre*, *Aposeris foetida*, *Hieracium vulgatum*.

Auf einem beschränkten, hauptsächlich von *Anthoxanthum odoratum*, *Agrostis vulgaris* und *Nardus stricta* gebildeten Wiesenfleck finden sich in einem kleinen Sumpfe auch noch *Glyceria fluitans*, *Caltha palustris*, *Parnassia palustris* und *Cirsium palustre*.

Vrh in dem genannten Abschnitte der einzige ist, wo dieser Strauch formationsbildend auftritt. Wo man ihn hier sonst in größerer Individuenzahl antrifft, sind es feuchte, schattige Stellen, wie z. B. der am Nordende der Belščica (Bevšica) einfallende tiefe, von steilen Felswänden umrandete Kessel Medvedji (Medji) Dol. Die aus Kalk aufgebauten gegen Süd und West exponierten trockenen Abhänge sagen der kieselhellen mesophilen Grünerle eben nicht zu. Dagegen hält sie aber die kärntnerselbst gelegenen schattigen, feuchten Nordhänge, wie z. B. im Bereiche der Golica und Maria Elend Kočna in mehr minder dichten Beständen stellenweise bis an den Grat hinauf besetzt. — Interessant ist nebenbei bemerkt das Auftreten der Grünerle weit abseits vom eigentlichen Alpengebiete im Schiefer- und Sandsteingebirge in der Umgebung Laibachs, so auf der Velika Trata (350 m) nächst St. Veit, am Štikaberg (ca. 400 m) und Golovec (ca. 400 m), bei Hrušica und Bizovik (ca. 350 m) und weiter ostwärts in Bereiche des Jančberges bei Laze (ca. 450 m), wo sie, zumeist in nördlicher Exposition, z. T. größere Bestände bildet. Solche vom Hauptareal getrennte Fundorte finden sich übrigens auch anderwärts, so beispielsweise in der Schweiz, wo die Grünerle nach Schöuber (Pflanzenleben der Alpen p. 98) in der Weinzone des Mittellandes (im Kanton Zürich auf dem Eschenberg bei Wintertur, Nußbaumen bei Bülach, Irchel, Buchberg, Rafz, Walscherberg, Lägern, Schneisingen usw.), im Kanton St. Gallen auf dem Iluckberg bei Tal und an verschiedenen Stellen im Kanton Aargau) zahlreiche Standorte aufweist. Wie nach Schöuber z. T. diese, und auch unsere Vorkommnisse in der Laibacher Umgebung wohl als Glazialrelikte aufzufassen.

Vergleicht man die Zusammensetzung unseres Grünerlengebüsches mit jener, die diese Formation in den Zentralalpen, beispielsweise im österreichischen Lungau¹⁸⁾ (Salzburg) oder im Schweizer Berninagebiet¹⁹⁾ aufweist, so zeigt es sich, daß gewisse in den Beständen der Zentralalpen mehr weniger häufig vorkommende Arten in unserer Formation nicht vertreten sind. Es sind dies eben Typen, die, wie *Pinus cembra*, *Salix hastata*, *S. Mielichhoferi*, *S. helvetica*, *Carex frigida*²⁰⁾, *Astrantia minor*, *Cortusa Matthioli*, *Swertia perennis*, *Gentiana punctata*, *G. bavarica*, *Achillea macrophylla*, *A. moschata*, *Cirsium heterophyllum*, nach den bisherigen Beobachtungen unserer Flora überhaupt fehlen oder die, wie *Ribes petraeum*, *Rhododendrum ferrugineum*, *Calamagrostis villosa*, *C. tenella*, *Allium sibiricum*, *Arabis Jacquinii*, *Peucedanum ostruthium*, *Soldanella pusilla*, *Senecio crispatus*, *Cirsium spinosissimum* in den Karawanken bisher nicht nachgewiesen wurden.

Andere dieser Arten, wie z. B. *Lonicera coerulea*, *Empetrum nigrum*, *Cystopteris montana*, *Lycopodium selago*, *Carex ferruginea*, *Lilium martagon*, *Veratrum album*, *Streptopus amplexifolius*, *Rumex alpinus*, *Ligusticum mutellina*, *Pedicularis recutita*, *Petasites albus*, *Senecio Fuchsii*, *Willemetia stipitata*, *Mulgedium alpinum*, *Crepis aurea*, *C. paludosa* sind in der Karawankenkette wohl verbreitet, ohne sich jedoch in der in Rede stehenden Pflanzengesellschaft angesiedelt zu haben.

Mit Hinblick auf das im Bereiche unserer Alpen, wie es scheint, ganz vereinzelte Vorkommen des *Athyrium alpesire* am Lepi Vrh, wäre der oben besprochene Grünerlenbestand, wenn nicht schon an und für sich, so doch als Standort der genannten Farnart gewiß mit Recht als ein in seinem gegenwärtigen Zustande zu erhaltender Komplex anzusehen und sonach im Sinne des Naturschutzes als eine Reservation zu fixieren.

5. *Ceterach officinarum* Lam. et DC.

(Syn. *Asplenium Ceterach* L.; *Grammitis Ceterach* Sw.)

Von dieser im südlichen Innerkrain verbreiteten mediterranen Art sind zwei weitere isolierte Standorte aus Krain zu verzeichnen.

Der eine dieser Standorte, welcher den Innerkrainer Verbreitungsbezirk dieses Farnes mit dessen nördlichstem in Krain bisher bekannt

¹⁸⁾ Vgl. Vierhapper Fr., *Conioselinum tataricum*, neu für die Flora der Alpen in Ö. B. Z. 1911, p. 345 und desselben, Zur Kenntnis d. Verbreitung der Bergkiefer, *ibid.* 1914, p. 391.

¹⁹⁾ Vgl. Rübél E., Pflanzengeogr. Monographie d. Berninagebietes p. 108—110, und Brockmann-Jerosch H., Die Flora des Puschlav u. ihre Pflanzengesellsch. p. 275 u. 276.

²⁰⁾ Die Angaben über das Vorkommen von *Carex frigida* All. in Krain beruhen nach meinen Beobachtungen auf Verwechslung mit *Carex fuliginosa* Schkr. (= *C. frigida* Wahlbg. non All.).

gewesenen Vorkommen bei Billichgraz verbindet, liegt am Fuße der Zalostna Gora ca. 320 m (l. Juvan) unweit der S. B.-Haltestelle Preserje (bei Franzdorf). An den hier von *Ceterach officinarum* besetzten Kalkfelsen selbst sowie auf steinigem Boden der näheren Umgebung finden sich namentlich folgende baltische (mitteleuropäische) und illyrische Typen in einer Art Fels- und Steinheide vergesellschaftet.

Ceterach officinarum, *Asplenium trichomanes*, *A. ruta muraria* f. *Brunnfelsii*; *Andropogon ischaemum*, *Poa bulbosa*, *Festuca sulcata*, *Bromus erectus*; *Allium carinatum*, *Orchis morio*, *O. tridentata*; *Sanguisorba minor*, *Tunica saxifraga*, *Ranunculus bulbosus*, *Lepidium campestre*, *Sisymbrium officinale*, *Draba verna*, *Sedum boloniense*, *Saxifraga tridactylites*, *Potentilla glandulosa*, *Cytisus supinus*, *Ononis spinosa*, *Medicago falcata*, *M. lupulina*, *M. minima*, *Lotus corniculatus*, *Hippocrepis comosa*, *Erodium cicutarium*, *Euphorbia cyparissias*, *Helianthemum obscurum*, *Viola hirta*, *Pimpinella saxifraga*, *Peucedanum oreoselinum*, *Erica carnea*, *Gentiana ciliata*, *Lithospermum officinale*, *Teucrium montanum*, *T. chamaedrys*, *Brunella vulgaris*, *B. laciniata*, *Stachys recta*, *Origanum vulgare*, *Thymus ovatus*, *Globularia cordifolia*, *Plantago media*, *P. lanceolata*, *Asperula cynanchica*, *Galium verum*, *Scabiosa agrestis*, *Aster amellus*, *Bupthalmum salicifolium*, *Achillea millefolium*, *Artemisia absinthium*, *Carduus nutans*, *C. acanthoides*, *Cirsium lanceolatum*, *Centaurea Fritschii*, *Hieracium pilosella* ssp. *vulgare*. Hierzu gesellen sich noch einzelne größere Sträucher, wie der Sauerdorn (*Berberis vulgaris*), der Felsen-Kreuzdorn (*Rhamnus saxatilis*) und auch strauchartige Kornelkirschen (*Cornus mas*).

Der zweite, neue, vom H. Obergeometer Ritt. v. Gspann am linken Saveufer im Gelände zwischen Laibach und Stein nachgewiesene Standort, an dem sich *C. officinarum* gemeinsam mit *Saxifraga petraea* findet, ist auf dem Höhenzuge Rašica (Vranšica) unweit des gleichnamigen Dorfes in ca. 600 m Seehöhe gelegen. Es ist dies nun der am weitesten gegen Norden vorgeschobene bekannte Fundort dieses südlichen Farnes in Krain. In diesem Sinne sind die von mir²¹⁾ und auch von Beck²²⁾ publizierten Verbreitungsdaten zu ergänzen, beziehungsweise zu berichtigen.

Im Bereiche der Rašicagruppe konnte ich auch einen weiteren Standort des in unserer Flora nicht häufigen Schwarzen Streifenfarnes (*Asplenium adiantum nigrum*) feststellen, u. zw. auf Schiefer am Westfuße des Straznik Hrib (ca. 300 m) knapp an der Straße zwischen Crnuče und Sp. Gameljne (Unter-Gamling).

²¹⁾ „Die Farne Krains“ p. 29.

²²⁾ Beck G. R. v., Vegetationsstudien in den Ostalpen I. (in Sitzungber. d. k. Akad. d. Wissensch. Wien, mathem. naturw. Kl. Bd. CXVI, Abt. I, 1907) Sep. Abdr. p. 27.

6. *Equisetum hiemale* Linné.

Equisetum hiemale, das von Fritsch²³⁾ als in Krain und Küstenland fehlend angegeben wird, war mir bisher nur aus dem an der krainisch-kroatischen Grenze unweit der Ortschaft Velika Dolina (bei Samobor) gelegenen Breganagraben bekannt²⁴⁾. Im Laufe der drei letztverflossenen Jahre habe ich in Krain selbst gelegene Standorte entdeckt, u. zw. den einen bei Laibach, woselbst die gewöhnliche Form, f. *genuinum* A. Br. verbreitet ist, die beiden anderen, an denen der f. *viride* Milde genäherte Formen vorkommen, im Bereiche der Karawanken.

In der Umgebung Laibachs findet sich *E. hiemale* am rechten Saveufer zwischen Ježica und Tomačevo und gegenüber am linken Ufer von der Ježicabrücke flußabwärts in den Kies- und Sandalluvionen der Save, die hier infolge der regulierten Ufer z. T. schon konsolidiertes Schwemmland repräsentieren, das stellenweise mit Weiden- und Kreuzdorngebüsch (*Salix incana*, *S. purpurea*, *S. daphnoides*, *Rhamnus saxatilis*) besetzt und an seinen offenen Stellen da und dort mit Bartgras- und Rispengrasrasen (*Andropogon ischaemum*, *Poa compressa*) bekleidet ist.

Nebst einzelnen angeschwemmten alpinen Arten finden wir hier illyrische und baltische, insbesondere xerophile Typen mit weit verbreiteten Ruderalpflanzen zu einer Kies- und Sandflur²⁵⁾ vereinigt, die namentlich folgende Bestandteile aufweist.

Tortella inclinata, *Physcomitrium pyriforme*, *Bryum argenteum*. — *Equisetum hiemale*, *E. arvense*. — *Selaginella helvetica*. — *Digitaria sanguinalis*, *D. filiformis*, *Andropogon ischaemum*, *Echinochloa crus galli*, *Setaria viridis*, *Anthoxanthum odoratum*, *Phleum Michellii*, *Agrostis alba*, *A. stolonifera*, *Calamagrostis epigeios*, *Deschampsia caespitosa*, *Koeleria montana*, *Poa compressa*, *Festuca sulcata*, *F. rubra*, *Bromus hordaceus*, *B. erectus*, *B. sterilis*, *Brachypodium rupestre*, *Agropyrum intermedium*, *A. repens*, * *Carex ornithopoda*, *C. nitida*, *Juncus articulatus*, *Tofieldia calyculata*, *Anthericum ramosum*, *Allium ochroleucum*, *Lilium bulbiferum*, *Asparagus tenuifolius*, *Orchis coriophora*, *O. militaris*, *O. tridentata*, * *Coeloglossum viride*, *Gymnadenia conopea*, *Epipactis palustris*. — *Thesium bavarum*, *Polygonum persicaria*, *P. aviculare*, *Rumex crispus*, *Chenopodium glaucum*, *Atriplex patulum*, *Amarantus retroflexus*, *Silene alpina*,

²³⁾ Exkursionsfl. f. Österr., ed. 2., p. 15.

²⁴⁾ Vgl. Paulin A., Die Schachtelhalmgewächse Krains u. der benachbarten Gebiete Küstenlands (in „Carniola“ 1911, Heft 1 u. 2), Sep. Abdr. p. 25. — In dieser Abhandlung erwähne ich auch das Vorkommen der in Rede stehenden Art in Küstenland am linken Isonzoufer unweit Strazig bei Görz (Krašan bei Scholz im Jahresber. St. Gymn. Görz 1896, p. 29).

²⁵⁾ Ähnelt in ihrem Bestande z. T. den von Beck (in Flora v. Niederösterreich, p. 53 u. 55) aus den Donauauen bei Wien geschilderten, als „Well-sand- und Flockgras- oder Ischaemumflur“ bezeichneten Formationen.

Melandryum album, *Gypsophila repens*, *Tunica saxifraga*, *Saponaria officinalis*, *Cerastium arvense*, *C. brachypetalum*, **Aquilegia nigricans*, *Clematis recta*, *Ranunculus acer*, *R. repens*, *Thalictrum lucidum*, *Biscutella laevigata*, *Aethionema saxatile*, **Kernera saxatilis*, *Sisymbrium officinale*, *Diplotaxis muralis*, *Iberis amara* ²⁶⁾, *Barbarea vulgaris*, *Roripa silvestris*, *Capsella bursa pastoris*, *Arabis arenosa*, *Alyssum calycinum*, *Reseda lutea*, *Sedum bolo-niense*, **Saxifraga tenella*, *Parnassia palustris*, *Rubus caesius*, *Potentilla anserina*, *P. reptans*, *P. Gaudini*, *Sanguisorba minor*, *Genista sagittalis*, **G. januensis*, *G. tinctoria*, *Cytisus purpureus*, *C. supinus*, *Medicago lupulina*, *M. falcata*, *Melilotus albus*, *M. officinalis*, ***M. altissimus*** ²⁷⁾, *Trifolium pratense*, *T. montanum*, *T. repens*, *T. campestre*, *Anthyllis vulneraria*, *Dorycnium germanicum*, *Lotus siliquosus*, *L. corniculatus* f. *arvensis* ((Schk.) Sér. und f. *hirsutus* Koch, *Astragalus glycyphyllos*, *Coronilla varia*, *Hippocrepis comosa*, *Onobrychis viciaefolia*, *Vicia cracca*, *Linum catharticum*, *L. tenuifolium*, *Polygala amarella*, *Euphorbia polychroma*, *E. verrucosa*, *E. esula*, *E. cyparissias*, *Hypericum perforatum*, *H. veronense*, *Helianthemum obscurum*, *Fumana procumbens*, *Chamaenerion palustre*, *Oenothera biennis*, *Pimpinella saxifraga*, *Seseli annuum*, *Angelica silvestris*, *A. verticillaris* (*Tommasinia* v.), *Peucedanum cervaria*, *P. oreoselinum*, *Laserpitium latifolium*, *Erica carnea*, *Lysimachia vulgaris*, **Gentiana cruciata*, **G. utriculosa*, *Convolvulus arvensis*, *Anchusa officinalis*, *Lithospermum officinale*, *Cerinthe minor*, *Echium vulgare*, *Cuscuta epithymum*, *Verbena officinalis*, *Teucrium chamaedrys*, *T. montanum*, *Brunella vulgaris*, *Stachys recta*, *Salvia pratensis*, *S. verticillata*, *Satureia acinos*, *S. alpina*, *S. nepeta*, *Thymus ovatus*, *Lycopus europaeus*, *Verbascum phlomoides*, *Chaenorrhinum minus*, *Linaria vulgaris*, *Scrophularia nodosa*, *Scr. canina* ²⁸⁾, *Veronica chamaedrys*, *V. spicata*, *Euphrasia Rostkoviana*, **Pinguicula alpina*, *Orobanche gracilis*, *Globularia cordifolia*, *Plantago lanceolata*, *Asperula cynanchica*, *Galium verum*, *G. mollugo*,

²⁶⁾ Hat sich, offenbar als Gartenflüchtling erst in neuester Zeit in reichlicher Menge angesiedelt.

²⁷⁾ Vgl. Fritsch l. c. p. 355

²⁸⁾ Das so häufige Vorkommen der als ein mediterranes Element gedeuteten *Scrophularia canina* L. in den Saveauen bei Ježica, auf das schon Graf (in Versuch einer gedrängten Zusammenstellung der Vegetationsverhältnisse Krains 1847, p. 21) aufmerksam gemacht hat, betrieht und es ist begreiflich, daß Beck (in Vegetationsstud. i. d. Ostalpen II, Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wissensch. Wien, math.-naturw. Kl., Bd. CXVII. Abt. I. 1908, Sep. Abt. p. 146), der unsere Pflanze aus eigener Anschauung nicht kannte, die Richtigkeit der Gräfschen Angabe in Zweifel zog. Ich kann indes konstatieren, daß die *Scrophularia* aus den genannten Saveauen tatsächlich *Scr. canina* L. ist und nicht *Scr. Hoppii* Koch, wie dies Beck vermute. Unsere Pflanze hat mit sitzenden oder nur äußerst kurzgestielten Drüsen besetzte Cymen und Blütenstiele, kurzgestellte Blüten — die weiblichen und gabelständigen sind oft fast sitzend — und eine Oberlippe, die dreimal kürzer ist als die Röhre, also tüter Merkmale, durch die sich eben *Scr. canina* L.

G. cruciata, *Scabiosa agrestis*, **Campanula caespitosa*, *Erigeron annuus*, *E. canadensis*, *E. acer*, *E. droebachiensis*, *Bupthalmum salicifolium*, *Galinsoga parviflora*, *Achillea millefolium*, *Chrysanthemum vulgare*, *Ch. leucanthem m.* *Artemisia vulgaris*, *Tussilago farfara*, *Petasites hybridus*, *P. niveus*, *P. alpestris* (= *P. Deschmanni*), *Senecio jacobaea*, *Carduus nutans*, *C. acanthoides*, *Cirsium arvense*, *C. lanceolatum*, *Centaurea panonica*, *C. carniolica*, *C. rhenana*, *C. Fritschii*, *Cichorium intybus*, *Lapsana communis*, *Leontodon danubialis*, *L. hispidus*, *Chondrilla chondriloides*, *Taraxacum officinale*, *Crepis rhoeadifolia*, *C. biennis*, *Hieracium pilosella* ssp. *vulgare*, *H. florentinum* ssp. *glareicola*, **H. porrifolium* ssp. *porrifolium* f. *saxicolum*, *H. glaucum* ssp. *tephrolepium*, **H. stati-cefolium*.

Die in vorstehender Liste mit einem *) bezeichneten Arten habe ich wiederholt, jedoch nur vereinzelt beobachtet. Vorübergehend fand ich vor Jahren auch *Gladiolus paluster*, *Anacamptis pyramidalis*, *Heliosperma quadrifidum*, *Herniaria glabra* und *Coronilla vaginalis*.

von der sonst habituell ähnlichen *Scr. Hoppii* Koch unterscheidet. Übrigens finden wir auch bei Fleischmann (Übersicht d. Flora Krains, p. 71) die *Scrophularia* aus den Auen bei Tomačevo (nächst Ježica) unter dem Synonym *Scr. chrysanthemifolia* Rehb. (nicht M. B.) richtig gedeutet. Allerdings scheint Fleischmann — nach den konfusen, die drei in Krain vorkommenden Arten der Sektion *Tomio-phyllum* Benth. betreffenden Verbreitungsangaben zu schließen — unbewußt das Richtige getroffen zu haben. Fleischmann führt l. c. an: 1) *Scr. canina* L. „beim Wocheiner See, Loibl u. Grintovec“; nach diesen Standortsangaben ist Fleischmanns „*Scr. canina*“ = *Scr. Hoppii* Koch (Fl.-exsicc. Carn. Nr. 715), denn diese kommt in der Wochein, am Loibl in den Karawanken und unter dem Grintavec in den Steiner Alpen vor. 2) *Scr. chrysanthemifolia* „M. B.“ (recte Rehb.) „an sandigen Stellen in Ober- u. U. Krain und an der Save b. Tomazhov“; die Angabe bei Tomačevo und in Unterkrain — *Scr. canina* L. findet sich nämlich nicht nur in den Saveauen bei Ježica, sondern stellenweise im ganzen Savetale von Laibach abwärts über Ratschach bis an die kroatische Grenze, namentlich auch an offenen Stellen der ausgedehnten „Vrbina“ genannten Weiden- und Tamariskengebüsche zwischen Gurkfeld und Munkendorf (bei Rann) — trifft richtig für *Scr. canina* L. (Fl. exsicc. Carn. Nr. 714) zu, während jene „in Oberkrain“ auf *Scr. Hoppii* Koch zu beziehen ist. 3. *Scr. Hoppii* Rehb. (recte Koch) „am Nanos, auf der Seleniza und Koroschiza beim Loibl“; nur die Standorte auf der Zelenica und Korošica, beide in den Karawanken, gehören zu *Scr. Hoppii* Koch, dagegen der Standort am Nanos in Innerkrain zu *Scr. laciniata* W. K. (Fl. exsicc. Carn. Nr. 713). — Berücksichtigt man die Verbreitung der *Scr. canina* L. in Krain, Steiermark (cf. Hayek, Flora v. Steierm. II, p. 135), Kroatien (cf. Schlosser et Farkaš-Vukotinović, Flora Croatica p. 655) und in den Balkanländern, namentlich auch in Bosnien und in der Hercegovina [cf. Beck, Die Vegetationsverhältnisse der illyr. Länder (in Engler-Drude, Die Vegetation der Erde IV.)], so wäre es vielleicht natürlicher, *Scr. canina* als ein der illyrischen Flora zugehöriges Element zu betrachten, das aber, wie ja andere illyrische Arten, auch im Bereiche der mediterranen Flora weit verbreitet ist.

Vermissten wird man unter den von mir namhaft gemachten Arten zwei Charakterpflanzen der Kiesbettenformation, nämlich den Kleinen Rohrkolben (*Typha minina*)²⁹⁾ und den Sanddorn (*Hippophaë rhamnoides*), die im benachbarten Kärnten und in Untersteiermark verbreitet, in der Flora Krains jedoch nicht vertreten sind. Dagegen kommt die für die Flußkiesvegetation ebenfalls charakteristische, im Ufergerölle der Save in Oberkrain, namentlich bei Mojstrana und Jauerburg häufige, aber auch im tiefen Unterkrain zwischen Gurkfeld und Munkendorf verbreitete Porstbirtze oder Deutsche Tamariske (*Myricaria germanica*) nicht weit von Ježica, nämlich im Savegerölle bei Lusttal nächst Laibach vor.

Andere für die Gehölzflora der Uferformationen bezeichnende Arten, wie z. B. die Silber- und Schwarz-Pappel (*Populus alba*, *P. nigra*), die Silber-, Mandel- und Bruch-Weide (*Salix alba*, *S. triandra*, *S. fragilis*), die Grau- und Schwarz-Erle (*Alnus incana*, *A. rotundifolia*) u. a., finden sich allgemein auch in den Saveauen bei Ježica, wo sie aber den wesentlichen Bestandteil der mit mannigfaltigem Unterholz und reichartigem Niederwuchs besetzten, an unsere Formation anschließenden Uferbusch- und Auenwälder bilden.

In den Karawanken kommt *E. hiemale* in dem bei Moste (nächst der St. B.-Haltestelle Žirovnica) ausmündenden Završnicatal und am Fuße der Golica nordöstlich von Planina (Alpen) vor.

Der Standort im Završnicatal liegt am Südfuße des Srnji Hrib in ungefähr 730 m Seehöhe, wo die das Završnicatal begrenzenden Höhen, nämlich die die rechte Talseite bildenden Vorberge des Stol und der zwischen Moste und Vigaun sich erstreckende Rücken „Na Pečeh“³⁰⁾, dessen Nordhänge das Tal zur Linken begrenzen, am engsten aneinander herantreten.

E. hiemale steht hier in einem Mischwalde, dessen Oberholz von Rotbuchen (*Fagus silvatica*), Fichten (*Picea excelsa*), einzelnen

²⁹⁾ Vgl. Fritsch l. c. p. 27.

³⁰⁾ Der Höhenzug „Na Pečeh“, der bei Vigaun mit seiner höchsten Erhebung „Na Pleča“, 1133 m (Pleča der Spezialkarte) an die durch den Begunjščica-bach getrennte Dobrča angrenzt, wird von Böhm l. c. p. 470 den Karawanken zugerechnet, dagegen die von der Križka Gora, resp. von der Storžičgruppe durch das bei Neumarkt ausmündende St. Annatal getrennte Dobrča samt der Storžičgruppe zu den Steiner (Santaler) Alpen gezogen. Wie dies Seidl in seiner die „Steiner Alpen“ behandelnden Darstellung l. c. p. 14 erörtert, ist der Rücken „Na Pečeh“, der die geradlinige Verlängerung der Križka Gora und der Dobrča bildet dem orographischen Aufbau und der geologischen Zusammensetzung nach auch den Steiner Alpen anzuhedern. Durch diesen Höhenzug treten die Steiner Alpen mit dem anderen Abschnitte der Julischen Alpen, nämlich mit den Raibler Alpen, soweit dies eben möglich ist, erst in Kontakt. Wir haben daher bei Moste ein Trifinium, wo sich die Karawanken und die beiden Abschnitte der Julischen Alpen, die Steiner Alpen und die Raibler Alpen berühren.

Tannen (*Abies alba*), ferner von Rotföhren (*Pinus silvestris*) und den beiden typischen Karstgehölzen, nämlich von der Hopfenbuche (*Ostrya carpinifolia*) und der Mannaesche (*Fraxinus ornus*) gebildet wird.

Im Unterholz sind *Juniperus communis*, *Salix grandifolia*, *S. caprea*, *Corylus avellana*, *Berberis vulgaris*, *Prunus spinosa*, *Crataegus monogyna*, *Rubus plicatus*, *Rosa arvensis*, *Laburnum alpinum*, *Rhamnus cathartica*, *Daphne mezereum* und *Viburnum lantana* vertreten, während sich dem Waldrande gegenüber am Ufer des Završnicabaches *Salix purpurea*, *S. incana*, *S. daphnoides*, *Alnus incana*, *Quercus sessiliflora*, *Clematis vitalba*, *Ligustrum vulgare* sowie *Vicia dumetorum*, *Gentiana asepideadea*, *Symphytum tuberosum*, *Carlina acaulis*, *Cirsium oleraceum* und *C. arvense* finden.

Nebst der Frühlingsheide, *Erica carnea*, sind im Niederwuchse dem *Equisetum hiemale* beigesellt *Pteridium aquilinum*, *Carex alba*, *Polygonatum officinale*, *Gymnadenia conopea*, *Epipactis latifolia*, *Helleborus niger*, *Hepatica triloba*, *Ranunculus nemorosus*, *Fragaria vesca*, *Oxalis acetosella*, *Euphorbia amygdaloides*, *Genista germanica*, *Primula acaulis*, *Cyclamen europaeum*, *Vinca minor*, *Satureia calamintha*, *Salvia glutinosa*, *Solidago virga aurea*, *Senecio Fuchsii*, *Aposeris foetida*.

In unmittelbarer Nähe dieses Mischwaldes, am Fuße des Höhenzuges „Na Pečeh“, überrascht eine kleine, nahezu senkrecht ansteigende Felswand, die mit einer Reihe von (z. T. alpinen) Felsenpflanzen, als *Dryopteris Robertiana*, *Asplenium viride*, *Sesleria varia*, *Carex mucronata*, *Tofieldia calyculata*, *Möhringia muscosa*, *Heliosperma alpestre*, *Silene Hayekiana*, *Biscutella laevigata*, *Kerneria saxatilis*, *Saxifraga aizoon*, *S. cuneifolia*, *Potentilla caulescens*, *Rhamnus pumila*, *Rhodothamnus chamaecistus*, *Primula auricula*, *Stachys Jacquini*, *Veronica lutea*, *Pinguicula alpina*, *Valeriana saxatilis*, *Campanula caespitosa* und *Aster bellidiastrum* besetzt ist, während den steinigen Boden um die Felssohle selbst schöne Büsche von *Rhododendron hirsutum* und *Erica carnea* im Vereine mit *Helleborus niger*, *Cardamine trifolia*, *Rubus saxatilis*, *Mercurialis perennis*, *Hypericum maculatum*, *Peucedanum austriacum*, *Laserpitium siler*, *L. latifolium*, *Cyclamen europaeum*, *Primula vulgaris*, *Veronica urticifolia*, *Galium silvaticum* (?), *Valeriana tripteris*, *Adenostyles glabra*, *Homogyne silvestris*, *Cirsium erisithales*, *Aposeris foetida* und *Lactuca muralis* bekleiden³¹⁾. Am Gehänge über der Felswand (ca. 750 m) aber stehen wieder

³¹⁾ Im Gegensatz zu dem p. 192 ff. erwähnten Vorkommnis einzelner alpiner Gewächse in den Saveauen bei Ježica, die ihre Ansiedlung immer wieder sich wiederholender rezenter Anschwemmung ihrer Samen verdanken, haben wir diese Kolonie als ein Relikt aus einer früheren Zeitperiode anzusehen. Im Hinblick auf die gewaltige Ausdehnung des Savegletschers, der zur Würmeiszeit seine Endmoränen über Radmannsdorf vorgeschoben hatte, konnten hier diese Gewächse naturgemäß erst in einer kühleren Periode der postglazialen Zeitepoche, nach dem auf das Bühlstadium stattgefundenen Rückzuge der Savetalgletscher,

Ostrya carpinifolia und *Fraxinus ornus* mit *Pinus silvestris*, *Salix grandifolia*, *Sorbus aria*, *Amelanchier ovalis*, *Evonymus verrucosa*, *Rhamnus frangula* und zwischen diesen nebst üppigen Stöcken von *Dryopteris filix mas* var. *deorsi-lobata* und *Athyrium filix femina* auch kleine Bestände von *Salix glabra* und *Rhododendron hirsutum*.

Ich möchte hier noch erwähnen, daß der bei Möste knapp an der Straße in senkrecht abfallenden, mit Elfengras (*Sesleria varia*), *Potentilla caulescens* und *Cytisus nigricans* sowie mit *Rhododendron*- und *Rhodothamnusbüsch*en und Hopfenbuchen- und Mannaeschengesträuch besetzten Felswänden auslaufende Rücken „Na Pečeh“ an den Nordhängen bis zu einer Höhe von ca. 800 m im seiner ganzen Ausdehnung die beiden letztgenannten Karstgehölze aufweist, die auch noch auf die benachbarte Begunjščica übergreifen, woselbst sie, in das Herz der krainischen Karawanken eindringend, auf der am Westfuße der westlichsten Kuppe dieser Alpe bei ca. 1000 m mündenden Schutthalde, ein aus Purpur- und Grauweiden bestehendes Gebüsch überhöhend, vorkommen

Desgleichen finden sich die Hopfenbuche und die Mannaesche auch auf den Süd- und Südwestgehängen der Vorberge des Stol und der Belščica, teils in nahezu reinen Beständen, wie z. B. am Srnji Hrib auf der ausgedehnten Schutthalde „Na Policah“, teils unter Rotföhren, Fichten und Buchen mit *Juniperus communis*, *Carpinus betulus*, *Cotoneaster tomentosa*, *Pirus piraster*, *Sorbus aria*, *Amelanchier ovalis* u. a. Ich konnte hier die Mannaesche bei 900 m und die Hopfenbuche noch bei 980 m Seehöhe feststellen.

Bei 900 m tritt übrigens hier, begleitet von *Galium purpureum*, von *Lasiagrostis calamagrostis* und *Polygala carniolica* („*Pol. forojulensis*“ Krašan in Kerner's Sched. ad Fl. exsicc. Austro-Hung. III. p. 65, No. 873, II)³²⁾, ferner von *Calamagrostis varia*, *Melica nutans*, *Anthericum ramosum*, *Cephalanthera rubra*, *Epipactis atropurpurea*, *Silene vulgaris*, *Helleborus niger*, *Erysimum silvestre*, *Sedum album*, *Potentilla erecta*, *Sanguisorba minor*, *Cytisus purpureus*, *C. nigricans*, *C. supinus*, *Chamaebuxus alpestris*, *Euphorbia amygdaloides*, *Helianthemum obscurum*, *Erica carnea*, *Arctostaphylos uva ursi*, *Cyclamen europaeum*, *Ajuga alpina*, *Teucrium montanum*, *T. chamaedrys*, *Brunella grandiflora*, *Stachys recta*, *Salvia glutinosa*, *Satureia nepetoides*, *Veronica officinalis*, *Euphrasia cuspidata*, *Asperula aristata*, *Knautia drymeia*, *Campanula caespitosa*, *Erigeron acer*, *Buphthalmum salicifolium*, *Carlina alpina* auch die Schwarzföhre (*Pinus nigra*) auf, die indes geschlossen nur einen größeren, bei ca. 960 m beginnenden und bis etwa 1050 m ansteigenden Bestand am Ostabhang des Smolnik bildet, dessen Bezeichnung (abläßt mit der Harz (slovonisch „smola“) heternden Schwarzföhre in Zu-

also erst im Geklüttz oder Daunnstadium festen Fuß fassen, wogegen die Ansiedlung an gewisse Lokalitäten südlich von Radmannsdorf, wie beispielsweise am steilen rechten Ufer der Sava von Renke (gegenüber von Sava) abwärts und in den hier mündenden Seitenschluchten sowie auch in einigen weit abseits gelegenen Schluchten, wie in der Lekegeschlucht am Fuße des Krim bei Igglorf und in der Pekeleschlucht bei Franzdorf wohl schon zur Würmeiszeit ermöglicht war. (Vgl. Brückner E., Der Saaregletscher in Penck u. Brückner, Die Alpen im Finzeitalter 3. Bd. p. 1044 ff., ferner Beck, Vegetationsstud. i. d. Ostalpen II. p. 147 und Paulin, Essai zur Kennt. d. Vegetationverh. Krain. I. Heft. p. 80.)

³²⁾ Vgl. Chodat R., Monogr. Polygalacearum in Mem. d. L. Soc. d. Phys. et d. Hist. Natur. de Geneve, vol. suppl., 1898, Nr. 7, p. 166.

sammenhang steht³³). Die Schwarzföhre ist in diesem Gebiete zweifellos indigen, wie ja auch das Vorkommen bei Štenge (B.- Haltestelle Stiege) im Wocheinertal sicher von einer ursprünglichen Ansiedlung herrührt.

Der zweite Standort des *Equisetum hiemale* in den Karawanken am Fuße der Alpe Golica soll an anderer Stelle näher besprochen werden.

7. *Danthonia calycina* (Vill.) Rchb. × *Sieglingia decumbens* (L.) Bernh. Vierhapper in Ö. B. Z. [LII. (1902) p. 466] LIII. (1903) p. 255.

(Syn. *Danthonia provincialis* β. *breviaristata* Beck, Flora v. Niederösterreich. I, p. 65 (1890); Pospichal, Flora d. österr. Küstentl. I, p. 88 (1897); Paulin, Beitr. z. Kenntnis d. Vegetationsverhältnisse Krains II, p. 119, Nr. 226 (1902). — *D. calycina* B. *breviaristata* Ascherson u. Gräbner, Syn. d. mitteleurop. Flora II, 1. p. 306 (1900). — *D. breviaristata* Vierhapper l. c.)

Aus einer größeren, für die „Flora exsiccata Carniolica“ bei Ohonica nächst Franzdorf gesammelten Menge von *Danthonia calycina* (Vill.) Rchb. (= *D. provincialis* DC.) konnte ich seinerzeit eine Anzahl durch die kurzen Grannen der Deckspelzen auffälliger Exemplare ausscheiden, die sich mit der von Beck l. c. beschriebenen *D. provincialis* β. *breviaristata* identisch erwiesen und die ich daher auch unter dieser Bezeichnung in dem genannten Exsikkatenwerke sub Nr. 226 ausgegeben habe. Von typischer *D. calycina* (= *D. provincialis* α. *typica* Beck l. c.) sind diese kurzgrannigen Formen leicht zu unterscheiden. Während nämlich bei ersterer die Granne 1 bis 1½mal so lang ist als ihre Spelze, sind bei letzteren die Grannen kaum halb so lang als die Spelzen.

Auf Grund eingehenden Studiums der morphologischen und biologischen Verhältnisse dieser kurzgrannigen Formen hat Vierhapper³⁴) nachgewiesen, daß dieselben nicht Varietäten der *D. calycina*, sondern Hybriden zwischen *Danthonia calycina* und *Sieglingia decumbens* sind und die demnach wohl nur dort anzutreffen sein werden, wo beide Stammeltern gemeinsam vorkommen)³⁵.

³³) So mag vielleicht auch die Bezeichnung des mit Schwarzföhrenhainen besetzten Smolin bei Žepče in Bosnien (cf. Beck, Vegetationsverh. d. Illyr. Länder p. 232 ff.), einem berühmten Standorte unserer daselbst unter dem Namen Borica oder Jagljika bekannten Königsblume (*Daphne Blagayana*) mit der Harz ausscheidenden Schwarzföhre in Verbindung sein. — Auch bei Konjica (Kornitza) im südlichen Albanien findet sich angrenzend an das Gebiet der „Vlahi“ ein Schwarzföhrenwälder tragender Gebirgsstock, der den stammverwandten Namen „Smolika“ führt.

³⁴) Vierhapper F., Neue Pflanzen-Hybriden in Ö. B. Z. 1903, p. 226—231 und 275—280.

³⁵) Hierbei ist jedoch der auch von Vierhapper hervorgehobene Umstand zu berücksichtigen, daß *Sieglingia decumbens* zumeist nur kleistogame Blüten

Tatsächlich konnte ich nachträglich an beiden mir zur Zeit der Ausgabe aus eigener Anschauung bekannt gewesenen Standorten der kurzgrannigen Formen, nämlich bei Ohonica und bei Tomačevo nächst Laibach, nebst *Danthonia calycina* auch *Sieglingia decumbens* konstatieren.

Vor zwei Jahren habe ich einen weiteren gemeinsamen Standort von *Danthonia calycina* und *Sieglingia decumbens*, an dem sich auch der Bastard zwischen ihnen findet, kennen gelernt, u. zw. am Zakrajni Vrh (ca. 800 m) östlich von Adelsberg, in jenem interessanten Gebiete, wo sich die Grenzen der pontisch-illyrischen und der baltisch-subalpinen Flora berühren und deren Elemente in ihrem Vorkommen hier so vielfach ineinander greifen. Um zu diesem Standort zu gelangen, schlägt man den ersten linker Hand vom Javornikwege sich abzweigenden Pfad ein, der in seinem weiteren östlichen Verlaufe bis an den Fuß des Zakrajni Vrh führt.

Nebst aufgeforsteter Schwarzföhre (*Pinus nigra*) finden sich zerstreut an den Rändern dieser beiden über karstiges Terrain führenden Wege *Juniperus communis*, *Salix caprea*, *Ostrya carpinifolia*, *Corylus avellana*, *Clematis vitalba*, *Crataegus monogyna*, *Rubus ulmifolius*, *Rosa lutetiana*, *Prunus mahaleb*, *P. spinosa*, *Rhamnus cathartica*, *Rh. saxatilis*, *Rh. fallax* (= *Rh. carniolica*), *Rh. rupestris*, *Daphne alpina*, *Cornus mas*, *Fraxinus ornus*, *Viburnum lantana* nebst *Allium carinatum*, *Asarum europaeum*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Euphorbia angulata*, *Origanum vulgare*, *Satureia vulgaris*, ferner *Pteridium aquilinum*, *Dryopteris rigida* (forma ad var. *meridionalis* vergens), *Andropogon ischaemum*, *Poa annua*, *Festuca capillata*, *Bromus commutatus*, *Rumex crispus*, *R. acetosella*, *Silene vulgaris*, *Tunica saxifraga*, *Paeonia officinalis*, *Helleborus multifidus?*, *Thalictrum galioides*, *Sisymbrium officinale*, *Roripa silvestris*, *Sedum boloniense*, *Sanguisorba minor*, *Ononis spinosa*, *Medicago lupulina*, *M. falcata*, *Trifolium campestre*, *T. repens*, *Dorycnium germanicum*, *Linum tenuifolium*, *Euphorbia cyparissias*, *Hypericum perforatum*, *Eryngium amethystinum*, *Pimpinella saxifraga*, *Daucus carota*, *Satureia acinos*, *S. subspicata*, *Plantago carinata*, *Asperula cynanchica*, *Erigeron acer*, *Inula hirta*, *Matricaria inodora*, *Centaurea rupestris* und in Ritzen der aus Karstkalk aufgeführten Einfriedungen *Asplenium trichomanes*, *A. ruta muraria* sowie *Moehringia muscosa*, während man auf den bald zu Beginn des Anstieges an den Weg angrenzenden Wiesen unter anderen *Phleum pratense*, *Agrostis alba*, *Trisetum flavescens*, *Dactylis glomerata*, *Cynosurus cristatus*, *Lolium perenne*, *Trifolium medium*, *Tr. montanum*, *Lotus*

aufweist und daß infolgedessen der Bastard auch auf manchem, beiden Stammeltern gemeinsamen Standorte nicht zu finden sein wird. Denn naturgemäß kann es zur Bildung von Bastarden nur dort kommen, wo *Sieglingia decumbens* chiasmogamisch auftritt, was erwiesenermaßen, wenn auch, wie es scheint, ziemlich selten der Fall ist. Vgl. Hackel E., Über das Blühen von *Triodia decumbens* Beauv. in O. B. Z. 1892, p. 474 ff. und Vierhapper l. c. p. 279.

corniculatus, *Onobrychis arenaria*, *Helianthemum obscurum*, *Salvia pratensis*, *Alectorolophus Freynii*, *Galium verum*, *Campanula persicifolia*, *Buphthalmum salicifolium*, *Chrysanthemum leucanthemum* und *Centaurea jacea* beobachtet.

Verläßt man höher oben den Pfad, um den Fundort zu erreichen, so gelangt man zunächst in einen aus *Juniperus communis*, *Populus tremula*, *Carpinus betulus*, *Ostrya carpinifolia*, *Corylus avellana*, *Quercus sessiliflora*, *Sorbus aria*, *S. aucuparia*, *Prunus avium*, *Rhamnus fallax*, *Rh. cathartica*, *Fraxinus ornus* und *Clematis vitalba* bestehenden Zwergwald, der sich an den Hängen des Zakrajni Vrh immer mehr lockert, um schließlich größeren, stellenweise mit Felsblöcken besetzten Bergwiesen den Platz zu räumen, in denen sich eben der in Rede stehende Bastard mit den Stammeltern findet.

An anderen Bestandteilen weisen diese Wiesen *Briza media*, *Koeleria pyramidata*, *Festuca rubra*, *Bromus erectus*, *Brachypodium rupestre*, *Carex montana*, *C. pilulifera*, *C. Halleriana*, *Polygonatum officinale*, *Hel-leborus multifidus?*, *Thalictrum minus*, *Thlaspi praecox*, *Potentilla alba*, *Anthyllis vulneraria*, *Dorycnium germanicum*, *Geranium sanguineum*, *Linum catharticum*, *Helianthemum obscurum*, *Centaureum minus*, *Gentiana utriculosa*, *Brunella laciniata*, *B. vulgaris*, *Salvia pratensis*, *Satureia subspicata*, *Alectorolophus crista galli*, *A. Freynii*, *Globularia Willkommii*, *Galium mollugo*, *Valeriana angustifolia*, *Scabiosa agrestis*, *Knautia Fleischmanni*, *Campanula glomerata*, *C. persicifolia*, *Buphthalmum salicifolium* und zahlreich *Centaurea rupestris* auf, während auf steinigten Stellen *Laserpitium siler*, *Cynanchum vincetoxicum*, *Teucrium montanum*, *T. chamaedrys* und *Verbascum austriacum* gedeihen.

Die Exkursion auf den Zakrajni Vrh bietet auch Gelegenheit, die bekannten Fundorte der *Centaurea sordida* (= *C. Fritschii* × *rupestris*) am Fuße der Berge Javornik und Baba zu besichtigen. Man braucht nur den Abstieg über den Südabhang des Berges zu wählen und dann quer über eine Hutweide in südlicher Richtung fortzuschreiten, um den mittleren Abschnitt des Javornikweges zu erreichen, an dessen von Buschgehölz begrenzten Rändern sich *Centaurea sordida* in all ihren mannigfaltigen Formen³⁶⁾ in Menge findet, während die beiden Stammarten *C. Fritschii* und *C. rupestris* hier nur spärlich vertreten sind.

Der an den Seiten des Javornikweges gelegene, vielfach durch prächtige Wiesenbestände zerstückelte und gegen den Fuß des Javornik an den hauptsächlich aus Tannen und Fichten bestehenden Hochwald anschließende Zwergwald gleicht in seiner Zusammensetzung jenem im Bereiche des Zakrajni Vrh, nur finden sich hier als weitere Bestandteile noch *Rosa rubrifolia*, *Acer pseudoplatanus* und *Tilia grandifolia*,

³⁶⁾ Vgl. Paulin A., Beitr. z. Kenntnis der Vegetationsverh. Krains 3. Heft, p. 287—289.

gegen Adelsberg zu aber auch *Quercus lanuginosa*, *Q. cerris* und *Staphylea pinnata*.

Um diese Gehölze gedeihen üppig *Lilium martagon*, *Asparagus tenuifolius*, *Convallaria majalis*, *Gymnadenia conopsea*, *Thalictrum flexuosum*, *Potentilla alba*, *Arenonia agrimonioides*, *Cytisus nigricans*, *Trifolium alpestre*, *T. rubens*, *Vicia cracca*, *Euphorbia angulata*, *Geranium nodosum*, *Astrantia major*, *Peucedanum austriacum*, *Chaerophyllum aureum*, *Hladnikia golaka* (= *Malabaila Hacquetii*), *Pimpinella magna*, *Pulmonaria angustifolia*, *Lamium orvala*, *Melittis melissophyllum*, *Melampyrum pratense*, *Galium vernum*, *Campanula rapunculoides* und *Cirsium erisithales*, die Wiesen, in denen wieder *Danthonia calycina* vorherrscht, aber weisen unter anderen *Festuca rubra*, *Bromus erectus*, *Veratrum Lobelianum*, *Asphodelus albus*, *Anthericum ramosum*, *Gladiolus paluster*, *Silene nutans*, *Paeonia officinalis*, *Anemone montana*, *Thalictrum minus*, *Potentilla alba*, *P. erecta*, *Filipendula hexapetala*, *Genista silvestris*, *Coronilla coronata*, *Mercurialis ovata*, *Euphorbia verrucosa*, *Bupleurum Sibthorpiatum* (= *B. gramineum*), *Ferulago galbanifera*, *Gentiana tergestina*, *G. symphyandra* (= *G. lutea* ssp. *symphyandra*), *Cerinthe minor*, *Brunella grandiflora*, *Alectorolophus subalpinus*, *Galium lucidum*, *Knautia purpurea*, *Campanula persicifolia*, *C. rapunculus*, *Inula hirta*, *Antennaria dioica*, *Buphthalmum salicifolium*, *Senecio jacobaea*, *Cirsium pannonicum*, **C. Linkianum** (= *C. erisithales* × *pannonicum*), *Hypochoeris maculata* und mehr einzelt auch *Centaurea rupestris*, *C. Fritschii* und *C. sordida* auf.

Unter diesen Wiesenbeständen sind insbesondere jene Abschnitte bemerkenswert, in denen die Grasnarbe nahezu ausschließlich von *Danthonia calycina* gebildet wird, deren nickende Blütenhalme dann so dicht aneinander stehen, daß man ein wogendes Getreidefeld vor sich zu sehen wähnt. Diese *Danthonia*-Wiesen gehören nebst der Goldbart- und Federgrasflur (*Chrysopogon gryllus* und *Stipa pennata*) unstreitig zu den bezeichnendsten und schönsten unter den Grasformationen unseres Innerkraiser Karstgebietes.

8. *Poa hybrida* Gaud.

Poa hybrida, nach Fritsch²⁾ in allen österreichischen Alpenländern verbreitet und in Ascherson und Graebner Synopsis³⁾ ausdrücklich aus Krain erwähnt, war mir bis zum Jahre 1907 von keinem Fundorte aus Krain bekannt. Fleischmann verzeichnet diese auch im Herbarium Carniolicum des krain. Landesmuseums fehlende Art überhaupt nicht und auch sonst findet sich meines Wissens in der Literatur kein spezieller krainischer Standort angegeben. Genannten Jahres bin ich nun auf diese Grasart in den Raibler Alpen gestolzen.

²⁾ Excursionfl. Bd. 2, p. 97.

³⁾ A. u. G., Synopsis 4. mitteleurop. Flora 2. Bd. 1. Abt. p. 424.

wogegen ich dieselbe in den Steiner Alpen³⁹⁾ und Karawanken⁴⁰⁾ auch bisher nicht nachweisen konnte.

P. hybrida findet sich im Triglavgebiete des erwähnten Alpenabschnittes, u. zw. im Siebenseentale (ca. 1700 m) in dem westlich des Tièrcaarückens, beziehungsweise der Kopicca gegen die krainisch-küstenländische Grenze zu gelegenen Lärchenwalde.

Dieser in seinem unteren südlichen Abschnitte mit Fichten untermischte, in seiner oberen nördlichen über die Siebenseenhütte reichenden Partie aber reine, hier die letzte Waldformation bildende Lärchenbestand, einer der umfangreichsten unserer Alpen, ist durch die große Mannigfaltigkeit seines Unterwuchses besonders ausgezeichnet.

Vogelbeerbaum, Kreuzdorn und Traubenhollunder, strahliger Ginster, Seidelbast und Heckenkirschen, Grünerlen-, Alpenweiden-, Zwergmispel- und Legföhrengebüsche sowie Zwergwachholder-, Ericaceen- und Steinröselgesträuche bevölkern unter anderen den lockeren, lichten Bestand und Grasformationen nebst vielen Elementen der benachbarten Kar-, Quell- und Gesteinsfluren bedecken den felsigen, vielfach zerklüfteten Boden.

Der Artenreichtum dieses Bestandes und seiner nächsten Umgebung mag folgende, wenn auch nicht erschöpfende Liste dartun.

Larix decidua in alten mächtigen, mit *Usnea*- und *Evernia*-Arten besetzten Stämmen; (*Picea excelsa*).

Salix grandifolia, *Sorbus aucuparia*, *S. aria*, *Rhamnus fallax*, *Sambucus racemosa*, *Ribes alpinum*, *Amelanchier ovalis*, *Rosa pendulina*, *Genista radiata*, *Daphne mezereum*, *Lonicera nigra*, *L. caerulea*, *L. alpigena*. — *Clematis alpina*.

Alnus viridis. — *Salix glabra*, *S. arbuscula*. — *Sorbus chamaemespilus*.

Pinus mughus; *Juniperus nana*. — *Rhododendron hirsutum*, *Rhododendron chamaecistus*, *Arctostaphylos alpina*, *Erica carnea*. — *Vaccinium vitis idaea*, *V. myrtillus*, *V. uliginosum*. — *Daphne striata*.

Salix retusa, *S. Jaquinii*, *Dryas octopetala*, *Rhamnus pumila*.

Cladonia gracilis, *C. coccifera*, *C. rangiferina*, *Cetraria islandica*. — *Cystopteris alpina*, *C. fragilis*, *Dryopteris Robertiana*, *Dr. rigida*, *Dr. spinulosa*, *Polystichum lonchitis*, *P. lobatum*, *Athyrium filix femina*, *Asple-*

³⁹⁾ Scheint in den Steiner Alpen überhaupt nicht vorzukommen (vgl. Hayek u. Paulin, Flora der Sanntaler Alpen in v. Hayek, Die Sanntaler (Steiner) Alpen (Abhandl. der k. k. Z. B. G. in Wien Bd. IV, Heft 2.) — Für Steiermark wird diese Art von Maly (Flora v. Steiermark, p. 25) nur aus dem Oberlande (Kalbling bei Admont, Gailer Alpen) angegeben.

⁴⁰⁾ Fehlt nach Scharfetter auch in den Karawanken Kärntens und findet sich in diesem Nachbarlande nur in den Gurktaler Alpen und in den Tauern (cf. Scharfetter, Die Verbreitung der Alpenpflanzen Kärntens in Ö. B. Z. 1907, p. 340.)

nium viride; *Botrychium lunaria*; *Lycopodium selago*, *L. annotinum*, *Selaginella selaginoides*.

Anthoxanthum odoratum, *Phleum alpinum*, *Agrostis alpina*, *Calamagrostis varia*, *Deschampsia caespitosa*, *D. flexuosa*, *Sesleria varia*, *Koeleria eriostachya*, *Melica nutans*, *Dactylis glomerata*, *Poa hybrida*, *P. nemoralis*, *P. alpina* f. *vivipara*, *Festuca stenantha*, *Festuca rubra* var. *genuina* subvar. *typica* f. *antocyanica* Belli (ad subvar. *junceam* vergens⁴⁾), *F. rubra* var. *genuina* subvar. *flaccida* Belli (ad subvar. *junceam* vergens⁴⁾) *Nardus stricta*, *Elymus europaeus*; *Carex muricata*, *C. atrata*, *C. parviflora*, *C. capillaris*, *C. ornithopoda*, *C. sempervirens*; *Juncus monanthos*, *Luzula nemorosa*, *L. Sieberi*; *Veratrum Lobelianum*, *Tofieldia calyculata*, *Lilium carniolicum*, *Majanthemum bifolium*, *Polygonatum verticillatum*, *P. officinale*; *Nigritella nigra*, *Gymnadenia conopsea*, *Epipactis atropurpurea*.

Urtica dioica; *Thesium alpinum*; *Rumex arifolius*, *R. alpinus*, *Polygonum viviparum*; *Heliosperma alpestre*, *Silene alpina*, *S. livida*, *Melandryum silvestre*, *Gypsophila repens*, *Cerastium strictum*; *Trollius europaeus*, *Helleborus niger*, *Aquilegia nigricans*, *Aconitum ranunculifolium*, *A. paniculatum*, *A. albicans*, *Anemone alpina*, *Ranunculus platanifolius*; *Biscutella laevigata*, *Cardamine enneaphyllos*; *Sedum roseum*, *S. atratum*; *Saxifraga incrustata*, *S. Hostii*, *S. aizoon*, *S. cuneifolia*, *S. rotundifolia*; *Rubus saxatilis*, *R. idaeus*, *Fragaria vesca*, *Potentilla erecta*, *P. aurea*, *P. Crantzii*, *Geum rivale*, *Alchemilla alpigena*, *A. silvestris*; *Trifolium pratense*, *Tr. repens*, *Tr. pallescens*, *Anthyllis alpestris*, *Lotus corniculatus*; *Geranium robertianum*, *G. silvaticum*; *Linum catharticum*; *Polygala alpestris*; *Hypericum maculatum*; *Helianthemum grandiflorum*; *Viola biflora*; *Epilobium montanum*, *E. alpestre*, *Chamaenerion angustifolium*; *Astrantia bavarica*, *Chaerophyllum cicutaria*, *Pimpinella saxifraga*, *Ligusticum Segueri*, *Peucedanum ostruthium* (= *Imperatoria ostruthium*), *P. Schottii*, *P. rablense*, *Heracleum siifolium*, *Laserpitium latifolium*, *L. siler*, *L. peucedanoides*; *Pirola rotundifolia*, *P. secunda*; *Primula elatior*, *P. auricula*, *Soldanella alpina*, *Cyclamen europaeum*; *Gentiana lutea*, *G. pannonica*, *G. Clusii*, *G. asclepiadea*, *G. pumila*, *G. utriculosa*, *G. nivalis*, *G. anisodonta*; *Cynanchum laxum*; *Myosotis silvatica*; *Ajuga pyramidalis*, *Teucrium montanum*, *Brunella grandiflora*, *Galeopsis speciosa*, *Lamium luteum*, *Stachys Jaquinii*, *Satureia alpina*, *Thymus chamaedrys*; *Veronica lutea*, *V. urticifolia*, *V. officinalis*, *V. aphylla*, *Digitalis ambigua*, *Melampyrum silvaticum*, *Euphrasia salisburgensis*, *E. cuspidata*, *Alectorolophus angustifolius*; *Orobanche gracilis*, *O. flava*; *Globularia cordifolia*; *Asperula aristata*, *Galium anisophyllum*; *Valeriana montana*, *V. saxatilis*, *V. tripteris*; *Knautia longifolia*, *Scabiosa lucida*; *Campanula Scheuchzeri*, *C. trachelium*, *Phyteuma orbiculare*, *Ph. betonicifolium*; *Adenostyles glabra*, *A. alliariae*, *Solidago alpestris*, *Erigeron glabratus*, *Aster bellidiastrum*, *Antennaria dioica*, *Leontopodium alpinum*, *Gnaphalium Hoppeanum*, *Bupthalmum*

⁴⁾ Die Revision der *Festuca*-arten verdanke ich H. Univ.-Prof. Dr. S. Belli.

salicifolium, *Achillea Clavenae*, *Chrysanthemum montanum*, *Homogyne alpina*, *H. silvestris*, *Senecio abrotanifolius*, *S. cacaliaster*, *S. Fuchsii*, *S. doricum*, *Carlina alpina*, *Carduus carduelis*, *C. defloratus*, *Cirsium palustre*, *C. erisithales*, *Aposeris foetida*, *Leontodon pyrenaicus*, *L. hispidus*, *Lactuca muralis*, *Crepis aurea*, *C. paludosa*, *Prenanthes purpurea*, *Hieracium auricula* ssp. *melaneilema*, *Hieracium villosum*, *H. villosiceps*, *H. glabratum*, *H. silvaticum*, ***H. jurassiciforme*** ssp. ***jurassiciforme*** Murr (= *H. valdepillosum-bifidum* Zahn)⁴²).

In einer ziemlich grossen mitten im Walde gelegenen feuchten Mulde und an deren Rändern finden sich schliesslich maßenhaft *Allium sibiricum*, ferner *Polygonum bistorta*, *Parnassia palustris*, *Alchemilla alpestris*, *Sibbaldia procumbens*, *Trifolium badium*, *Pinguicula alpina* und *Gnaphalium supinum*.

9. *Duvaljouvea serotina*.

Palla in Koch Synopsis, 3. Aufl., 3. Bd., p. 2555.

(Syn. *Cyperus serotinus* Rottb.; *C. Monti* L. fil.; Plemel. — *Pycreus Monti* Rehb.; Fleischmann. — *Juncellus serotinus* C. B. Clarke. — *Chlorocyperus serotinus* Palla in Allg. Bot. Zeitg. VI, 1900, p. 201).

Duvaljouvea serotina wird in der neueren Literatur⁴³) allgemein für Österreich nur aus dem Küstenland, aus Dalmatien und Südtirol verzeichnet, wiewohl Plemel schon im Jahre 1862 diese Art aus Krain publiziert hatte⁴⁴).

Plemel entdeckte nach Belegexemplaren, die im Herbarium Carnolicum des krainischen Landesmuseums erliegen, *D. serotina* bei St. Kanzian in Unterkrain, u. zw. auf sumpfigen Stellen „Pod Hribom“ bei Zagrad und in einer Pfütze vor der Mühle in Vrh (Auental) gleich neben der Straße. An letzterer Lokalität scheint *D. serotina* allerdings nicht mehr vorzukommen, H. Dr. H. Högler wenigstens hat sie in letzterer Zeit dort nicht wieder gefunden.

Vor kurzem wurde durch H. R. v. Gspann ein neuer Standort dieser Art in Unterkrain, nämlich in Wassergräben an der Save bei Rann, jedoch auf krainischem Boden in der sogenannten „Vrbina“⁴⁵) nachgewiesen. An diesem Fundorte von H. Dr. Högler gesammelte Exemplare besitze ich in meinem Herbare.

Auch in Kroatien kommt unsere Art an der Save bei Agram vor.

⁴²) Det. K. H. Zahn.

⁴³) Vgl. Aschers. u. Gräbn, Synopsis 2. Bd. p. 270; Hallier-Brand, Kochs Synopsis 3. Aufl. 3. Bd. p. 2556; Fritsch K., Exkursionsfl. 2. Aufl. p. 86.

⁴⁴) Plemel V., Beiträge z. Flora Krains im 3. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land. Mus. (1862) p. 121. — Die von Fleischmann in Übers. d. Flora Krains p. 19 zitierten Standorte bei Monfalcone u. Duino sind richtig, liegen jedoch im österr. Küstenland.

⁴⁵) Vgl. Note Nr. 28.

10. *Chlorocyperus longus*.

Palla in Allg. Bot. Zeitg. VI, 1901, p. 201.

(Syn. *Cyperus longus* L.; *C. procerus* M. B.)

Chlorocyperus longus wird von Fleischmann l. c. p. 19 in Sümpfen und Gräben bei Pölland, Tschernembl und Gottschee in Unterkrain, bei Wippach in Innerkrain und bei Monfalcone im Küstenland angegeben. Bei Monfalcone kommt *Chl. longus* tatsächlich vor und dürfte vielleicht auch bei Wippach zu finden sein. Inwieweit aber die aus Unterkrain gemachten Standortsangaben zutreffen, vermag ich nicht zu entscheiden, da ich die Umgebungen der genannten Örtlichkeiten leider bisher nicht näher durchforscht habe. Die bekannte Unzuverlässigkeit der Fleischmannschen Angaben dürfte der Grund sein, daß neuere Autoren dieselben nicht berücksichtigen (cf. Note 43) und Krain als Verbreitungsbezirk nicht verzeichnen⁴⁶⁾.

Indes kann ich einen Standort angeben, dessen Richtigkeit nicht anzuzweifeln ist. Nach einem im Herbarium Carniolicum (Land-Mus.) vortindlichen Exemplar sammelte seinerzeit Janša⁴⁷⁾ unsere Art in Unterkrain bei Žejno (ca. 370 m) nächst Pijavško (zwischen Gurkfeld und Veliki Trn).

Übrigens liegt vielleicht auch der für Steiermark zitierte Standort, an dem Preissmann 1891 *Chl. longus* als neu für „dieses Kronland“ nachgewiesen hat⁴⁸⁾, nämlich „auf den Wiesen zwischen der Stadt Rann und der Save“ nicht in Steiermark, sondern in Krain, denn das zwischen Rann und der Save liegende Alluvialterrain, die sog. Vrbina (cf. Note 28) wenigstens, gehört nach der Spezialkarte (Zone 22 Col. XIII.) zu Krain und nicht zu Steiermark.

11. *Eriophorum Scheuchzeri* Hoppe.

(Syn. *Eriophorum capitatum* Host).

Auch *Eriophorum Scheuchzeri* wird in der neueren Literatur⁴⁹⁾ für Krain nicht angegeben, wiewohl diese Wollgrasart auch in unserer Flora vertreten ist.

⁴⁶⁾ Fritsch nennt l. c. p. 87 nur Niederösterreich, (Oberösterreich?), Untersteiermark und Küstenland.

⁴⁷⁾ Clemens Janša, Kooperator in Veliki Trn (Grosdorn) bei Gurkfeld, später in seinem Geburtsorte Lungenfeld, wo er im Jahre 1854 starb, beteiligte sich lebhaft an dem von Opitz gegründeten Tauschverein und stand auch mit dem hochverdienten kroatischen Floristen V. Plečič in Verbindung.

⁴⁸⁾ Preissmann E. Beitr. z. Flora v. Steiermark. in Mitt. des naturw. Ver. f. Steiermark, Jahrg. 1890, Sep. Abh. u. 27.

⁴⁹⁾ Cf. Note Nr. 40.

In den Karawanken und Steiner Alpen, wo *E. Scheuchzeri* in Kärnten und Steiermark vorkommt, wurde es in Krain allerdings bisher nicht nachgewiesen, wohl aber in den Raibler Alpen, u. zw. in der Trenta Gruppe südlich vom Triglav. Der Standort hier liegt in dem umfangreichen, vom Triglav, Mišelj Vrh, Tolstec (Tosc) und Vrnar umrandeten Kesseltal, dessen oberer größerer „Velopolje“ genannter Teil gegenwärtig ein sumpfiges, vielfach schon versandetes Weideterrein bietet, während der südliche tiefer gelegene, als „Malopolje“ bezeichnete Abschnitt (ca. 1650 m) ein kleineres Alpenmoor⁵⁰⁾ „Eriophoretum“⁵¹⁾ darstellt, das eben der Standort von *E. Scheuchzeri* ist.

Außer den nur von Głowacki⁵²⁾ beobachteten, in der folgenden Liste mit (Gl.) bezeichneten Moosen, finden sich hier nach meinen Aufzeichnungen teils an den versumpften Rändern der wenigen noch vorhandenen Lachen, teils auf den Maulwurfshügeln gleichenden Bülden folgende Arten:

Gymnocolea inflata, *Ceratodon purpureus*, *Dicranella Schreberi* var. *lenta* (Gl.), *Fissidens osmundoides* var. *microcarpus*, *Dissodon splachnoides* (Gl.), *Tayloria serrata*⁵³⁾, *Splachnum sphaericum*, *Pohlia nutans* (Gl.), *Bryum affine*, *Bryum carniolicum* Głow. (Gl.), *Aulacomnium palustre*, *Amblyodon dealbatus* (Gl.), *Climacium dendroides*, *Calliergon Richardsoni*, *Stereodon callichrous* (Gl.).

Equisetum palustre f. *nanum*. — *Eriophorum Scheuchzeri*, *E. angustifolium*, *Trichophorum austriacum*, *Heleocharis pauciflora*, *Carex pullicaris*, *C. grypos*, *C. Goodenoughii*, *C. Oederi*; *Juncus alpinus* var. *mucroniflorus* et f. *pygmaeus*, *J. filiformis*.

Polygonum viviparum, *Caltha* sp., *Saxifraga stellaris*, *Parnassia palustris*, *Potentilla erecta*, *Sibbaldia procumbens*, *Ligusticum mutellina*, *Epilobium palustre*, *E. alsinefolium*, *Soldanella minima*, *Gnaphalium supinum*.

12. *Schoenoplectus triqueter*.

Palla in Bot. Jahrb. f. Syst. X, 1889, p. 299.

(Syn. *Scirpus triqueter* L.; *S. trigonus* Roth; *S. Pollichii* Gren. et Godr. — *Heleogiton triquetrum* Rehb; Fleischm.)

Schoenoplectus triqueter, dessen Verbreitung in Krain allgemein ver-

⁵⁰⁾ Cf. Vierhapper F. u. Handel-Mazzetti H. Frh. v., Exkursion i. d. Ostalpen p. 72 in Führer z. d. wissensch. Exkurs. d. II. internat. bot. Kongr. Wien 1905, III.

⁵¹⁾ Cf. Brockmann-Jerosch, Flora d. Puschlav p. 362.

⁵²⁾ Głowacki J., Die Moosflora der Julischen Alpen in Abhandl. d. Z. B. G. Wien, Bd. V. Nr. 2.

⁵³⁾ Kommt auch auf Velopolje vor, welcher Standort in Limpricht G. K., Die Laubmoose Deutschl., Österr. u. d. Schweiz II. p. 149 (Rabenhorst's Krypto-

zeichnet wird, soll nach Fleischmann⁵⁴⁾ bei Möttling, Tschernembl und Gottschee in Unterkrain und bei Wippach in Innerkrain vorkommen.

In den Sammlungen des hiesigen Landesmuseums sind jedoch keine Belege vorhanden, so daß der einzige sicher bekannte Standort dermalen nur der am rechten Saveufer bei der Überfuhr in Čatež (nächst Rann) in Unterkrain ist, woselbst H. R. v. Gspann diese im allgemeinen sehr zerstreut vorkommende Art in letzterer Zeit nachgewiesen hat. Hier von H. Dr. Högler im Jahre 1913 gesammelte Exemplare besitze ich in meiner Sammlung.

Falls der für Kroatien bei Ozajl⁵⁵⁾ (Wosail) zitierte Standort zutrifft, käme *Sch. triqueter* in unserer Flora auch am linken Kulpa-ufer vor, denn Ozajl (zwischen Osilnica und Kuželj bei Brod a. K.) liegt zwar an der krainisch-kroatischen Grenze, jedoch in Krain und nicht in Kroatien. Da es mir gelegentlich meiner Exkursionen in dies entfernte Gebiet vor allem darum zu tun war, die Flora der gegen das linke Ufer der Kulpa abfallenden Morowitzer Berge kennen zu lernen, habe ich mich im Tale selbst zu flüchtig umgesehen, um das Vorkommen unserer Art hier bestätigen oder negieren zu können.

Der von Plemel⁵⁶⁾ angegebene Standort „in Gräben des Laibacher Stadtwaldes“ ist irrig und beruht auf Konfundierung mit *Schoenoplectus mucronatus* (L.) Palla.

13. *Cladium mariscus* (L.) R. Br.

(Syn. *Schoenus Mariscus* L. — *Cladium germanicum* Schrad.; *Cl. leptostachyum* Nees).

Cladium mariscus publizierte der leider für die Wissenschaft zu früh verstorbene Dr. phil. Fritz Allmann⁵⁷⁾ im Jahre 1907 als eine für Krain neue Art, die er in einem kleinen Wiesenumpfe am Südabhange des Golek Hrib ober Log bei Billichgraz (ca. 700 m) entdeckt hatte. Die Pflanze kommt in diesem Sumpfe gemeinsam mit *Dryopteris thelypteris* und *Juncus*arten vor und bildet daselbst einen größeren Bestand.

gansen Fl. 4. Bd.) als „Belpolie auf dem Berglou“ in das österr. Küstenland veretzt erscheint.

⁵⁴⁾ Ubers. der Flora Krains, p. 20.

⁵⁵⁾ Schlotter: Kletkovski od. Fatkaš-Vukotinovići, Flora Croatiae p. 111.

⁵⁶⁾ Beiträge z. Flora v. Krain I. c. p. 167.

⁵⁷⁾ Allmann F., Zur Flora Krains in Mitteilg. d. naturw. Ver. u. d. Uin. 1907, Wien, V. Jahrg., 1907, Nr. 1-4, p. 50.

Tatsächlich wurde *Cl. mariscus* aber schon lange vorher in Krain nachgewiesen, jedoch nicht veröffentlicht. Schon Hladnik erwähnt in einem die Flora Krains behandelnden Manuskripte das Vorkommen dieser Art bei Idria und im landschaftl. Herbarium Carniolicum erliegen von Dolliner in Gräben ober Idrijska Bela, einem südwestlich von Oberidria gegen Zadlog zu am rechten Ufer des Idrijcaflusses gelegenen Terrainabschnitte, gesammelte Exemplare. Darnach dürfte diese Art auch im Bereiche des Zadlogplateaus selbst zu finden sein, wiewohl ich sie dort nicht beobachtet habe.

14. *Carex pauciflora* Lightf.

Die Armblütige Segge, *Carex pauciflora*, ist in unserer Flora nur aus dem Gebiete der Raibler Alpen bekannt, wo sie in den beiden auf dem Gebirgsrücken Ribšica (westlich von Veldes und Wocheiner Vellach) bei 1200 m Seehöhe gelegenen Hochmooren⁵⁸⁾ vorkommt und daselbst seinerzeit (1857) von Deschmann⁵⁹⁾ als eine für Krain neue Seggenart aufgefunden wurde.

Von diesen Moorbeständen, die sich beide in geringer Entfernung vom Forsthause Mrzli Studenec südwärts finden und von da aus auch am bequemsten zu erreichen sind, liegt der nördlichere kleinere, mehr langgedehnte knapp bei der Sennenalpe Grajska Planina (Veldeser Alpe), der andere südlichere größere, eine runde Mulde füllende am Nordwestfuße des Goli Vrh (1365 m).

Diese ringsum von prächtigem Fichtenwald umgebenen Lokalitäten sind uns von besonderem Interesse, weil sie gegenwärtig in Krain die einzigen größeren mit der Legföhre, *Pinus mughus*, besetzten Moore sind und uns auch veranschaulichen, wie das ausgedehnte Laibacher Moorbecken in jener Zeitperiode beschaffen war, als es ein mit Legföhren⁶⁰⁾ bewachsenes Moosmoor (*Sphagnetum piniferum*) repräsentierte.

Wie in Moosmooren überhaupt sind auch in den beiden Ribšica-mooren als untere Schichte im allgemeinen tonangebend die Torfmoose (*Sphagna*)⁶¹⁾, die hier in einem bunten Gemisch von Arten und Formen vertreten sind. Unsere in Rede stehende Segge findet sich da zumeist

⁵⁸⁾ Hochmoor = Heidemoor = Moosmoor = Sphagnummoor = Sphagnetum.

⁵⁹⁾ Cf. Deschmann C., Beitr. z. Naturg. d. Laibacher Morastes im 2. Jahresh. d. Ver. d. krain. Land.-Mus., 1858, p. 85.

⁶⁰⁾ Am Laibacher Moor wächst die Legföhre jetzt nicht mehr. Daß dieses jedoch einst mit Legföhrenbeständen besetzt war, beweisen die zahlreichen in tieferen Torfschichten vorfindlichen Stämme, die Ettingshausen als zu *Pinus mughus* gehörig erkannt hat.

⁶¹⁾ Die auf den Ribšicamooren vorkommenden *Sphagna* und sonstigen Moose hat Głowacki (cf. Note Nr. 52) publiziert und sind dieselben, insofern sie nur von ihm beobachtet wurden, in der Bestandsliste mit (Gl.) bezeichnet.

nicht einzeln in Torfmoosen eingestreut, sondern kommt gesellig in großen Rasen und in solcher Menge vor, daß sie stellenweise eine geschlossene obere Schichte bildet.

Nebst Legföhren und vereinzelt Individuen der Blauen Heckenkirsche (*Lonicera caerulea*) weist die Vegetationsdecke dieser Hochmoore folgende Bestandteile auf.

Gymnocolea inflata, *Mylia Taylori* (Gl.), *Cephalozia connivens*, *Odontoschisma sphagni*.

*Sphagnum cymbifolium*⁶²⁾, *Sph. cymbifolium* var. *papillosum* (Gl.)
Sph. cymbifolium var. *imbricatum* f. *compactum* subf. *flavescens* (Gl.),
Sph. medium (Gl.), *Sph. medium* f. *congestum* subf. *glaucescens*, subf. *purpurascens* et subf. *versicolor* (Gl.), *Sph. Girgensohnii*, *Sph. Girgensohnii* var. *speciosum* (Gl.), *Sph. Girgensohnii* var. *speciosum* f. *squarrosulum* (Gl.), *Sph. Girgensohnii* var. *strictum*, *Sph. rubellum* (Gl.), *Sph. fuscum* (Gl.), *Sph. acutifolium*, *Sph. acutifolium* var. *congestum* (Gl.), *Sph. quinquefarium* (Gl.), *Sph. subnitens* (Gl.), *Sph. parvifolium* (Gl.), *Sph. molluscum*, *Sph. molluscum* f. *laxifolium* (Gl.), *Sph. contortum* (Gl.), *Sph. inundatum* (Gl.).

Bryum bimum, *Mnium punctatum*, *Aulacomnium palustre*, *A. palustre* var. *polyccephalum* (Gl.), *Polytrichum gracile*, *P. strictum*, *Climacium dendroides*, *Drepanocladus aduncus* (Gl.), *Dr. trifarius* (Gl.), *Dr. vernicosus* (Gl.), *Acrocladium cuspidatum* (Gl.), *Campylium stellatum*, *Stereodon pratensis* (Gl.) und auf dem kleineren, von weidendem Rinde oft durchstreiften Moore auch *Splachnum sphaericum*, *Spl. ampullaceum* (Deschm.) und *Bryum carniolicum* Glow. (Gl.).

Equisetum palustre, *E. limosum*; *Lycopodium selago*, *L. inundatum*.

Scheuchzeria palustris; *Trichophorum alpinum*, *Eriophorum vaginatum*, *E. latifolium*, *Rhynchospora alba*, *Carex pauciflora*, *C. echinata*, *C. Goodenoughii*, *C. limosa*, *C. rostrata*; *Juncus bufonius*, *J. alpinus* var. *fusci-ater*, *J. articulatus*; *Orchis laxiflora*; *Caltha* sp., *Ranunculus repens*, *Drosera rotundifolia*, *Parnassia palustris*, *Potentilla erecta*.

Andromeda polifolia, *Calluna vulgaris*, *Vaccinium oxycoccos*, *V. vitis idaea*, *V. myrtillus*, *V. uliginosum*.

Hiermit schließe ich die Besprechung der ersten Serie für Krain neuer oder seltener Pflanzen und der Verhältnisse ihres Vorkommens.

Es sei mir hier noch gestattet, dem Herrn Direktor des krainischen Landesmuseums Prof. Dr. J. Mantuani sowie seiner Hilfskraft Herrn Prof. Dr. Gv. Sajovic für das liebenswürdige Entgegenkommen, das ich bei Benützung der landschaftlichen Sammlungen jederzeit finde, meinen ergebensten Dank auszusprechen.

⁶²⁾ Nomenklatur der *Sphagna* nach Kaviņa K., Česko-čechumsky Monografická studie in Sitzungsberr. d. k. Böhm. Gesellsch. d. Wissensch. math. naturw. Kl., 1912, p. 1—219.

Slovstvo.

Referati.

Gruden, dr. Josip. Starine železnih in salajskih Slovenov Fragment. iz zgodovine ogrskih Slovencev. Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor, XI. letnik (1914) str. 93—154.

V podstrešju gornjelendovske cerkve je našel rajni tišenski župnik, dr. Fran Ivanoczy rokopis gori označene vsebine. Dal ga je na uporabo in publikacijo dr. Grudnu, ki ga priobčuje „v istem jeziku in pravopisu, kakor je izvirnik“. Pred seboj imamo torej droben zgodovinski vir v diplomatičnem prepisu. To je tem važneje, ker je ta spis edini, ki nam poroča o zgodovini Prekmurcev. Pisatelj je bil — po domnevi dr. Grudna — najbrže župnik Jakob Sabar († 1863). Pozneje se je spis redigiral in popravil — po soglasni sodbi dr. Ivanoczy-ja in dr. Grudna — župnik Jožef Košič (* v Belotincih, 1788, † v Gornjem Siniku, 1867). Ta poljudni obris zastavi s preseljevanjem narodov. Srednjemu veku je odmerjen pičel prostor (10 strani), dočim zavzema zgodovina protestantstva 22 strani; prvi in osmi list sta se izgubila. Rokopis je iz tretjega ali četrtega desetletja 19. veka. V prilog razumevanju besedila je opremil dr. Gruden ves spis z nizom opomb pod črto in je s tem izvirnik bistveno poglobil in popravil. Vrzel za izgubljeno besedilo 8. lista, ki je obsegal del vlade Rudolfa II. (od l. 1576 do 1608), je izdajatelj izpopolnil z opombo pod črto (str. 120—121). Tako smo dobili v javnost o Prekmurcih pač skromen zgodovinski vir, a vir je vendar, ker nam tolmači in pripoveduje marsikak lokalni dogodek, ki ga sicer v preglednih in obsežnih zgodovinah ne nahajamo. Dr. Gruden si je pridobil novo zaslugo s tem, da nam je s trudapolno izdajo omogočil uporabljati ta vir, ki utegne razjasniti marsikako točko v lokalni zgodovini protestantstva med Prekmurci. —

Prav posebno hvaležni bi bili znanstveniki izdajatelju, ako bi bil poročal tudi o ustroju rokopisa. Nejasno je n. pr. da-li ima spis izvirni naslov ali ne. Na str. 93. se imenuje v začetku „rokopis z gornjim naslovom“, 14 vrst nižje pa „rokopis, ki je bil brez naslova“. Moderna edicijska tehnika stremi za označbo meril, papirja in drugih akcidencij, ki zvišajo sličnost in porabnost izdaje na mestu izvirnika. V modernih opombah bi bilo prav, pisati magyarska imena v njihovem pravopisju: Bánffy (mesto Banfy), Batthyáni (m. Battyany), Biró (m. Birò), Boczkay (m. Bočkaj) itd., kakor i mi zahtevamo pravilne oblike za svoje besede.

Mantuani.

Jahrbuch des hydrographischen Zentralbureaus im k. k. Ministerium für öffentliche Arbeiten. XVIII. Jhgg. 1910. *Das Savegebiet. A. Niederschlagsbeobachtungen* 4°, 30 S. B. *Wasserstandsbeobachtungen.* 48 S. Beilage: Hydrographische Übersichtskarte des Savegebietes 1 : 750.000 mit Isohyeten für das Jahr 1910 . . . Wien 1913. In Kommission bei W. Braumüller.

In beiden vorliegenden Heften bieten sich die Ergebnisse der in bewährter Weise zielbewußt in großem Stile angelegten und beharrlich fortgesetzten hydrographischen Durchforschung des Savegebietes bis zur krainisch-steirischen Landesgrenze bei Rann in ihrem XVIII. Jahrgang.

Im ombrometrischen Beobachtungsnetze waren im Berichtsjahre 1910 nicht weniger als 90 Stationen tätig, hievon 60 im krainischen, 29 im steirischen, 1 im

kärntnischen Anteil des Savegebietes. Von 46 Ombrometer-, 1 Sommer- und 2 Ombrographenstationen sind die Messungsergebnisse in diesem Jahrbuche vollinhaltlich veröffentlicht. Der Schneebeobachtungsdienst wurde an 55 Orten sowie an 2 selbständigen Hochgebirgsschneepegelstellen (Baba und Triglav) versehen. Von den Ergebnissen der täglichen Temperaturmessungen, welche an 44 Stationen vorgenommen wurden, sind jene von 4 Stationen vollinhaltlich abgedruckt. Selbstregistrierende Regenmesser waren an 2 Orten (Kanker und Ledine) in Tätigkeit. Der Wasserstand der Flüsse wurde an 81 Orten (71 in Krain, 10 in Steiermark) beobachtet. Mit selbstregistrierenden Wasserstandszeigern waren 4 Stationen (Littai, Gurkfeld, Cilli, Kloster Nazaret) ausgerüstet. Die Erhebungen der Wassertemperaturen wurden an 9 Stationen fortgesetzt. Die Beobachter, welche sich der Aufgabe widmeten, die sich anbietenden Daten mit ausdauernder Sorgfalt zu vermerken, gehören den verschiedensten Ständen an (Lehrer, Geistliche, Beamte, Besitzer etc). Es gebührt ihnen für ihre opferwillig aufgewendete Mühewaltung zugunsten heimatkundlicher wissenschaftlicher und technischpraktischer Interessen wärmster und aner kennendster Dank.

Die mitgeteilten, zweckmäßig eingerichteten Tabellen sind geeignet, eine Vorstellung von dem ganzen großen Umfange der gesammelten Beobachtungen zu erwecken. Die nächstliegenden statistischen Ergebnisse erscheinen in Schlußabschnitten in willkommener Weise zu „allgemeinen Übersichten“ zusammengefaßt. Man vermißt hiebei den Namen ihres verdienten Verfassers, vermutlich zugleich des Leiters und der Seele des ganzen Beobachtungsdienstes und Redakteurs der vorliegenden Publikation. Hie und da den Zahlen der Tabellen beige setzte Fragezeichen weisen darauf hin, daß die Leitung mit dem klärenden Blick der Kritik geführt wird, und auf die etwa erwünschte Vervollkommnung der Beobachtungen bedacht ist. Ein guter Maßstab für die Beurteilung der Sorgfalt der Niederschlagsmessung ist wohl die Anzahl der Tage mit Niederschlag unter 1.0 mm. Diese Anzahl erscheint dementsprechend in den Tabellen hervorgehoben.

Aus der „Übersicht“ der Niederschlagsverhältnisse erfahren wir, daß die Jahressumme des Niederschlages im Beobachtungsgebiet während des Berichtsjahres 116% des mehrjährigen Mittelwertes betrug, also beträchtlich übernormal war. Die höchste Jahressumme weist Leskova dolina (auf der Nordostseite des Innerkrainer Schneeberges) mit 3087 mm auf, als die kleinste Summe tritt jene von St. Marein (östlich von Cilli) mit 1036 mm entgegen. Die geographische Verteilung des Niederschlages schmiegte sich in der Jahressumme im allgemeinen an die Oberflächengestaltung des Landes an, ist jedoch im besondern eigenartig ausgeprägt. Die Gebirge erscheinen als Gebiete vermehrten, die Niederungen als solche wesentlich geringeren Niederschlages. Die Eigenart zeigt sich aber dadurch, daß der Schneeberg (1736 m) entsprechend der Nähe des Meeres von der (allerdings interpolierten) Isohyete von 4000 mm umschlungen erscheint, der mehr landeinwärts gelegene obwohl höhere Gipfel des Triglav (2864 m) jedoch von der 3200 mm-Linie, und die Gipfel der Grinlavoc-Gruppe in den Steiner Alpen von der 2400 mm-Isohyete umzogen werden. Andersseits erhielten das Savetal bei Lichtenwald und das obere Sotlatal nur rund 1200 mm an Niederschlag. Weitern Einzelheiten über den Niederschlag im allgemeinen folgen Angaben über die Schneedecke. Besonders beachtenswert ist die Tabelle über die Niederschlagsmengen und Niederschlagshöhen für die Jahre 1896 bis 1910. Darnach fallen im Savegebiet bis zur Landesgrenze bei Rann (2047 km²) jährlich im Durchschnitt 1574 km³ meteorischen Wassers, das Gebiet würde damit 1583 mm hoch mit Wasser bedeckt sein.

Die Jahresmittel der Temperatur waren durchschnittlich um 0.7°C übernormal.

Die größte positive Abweichung wurde in Gurkfeld und in Rohitsch-Sauerbrunn mit 2.1°C erreicht.

In der Übersicht der hydrologischen Verhältnisse, werden nach einer allgemeinen Kennzeichnung des Berichtsjahres mancherlei Einzelheiten hervorgehoben und durch lehrreiche graphische Darstellungen veranschaulicht. Die Besprechung der Wassertemperaturen des Veldesers Sees, der Steiner Feistritz, der Save bei Littai und bei Gurkfeld, der Sann bei Cilli sowie der Unz und der Laibach stützt sich bereits auf 10 jährige Mittel 1900–1909. Die Temperatur des Veldesers Sees zeigt eine große Jahresschwankung (Jänner 2.4 , Juli 22.2°C) entsprechend der starken winterlichen Ausstrahlung und der ausgiebigen sommerlichen Einstrahlung auf das stehende Wasser des Seebeckens. Die Karstflüsse hingegen zeigen eine geringe Jahresschwankung (Unz bei Planina Jänner 4.5 , Juni 14.1°C) infolge der gleichmäßigen Wärme der unterirdisch durchflossenen Gesteinsmassen. — Eine ausführliche Tabelle am Schlusse bietet eine beträchtliche Anzahl sorgfältiger fachmännischer hydrometrischer Erhebungen. F. S.

Dvorský Dr. V. Studie ku geografii slovanských sídel. I Trenta. — Sbornik češke společnosti zeměvědné r. XX. 1914. Praha 1914. Geografický ustav češke university.

Občina Trenta se prostira ob izvirišču Soče v treh dolinah, ki so izredno globoko (do pod 600 m nadmorske višine) zarežane v ogromno gmoto središča Julskih alp. Visoki alpski vrhovi jo stražijo okoli in okoli: na vzhodu Triglav (2863 m), Konjavec (2568 m), Križ (2410 m), Pihalec (2414 m), Stenar (2501 m) in Razor (2601 m); na severu Prisojnik (2547 m) in Velika Dnina (2379 m) s Travnikom (2148 m) in Mojstrovko (2332 m); na zapadu Jalovec (2643 m), Veliki Ozebnik (2483 m), Belec (2337 m), Bovški Grintavec (2344 m) in Srebrnjak (2099 m), in naposed na jugu Velika Tičarica (1891 m) ter Ozebnik (2084 m). Edini dolinski izhod iz tega oblastnega venca gorskih velikanov nudi dolina Soče in sicer v smeri proti Bovcu. Ta veličastna alpska krajina napravlja na gledalca silen vtisk. — Gospodarskih virov nudi le malo. Vendar je prebivalstvo v Trenti iskreno vdano svoji domačiji, čvrsto je in spričo odročnega, nasamnega bivališča originalno.

Ni čuda, da je ta prekrasni kos slovenske zemlje pobujal pesniško domišljijo že izdavna, v novejši dobi pa je postal priljubljeno shodišče turistov. Prijatelji alpskega sveta so ponovno opisovali krajino in njeno prebivalstvo, zgodovinarji so proučevali početek in doživljaje te osamljene naselbine. In sedaj nas je prijetno iznenadil s posebno antropogeografsko študijo o Trenti češki znanstvenik, dr. V. Dvorský, docent zemljepisja na vseučilišču v Pragi.¹⁾ Razprava o Trenti obsega 50 strani velike osmerke, ima 7 cinkotipij v besedilu, na posebnih prilogah pa 14 krajinskih slik po fotografijah večidel pisateljevih ter 3 zemljepisne načrte. — Poglavitno antropogeografsko delo in nekaj uzornih monografij je ustvaril francoski znanstvenik J. Brunhes (1910), več uspešnih takih študij so podali italijanski znanstveniki. Spričo tega ponavlja Dvorský vsebino svoje razprave skrajšano v italijanskem jeziku (na straneh 51–64).

¹⁾ Glej istega pisatelja razpravo: Hospodarske využitý vysokých hor [v Julských a Kamn. Alpach], 1908, dalje: Die Handelsplätze in den Gebirgsregionen der Grafschaft Görz, 1907 in Wirtschafts geographische Studien von Montenegro, 1907, v istem zborniku zemljepisnega zavoda na praškem vseučilišču in turistovske članke v českem Alpsem Věstniku.

Uvod razpravi kaže, da je pisatelj zasnoval svoje proučevanje na široki podlagi novodobnega biološkega naziranja. Naloga mu je namreč: zasledovati boj človeka s prirodnimi silami in z drugimi živimi bitji, zlasti kako oblika in snovna svojstva tal in podnebja vplivajo na nastanek in obliko stanovališč. Antropogeograf ne sme odlašati. Spričo novodobnega gospodarskega razvoja namreč brzo ginejo iz naselbin oblike tistih dob, ko človek še ni tako premagoval ovir kakor sedaj, in ni še toliko jemal v službo prirodnih sil.

I. Pisatelj začneja svojo nalogo s tem, da riše v poglavju I. zemljepisni položaj Trente. Zemljepisne enote v Trenti (8988 ha) so: 1. Zadnja Trenta, široko ledenodobno korito s polukrožnim sklepom (cirkus) in okrešljem (Kar), 2. dolina Soče do pritoka Zadnjice, ozka dolina z naplavljenimi policami (terasami) s stranskima doloma ob Lomarici in Mlinarici, 3. dolina Zadnjice s polukrožnim sklepom in stranskim dolom Belega potoka, 4. dolina Soče od pritoka Zadnjice nizdol, še dokaj široka dolina s policami.

II. Geološko gradivo tlom (poglavje II.) je skoro vseskozi dachsteinski apnenec. Vzraslo golo skalovje, balvani in mel zavzemajo več nego $\frac{1}{3}$ površja. Ledniki diluvialne ledeniške dobe so poglobili in razširili doline v Zadnji Trenti, ob Soči in Zadnjici. Ustvarili so mnogo grušča (mela). Ta hitreje prepereva, nego vzraslo skalovje, in daje rodovitno prst, ki tvori podlago rastlinstvu in gospodarskemu življenju človekovemu. Gospodarsko življenje v Trenti se je razvilo v istini zlasti na prodovju ledenodobnih vodotokov in na starih meliščih. Tudi tla nekaterih okrešljev so porabna za pastirstvo (okrešelj Zapotok, pod Vršičem, pod Trbiščino).

Kraške vrtače in škrapji so se izobrazili v višinah 1700—2000 m po planotah in zložnih obronkih (na Kriških podih, pod Belcem in Ozebnikom, nad Zadnjo Trento). Na kraškem površju se drži rdeča kraška prst.

Pri treh glavnih Trentskih planinah (Kranjska pl., Zapotok in Trbiščina) se nahaja labora, iz nje izvirajo studenci.

III. Trentsko vodovje. Trenta ima prisolnčno lego in zatorej primeroma milo podnebje, sicer pa obilo padavine. Trentsko vodovje se razdeljuje po višinah takole: 2140—1900 m Kriška jezera, 1880—1600 m visoki izvirkki, 1500—1200 m srednji izvirkki, 1000—700 m glavni iztok spodnjih vod. Med višinsko razdelitvijo izvirkov in človeških naselbin biva zanimiva zveza: 1. gorenja meja izvirkov ob dnu dolin (900—1000 m) je tudi gorenja meja travnikov, senikov in stalnih bivališč, 2. vse Trentske planine (izvzemši Kranjsko pl.) ležijo blizu višinske črte 1400 m, kjer je večina srednjih izvirkov. Povečini izvirajo vode globoko doli v erozijskih dolinah. Človeška bivališča so zatorej vezana na dolinsko dno, na bližnje police in na visoke stopnje stranskih dolov.

IV. Rastlinska odeja. Pisatelj razločuje z gospodarskega stališča te-le pasove rastlinske rasti: nad 2300 m so neplodna tla, od 1650—2300 m so visoki (alpski) pašniki, od 1000—1650 m so gozdovi in gozdni pašniki, od 500—1000 m so travniki in gozdovi. Polja je v Trenti le 15 ha, na njem gojijo ponajveč krompir in nekoliko ajde, hitnega pasa v Trenti ni.

V. Prebivalstvo in njega gospodarjenje. V dolinah Julskih alp je človek prebival že v bronzi dobi. Gradisce pri Ravelniku blizu Boyca je brzkone iste starosti kakor gradisce pri Sv. Luciji pod Tolminom. Bilo je torej naseljeno okoli i. 900 pr. Kr. Brzkone so prebivalci v Ravelniku (Ilire?) tudi že poznali Trento, ki je pripravna za obrambo in je pristopna le od ene strani. Ni relikvencij, da so v Trenti poznali najgalličke železa, kakor drugod v alpah, že od ilirske (pred

keltske) dobe. Ko so došli Kelti, so se naselili po vsej Soški dolini; čudno bi bilo, da bi se ne bili tudi v njenem najvarnejšem zavetju.

Zgodovina pozna Trento še le iz 16. stoletja. Takrat bi bila dobila prve prebivalce in sicer rudarje, ki so došli od daleč (Rutar, Zgodovina Tolmina str. 162). To mnenje smatra Dvorský za napačno. Tisti, ki so našli železno rudo v visokih in oddaljenih pobočjih na Srednjici in pri planini Trenti, so utegnili biti le domačini — ali lovci ali pastirji —, ki so dobro poznali tamošnje kraje. Trentsko ozemlje je bilo tudi že v 11. stoletju podložno nekemu samostanu pri Vidmu (Udine). Zatorej meni Dvorský, da so dali Trenti ime laški pastirji, ne pa rudarji 16. stoletja. Od predzgodovinskih časov (vsaj od l. 600 pr. Kr.) do 16. stoletja so bivali v Trenti pastirji in lovci, posečali so jo tudi pribežniki. Rudarji so le pomnožili ondišnje prebivalstvo. To se vidi tudi iz tega, da so vse trentske hiše zgrajene v alpskem slogu; italijanske stavbe so pogostne v Bovški kotlini, v Trenti jih ni. Skoro edino le ime Trenta je tuje, ožji krajevni nazivi so slovenski. Prebivalstvo je slovensko; kar je med rodbinskimi imeni tujih, so večjidel nemška, ni pa italijanskih. Dvestoletno rudarstvo (od 16.—18. stoletja) v Trenti ni zapustilo znatnih sledov v naselbi sami; pač pa je ostala vožnja pot (sedaj cesta) do Bovca, nekaj potov do rudarskih rovov in pa cerkev so takrat prenovili.

Sedanji gospodarski položaj v Trenti se znači s tem, da je veliko občinskih tal v tuji posesti (256 *ha* ima država, 1378 *ha* ima Kranjska gora). Skoro vse današnje prebivalstvo se bavi s pastirstvom. Toda razmerje med travniki (200 *ha*) in gorskimi pašniki (2604 *ha*) ni ugodno. Trentarji ne morejo preživiti čez zimo toliko živine, kolikor je morejo rediti pašniki. Zatorej so od 8 planin 3 opuščene, 3 prodane (Kranjskogorcem), le 2 imajo Trentarji sami. Mnogi prebivalci iščejo zaslužka izven doma (v Trstu, v Gorici, na Vestfalskem in v Ameriki), toda večinoma se vračajo domov vsako leto. Ljudje so zdravi, bistrega duha, dobri. Degenerovanih med njimi ni. Ženske so neprimerno manjše od moških in se hitro starajo. Svoje pridelke (sir, volno, jagnjeta itd.) prodajajo v Bovec, potrebščine pa kupujejo v Bovecu in v Kranjski gori. V novejšem času je turiztika odprla nekaj novih dohodkov. L. 1900 je štela Trenta 339 prebivalcev v 65 hišah, l. 1910 le 317 prebivalcev v 60 hišah.

VI. Višinska razvrstitev stanovališč se oklepa višinskih pasov rastlinstva in določa jo pastirsko življenje prebivalcev. Stanovališča so: 1. „hiše“, stalno naseljeni domovi, 2. planšarske kočje, 3. začasno naseljeni domovi (hiše) in seniki. Poleg teh sta dve turistovski kočji: Baumbachova kočja (622 *m*) in Planinski dom na Vršču (1630 *m*) in nekaj drvarskih in lovskih stavb, skromnih mlinov in žag. Vsa stanovališča ležijo v gozdnem pasu. Ločimo torej 4 pasove: 1650—2863 *m* gorenji nenaseljeni pas, 1200—1650 *m* pas pastirskih planin in stavb za izkoriščanje gozdov, 1000—1200 *m* spodnji nenaseljeni pas, 500—1000 *m* pas stalno naseljenih stanovališč.

VII. Položaj in značaj stanovališč. Hiše stojijo večidel na dolinskem dnu, planšarske kočje na pobočjih in na policah, seniki pa v dolinah in po bregovih.

1. Hiše stojijo večinoma na ledenodobnih, nekatere na sedanjih reških naplavinah. Nekatere so postavljene ob stoku dveh vodotokov (Mlinarica in Soča, Lomarica in Soča) očitno na kraju, ki je zelo pripraven za obrambo proti jugu, ker je sovražnik mogel prihajati le od te strani. Dvorský misli, da so na takih krajih stala prva zgrajena človeška bivališča. Osrednja skupina hiš, imenovana „Log“ ob pritoku Zadnjice v Sočo nima obrambnega značaja. Ondi so se hiše nabrale, ker se tam stekajo poglavitne prometne črte. Sedanje hiše seveda niso stare, nobena nima nad 100 let. Vse so postavljene raztreseno, le v trgovskem središču Trente, v Logu, si stojijo nekoliko bliže, tako da ima Log vaški značaj. Ozir na

obrambo velja morda za vso Zadnjo Trento. Skupino 4 hiš pod izvirkom Soče je privabil prav ta izvirek.

V sosednjih dolinah niso hiše tako raztresene — izvzemši gorenjo dolino Koritnice. Pač pa so hiše podobno porazstavljene na Jezerskem v Kamniških (Savinjskih) alpah. Ondi se držijo istotako trat, ki spadajo k domovom. Razlika je le v velikosti. Na Jezerskem je precej veliko rodovitnih skrjavih tal, ondih so nastali dvorci, v Trenti na dachsteinskem apnencu le skromni domovi. Dvorský meni, da so raztresena bivališča v Trenti, v Koritnici in na Jezerskem ostanki prvotne oblike slovanskih naselbin. Ti ostanki so se ohranili, ker so strani od važnejših prometnih črt.

Stalno naseljena trentska hiša je urejena po vzorcu, ki je splošno razširjen ob gorenji Soči in ob Koritnici. Glavni znaki gorenjesoške hiše so: visoka, strma streha, s skodljami krita; odprte stopnjice vodijo od zunaj do prvega nadstropja na hodnik, ki ga krije previseča streha; stanovanjski prostori so v prvem nadstropju, v pritličju pa hlevi. Do novejših dobe so bile vse hiše „dimnice“ z odprtim ognjiščem brez dimnika. Hiše so zidane, streha je iz lesa. Soška hiša se izborno prikroja prirodnim pogojem. Strma streha ne dopušča, da bi se nabralo na njej preobilo snega, napuščena streha krije tudi hodnik in nekaj prostora pred hišo, ker je padavina v Trenti obilna. Sobe v I. nadstropju so svetle; to je važno v kraju, kjer se solnce rado skriva za visokimi gorami, in tla pokriva obilo snega.

Trentska hiša je v prvotni obliki enoizbena hiša. Trajno naseljena hiša (trentska in gornjesoška) ima v prvem nadstropju kuhinjo, sobo in „kamro“, dostikrat tudi vežo. Skozi hišna vrata se vstopa naravnost v kuhinjo — Trentar, ki prihaja domov, gre najprej k ognju, da bi se osušil. Hiša stoji navadno na ograjeni trati. Posebnega dvorišča ni. Večje hiše imajo po 2 sobi in 2 kamri.

Trentska hiša je nastala iz nekdanje dimnice, ki jo Murko ima za prvotni slovenski vzorec, izpopolnjuje jo soba s pečjo po alpskem nemškem zgledu.

2 Hlev, senik, pristaja ima prostor za živino, shrambo za seno in za orodje in stoji ali sam na ograjeni trati, ali pa blizu hiše.

3. Začasno naseljene hiše so preprosto urejene.

4. Planšarske kočje na planinah. Planina Zapotok stoji na dnu ogromnega jedniškega okrešlja pod Bovskim Grintavcem „Velika planina“ istotako v manjšem razrovanem okrešlju pod Vršičem, planina Trenta in Kranjska planina stojita na visokih polinah, planina Trbiščina stoji na gorskem pobočju. Vse te planine stoje v gozdnem pasu, prisojno in blizu studenca. Kjer napravljajo sir, ima kočja prostor, kjer izdelujejo sir, v drugem ga hranijo; pred kočjo pa je lesen pristavek, kjer molzejo živino; pastirji spijo pod streho. Kjer gojijo le govejo živino, ima kočja dve sobi za pastirje.

VIII. Trentske poti. 1. Dolinske poti vedejo vseskozi po naplavljenih polinah. Kjer ni polje, stopajo na pobočja visoko nad vodni tok. 2. Drugi morfološki razred potov so okrešelske poti (pod čez okrešelj v Lomah itd.); te vodijo iz doline do planin in do le vršnih pašnikov. 3. Tretje vrste so pobočne poti, vodijo do senikov in segajo do gorskih grebenov, tudi od planine do planine, od pašnika do pašnika.

Po nastanku so poti ali prirodne ali umetne. Večinoma so prirodne poti zvali (grasses), nastajajo le medvedov, goved, ovac, kozl, ki si jih je človek prisvojil. V rudarski dobi so izboljšali nekatera polja, ki sedaj služijo pastirjem, takrat so izboljšali tudi važna pot do Bavra, v novejšem času so jo pa prestavili v celo. V zadnjem času so turistična društva privedla nekaj umetnih potov.

Steze med travniki so vse ograjene s plotom. Mostov je mnogo (le čez Sočo 13), preprosti so. Ob potih stojijo značilni spomeniki v spomin oseb, ki jih je zadela nagla smrt.

Po tem, čemu poti služijo, so lovske, pastirske, planinske, drvarske, hišne, prohodne in turistične poti.

IX. Izpremembe na površju, ki jih je povzročil človek, se tikajo poglavitno rastlinske odeje. Človek je pokončeval gozd za gospodarske namene, vendar dostikrat v poznejšo škodo. Pragozdov v Trenti ni. Kar vzraste iznova, vzrase iz roditelne moči gozda samega. Največ lesa so potrebovali v rudarski dobi. Mnogo je škodila gozdu zlasti kozoreja. Sklenjene dolinske trate in nasamne trate v gozdovih so človeško delo, domi in seniki, ki na njih stoje kamene ograje in leseni plotovi, so poglavitni antropogeografski pojav v Trenti. Kamor pogledamo, zaznamo sled človeško ali pa sled živali, ki jih je človek privedel. Na sneženem polju nahajamo sledove ovčjih nog, na skalah rdeče znake, v kupe zloženo kamenje, vrv in železne kline

Opuščene planine, upadajoče število domače živine in prebivalstva kažejo, da gospodarski razvoj nazaduje. Bode li vodna sila Trentskih vodâ pobudila obrat na bolje, to ne zavisí od domačega prebivalstva, nego od tujega kapitala in od državne pomoči.

Priloge. V prilogah se nam predočujejo: 1. Gospodarskorastlinski pasovi v Trenti, 2. Tuja last na Trentskih tleh, 3. Log v Trenti, 4. Sv. Marija v Trenti, 5. Spodnji oddelek Zadnje Trente, 6. Trentski travnik, 7. Začasno naseljeni domovi v Zadnjici, 8. Trentski most, 9. Planina Trenta (kranjskogorski način stavbe), 10. Planina Zapotok (trentski način stavbe), 11. Kraški pašnik ob gorenji višinski meji (pod Za Gradom), 12. Planina Zapotok, 13. Hiša nad stokom Soče in Lomarice, 14. Cudrov dom, uzorec večjega doma, 15. Sedlo Vršec v snegu, 16. Spomenik za nagle smrti umrlem, 17. Občina Trenta, zemljepisni načrt, merilo 1:60.000.

Sklepaje poročilo o Dvorskega monografiji, si dovolimo poudarjati, da smo smatrali za primerno, seznaniti naše čitatelje z lepo študijo v večjem obsegu, nego je sicer navada. Vpoštevati smo hoteli s tem najprej njeno splošno zanimivo domoznansveno vsebino, ki podaja nove nazore zlasti o izvoru in starosti Trentske naselbine ter je bogata dejstev, opaženih z bistrim vidom. Nadalje pa smatramo monografijo za dovršeno v metodi ter želimo, da bi naši domači zemljepisci sledili odličnemu vzorcu s sličnimi uspešnimi študijami z drugih oddelkov naše ožje slovenske domovine.

F. S.

Seidl Ferd. Die in Krain und Görz-Gradisca 1912 u. 1913 beobachteten Beben. Allgem. Bericht und Chronik der in den Jahren 1912 u. 1913 in Österreich beobachteten Erdbeben, Offiz. Publikation der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie u. Geodynamik. Wien, Nr. IX. und X. 1915, S. 37—52 und 107—128.

Leta 1912 se je pojavilo v avstrijskih deželah skupno 131 potresov, kar znači njih izdaten upadek napram letu 1911, ko so jih našteali 197. Brez potresov so bile dežele: Solnograško, Vorarlberško, češki del kraljestva Češkega in Sleško. Tudi v tržaškem okraju niso čutili nikakega makroseismičnega pojava, v Galiciji pa samo enega. Poročilo iz Bukovine je izostalo vsled izrednih razmer.

Na Kranjskem so sporočili leta 1912 opazovalci 25 potresov, ki so se pojavili v 20 dneh. Poročila opazovalcev, med katerimi je zlasti častno zastopan učiteljski stan, je obdelal deželni poverjenik prof. Seidl po svojem običajnem izkušenem načinu. G. poverjenik je skrbel, da je prejel o vsakem potresu kolikor

moči pozitivnih poročil o učinkih potresnega pojava, in tako dobil pregled čez vse potresno ozemlje, in pa negativnih, ki to ozemlje točneje omejujejo. Poročila, ki se nanašajo na isti potresni dogodek, je združeval pod primernim naslovom, ki označa potresno ozemlje ali z geološkega ali z geografskega stališča. Potem podaja g. poverjenik vsakokrat „pregled“ o obsegu in obliki potresnega ozemlja, o izvorišču in o jakosti potresa, tako da se označajo pri obsežnejših pojavih središče in pasovi pojemajoče jakosti. Naposled je sestavil poverjenik pregled dogodkov vsega leta in jih premotruje tudi po statističnih vidikih.

Izmed 25 naznanjenih potresov so jih čutili 14 le v enem, 11 v dveh ali več krajih. Med temi obsežnejšimi je imel 1 izvorišče v sosednji Hrvatski, 10 je pa bilo domačih (avtohtonih) z naslednjimi potresnimi izvorišči:

Ljubljanska barska kotlina, . 17. februarja; premer potresnega okrožja 15 km.

Potresno izvorišče	Mokronoga, 12. marea;	"	"	"	10	"	?
"	"	"	"	"	15	"	"
"	"	"	"	"	15	"	"
"	"	"	"	"	15	"	"
"	"	"	"	"	10	"	?
"	"	"	"	"	10	"	"
Krška dolina pri Žužemberku,	16. "	"	"	"	12	"	"
Polica, Žaljna	24. novembra;	"	"	"	10	"	"
Savinjske alpe	28. februarja;	"	"	"	60	"	?

V primeri z letom 1911 je bilo leta 1912 v deželi več izvorišč delavnih, vendar ni bilo nobenega močnejšega potresa. Najobsežnejši je bil potres z dne 28. februarja, ki je imel izvorišče izven dežele, menda ob meji med Savinjskimi alpami in Karavankami. Mokronoško izvorišče se je sicer opetovano javilo, toda vedno le slabotno, istotako so bili slabotni tudi vsi drugi potresi.

Brez potresa so potekli meseci junij, oktober in december. Precej potresov se je izprožilo v popoldanskem času, tako, da jih pripada na dnevno polovico 14, na nočno le 11, kar je proti običajnemu razmerju. Z ozirom na letni čas so bili potresni pojavi kakor po navadi pozimi pogostnejši.

Leta 1913 so opazovali v vsi Cislitvaniji le 117 potresov, kar nam zopet prča, da so ponehaval potresna ognjišča s svojim delovanjem. Brez potresa so bile naslednje dežele: Galicija, Moravsko, Sleško in češko okrožje kraljestva Češkega. Drugod je bilo živahnejše gibanje na Kranjskem, v Dalmaciji in v nemškem tirolskem in vorarlberškem okrožju. Bukovinsko poročilo tudi to pot ni izšlo.

Potresna kronika za **Kranjsko** izkazuje za leto 1913 le 18 dni z 21 potresi, med temi je 20 domačih. Polovico teh so poročali le iz enega kraja, ostale pa so čutili v dveh ali več krajih.

Ta-le seznam kaže, v katerem oddelku Kranjske dežele so se izprožali obsežnejši potresi, kdaj in koliko je bilo potresno ozemlje, (kjer je bilo pač možno to določiti):

Savinjske Alpe	15. aprila, premer potresnega okrožja	?	km
Savska kotlina pri Kranju	28. februarja,	"	90 "
"	7. aprila;	"	50 "
Grčevlje severovzhodno od Latije,	3. januarja,	"	30 "
"	3. "	"	" "
"	12. junija,	"	15 "
"	6. avgusta,	"	4 "
"	22. decembra,	"	30 "

Gorjanec	23. majnika ; premer potresnega okrožja 10 km
"	28. junija ; " " " 35 "
jugozap. podnožje Snežnika	20. majnika ; " " " 240 "

Najživahnejše je bilo to leto potresanje v gričevju severovzhodno od Litije kjer se je sprožilo 5 potresov, ki so pa bili vsi lahki. Najobsežnejši in najjačji je bil potres z dne 20. majnika. Ta potres so čutili na Kranjskem, v Istri, na Reki, v Hrvatski in na Koroškem. Izvorišče mu je bilo ob jugozapadnem znožju Notranjskega Snežnika, bržkone v najbližji okolici kraja Podgraje v Istri, kjer se je pojavil najsilneje. Ondi so padale celó podobe raz sten in so se pokazale v zidovju razpoke. Od podgrajske okolice se je razširil v severni smeri še preko Karavank do Vetrinja pri Celoveu, ki je 120 km od Podgraj oddaljen. Ako vzamemo, da se je razširil iz središča potres na vse strani enako, tedaj znaša premer potresnega okoliša 240 km. Izvorišče leži ob znameniti dinarski ali periadriatski prelomnici. V mokronoškem potresnem okrožju, ki je bilo v predidočem letu izredno živahno, sta se izprožila leta 1913 le dva slabotna sunka. Obsežnejša sta bila potresa v Savski kotlini s površinskim središčem med Ljubljano, Škofjo Loko in Vodicami. Čutila jih je večina prebivalstva, povzročila sta pa le tresenje in ropotanje raznih predmetov in zvenketanje steklene posode. Enakega značaja sta bila potresna pojava v Gorjancih.

Najpogostnejši so bili leta 1913 potresni sunki v zimskih mesecih ; jesenski meseci september, oktober in november so bili brez potresov. Z ozirom na dnevni čas se je pojavila zopet v nočni polovici dneva večina potresov (15) in v svetli manjšina (6).

Vsakoletno poročilo ima ob sklepu dve razpredelnici, ki nam kažeta razdelitev potresov na Kranjskem z ozirom na kraj in čas.

Na **Goriško-Gradiščanskem** so čutili leta 1912 en sam potres (28. avgusta) in leta 1913 dva (7. junija in 31. julija). Vsi trije so bili le slabotni.

Dr. Gv. Sajovic.

Regen J., Untersuchungen über die Stridulation und das Gehör von *Thamnotrizon apterus* Fab. ♂. Glej *Carniola* 1915, str. 127.

V poročilo v navedeni razpravi se je vrnil neljub tiskarski pogrešek pri znanstvenem nazivu poizkusne živali. Ta se mora glasiti *Thamnotrizon apterus* Fab. ♂, ne pa *Thamnotrizon apterus* Fab. ♂.

Bibliografija.

Sestavil dr. Janko Šlebinger.

I. Zgodovina. Zemljepisje. Narodopisje.

Barlè Janko, Bratovščina sv. Barbare v Brdoveu. Carn. VI, 72—74.

Branky Franz Dr., Karst und Küste. Beiträge zu einer landeskundlichen Monographie. XVIII. Jahresbericht des k. k. Staats-Realgymn. in Gmunden am Traunsee. 1914. V. 8°. 30 str. S slikami.

Capuder Karol dr., Zgodovina c. in kr. pešpolka št. 17. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celoveu. 1915. V. 8°. 176 str. S slikami.

- Dvorský U. dr.**, Studie ku geografii slovanských sídel. I. Trenta. Sbornik češke společnosti zeměvedné v. XX. Praga 1914.
Poroča Ferd. Seidl v Carnioli VI. str. 212—216.
- Evropa.** (Zemljevid.) Merilo 1 : 4.000.000. Katoliška bukvarna v Ljubljani. Cena 2 K 40 v.
- Grivec Franc dr.**, Ruski problem. Čas IX, 121—137.
- Gruden Josip dr.**, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno zgodovinska študija po arhivalnih virih. Carn. VI, 1—21.
— Zgodovina slovenskega naroda. V. zvezek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu. 1915. str. 689—872.
Poroča: Lj. zvon 1915, 571—572 Jos. Breznik
O 4. zvezku so poročali: Carn. VI, 55—56 Dr. Fr. Kos. — Čas IX, 228—230. Fr. Komatar. Časopis za zgod. in narodopisje XII, 70—73 Dr. Fr. Kovačič. — Lj. zvon 1915, 94 J. Breznik
- (Idria).** Die dritte Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1809. Von der k. k. Bergdirektion Idria. (Fortsetzung.) Carn. VI, 21—30, 162—172.
- Knific Ivan dr.**, V ruskem Turkestanu. Dom in svet 1915, 181—182, 215—219.
- Koblar Anton**, Farovška Loka pod Kranjem. Gorenjec 1915, št. 32.
— Iz Letopisov ljubljanskih jezuitov. Gorenjec, št. 22—26.
— Pred 100 leti. („Osnanilo cesarskiga kraljeviga časniga Poglavarstva na Krajskim in Blaškim zavol tistih, ki se soldaškemu stanu skrivajo“, 20. jun. 1815). Gorenjec, št. 27—30.
Vsi trije zgodovinski sestavki so ponatisnjeni v III. zvezku „Izobraževalne knjižnice“. Kranj 1915
- (Kolera.)** Kako so se zdravili bolniki za kolero pred 80 leti. (Pismo župnika Janeza Morvaja v Babolni na Ogrskem, 3. avg. 1831.) Dolenjske novice 1915, št. 13, 14.
- Kos Fr. dr.**, Topografične drobtine. (Hospitale s. Marie de Pecniz. Wrslich prope Gylam. Predium Ternberch. Losiza. Cosiza. Kraj „Priu“. Kraj „Wissich“.) Časopis za zgod. in narodopisje. XII, 62—64.
- Košťál Ivan**, Narodoznanstvo in starožitnosti. Veda V, 125—127.
Poroča o K. Bhammrovi študij „Talken und Gersitz (russisch tolokno und kiselj), zwei alte slawische Hafengruben“
— Zeitschrift für österreichische Volkskunde“ in slovansko narodoznanstvo. Ob dvajsetletnici. Veda V, 57—62.
- Kotnik Fr.**, Iz Rohrmeistrovih zapiskov. Carn. VI, 71—72.
Pomenek Štef. Slagorjeve razprave v „Miru“ 1914, št. 9—15.
- Kovačič Fr. dr.**, Bosna v prazgodovinski dobi. Časopis . . . XII, 65—69.
Poroča o 5. letniku „Glasnik zemaljskog muzeja“ v Sarajevu
— Posvetilo „Cezi“ v listini L. 1141 in njega lastniki. Časopis . . . XII, 12—39.
- Lah Ivan, dr.**, Mecen Schellenburg. Slovan XIII, 223.
- Lavtižar Josip**, Na Ruskem. Potopis. Mentor VII, štev. 1—4, 6—9.
- Lukman Fr. K. dr.**, Prispevki k zgodovini slivniške župnije pri Mariboru. Voditelj 1915, 104—117.
I. Odpraznik za svetovne cerkve iz l. 1877. — II. Slovanski opravilni iz l. 1797.
- Mal Josip Dr.** Aus schweren Tagen unserer Vergangenheit. Laib. Zeitung 1915, Nr. 118—124.

Auf authentischem, meist archivalischem Material beruhende Abhandlung zeigt uns, „daß alle Mittel, die heute zur Bekämpfung der großen Teuerung und zur Sicherung der notwendigsten Nahrungsmittel angewendet werden, schon zur Zeit des großen Dreißigjährigen Krieges bekannt waren ...“

— Iz dobe Tomaža Hrena. Čas IX, 337—340.

— Na ljubljanskem trgu pred poldrugsto leti. Slovenec 1815, št. 154, 155.

— Nov jezikovni zemljevid naše italijanske meje. Čas IX, 325—328.

Naseljevanje, Nemško — po slovenskih krajih. Gorenjec 1815, št. 39—41.

Posnetek predavanja Dietricha Schäferja v Draždanah 6. febr. 1915.

Mantuani Jos. dr., Narodopisne študije. I. Ostanek prazgodovinske tkalske tehnike na Kranjskem. Carniola VI., str. 149—162. S slikami.

Ob belokranjski železnici. Zgodovinske in ortografične (!) črtice. Dolenjske novice 1915, št. 3—6.

Pirnat Makso, Slavnostni govor ob šestinšestdesetletnici vladanja presvetlega cesarja Franca Jožefa I. dne 2. decembra l. 1914. Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg, 1915, 3—7.

Preobraženski N. F., Razvoj umevanja in perijodizacije ruske zgodovine. (Po rokopisu poslovenil dr. Jos. A. Glonar). Lj. zvon 1915, šte. 5—8.

Schmid Walter Dr., Emona. Erster Teil. Mit 18 Tafeln und 93 Abbildungen. Mit einem Beitrag von Otto Cuntz: Römische Inschriften aus Emona. Mit 26 Abbildungen. Sonderabdruck aus dem Jahrbuch für Altertumskunde VII, 1913. S. 61—217. Wien 1914. In Kommission bei Ig. von Kleinmayr und Fed. Bamberg in Laibach. 4°.

— Die Festungzone des römischen Reiches im Karstgebiet. Urania VIII (Wien, 1915), 320—321.

Pregledni člančič podaja kratek seznam rimskih utrd, ki so v pretežni večini na naših tleh. Omenja najprej pomen Ogleja kot vojaškega opirališča, nato navaja utrdbe, zgrajene zoper sovražnike, ki bi prodirali proti Italiji od Panonije sem. Prim. o predmetu tudi: Premerstein-Rutar, Die römischen Straßen und Befestigungen in Krain. Wien 1899.

— Die Ringwälle des Bacherngbietes. Erster Teil. Mit 107 Abbildungen im Texte. Sonderabdruck aus den Mitteilungen der praehistorischen Kommission der kais. Akademie der Wissenschaften, Band II, Nr. 3. S. 229—305. Wien 1915. Druck von Rudolf M. Rohrer in Brünn. 4°.

Referat: Laib. Zeitung 1915, Nr. 150, 151. Dr. Jos. Tomišek.

Sirk P., Argentiniya. Slov. narod 1915, šte. 258—260.

Spomin na leto 1866. Slov. narod 1915, šte. 161—165.

Steklasa Ivan, Še eden do zdaj nepoznati župnik šentruperški. (Viljem Gympfer). Dol. novice 1915, št. 19.

— Veležupnik šentruperški potrjuje in ustoličuje župnika (vikarja) v Polšniku še posle utemeljenja novomeškega kapiteljna. Dol. novice 1915, št. 21.

— Zgodovinsko-krajepisna imena. 1. Šent Rupert. Dol. novice 1915, št. 22.
— 2. Vesela gora (št. 23). — 3. Žalostna gora (št. 24). — 4. V Tronu (št. 28).
— 5. Ukenberg (št. 28).

Steska Viktor, O Lambergih. Carn. VI, 81—89.

Popis slike, ki jo hrani Lambergov kanonikat pri ljubljanski stolnici in na kateri se nahaja deset portretov lamberske rodbine.

— Sv. Hieronim in najstarejše drevo na Kranjskem. (Starodavna tisa v Stranah pod Nanosom). Carn. VI, 145—147.

- Šarabon Vinko dr.**, Svetovna vojska. Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1916, 24—54 (s slikami).
- Šašelj Ivan**, Doneski k vremenoslovju v Beli Krajini. II. Kako je v zadnjih 27. letih delala toča škodo po Beli Krajini, zlasti v adleški župniji. Dol. novice 1915, šte. 13—18. — III. Kdaj je v zadnjih 28. letih v Beli Krajini, zlasti na Gorjancih, vsako leto prvokrat sneg zapal (šte. 27).
— Iz žalostnih zapiskov belokranjske župne kronike. Ponesrečenci adleške župnije v Ameriki. Dol. nov. 1915, šte. 5, 6.
— O nekaterih večjih požarih v Beli Krajini v zadnjih 27. letih. Dol. nov. 1915, šte. 9.
- Šlosar Václav**, Jan Vitovec, busitský válečník, v slovinském historickém a lidovém podání. Čtvrtá výroční zpráva stát. jubil. reálky . . . v Příbrami, 1914, 24—29.
Črtica pojasnuje Vitovčev pomen za zgodovino celjskih grofov, za našo narodno pesem in dr. Detele povest „Pogam in Lambergar“.
- Štefan P.**, Doneski k zgodovini lavantinskih škofov. Rudolf Rüdeshheimski (1463—1468). Voditelj 1915, 51—55.
- Tušar Ivan**, Major du Montetov oklic leta 1809. Carn. VI, 74—76.
- Ušeničnik Aleš dr.**, Italija. Čas IX, 233—251.
- Vojska**, Svetovna —. Izhaja dvakrat na mesec. Urejuje Iv. Podlesnik. Založila Katoliška bukvarna v Ljubljani, 1914—1915. M. 4°. Izšlo 18 snopičev.
- Zabukovec Janez**, Prsilna delavnica v Ljubljani. Zgodovinska črtica. Gorenjec 1915, šte. 33, 35.
- Zois Michelangelo Baron**, Neue Funde von Römermünzen in Krain. Carn. VI, 89—100.
— Ein Goldmedaillon des Kais. Domitian. Carn. VI, 236.

II. Umetnost.

- Dornik Ivan**, Pomen etičnih vrednot v umetnosti. Čas IX, 272—279.
- Dostal Jos.**, „Apokaliptični jezdeci“ (Slike Dürerja, Cornelija, Arn. Böcklina). Dom in svet 1915, 270—272.
- Mantuani Jos. dr.**, Pozabljen rojak. (Slikar Jan. Karel Schütz). Carn. VI, 140—145.
— Umetnost in vojna. II. Čas IX, 186—195.
- Pečjak Greg. dr.**, Cerkvena pesem. Ljubljanski škofijski list 1915, šte. 8 (str. 91—98). Pomladni Cerkveni glasbenik 1915, šte. 9, 10. Posebni nativ: O cerkveni pesmi. Ljubljana 1915. Založil kn. šk. ordinariat v Ljubljani. 87. 24 str.
Cerkvena pesem naj bo vpraš. naj bo molitev in preročilo za peče.
- Porenta G.**, Najnovejši pojavi v obrazovni umetnosti. Mentor VII, zvez. 3—5, 7.
- Res Alojzij**, Giovanni Segantini. Dom in svet 1915, 149—155 (s slikami)
— Iz Segantinijevih prdelm. Bayreuth, 207.
— Umetniki a umetnosti. Bayreuth, 170, 207—208.
- Sattner Hugolin p.**, Die Malerei in der Wallacher Kirche. Luth. Ztg. 1915, No. 19.
„Die in der Kirche von Wallach gemalten Bilder sind von dem Maler Hugolin Sattner im Jahre 1880 gemalt worden.“

Stanič Stanko, Dominik Franc Kalin. Čas IX, 280—283.

„Bil je plodovit kot pisatelj, skladatelj in risar. Pisal je zgodovinske knjige, ustvarjal lepe risbe in slike, ter uglasbil tudi muzikalno dramo“.

Stegenšek Avguštin dr., „Ljubitelji krščanske umetnosti“, ki ga izdaja Spomeniški svet Lavantinske škofije v Mariboru, prinaša v I. letniku (1914), 3. in 4. zvez. sledeče Stegenškove razprave z mnogimi slikami: Petindvajset let cerkvene umetnosti v Lavantinski škofiji (1889—1914), str. 85—89. — Nove župnijske cerkve (90—173). — Povečane župnijske cerkve (174—188). — Nove podružnice (189—197). — Prenovljene cerkve (198—221). — Cerkvenostavbna statistika (222—253). — Lavantinski škofijski muzej (254—264).

— Kritika A. Rieglove teorije o kultu spomenikov. Voditelj 1915, 197—208, 253—261.

— Vojni spomeniki. Straža (Maribor, 1915), šte. 40.

Zupan Ant. dr., Michelangelova Poslednja sodba. Voditelj 1915, 171—187, 225—246.

Žigon Avgust dr., Študija (o decimi in glosi). II. del. Dom in svet 1915: I. Problem (str. 26—30, 64—66). — II. Princip in zistem njegov (str. 171—173, 201—202, 263—266, 358—361).

III. Slovstvena zgodovina. Nekrologi.

(**Aškerc Anton**). Ob tretji obletnici smrti njegovega telesa. Spisal Ksaver Meško. Slovan XIII, 189—192.

† **Bercè Josip**, (profesor na ljublj. dekliškem liceju). Nekrolog v Nastavnem vjesniku XXIV (U Zagrebu, 1915), 69—72. (Dr. Fr. Ilešič).

Bratina Janko dr., Barnabit Janez M. Žbogar iz Solkana. Voditelj 1915, 161—171.

Bogoslovni pisatelj 1654—1711.

— Goriško slovensko časopisje. Bibliografična črtica. Čas IX, 340—344.

Bučar Franjo dr., Ivan Ungnad i jugoslavenska tiskara u Tübingenu. Carniola VI., 231—236.

Česnik Ivo dr., Silvio Pellico. Življenjepisna črtica. Čas IX, 202—213.

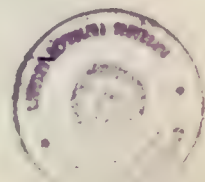
† **Dobovšek Franc**. Carniola VI, 241—244. (Mantuani-Sajovic).

Glonar Jos. A. dr., Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. II. (Nadaljevanje). Časopis . . . XII, 40—61.

Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa: Pisma Leopolda Kordeša; pismo Antona Krempla; pismi Sreznjevskega; pismo V. Preisa; pismo Vrazovo; pismi P. Dajnka; pisma Coste starejšega; pisma V. F. Kluna; pismo Andreja Voduška.

† **Głowacki Julij**, Učit. tovariš 1915, št. 11. — Carn. VI, 225—231. (Dr. Gv. Sajovic).

(**Gregorčič Simon**). „Soči“ ponatisnili: Dom in svet 1915, 220; Slovenec 1915, šte. 116; priobčili so jo tudi hrvaški listi (prim. Slovenec, šte. 154). — Nemški prevod Ant. Funtka: „An die Soča“. Laib. Zeitung 1915, Nr. 161. — Dostavek Simona Gregorčiča „Soči“. Lj. zvon 1915, 334. Iv. Pobiljšar. — K zgodovini Gregorčičeve „Soči“. Dom in svet, 268—270. Prof. J. Puntar in dr. Avg. Žigon. — Prim. dr. Jos. Lovrenčiča prošnja za objavo Gregorčičeve korespondence in življenjepisnega gradiva. Dom in svet, 207. — Pesnik S. Gregorčič in naša bramba. Koledar šolske družbe sv. Cirila in Metoda za l. 1916, 25—33. (Iv. Pobiljšar).

- Orumeneli listi S. Gregorčiču. Lj. zvon 1915, 476—478. (Dr. Z ober).
Pesnikovo razmerje do Dragojile Milekove (prim. Lj. zvon 1890, 572); objava pesmi „Sola, naš vrtov“
- Ilešič Fran dr.**, Benjamin Franklin v naši književnosti. Lj. zvon 1915, 469—475
- „Matica Dalmatinska“. Lj. zvon, 517—521.
- Stenograf Franjo Magdić. Lj. zvon, 279—284.
- „Vladimir in Kosara“. (Povest Luke Svetca in njen vir v jugoslov. zgodovini in literaturi.) Lj. zvon, 564—571.
- † **Kavčič Jakob**, (kanonik v Mariboru.) Voditelj 1915, 280. Dr. Fr. Lukman.
- Lah Ivan dr.**, Žiga baron Herberstein. Slovan XIII, 167—172, 195—200 (s slikami).
- † **Lavtar Luka**. (Prim. zgoraj str. 69.) Še nekaj o Lavtarjevem delovanju (kot učitelja slovenščine v 7. razredu ljubljanske realke l. 1873) Učit. tov. 1915, št. 9. (Jos. Bezljaj). — Življenjepis v Popotniku 1915, 173—188. (M. Pirc).
- (**Leban Janko**). Sedemdesetletnica. Učit. tov. 1915, št. 7, 9.
- (**Levec Franc**). (Prim. zgoraj str. 69.) Sedemdesetletnica: Pop. 1915, 153—154. — Sava II (1915), šte. 27. (Makso Pirnat.) — Fr. Levec, častni meščan Ljubljane. Utemeljeval dr. Karel Triller v seji občinskega sveta dne 23. junija 1915 (Levec — pedagog, jezikoslovec, literarni zgodovinar, estetik, kritik, biograf in urednik.) Slov. narod, šte. 142. Ponatisnil Učit. tov. šte. 12.
- † **Lichtenwallner Franz**. Učit. tov. 1915, šte. 14.
- (**Majar-Ziljski Matija**). Dr. Jos. Karásek: „Počátky literárních stiků česko-slovenských“. Vlčková Osvěta 1915, čís. 11, str. 799—807.
Dopis M. Majara spisopisu Boz Nemcevoe dne 16. jul. 1857 z obširnim komentariem
- Mantuani Josip dr.**, Hrvatska cerkvena pjesmarica iz god. 1635. (Pre-tiskano iz „Sv. Cecilije“). U Zagrebu, 1915. V. 8°. 21 str.
Hrvatska pjesmarica iz god. 1635. (Pre-tiskano iz „Sv. Cecilije“). U Zagrebu, 1915. V. 8°. 21 str.
- † **Marčinko Dragotin**. Lj. zvon 1915, 383—384. J. R. Glaser.
- † **Merhar Ivan dr.** Edinost 1915, šte. 197. Vinko Engelman. — Lj. zvon, 383.
— Učit. tov. šte. 13. — Slovan XIII, 255.
- Murko Matthias Dr.**, Bericht über eine Reise zum Studium der Volks-epik in Bosnien und Herzegowina im Jahre 1913. Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philos. — histor. Klasse. 176. Band, 2. Abhandlung. Wien, 1915. In Kommission bei Alfred Hölder. V. 8°. 50 str.
Zbornik, Glas. VI. 119—127. In čas. Druževce
- Bericht über phonographische Aufnahmen epischer Volks-lieder im mittleren Bosnien und in der Herzegowina im Sommer 1913. XXXVII. Mitteilung der Phonogramm-Archivs-Kommission der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, 1915, V. 8°. 33 str.
- Pirnat Makso**. Iz domačije Jurija barona Vege. Slov. narod 1915, šte. 197.
- † **Podboj Štefan**. Iznako prateljju v spomin zapisal dr. V. Rožič v Koledarju Družba sv. Moharja za leto 1916, 61—64. (Ponatis. Celovec 1916, M. 8°. 45 str.) 8 slik. — Narodni vjestnik XXIV (II Zagrebu 1915), 64—68. Dr. Fr. Ilešič.
- R. A. Rudolf Hans Berthel in njegov mlajševil roman „Gospa Ulla in lovce“. Dom in svet 1916, 114—116.

- † **Schiffrer Ana dr.** Carn. VI., Dr. Jos. Mantuani.
- Slavič Matija, dr.**, K novi izdaji slovenskega sv. pisma. Voditelj, 1915, 85—104.
- Stanič St.**, Staroslovenska akademija na Krku. Čas IX, 222—224.
- Steska Viktor**, Franz Anton pl. Steinberg, preiskovalec Cerknliškega jezera. Ob 150 letnici njegove smrti (1684—1765). Dom in svet 1915, 261—355.
- Vrhovnik Ivan.** Dva novomašna govora pred sto leti. (1. Govor pri novi maši Frančiška Metelka; 2. Metelkov govor pri novi maši Janeza Zalokarja.) Duh. pastir 1915, 467—483.
Poročal dr. Fr. Hešič v Lj. zvonu, str. 480.
- Zupan Vinko dr.**, Verski problem pri Aškercu, Macharju in Kranjčeviču. Slovan XIII, 304, 352—354.
- † **Zupan Vinko dr.** Nekrologi: Lj. zvon 1915, 239—240. Dr. J. Šlebinger. — Slovan XIII, 192. — Veda V, 128, Dr. Lončar.
- † **Zupančič Anton msgr.** Nekrologi: Dom in svet 1915, 267. Dr. J. Debevec. — Ilustrirani glasnik II, šte. 5, str. 45 (s sliko). — Duhovni pastir, 551—556. Alojzij Stroj. — Slovenec, šte. 205. — Voditelj, 281—282. Dr. Fr. Ušeničnik.
- Žigon Avgust dr.**, K zgodovini Goethejevega Fausta v slovenskem prevodu. Slovan 1915, 265—273, 310—315.
— Levstikovo delo za Prešerna. Slovan XIII, 252—254 (Nadaljevanje iz Slovana XIII, 285 in 317). — Levstikovo delo za Prešerna do l. 1870. I. Delo za komentar o poezijah. (1. Illyrisches Blatt in Novice. 2. Kranjska Čbelica in Carniola. 3. Netiskani viri Levstikovi za izdajo iz l. 1866). Slovan XIII, 300—303, 342—352.

IV. Jezikoslovje. Slovarji.

- Dokler Anton**, Grško-slovenski slovar. S sodelovanjem dr. A. Breznika in dr. Fr. Jereta sestavil . . . Ljubljana 1915. Založil knezoškofijski zavod sv. Stanislava. Leks. 8°. XIII + 848 str.
- Nachtigall Rajko dr.**, Freisingensia. Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov. I. V uzmazi — v uzmaztue. Časopis . . . XII, 1—12.
- Novak Pavel**, Nemščina brez učitelja. I. del. Nemška slovnica za samouke. Tretja, predelana izdaja. V Ljubljani, 1915. Založila Katoliška bukvarna. M. 8°. 91 str.
- Pintar Luka**, O krajnih imenih. (Nadaljevanje.) Lj. zvon. 1915, 319—324.
Razlaga krajnega imena Velikovec in podobnih na — ovec.
- Škrabec Stan. p.**, O pisavi imena Mojzes. Voditelj 1915, 160.
- Tuma Henrik dr.**, Opazke k pravni terminologiji. Slovenski pravnik 1915, 97—108, 129—139.

V. Prirodoznanstvo.

- Čadež Fran dr.**, Naravoslovje, tehnika in vojna. Veda V, 1—4, 65—66.
- Dolar Simon dr.**, Šestero sintetičnih (progresivnih) dokazov kombiniranega Boyle-Mariotte-Gay-Lussacovega zakona. Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg 1915, 8°, str. 8—12.

Paulin Alphons, Über einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und die Formationen ihrer Standorte. Carn. VI, 117—125, 186—209.

I. del: 1. *Dryopteris cristata* (L.) Gray. — 2. *Dryopteris uliginosa* (Newm.) — 3. *Dryopteris remota* (Al. Braun). — 4. *Athyrium alpestre* (Hoppe) Rylands. — 5. *Ceterach officinarum* Lam. et D. C. — 6. *Equisetum hiemale* Linné. — 7. *Danthonia calycina* (Vill.) Rchb. × *Sieglingia decumbens* (L.) Bernh. — 8. *Poa hybrida* Gaud. — 9. *Duvaljouvea serotina*. — 10. *Chlorocyperus longus*. — 11. *Eriophorum Scheuchzeri* Hoppe. — 12. *Schoenoplectus triquetus*. — 13. *Cladium mariscus* (L.) R. Br. — 14. *Carex pauciflora* Lightf.

Pengov Fr., V Mentorju VII: Smotrenost v rastlinstvu. 44—55. — Barve. 83—89. — Preobrazba v rastlinstvu 123—125.

Ponebšek Janko dr., Naše ujede. Carn. VI, 31—54, 100—116, 172—186.

Sajovic Gv. dr., Prirodopisni sestavki v letnih izvestjih naših srednjih šol. Carn. VI, 131—140.

— Podor skalovja v Kokrski debri pri Kranju. Carniola VI, 236—241. S slikami.

Seidl Ferd., Die in Krain und Görz-Gradisca 1912 und 1913 beobachteten Beben. Allg. Bericht und Chronik, der in Österreich 1912 und 1913 beobachteten Beben. Nr. IX. und X. 1915, 37—52 in 107—128.

Zarnik Boris dr., Biologija. Veda V, 110—118.

Drobne prirodoslovne beleške o akomodaciji oči pri črvih-kolobarnikih; o vplivu pomanjkanja železa na otroško lohanje; o ravnovesnem čutu raka; o intekciji z jetrnim motiljem; o umetnem proizvajanju teratodov; o regeneraciji očesne leče pri pupku; o ploditvi moček; o † Arn Langu, prof. zoologije in primerjajoče anatomije na vseučilišču v Curihu.

— In memoriam A. Weismann. Veda V, 34—39, 78—102.

Opis življenja in delovanja znamenitega prirodopisca A. Weismanna, ki je posvetil svojo pozornost predvsem načelu naravnega izbora; proučeval je pojave podedovanja in njih odnošaje z razvojem in ustrojem spolnih stanic.

— O bojih v živalstvu. Lj. zvon 1915, štev. 7—12.

(V Ljubljani, dne 30. novembra 1915).

Zapiski.

† Julij Głowacki.

V lanskem letniku „*Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark*“ je objavil botanik Głowacki življenjepis svojega sestrokovnjaka, znamenitega briologa J. Breidlera († 24. VII. 1913). Pač ni mislil takrat, da mu bo sledil v tako kratkem razdobju. Niti dve leti nista minuli, ko je došla s Štajerske vest, da je umrl 18. maja 1915 c. kr. vladni svetnik in upokojeni gimnazijski ravnatelj *Julij Głowacki* v Gradcu, kjer je tudi preminul predvsem za raziskavanje goriškega in štajerskega rastlinstva zaslužni znanstvenik prof. *France Krašan*, naš rojak, doma v Sempasju na Goriškem (* 2. X. 1840; † 12. V. 1907) ¹⁾.

Głowacki je bil rodom s Kranjskega. Narodil se je 18. junija l. 1846 v Idriji. Iz ljudske šole je prestopil l. 1857 na c. kr. državno gimnazijo

¹⁾ Dr. Friedolin Krašan, Franz Krašan. *Mitteilg. des naturw. Vereines für Steiermark*. Bd. 43 (Jahrg. 1906), Graz 1907, str. 156—190. Mit Portrait

v Ljubljani, ki jo je dovršil leta 1865. Nato je študiral na modroslovni fakulteti dunajskega in graškega vseučilišča, kjer se je pripravljajal za učiteljski poklic iz prirodopisne skupine. Leta 1875 je napravil strokovne izpite iz prirodopisja kot glavnega, fizike in matematike kot stranskih učnih predmetov; pozneje je napravil izpit tudi iz slovenskega učnega jezika.

Poučevati pa je začel Głowacki še pred dovršenimi strokovnimi študiji. Kot namestni učitelj je poučeval l. 1870/71 na c. kr. realki v Gorici in v isti lastnosti naslednji dve leti istotam na c. kr. učiteljišču. L. 1873 je prišel kot suplent na c. kr. I. državno gimnazijo v Gradec, kjer je ostal do leta 1875. Tega leta je bil imenovan za pravega srednješolskega učitelja na deželno gimnazijo v Ptuj, kjer je deloval celo desetletje. Od tam je bil premeščen na lastno prošnjo v Ljubno na Štajerskem, kjer je poučeval do leta 1895, ko je bil nastavljen za profesorja in voditelja samostojnih slov.-nem. oddelkov celjske gimnazije. Štiri leta pozneje je postal ravnatelj c. kr. državne gimnazije v Mariboru, ki jo je uspešno vodil celih dvanajst let. S končanim šolskim letom 1910/11 je stopil v pokoj in je bil ob tej priliki za svoje zaslužno delovanje odlikovan z redom železne krone III. razreda²⁾. Še isto leto se je preselil v Gradec, kjer mu vendar ni bilo usojeno uživati dolgo časa svoj pokoj.

V šolskih krogih je bil na glasu kot stvaren in strokovno visoko naobražen šolnik. S svojo živahno razlago je skušal vzbuditi pri učencih zanimanje za prirodopisno vedo; prilično je rad opozarjal na posebnosti domače zemlje. Nasproti učencem je bil resen, toda pravičen učitelj, ki so ga vsi visoko spoštovali. O tem nam pričajo spominske vrstice, ki mu jih je posvetil eden njegovih učencev ob priliki smrti³⁾:

„Pokojnik je deloval kot profesor v vseh naših spodnještajerskih gimnazijskih mestih, in malo bo naše mlajše in tudi starejše inteligence, ki bi ga kot učitelja ne bi spoznala — in kar je glavno, ki bi mu tudi ne ohranila ljubega spomina. V Ptujju in Celju je učil Głowacki realne predmete, v Mariboru sem ga slišal učiti psihologijo. Ni se vezal nikoli na mrtvo črko, predaval je prosto, tuptatam celo dovtipno. Znal je biti strog, a v tisti strogosti ni bilo čutiti kake malenkostne in sovražne odurnosti“

V šolskem izveštju gimnazije v Ptujju je Głowacki leta 1881 napisal zanimivo metodično razpravo o pouku mineralogije na srednjih šolah s posebnim ozirom na gimnazije.

Głowacki pa ni bil samo priznan šolnik, temveč prav tako važen in neumorno delujoč znanstvenik. Za rastlinstvo se je zanimal že v dijaških letih. To zanimanje mu je s svojimi predavanji še povečal in spremenil v ljubezen do botaničnega raziskovanja vseučiliški profesor

²⁾ Knapp Friedrich, Direktor Julius Głowacki. Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg a/D. 1912, str. 3—5. Mit Porträt.

³⁾ Ravnatelj Julij Głowacki. Učiteljski tovariš, Ljubljana 1915, šte. 11.

botanik *H. W. Reichardt*, bivši kustos na botaničnem oddelku c. kr. prirodopisnega dvornega muzeja in kustos c. kr. botaničnega vrta na Dunaju. Izmed rastlinstva si je Głowacki izbral skupino brezcvetnih rastlin (cryptogamae) za predmet svojega proučevanja. Zbiral in preiskoval je zlasti lišaje (lichenes) posebno pa mahove (bryophyta). Tudi njegov vseučiliški učitelj se je mnogo pečal z briologijo, v študij mahov pa je vpeljal Głowackega predvsem znameniti dunajski briolog arhitekt *Johann Breidler*, s katerim sta v znanstvenih zadevah mnogo občevala in skupno delala. Med drugimi je bil Głowacki tudi znanec briologa *Friderika Krupičke* in lihenologa *Arnolda*.

Głowacki je preiskoval ožja pokrajinska okrožja svojih službenih mest in letovišč, v katerih se je mudil za časa počitnic. Obhodil je pa tudi obsežnejše okraje v svrhu znanstvenega zbiranja in raziskovanja.

Kot visokošolec je proučeval in preiskal vso idrijsko okolico in Črno prst z ozirom na ondi rastoče lišaje, ki mu jih je določeval lihenolog Arnold, s katerim jih je l. 1870 tudi skupno objavil. Prišedši na svoje prvo službeno mesto v Gorico l. 1870 je pričel takoj oktobra meseca zbirati lišaje goriške okolice in do poletja naslednjega leta je njegovo delo že toliko uspelo, da je mogel objaviti v letnem poročilu goriške realke seznam v okolici Gorice se nahajajočih lišajev. Leta 1873 in 1874 je določil dvornemu svetniku M. vitezu Tommasiniju herbarsko zbirko lišajev iz Primorja. Od leta 1874 dalje je zbiral nepre-

Julij Głowacki.

homa do svojih zadnjih let na Štajerskem, tako v letih 1874 do 1885 v ptujski okolici, v času 1885—1892 v okolici Ljubna. V letih 1896 do 1908 je preiskal briološko vegetacijo Pohorja. Na Koroškem se je mudil v poletnih mesecih leta 1901, 1902 in 1903 v Gmündu, kjer je prehodil vso blizno in daljno okolico. Leta 1906 je bival kratko časa na letovisku v Dellachu in v poletju 1909 v Hirschenau, odkoder je delal izlete k Sv. Jakobu, proti Velikovecu i. dr. Na Kranjsko je prišel od leta 1892 večkrat nabiral v Savinjske alpe in od leta 1900 v Julijske alpe. Kraš je obiskal leta 1896, 1904 in 1910. Za razprave o Kranjski sta mu služila poleg *Breidlerjevega* herbarija zlasti *Robicev* in *Saferjev* herbarij mahov, katerih vrste sta določila *Breidler* in *Juratska*. Leta 1896 se je mudil v Istriji, Dalmaciji in Črni gori. L. 1904 je napravil znanstveno polovanje po Bosni in Hercegovini.

Na svojih znanstvenih ekskurzijah je imel Głowacki srečno roko. Zbral ni le veliko množico novih nahajališč že poznanih vrst v posameznih okrajih, ugotovil je tudi za posamezne kraje mnogo novih vrst in vrhtega odkril več sploh še neznanih gliv, lišajev in zlasti mahov, ki so dobili po njem svoje avtorsko ime. V življenjepisu Głowackega bo vsekakor zanimivo navesti te nove vrste, ki so pač zanj spomenik „aere perennius“. Na posamezne razrede se razdele ti originali⁴⁾ takole:

a). Glive — Fungi.

Ustilago ceparum Głow. na čebulah navadne čebule (*allium cepa*) pri Polenšaku v Ptujski okolici. M. N. V. f. St. 1891 (ersch. 1892) str. 283.

Puccinia norica Głow. na gornji strani listov prave špajke (*valeriana celtica*). Ravnotam, str. LXXXVIII/IX.

b). Lišaji — Lichenes.

(Naštete lišaje je nabral Głowacki, določil jih je pa kot nove vrste Arnold, zato imajo tudi po njem avtorsko ime).

Lecothecium pluriseptatum Arn. na apnenčevih skalah v Idrijskem logu pri Idriji. Verh. Z. B. G. Wien 1870, str. 446.

Aspicilla calcarea (L.) var. *microspora* Arn. na jurskem apnencu v Otelci in na Čavnu. Pri determinaciji je dostavljeno „vel species propria“. Ravnotam, str. 450.

Biatora carniolica Arn. na bukovem štoru na Hudem polju. Ravnotam, str. 453.

Catillaria intermixta Nyl. var. *dispersa* Arn. na bukovem lubju na Čudnem vrhu. Ravnotam, str. 455.

Thelidium dactyloideum Arn. na apnenčevem skalovju pri Divjem jezeru. Ravnotam, str. 461.

c). Mahovi — Bryophyta.

Sphagnum ochraceum Głow. na vlažnih tleh po kotih na potu na Stubeck (1550 m). Jbeh. N. M. f. K., 1905, H. XXVII., str. 96.

Distichium capillaceum (Sw.) Br. eur. var. *gibba* Głow. na potu na Predil med Ober- in Mittelbreth do 900 m, Somdogma-Alpe (1450—1500 m). Abh. Z. B. G. 1910, Bd. V., H. 2, str. 12.

Eucladium commutatum Głow. pri slapu Plive v okolici Jajca v Bosni. Ö. B. Z. 1909, Nr. 2 str. 53 (= *Eucladium angustifolium* [Jur.] Głow. Verh. Z. B. G. 1906, str. 194).

Eucladium styriacum Głow. v kamnolomih pri Aflenz v okolici Lipnice na Štajerskem. Ö. B. Z. 1909, Nr. 6.

Trichostomum inflexum var. *elatum* Głow. v soteski Doljanki pri Jablanici v Bosni. Verh. Z. B. G., Wien 1907, str. 225.

Didymodon bosniacus Głow. pri slapu Plive v okolici Jajca v Bosni. Verh. Z. B. G., Wien 1906, str. 196.

Barbula convoluta Hedw. var. *propagulifera* Głow. pri Kanalu. Abh. Z. B. G. Wien, 1910, Bd. V. H. 2, str. 18.

Barbula acuta (Brid.) Brid. var. *patens* Głow. Istra: v gozdu Siana in Valldibecco pri Pulju (30 m). Carn. 1913, str. 127.

⁴⁾ Pri naštevanju originalnih vrst in razprav je označeno slovstvo s kraticami, ki so razvidne na strani 230.

Tortula aciphylla (Br. eur.) Hartm. var. *compacta* Głow. Na Böse Platte pri Heiligenblut. Jbch. N. M. f. K. 1908, Bd. XXVIII., str. 172.

Tortula subulata (L.) var. *inframarginata* Głow. na Plaši-planini v Bosni (Verh. Z. B. G. Wien 1907, str. 226) in pozneje v Studenih pri Klani v Istri (Carn. 1913, str. 130).

Orthotrichum tomentosum Głow. na Rdeči steni na Mangartu. Abh. Z. B. G. Wien, 1910, Bd. V., H. 2., str. 23.

Orthotrichum rupestre Schleich. var. *carinthiacum* Głow. na kremenjakovi labori v Bistriški dolini nad Hudičevim mostom pri Trziču na Gorenjskem (650). Car. II. 1912, str. 45 (= Orth. carinthiacum Głow. v Jbch. N. M. f. K. 1905. Bd. XXVII., str. 110.)

Bryum viviparum Głow. na robu Kleinendgletscherja na Ankogel (2900 m), Jbch. N. M. f. K. 1905, Bd. XXVII., str. 114.

Bryum Maletteinorum Głow. na istem nahajališču kakor Br. viviparum Głow. Jbch. N. M. f. K. 1905, Bd. XXVII., str. 115.

Bryum carniolicum Głow. v Triglavskem pogorju (Kredarica, Konjska planina, Malo polje). Abh. Z. B. G. Wien 1910, Bd. V., H. 2, str. 28.

Bryum versicolor A. Br. var. *blastospeirum* Głow. na peščeninah ob Savinji pri Braslovčah (300 m). Car. II. 1912, str. 133.

Aulacomnium palustre (L.) Schwägr. var. *tenue* Głow. na barju pri Sv. Petru pod Wallenbergom. Car. II. 1910, str. 160.

Polytrichum formosum (Hedw.) var. *minus* Głow. v dolini Velike Usore v Bosni (320—370 m). Verh. Z. B. G. Wien, 1906, str. 191,

Orthothecium intricatum (Hartm.) Br. eur. var. *subsulcatum* Głow. v Mrzlem kotu pri Sv. Pavlu na Koroškem. Jbch. N. M. f. K. 1908, Bd. XXVIII., str. 182.

Orthothecium rufescens (Dicks.) Br. eur. var. *minor* Głow., Mooswald pri Kočevju. Carn. 1913, str. 139.

Pseudoleskea illyrica Głow. na Plaši planini v Hercegovini (Verh. Z. B. G. Wien 1907, str. 227) in na Kranjskem Snežniku pri Ložu. Carn. 1913, str. 140.

Thuidium hygrophilum Głow. pri slapu Golenitz v okolici Gmünda na Koroškem. Jbch. N. M. f. K. 1908, XXVIII., str. 181.

Ctenidium distinguendum Głow. na Komu na otoku Curzola v Dalmaciji in pri Lipici na Krasu (Ö. B. Z. 1909, Nr. 2 u. Nr. 3); pozneje tudi na Dolenjskem in Notranjskem. Carn. 1913, str. 144.

Brachythecium rivulare Br. eur. var. *striatum* Głow. na Višarjah, Abh. Z. B. G. Wien 1910, Bd. V., H. 2, str. 45.

Camptothecium latescens (Huds.) Br. eur. var. *robustum* Głow. Ponikve na otoku Koko. Carn. 1913, str. 146.

Scleropodium Japygum Głow. na Kranjskem Snežniku. Carn. 1913, str. 147.

Głowackega razprave imajo pretežno sistematsko obliko; pri nekaterih napremo v uvodnem delu ali pa tudi med razpravo samo označbo rastlinskih formacij preiskanega okraja. Ti sestavki so posebno važni in zanimivi, ker kažejo kako velika mnogolichenost vlada na primeroma majhnem prostoru, kako so vse posredke te mnogolichne družbe zavirane od menjajočih se fizikalnih in kemičnih pogojev tal in kake važnosti so listnati mahovi za vegetacijski značaj posameznih pokrajev. Originalnim vrstam je posvetil Głowacki v svojih razpravah vedno natančno opis. Na podlagi obseznega poznanja rastlinstva naših krajev, ki si ga je pridobil

na svojih mnogih izletih in pri pregledovanju raznih herbarijev, je zasnoval Głowacki po vzorcu dr. K. Fritscha „Excursionsflora für Österreich“ v slovenskem jeziku določilni ključ flore slovenskih dežel, katere sta izšla šele dva snopiča. Poleg botaničnih del je izdal Głowacki tudi dve zoološki razpravi riboslovne vsebine, ki obsegata seznam v Dravi, Savi in Soči ter v njih porečjih živečih rib.

Svoje razprave je priobčeval Głowacki v izvestjih zavodov⁵⁾, na katerih je služboval, in v glasilih raznih znanstvenih družb in sicer v *Abhandlungen in Verhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien* (Abh. Z. B. G. in Verh. Z. B. G.); *Österreichische Botanische Zeitschrift in Wien* (Ö. B. Z.); *Jahrbuch in Mitteilungen Carinthia II. des naturhistorischen Museums für Kärnten in Klagenfurt* (Jbch. N. M. f. K. in Car. II.); *Carniola nova vrsta*, Izvestja „Muzejskega društva za Kranjsko“ v Ljubljani (Carn.); *Poljudno znanstvena knjižnica Slovenske šolske matice v Ljubljani in Mitteilungen des naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark in Graz* (M. N. V. f. St.).

Najvažnejše Głowackega razprave v časovnem redu so sledeče:

Beschreibung eines neuen Bastardes Anemone Pittonii (trifolia × nemorosa). Verh. Z. B. G. Wien 1869, str. 901—902.

Głowacki-Arnold, *Flechten aus Krain und Küstenland*. Verh. Z. B. G., Wien 1870, str. 431—466, Tab. VIII.

Die Flechten des Tommasinischen Herbars, ein Beitrag zur Flechtenflora des Küstenlandes. Verh. Z. B. G., Wien 1874, str. 539—552.

Prodromus einer Flechtenflora von Görz. OR. Görz 1871, str. 3—32.

Übersicht über den heutigen Stand der Frage vom Wesen der Lichenen. UG. Pettau 1877, str. 3—24.

Über die Stellung des Unterrichtes in der Mineralogie an unseren Mittelschulen und insbesondere an den Gymnasien. UG. Pettau 1881, str. 3—12.

Die Fische der Drau und ihres Gebietes. Ein Beitrag zur Kenntnis der Fischfauna der Steiermark. UG. Pettau, 1885, str. 3—20.

Ein neuer Rostpilz. M. N. V. f. St. 1891 (erschienen 1892), str. LXXXVIII/IX.

Beiträge zur Kenntnis der Kryptogamen-Flora der Steiermark, Ravnotam, str. 279—293.

Verteilung der Laubmoose im Leobner Bezirke. OG. Leoben 1892, 27. str.

Systematische Übersicht der Laubmoose des Leobner Bezirkes. OG. Leoben, 1893, 34 str.

Die Fische der Save und des Isonzo. UG. Cilli, 1896, 37 str.

Beitrag zur Laubmoosflora der österreichischen Küstenlandes. OG. Marburg, 1902, str. 3—15.

Beitrag zur Laubmoosflora von Gmünd in Kärnten. Jbch. N. M. f. K., 1905, H. XXVII., str. 93—128.

⁵⁾ UG. Cilli = Jahresbericht des Untergymnasiums in Cilli. — OR. Görz = Jahresbericht der Oberrealschule in Görz. — OG. Leoben = Jahresbericht des Obergymnasiums in Leoben — OG. Marburg = Jahresbericht des Obergymnasiums in Marburg — UG. Pettau = Jahresbericht des Untergymnasiums in Pettau.

Bryologische Beiträge aus dem Okkupationsgebiete. I. Verh. Z. B. G. Wien, 1906, str. 186—207. — II. 1907, str. 19—34. — III., 1907, str. 223—244.

Ein Beitrag zur Kenntnis der Laubmoosflora von Kärnten. Jbch. N. M. f. K., 1908, H. XXVIII., str. 165—186.

Die Moosflora des Bachergebirges. OG. Marburg, 1908, str. 1—30.

Ein Beitrag zur Moosflora von Bosnien. Ö. B. Z. 1909, Nr. 2, str. 51—53.

Über Ctenidium distinguendum mihi. Ö. B. Z. 1909, Nr. 3, str. 91—92.

Eine neue Art von Eucladium Br. eur. Ö. B. Z. 1909, Nr. 6, str. 222—224.

Beitrag zur Kenntnis der Moosflora von Kärnten. Car. II, 1910, str. 147—163.

Die Moosflora der Julischen Alpen. Abh. Z. B. G. Wien, 1910, Bd. V., H. 2, str. 1—48.

Moosflora der Steiner Alpen. Car. II., 1912, 13—47 in 130—156.

Flora slovenskih dežel. 1. snopič. Poljudno-znanstvena knjižnica Slovenske šolske matice v Ljubljani. 1912, zv. III. Uredil dr. Leopold Poljanec, 128 str. — 2. snopič 1913, str. 129—288.

Ein Beitrag zur Kenntnis der Moosflora der Karstländer. Carn. 1913, str. 114—151, dve tabeli (pseudoleskea illyrica Glow. in Scieropodium Japygum Glow.)

Johann Broidler. M. N. V. f. St., 1913 (erschienen 1914), str. 3—7. S sliko.

Głowacki je živel v krogu svoje obitelji mirno, toda delapolno življenje. Deloval je neumorno na šolskem in znanstvenem polju, a tega ni razglašal in tudi ni ljubil besedikavij in blestečih nastopov. V vseh znanstvenih krogih je bil visoko čislán in njegovo delovanje je zlasti važno za spoznavanje svetlane brezevetnih rastlin Kranjske, Goriške, Koroške in Štajerske. Časten spomin našemu zaslužnemu rojaku-znanstveniku!

Dr. Gv. Sajovic.

Ivan Ungnad i jugoslavenska tiskara u Tübingenu. Kad je bila nastojanjem baruna Ungnada utemeljena jugoslavenska protestantska tiskara u Urachu-Tübingenu, trebalo je znatnih žrtava, da se je ista mogla uzdržati. U to ime obratio se je Ungnad posebnim pismom na mnoge velikaše u Njemačkoj, te gradske magistratske, da podupru to kršćansko poduzeće. No pomoć je stizala pomalo in polagano, te je Ungnad bio prisiljen, da od svoga predujmi znatnu svotu, da se je tiskara mogla uzdržati.

Medju mnogim spisima, koji su se sačuvali o hrvatskoj protestantskoj tiskari u Urachu, nalazimo i sljedeći sastavak, koji se nam je na taj način sačuvalo, jer je Ungnad polagao sve račune pred sveučilištem u Tübingenu. Iz toga se računa vidi, da je Ungnad u to ime god. 1563. predujmio svotu od 922 forinta, 7 pacena in 9 tanga. Račun se nalazi u sveučilišnoj knjižnici pod rubrikom: Slavischer Bücherdruck, fascikul III. Nr. 1/2, fol. 4. Iz računa vidimo što je sve Ungnad predujmio za početne radnje i izdatke oko glagolske tiskare, za koju je Štepan Konzul morao najprije poći u Nürnberg po glagolska slova. Spominju se mnogobrojni izdaci za razne glasnike, za nabavu papira za tiskaru, te troškovi za dobavu hrvatških svećenika prevodilaca sa juga, napose pak Antuna Dalmatina. Točno se napominju izdaci za razne mekne i potreboće za tiskaru

i za saradnike, pak je taj dokumenat i važni kulturnohistorijski akt iz one dobe.

Verzeichnus, was der Wolgeborn Herr Herr Hanns Vngnad Freyherr zu Sonnegg etc. zue Christliche werckh deß windischen, Chrabatischen vnd Cirulischen Truckhs, ehe dann die hochloblichstn Christlichn König, Chur vnd Fürstn Ihrs darzue geraicht, neben dern darzue gehörigen personen mit grossen Costen vnderhaltung, fürgestreckht vnd dargelihen:

Nr. 1. Erstlich den 14 Nouember anno 1560ten hat wolgedachter Herr Vngnad Herrn Stefano Consuli inn Blaupeuern gelichn zur Zerung, vnd das er die Crabatischen Buechstavn von Nürenberg gen Regenspurg vnd von dann gen Tübingen khündt pringen, wie das genanter Herr Steffan sonderbar verehent, laut Bekhandtnus hiebei Nr. 1 65 fl. 5 pazn.

Item das Fuerlohn von gemeltn Crabatischen Buechstavn von Vlm gen Vrach bezalt 1 fl. 9 pazn.

Item von dem Roß, welchs Herr Steffan damals von Vlm gen Vrach geritten, bezalt 11 pazn 1 kr.

Item Hansen Fingerlin Burgern in Vlm ein Schuldt für Herrn Steffan bezalt 2 fl.

Item den 28. Februarii anno 1561 für 20 Riß geschreibpapier, so zue dem Crabatischen truckh gen Tübingen geschickht wordn, 1 per 17 pazn, bezahlt 22 fl. 10 pazn.

Item mehr 3 buech papir zum muster gen Tübingen geschickht, für eins bezalt 10 kr. 2 pazn 8 kr.

Item das fuerlohn von vorstehenden 20 Riß papir gen Tübingen zu füeren bezalt 11 pazn.

Item den Potten, der das muster deß Papirs gen Tübingen tragen, bezalt. 3 pazn.

Item Zwen Potten, die Herr Steffan von Tübingen gen Vrach geschickht, deß truckhs halben bezalt 3 pazn.

Ad 5. Martii zwen Potten, die von wegn des truckhs nacheinander von Vrach gen Tübingen geschickht wordn, bezalt 5 pazn.

Eodem Thoman Reiman Potten, der gen Kemptn zue Herrn Primusen Truber geschickht wordn, bezalt für 15 meil, 1 per 5 kr. 1 fl. 3 pz. 2 kr.

Ad 7. Martii abermals zwen Potten, die von Tübingen gen Vrach deß truckhs halbn geschickht wordn, bezalt 2 pz. 2 kr.

Eodem hat man Bartl Busch potten gen Labach geschickht in Crain, vmb Crabatisch Priester zum Truckh, ist von Vrach gen Waldenstein 72 meil, vnd noch 6 meil hinder Labach hinaus gen Seysenberg, diesen Pottn von Waldenstein gen Labach füeren müssen, dieweil es windisch daselbst, vnd disen auch 20 meil gerait, seind alles 118 meil, vnd hat 3¹/₂ Tag muessen wartn, ist ime von einer meil 6 kr. vnd 1 tag zuwartn auch 6 kr. bezalt 12 fl. 2 pz. 1 kr.

Ad 12. Martii einem Potten Hannsen Kugler, der zum Hertzog zue Würtemberg gen Stuetgart deß Truckhs halbn geschickht wordn, bezalt 4 meil vnd 1¹/₂ tag zuewartn 6 pz. 2 kr.

Ad 29. Martii hat Herr Hannß Vngnad einen Potten gen Nürnberg vmb die Cirulischen Buechstabenschneider vnd giesser geschickht, diesen bezalt 21 meil, 1 per 5 kr., vnd 3 tag zuwarten, 1 per 2 pz., thuet — 2 fl. 2 pz. 1 kr.

Die ultimo May Joachim Linckh fuerman von Reutlingen bezalt, das er 2 Centn der puntzenschneider vnd giesser werkhzeug von Nürnberg bis gen Vrach gefüert, von Centn 13 patzn, thuet 1 fl. 11 pz.

Ad 3. Juni Hansen Kugler potten bezalt, den er gen Vlm vom wegen eins Puntzenschneiders geschickht wordn, als man geförcht, der von Nürnberg wurdht

nit khomen, seindt 5 meil, 1 per 5 kr., vnd hat $\frac{1}{2}$ tag gewart, per 1 pz. thuet 7 pz. 1 kr.

Eodem Thomas Reimann Potten, der gen Tübingen zue Herrn Steffan geschickht wordn, bezalt 2 pz. 2 kr.

Ad 4. Juni hat Herr Hannß Vngnad dem Puntzenschneider von Vlm für sein Mühe, das er hieher gen Vrach geritten, verehrt zwen guldn, vnd bei dem Kurlin wird alhie die Zerung für ime bezalt sambt sein Roß ain guldn sechs patzn zween kreuzer, thuet 3 fl. 6 pz. 2 kr.

Item abermals ein Potten, der gen Tübingen zue Herrn Steffan geschickht, vnd im zuwissen gethan wordn, das die Meister von Nürnberg khomen, bezalt 2 pz. 2 kr.

Item Hänslin Bader pottn, der gen Nürnberg vmb die Puntzenschneider vnd giesser geschickht wordn, bezalt von 20 meilen 1 per 5 kr. 1 fl. 20 pz.

Nr. 2. — Item als die benante Meister noch nit kommenn wöllen, hat herr Hanns Vngnad ein aigen Reitknecht nach Inen geschickht, der hat sy mit einen Karrenman gepracht, für sy auch vnderwegen verzert vnd außgebn laut seiner Raitung hiebey Nr. 2 14 fl. 1 pz. 10 kr.

Item Lienhartn Vespmayr fuerman, der die vorbenannten Meister mit ainem Roß vnd Karren von Weissenburg gen Aurach gefüert, bezalt deß tags 15 kr sampt fueter vnd mal. Ist hin vnd wider 8 tag gefarn, thuet 2 fl. die Zerung her hat der Reutknecht, wie ob steet, bezalt, die Zerung wider hinein ist im auf 3 tag 2 fl. bezalt wordn, thuet 4 fl.

Item dem Peutler vnd Burger von Labach, der Herrn Anthonium Dalmatam heraus gefüert glichen, als er wider hinein gezogn zur Zerung 2 fl. 4 pz.

Item Hanns Kugler Pott von Vrach. Ist gen Wien vmb den Anthoni Wasserman Setzer vnd buechtruckher geschickht wordn, seind von Vrach bis gen Wien 89 meil, von ainer 5 kr., vnd hat 8 tag müessen wartn, 1 per 4 kr., thuet alles 7 fl. 57 kr.

Nr. 3. — Item 12. Juli Georgen Gruepenpächer Buchtrueckher zue Tübingen auf Rechnung geben, laut seiner Bekhandtnuß hiebey Nr. 3 50 fl.

Item dem Schriftgiessern vmb ain Plech zum giessen 5 kr.

Item Inen vmb ain Plaßbalg 7 pz. 2 kr.

Vmb Leinöl 1 pz. 7 kr.

Vmb 6 Pfundt Plech zum zeugleutern, 1 per 3 kr. 4 pz. 2 kr.

Vmb ein grossen Schleifstein 5 pz.

Nr. 4. — Ad 17. Juli Meister Pauln Feringer Schriftgiesser auff Besoldung gebn laut quittung Nr. 4 3 fl.

Eodem Jacob Salb Maler von Reutlingu von 60 grossen Cirulischen Buchstaben auf Holtz zureissn bezalt 2 per 1 kr., thuet 7 pz. 2 kr.

Ad 12. Augusti Vlrichen Morchartn Buchtruckher, den man erstlich zue den werckh prauchen wöllen, im aber abgekündt wordn, verert 2 fl.

Eodem habn Herrn Steffan Consul vnd Jörg Gruepenpächer buechtruckher zue Tübingen, als sy bey Herrn Hansen Vngnaden zue Pfullnig gewesen, verzert 10 pz. 2 kr.

Nr. 5. — Ad 15. Augusti Paulen Feringer Schriftgiesser auff besoldung gebn, laut quittung Nr. 5 2 fl.

Nr. 6. — Item meister Michel Holderied mauerer von Neyffen hat den Buchstaben-schneidern gemacht, laut einer zedl hiebey Nr. 6 1 fl. 12 pz.

Item Meister Michel Locher Zimmerman hat 1 tag vor der Buchstaben-schneider staben verschlagn, vnd ein Zaun darfür gemacht, per 3 pz.

Item Barthl Busch Pott ist mit den Crabatuechn Catechismen gen Labach geschickht wordn, sein von Vrach hinein 86 meil, von jeder 6 kr., thuet 8 fl. 9 pz.

Darauff in Herr Primus Truber 6 fl. gebn, die er verrait, vnd in herr Hannß Vngnad völlig außzalt 2 fl. 9 pz.

Item auf dise vnd die Wiener Post hat man zu gewixten tuech kaufft 4 Elln rupffn, 1 per 2 kr. vnd 2 Pfundt wax 1 per 4 pz., thuet 10 pz.

Ad 17. Augusti dem Gorj Karrer von einem feßlin Trueckher fürneß von Vlm gen Vrach zufüren, bezalt 5 pz.

Ad 20. dito für 9 hültzene büchsen zue dem Cirulischen Puntzen bezalt 5 pz.

Ad 5. Septembri einen Pottn von Augspurg Hannsen Spengler, der brief von Herren Primusen vnd andern aus Labach gepracht, zalt 4 pz. 1 kr.

Ad 6. dito dem Fuerman, der die Truckherpreß von Tübingen gen Vrach gefüert, bezalt 3 fl.

Nr. 7. Ad 8. dito ist Meister Simon Auer Schrifftgiesser von Nürnberg aller seiner Arbeit ausgezalt wordn, hat in allen zue Nürnberg vnd hie zue Urach empfangn, vermög der abrechnung vnd seiner quittung hiebey Nr. 7. ainhundert fünffzehen guldn vierzehn Creutzer, dartzue im Herr Hannß Vngnad auch ein kleidt geschenckht, welchs dis orts nit eingestelt, thuet 115 fl. 14 kr.

Item den 11. Octobris ist aus Nürnberg geschribn wordn, das Ime Meister Simon von Herrn Hannsn Vngnadm wegn Hannß Rasper vncostn zalt, so auf das fuerlohn der eisen Winden auch seines truchlins vnd deß roß Zerung gangen vnd angeloffen 4 fl. 5 pz.

Item deß Gießzeugs in Nürnberg erkhaufft ist gewesen 8 Centn 30 Pfundt, den Centen pro 10 fl., thuet 83 fl. 6 kr., darüber ist vncost gangn bis auf dito für 54 kr. Thuet 84 fl.

Item Herrn Steffan Consuli zu bezalung deß fuerlohns hieuerstehenden zeugs 8 Centn, vnd von der eisen windn 1 Centn von Nürnberg gen Vrach, von jeden Cent 13 pz. gebn, thuet 7 fl. 12 pz.

Item die Kupferin Zain in Nürnberg erkhaufft, habn gewogn 40 Pfundt, den Centn per 17 fl. gerait, thuet 6 fl. 50 pz. 2 kr.

Nr. 8. Ad 10. September Herrn Steffano Consuli auf Außgab vnd bezalung allerlay Trucknotturft gebn, laut seiner Raytung hiebey Nr. 8. 11 fl. 5 pz. 3 kr.

Item den Potten Theiß genannt, der das roß welchs Meister Simon Auer Schrifftgiesser von Vrach hinweg geritten, von Nördling wider hieher gepracht, pottenlohn zalt von 12 Meiln, 1 per 5 kr., vnd den Roß 2 neue Eisen aufzuschlagen per 6 kr., facit 1 fl. 6 kr.

Nr. 9. — Item den 13 Septembris Pauln Feringer schiffgiesser auf sein Besoldug gebn laut quittung hiebey Nr. 9. 2 fl. 7 pz. 2 kr.

Ad 17. Septembris Herrn Steffan Consul Fuerlohn von 3 feßlen mit Crabatischen büechlen gen Regenspurg zalt 1 fl. 7 pz. 2 kr.

Nr. 10. — Ad 19. Septembris Pauln Feringer auf Besoldung gebn, laut Bekhandtnus Nr. 10 6 fl.

Nr. 11. Ad 20. Septembris ist Meister Hannß Hartwach Puntzenschneider von Nürnberg aller seiner Arbeit außzalt wordn, hat inn allem zue Nürnberg vnd hie zu Vrach empfangn, vermög seiner abrechnung hiebey Nr. 11 79 fl. 12 pz. Eodem Herrn Steffan bezalt für Fell zue den Pallen zum Fürneß auftragn 3 fl 15 pz.

Ad 25. Septembris Meister Hannsen Heintzelman Papirer zu Vrach auff Papir zum Crabatischen vnd Cirulischen truckh geben auf Rechnung 30 fl.

Nr. 99. — Ad. 29. Septembris Herrn Steffan Consul von seinem HauBrath von Tübingen hieher gen Vrach zufüren bezalt. Nr. 99 5 fl.

Nr. 81. — Ad 4. Octobris Maister Hansen Hartwach Puntzenschneider bezalt für 17 gemachte Cirulische Puntzen vnd 7 Matrices zu justieren, vnd 14 Pfundt gießzeug zum Truckh außzuleutern, Nr. 81 2 fl. 11 pz. 2 kr.

Item mehrwohlgedachter Herr Hannß Vngnad hat Herrn Stephan Consul zue Abzalung der Buchtruckherin zue Tübingen gebn 32 thaler, thun in Müntz laut seiner eingelegten Raytung 36 fl. 4 pz.

Nr. 12. — Item Herr Hannß Vngnad hat weiter genannten Herrn Steffan zur Zerung, das er sein Weib vnd kindt von Regenspurg gen Tübingen gebracht, geben laut seiner eingelegten Raytung vnd quitung hiebey Nr. 12 50 fl.

Item Herr Hannß Vngnad hat Herrn Primusen Truber, laut seiner eingelegten Raytung geben vnd zugestellt 158 fl. 5 pz.

Ad 11. Octobris einen fuerman von Nürnberg Jochim Kinckher bezalt, so man ime noch an zeug zum truckh gehörig fuerlohn schuldig beliben vnd ime verehrt 1 fl. 10 pz. 3 kr.

Ad 12. Octobris ist Thomas Reinman pott mit denen auf holtz gerissenen buechstaben gen Nürnberg geschickht worden, daselbst er 2 tag müessen wartn, 1 per 2 pz., vnd von der meil 5 kr., seind 22 meil, thuet 2 fl. 6 kr.

Nr. 48. — Ad 17. Octobris Hannßen Heintzelman Papirer zue Vrach zue völliger Abzalung 53 Ris Papir zum truckh deß cirulischen Catechismi, darauff er zuuor 30 fl. empfangn, das Pallen per 9 fl. 45 kr. bezalt, Nr. 48, thuet 21 fl. 11 pz. 1 kr.

Ad 21. Octobris ist Thoman Reinman pott wieder gen Nürnberg der neuen Preß halber geschickht wordn, hat $\frac{1}{2}$ tag müessen wartn, per 1 pz. vnd von der meil 5 kr., seind 22 meil, thuet 1 fl. 13 pz. 2 kr.

Eodem ist mit Bartl Buschn potten von Vrach abgerechent wordn, das er in Crain gewesen, hat Herr Hannß Vngnad ime anfenglich 6 fl. vnd zue völliger außzalung 1 fl. 13 pz. 1 kr., auch ime seinem abwesen seiner frauen 14 pz. gebn lassen, das ander wie es weiter angeloffn, hat ime Herr Primus bezalt, wie in seiner Raitung zufinden, thuet 8 fl. 12. pz. 1 kr.

Item Hannß Fingerlin Burger in Vlm hat von Herrn Hannsen Vngnad wegen auf dises werckh außgebn, erstlich vmb 140 Pfundt Truckhertürneß 21 fl. 50 kr.

Item Fuerlohn von den Truchen mit der Crabatisch buechstavn von Augspurg gen Vlm 2 fl. 40 kr.

Item für 5 Messing Platt zue der dreyer Herrn Dolmetscher Pildtnussen 1 fl. 18 kr.

Item für die 2 Faß auff dem Wasser per Regenspurg mit Crabatischen büchern gesandt 1 fl. 47 kr. vnd von denen Wasserzoll gebn müessen 7 kr.

Item Hannß Rasper der Manlichischen Erben Factor zue Nürnberg hat über die hessischen 200 Thaler mehr ausgebn 15 fl. 13 pz. 2 kr. 3 heler, die Herr Vngnad bezalt, laut genantn Raspels eingelegter Raytung 15 fl. 13 pz. 2 kr. 3 heler

Nr. 13. — Item Meister Heinrich Beckh Schreiner hat inn die Truckhercy Arbeit gemacht, was man darinnen bedörfft, laut einer verzeichnuß hiebey Nr. 13., welche arbeit im Herr Hannß Vngnad bezalt, per 16 fl. 9 pz. 2 kr.

Suma aller dieser Ausgab thuet Neunhundert Zwanzig zwen guldn sieben patzen, neun Pfennig.

Inn dieser Raytung seind inn denn letzten Latere an Ams. fünf guldn müntz zuill gelegt vnd derhaltn in der 64. erten Jars Raytung wider inn Emptung sollen genommen werdn, oder in Beschluß der 64. erten Raytung abgezogen.

Hannß Vngnad Freyherr zu Sonnegg m. p.

Primus Truber manu mea subscripti.

Antonius Dalmata manu propria subscripsit.

Stephanus Consul manu mea subscripsi.

Iz vana. 1561. Herren Hannsen Vngnaden etc. Raytung, was S. G. zue dem Crabatichen vnd Cirulischen Truckh dargelichen. Nr. 1.

Tübingen, Slavischer Bücherdruck, fascikul III. Nr. 1./2. fol. 4. 1560—1561.

Zagreb.

Dr. Franjo Bučar.

Ein Goldmedaillon des Kaisers Domitian. — Leider bin ich nicht in der Lage über die Auffindung eines solchen Stückes zu berichten. Ich kann nur auf ein solches aufmerksam machen, das einstmals vorhanden war, und vielleicht noch irgendwo vorhanden ist.

In der Registratur der Landesregierung findet sich nämlich ein Faszikel betreffend die im Jahre 1782 erfolgte Aufhebung mehrerer Klöster in Krain, das verschiedene interessante Daten enthält, auf die ich gelegentlich zurückkommen werde. Derzeit will ich bloss auf eine numismatisch interessante Notiz aufmerksam machen, auf Grund der es vielleicht möglich sein wird, das anscheinend verschollene Medaillon in irgend einer Sammlung zu Stande zu bringen.

Am 4. April 1782 frägt sich nämlich die Landesstelle bei der Hofkanzlei in mehreren Belangen an. Punkt 5 lautet: „Kommt bei dem Inventario der Laibacher Klarissinnen vor, dass unter anderen auch ein 12 Dukaten schweres Goldstück Domitiano Imperatore vorfindig sei. Es ersuche daher auf höchste Begenehmigung, ob selbes dahin übermacht werden soll“. Auf diese Anfrage erging im Hofkanzleidekret vom 18. April 1782.: „Hat die Hofcoön das 12 Dukaten schwere Goldstück des Kaisers Domitiani einstweilen, bis auf weitere Verordnung aufzubewahren.“

Was mit dem Stücke dann weiter geschehen ist, konnte ich aus den Akten bis nun nicht entnehmen. Vielleicht findet sich noch in späteren Akten ein brauchbarer Hinweis. In das k. u. k. Münzkabinett scheint es nicht gelangt zu sein, wenigstens erhielt ich über eine Anfrage keine Auskunft.

Da der Grund, auf dem sich das Klarissinnenkloster in Laibach erhob (später Verpflegsmagazin), reich an Münzfunden war, ist es nicht ausgeschlossen, dass das Medaillon in Laibach gefunden wurde. (In einem Grabe?)

Bemerken möchte ich noch, dass die Form „Domitiano imperatore“ in der Anfrage vom 4. April 1782 darauf hinzuweisen scheint, dass damit wenigstens ein Teil der Inschrift genau wiedergegeben ist.

M. A. Baron Zois.

Podor skalovja v Kokrski debri pri Kranju. Divje romantična dolina reke Kokre je med najzanimivejšimi in najkrasnejšimi dolinami našega alpskega ozemlja. Kokra izvira v Karavankah in sicer na pobočjih Velikega vrha, Stegovnika in Virnikovega Grintavca. Takoj v začetku teka je prodrla glavno sleme Kamniških alp med Kokrsko Kočno in med

skupino Kranjskega Storžiča in je zarezala pri tem svojo globoko strugo v orjaško gorsko gmoto. Svoj prod, pesek in glineni mot pa je odnašala v diluvijalni dobi in ga odlagala ali naplavljala sklad na sklad v dolnjem teku in ga je ob izlivu v Savo pridruževala Savskemu produ. V tisočletjih so se sprijele ogromne množine naplavine v obsežne skladove labore (konglomerata), ki tvorijo sedaj ravnino v okolici Kranja.

Sčasoma pa je izjedla Kokra v dolnjem teku sedanjo strugo v svojo nekdanjo naplavino in zarezala vanjo mestoma približno 25 do 30 m globok jarek. V strmih jarkovih stenah pa so se krušili vsled preperevanja in izpodmivanja manjši in večji kosi labore in se kotalili in padali v strugo, odkoder jih je tirala reka naprej, ali pa so obležali

Fotogr. g. Fr. Ivanc, šolski vodja v Kranju

Kokrska dever v Pečeh poleg Kranja.

v njej. Jarek se je vsled odkrhavanja polagoma širil in skalne stene so se mu obrasle z grmičevjem in drevjem. Tak jarek zovemo dever. Tako je nastala romantična Kokrska dever, ki jo štejemo med najznamenitejše naravne krasote v okolici Kranja.

Oblikovanje Kokrske debri pa s tem še ni končano. Neprestano so na delu razni pretvarjajoči činilelji. Tisoč- in tisočletja, promca dan za dnem voda v razpoke strmega skalovja Kokrskega obrežja. Voda rahlja lepilo v labori s tem, da izlužava iz njega predvsem apnenčevo snov. Na njenem mestu ostajajo luknjice. Uspeh izlužavanja je, da je labora luknjčava kakor goba. Čim bolj luknjčava je labora, tem več vode prepema vase in tem uspešneje se vrši izlužavanje. Obnem z njim se vrši v labornih plasteh še druga hamljena presanova, namreč oksidacija ze-

lezovih spojin. Uspeh tega pòjava prav lahko opazujemo v obrežnem skalovju Kokrske struge; belo lepilo labore namreč porjavi. Ker obliva rečna voda znožje sten naravnost, zato izlužava tam voda laboro najhitreje in izpodmiva in gloje steno zlasti ob povodnjih tako, da nastajajo ob gladini vode pod steno segajoči prazni prostori. Taka izpodjedena mesta ob znožju obrežnega skalovja vidimo ob Kokrski strugi na več krajih. Tisti del stene, ki leži nad praznino, nima več podlage in zaradi tega ga izkuša teža odtrgati. Kadar je od izlužavanja in preperevanja labora zrahljana, tedaj počí naposled previseči kos stene, in šestokrat zadostuje teža prevese same, da se utrga in zgrmi v strugo. Take podore navadno pospešuje še zmrzal. Po luknjicah in razpokah labore zaostajajoča voda v zimskem času zamrzne. Zmrzujoča voda se razteza, in sicer s toliko silo, da razganja laboro. Seveda se pokaže pri prevesah, kjer je važen činitelj podora teža previseče gmote same, učinek zmrzali hitreje, kakor pa v neizpodmitih stenah. Prav zaradi tega, ker zmrzal povzroča navadno neposredno krušitev in razpadanje skalovja, so skalni plazovi in podori v zimskem in spomladanskem času najpogostnejši.

Shematni prerez Kokrske debris v Pečeh poleg Kranja.

Do črte ABCE je segala labora (l) prvotno. Vanjo je zarezala Kokra sedanjo deber D pod BC in na njenem dnu sedanjo strugo S. V tej strugi odlaga prod p, stene debris pa izpodmiva n. pr. pri m. Ob višji vodi je izpodmila v desnem bregu preveso V. - K od te prevese odkrušeni kosi labore, ki so obležali v Kokrini strugi in so vodo na tem kraju odpravili na nasprotni breg. Pod preveso V in v prostoru med njo in sedanjo Kokro je stala hiša z gospodarskimi poslopji. Prevesa V se je utrjala 18. II. 1915 ob s pikicami označeni črti MN in podrla hišo popolnoma.

V skalnatem bregovju Kokre lahko opazujemo, da deluje mehansko in kemično preperevanje neprenehoma. Leto za letom padajo po strmih stenah, zlasti v zimskem in spomladanskem času, majhni odkruški, in zdaj pa zdaj tudi večji kosi skalovja. Manjše odkruške komaj opazimo, čeprav jih je mnogo; bolj nas zanimajo veliki, ki nas po težkem padcu in po obsežnosti opozarjajo nase. Manjše odkruške reka takoj ali pa ob visoki vodi odnaša sproti in jih odlaga drugod; zaostajajo pa večje in težje skale, ki obleže na bregu ali pa v strugi. Izmed mnogih takih skal v Kokrski debris pri Kranju naj navedem n. pr. dve, ki sta v Kokri se kopajočim meščanom dobro znani, in sicer sta to „Svetinova skala“¹⁾ v

¹⁾ Svetinovo skalo je Kokra v poslednjih letih do polovice zasula s prodom in sipi.

strugi na desnem bregu Kokrskega dola pod Kranjem pod cerkvijo sosednje vasi Huje, in pa „Svečarjeva skala“ na levem bregu, nekoliko na desno pod tovarno milarja Focka („Pri Svečarju“) v Kranju.

Kolikor pomni sedanji rod, so se odtrgali 1. februarja 1881 ogromni kosi laborne stene v Lajhu na levem bregu pred izlivom Kokre v Savo ob Čirčiškem mostu²⁾. Od navpičnega 30 do 35 m visokega skalnatega brega so se ločili zjutraj ob 5¹/₂ uri tistega dne sprednji deli stene nad „Podskalovcem“ v dolžini 70 do 80 metrov in so zgrmeli navzdol s takšno silo, da se je treslo v hišah po mestu pohištvo in so žvenketala okna kakor ob potresu. Odtrgano skalovje je pokopalo pod seboj bajto „Pri Podskalovcu“, ki je bila takrat že zapuščena, nekdej pa so v njej stanovali lončarji. Velikanske in mnoge skale in manjši odkruški so zasuli in zajezili Kokri strugo tako močno, da je voda le deloma odtekala po mlinskem jarku nasproti ležečega tedanjega Ažmanovega mlina. V strugi pa so se navrhovabili odkruški tako visoko, da so zajezili Kokro in je zaustavljena rečna voda napravila malo jezero, ki se je prostiralo od skalnatega jezua navzgor tja do kraja pod Kranjskim župniščem. Okrajni most, Ažmanov mlin in Malleyjeva tovarna so bili v nevarnosti, zato so odprli zasuto strugo, kolikor se je dalo, takoj v prvih dneh. Pri tem delu jim je mnogo pomagala reka sama, ki je odnašala vrtnje odkruške. Velike spodnje odbigane laborne skale pa so tvorile še vedno do 5 m visok jez. Preko njega si je napravila reka zopet pot, jez pa je še danes glavna podlaga umetno napravljenemu jezu nad sedanjim Pavlarjevim mlinom. Za jezum nastalo kotlino je zasula Kokra sčasoma z obilnimi prodovi in tako izdatno zvišala svojo strugo.

Fig. 1. Fotografija Baris Pata, osmosotice v Kranju.

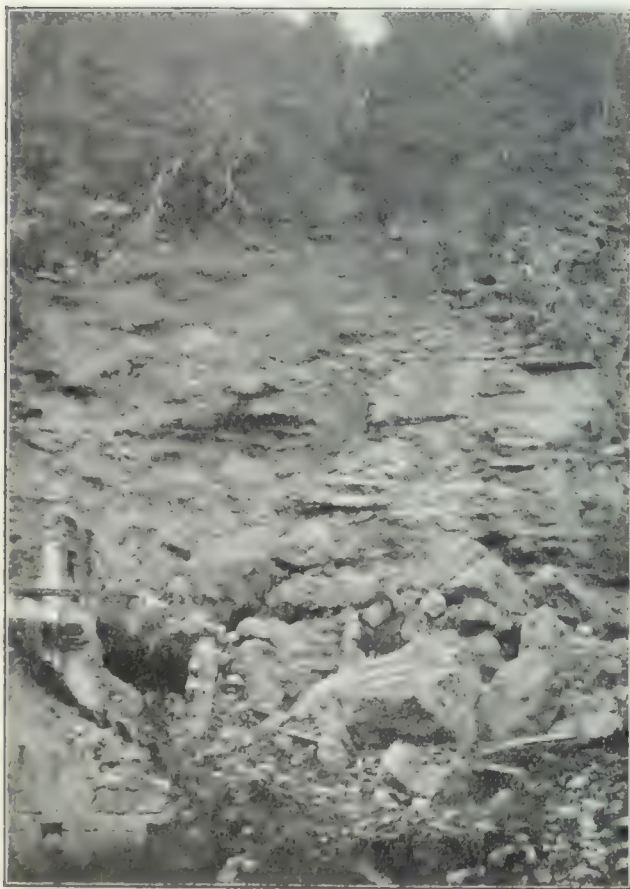
Del 1 febr. 1. 1881 porušenega skalovja v Lajhu na levem bregu Kokre, pred nje izlivom v Savo pri Kranju.

Fig. 2. a) zasuta pot struge v jezum jezua pri sp. 1. spodnji del podskalovca jezua nad mlinom.

²⁾ Poročila v „Slovenskem narodu“ 1881, str. 28, a „Novičah“ 1881, str. 6 str. 47 in v „Lathacher Wochenschrift“ 1881, Nr. 26.

Na levem bregu leži še sedaj več velikih labornih skal, ki so se takrat odkrušile.

Od tedaj nismo čuli o kaki obsežnejši krušitvi v Kokrskem bregovju. Letošnje leto (1915) pa so se javili že omenjeni razdirajoči činitelji zopet z večjimi učinki. Na severnovzhodni strani Kranja se je 18. februarja ob 2¹/₂ uri ponoči utrgala od visokega desnega brega Kokre v Pečeh globoko izpodmita in vrhutega še od človeške roke izpodkopana skala in z njo so se odkrušili tudi iz neposredne sosesčine precejšnji kosi

Fotogr. g. Fr. Ivanc, šolski vodja v Kranju.

Podor skalovja v Kokrski debri v Pečeh pri Kranju 18. II. 1915.

V obeh slučajih, namreč leta 1881 in 1915, so nam okoliščine skalnega podora v Kokrskem obrežju popolnoma jasne. Obakrat so se podrli globoko izpodmiti in previseči deli stene.

Teden dni za tem, dne 24. februarja zjutraj, se je utrgal v Kokrski

¹) Poročila o tem dogodku so prinesli: „Slovenski narod“ 1915, št. 40 — „Slovenec“ 1915, št. 39 in 40 — „Laibacher Zeitung“ 1915, Nr. 43 u. 44 — „Sava“ 1915, št. 8. — „Gorenjec“ 1915, šte. 8. — „Ilustrirani glasnik“ 1915, št. 28, str. 33 (s sliko).

labore ⁴). Skala je pod seboj nahajajočo se hišo, v kateri je prebival poljedelec Jurij Sire s svojo družino, popolnoma porušila in jo deloma potisnila prav do vode. Pri tem je ubilo tri osebe. Skala se je razdrobila pri padcu na več kosov. Odkrušeno skalovje je zapustilo na skalni steni do 20 m visoko in do 15 m široko sled. Velika skala je štrlela nad hišo 5 m iz obrežne stene. Sosednji oddelki labore so se odkrušili različno, mestoma do 1 m, drugod le 0,2 m globoko. Na desni strani odtrganih skal je še ostala srednja velika prevesa. Med njo in materno gmoto reži že do 20 cm široka in nad 150 cm dolga razpoka, ki je bila ob času podora napolnjena z ledom in po kateri razžene v bližnjem času zmrzal tudi še te, že itak močno preperele laborne kose in jih vrže v Kokrino strugo.

dolini med Tupaličami in vasjo Kokro nad državno cesto v Polajnerjevem bregu del skalovja⁴⁾). Večje skale gorenje triadnega apnenca so se skotalile preko ceste in se ustavile na travniku ob reki. Blizu tega mesta pri 14,5 km se je pogreznil del državne ceste. Na nasprotnem bregu Kokre pa je spolzela navzdol zemlja pri Mengerjevem posestvu. Pri tem se je premaknila večja ilovnata gruda.

Dr. Gv. Sajovic.

Društveni vestnik.

† Fran Dobovšek.

Padel je mož! Obramba domovine si je poiskala težko žrtev, zahtevala je delavca, ki je bil na svojem mestu, kjer ga je rabila kultura: Frana Dobovška. Kdo ne ve, kaj je povedano s temi besedami? Obitelj pogreša ljubečega soproga in skrbnega očeta, za njim žaluje vojaška uprava, njegovo izgubo čuti za obiteljjo najbolj naš muzej in ž njim vsi, ki so imeli priliko, priti ž njim v stik.

Fran Dobovšek se je rodil dne 14. aprila l. 1876 v Boštanju na Dolenjskem. Ljudsko šolo je posečal doma: v Rudolfovem je dovršil dva gimnazijska razreda, a se je zaradi pomanjkanja sredstev vrnil na dom, kjer je delal, kar mu je prišlo na vrsto. L. 1896 je vstopil v finančno službo kot paznik, 5. oktobra l. 1897 pa v c. kr. domobranski pešpolk št. 4 kot računski podčastnik II. razreda. Tu je ostal do 6. septembra 1900. Odtod je šel zopet k finančni straži kot paznik in služil do 30. septembra 1901. Tedaj je ostavil službo in bil sprejet s 1. oktobrom 1901 v c. kr. domobr. pešpolk št. 27 kot računski podčastnik I. razreda. Tu je ostal do vstopa v deželno službo dne 1. maja 1909. Kot vojak je porabil polletni dopust in prestal l. 1908 v c. in kr. dvornem muzeju na Dunaju praktikum za preparatorsko službo.

V deželnem muzeju je bil na svojem mestu. Pozitivno znanje je obvladal kakor malokateri te stroke; bil pa je tudi nenavadno nardarjen in spreten. Vsaka stvar njegovega delokroga ga je zanimala, vsake se je poprijel, kedar je zahtevala služba. Ker je bil vedno in povsod vesten, ni popustil niti za las, ampak je podvojil prizadevnost pri zamotanih slučajih, da je dosegel smoter. Iskreno vnet za stvar ni poznal večjega veselja, nego ako je uspešno pogodil rešitev stavljenemu naloge. Njegova stvarna pozitivnovalnost ni poznala nikakih zaprek; predpisanih uradnih ur zanj ni bilo. Ako je delo naneslo, je delal da je završil. Pri tem pa ni bil čmeren ali nevoljen, ampak vedrega obraza, kakor da je to samo ob sebi umevno. Njegova idealnost je zahtevala v vsaki panogi njegove stroke vedno najvišje smotre. A navzlic temu je bil pri delu skrajno ktedljiv, dosegal je z malimi sredstvi

⁴⁾ Poročilo v „Glasniku“ 1915, št. 9.

velike uspehe in prihranil s tem deželni upravi lepe vsote. Nase misliti mu ni dopuščala njegova izredno požrtvovalna nesebičnost. Stremil je nevzdržno naprej; razvil se je v strokovnjaka, ki ga je bilo prištevati med najbolj naobražene in mnogostranske te stroke. Obvladal je moderno dermatoplastiko, konserviranje kovinskih predmetov, sestavljanje razbitih posod, izpopolnjevanje porcelanskih predmetov. Za steklo, les in kost je iskal vedno najboljša in neškodljiva spojila. Odlivke iz sadre je delal tako izvrstno, da jih je bilo na oko težko ločiti od izvirnika, ako jih je pobarval po predlogi. Za nove podstavke in podobno delal je po dani mu risbi kalupe sam. Naj je čistil, desinficiral, kaširal, spajal

† Fran Dobovšek.

ali karkoli, vse je izvršil z enako spretnostjo in dovršenostjo. Pri arheoloških izkopavanjih je kazal visoko razumnost in preudarnost. Bil je izboren fotograf, bodisi za razglede ali posamezne predmete, za umetniške snimke ali podrobnosti po meri; obvladal je tudi autohromno fotografiranje, pomanjšave in povečave ter izdelovanje diapozitivov. Kedar je bil pri skioptiku, ni bilo nikdar zaprek pri predavanjih.

Pičli prosti čas je porabil v svojo nadaljno izobrazbo. Na dobre knjige je bil ves mrtev. Dasi ni imel akademične naobrazbe, je vendar mogel slediti možem z vseučiliščnimi študijami, kajti bil je izredno bistrega uma. In baš možje z akademično omiko so ga priva-

bili v svoje kroge: tam je skoraj izključno občeval in užival iskreno spoštovanje. Bil je izvrsten opazovalec; ko je šel z oprtano puško na lov za muzej, ni videl samo potrebnega plena, ampak premotril je tudi vse njegovo obližje. Pri vsem tem pa je bil prost vsake domišljavosti, takten, skromen brez licemerstva, hvaležen za vsako pobudo, plemenitega mišljenja in značajan, v velikem in v malem nepodkupljiv, napram vsakomur uljuden in postrežljiv. Te vrline so ga odlikovale kot preparatorja in uradnika.

Dobovšek je bil tudi važen znanstveni delavec. V prirodopisju že splošno izredno naobražen, se je bavil posebno z metulji. V to stroko ga je uvedel lepidopterolog, g. sodni svetnik Anton Bulovec. Pozneje je nabiral in delal največ skupno s poštnim nadkontrolorjem le-

pidopterologom g. Iv. Hafnerjem, ki je posređoval tudi zvezo z dunajskim specialistom prof. Fr. Reblom. Ta je po kranjskih lepidopterologih tekom leta nalovljene nove pojave metuljske faune revidiral in zaključno determiniral. Dobovšek je bil tu zelo porabna moč; pečal se je z nabiranjem domačih metuljev in z rejo eksotov. Na svojih uradnih, še mnogo več pa na privatnih ekskurzijah je prepotoval vso Kranjsko, važneje točke je obiskal ponovno. Nabiral je vselej — sistematično — samo to, kar je rabil. Na ta način je ugotovil mnogo novih nahajališč za posamezne vrste, a tudi dognal več novih vrst za Kranjsko in celo doslej še sploh neznanih aberacij.

Za Kranjsko nove vrste, dognane po Dobovšku so nastopne.

Agrotis castanea Esp. (Carniola 1912, p. 53). — *Agrotis eos* Hb. (Carniola 1912, p. 56). — *Ammoconia senex* Hg. (Carniola 1912, p. 57). — *Hydroecya micaea* Esp. (Carniola 1912, p. 57). — *Anaitis simpliciata* Tr. (Carniola 1912, p. 57). — *Catocala conversa* Esp. Edini kranjski eksemplar, ki ga je ujel Dob. na južnem obronku Grmade julija 1913. Nahaja se v njegovi privatni zbirki. Ta forma se dobi le v južni Evropi; v naših krajih le var. *agamos* Hb. — *Cheimatobia boreata* Hb. Na Veliki gori pri Ribnici, novembra 1913. Doslej ta pedic iz Kranjske ni bil še znan; sicer živi v gozdovih na severnem pasu srednje Evrope in njenem severnem delu; pri nas živi le sorodna vrsta *brumata* L.

Splošne nove aberacije, ki jih je zasledil so: *Colias hyale* L. ab. *omnimarginata* Rbl. (Carniola 1912, str. 59, tab. VIII, 41). — *Melitaea athalia* Rott. ab. *obsoleta* Tutt. (Carniola 1912, str. 60, tab. VI, 7). — *Melitaea athalia* Rott. ab. *corythalia* Hb. (Carn. 1912, str. 60, tab. VI, 13). — *Satyrus actaea* Esp. ab. ♀ *macrophthalmâ* Rbl. (Carn. 1912, str. 60, tab. VIII, 45). — *Agrotis castanea* Esp. ab. *xanthe* Woodforde (Carn. 1912, str. 63); sličen eksemplar je znan samo še iz Anglije. — *Catocala electa* Bkh. ab. *latefasciata* Rbl. (Carn. 1912, str. 63, tab. VII, 30). — *Zygaena purpuralis* Brünnich ab. *pluto* O. Nekoliko aberativen, na *Zygaena brizae* Esp. spominjajoč eksemplar, ujet na Ravniku, na južnem pobočju Sv. Katarine, 17. VI. 1912.

Navedene aberacije so bile determinirane od dunajskega lepidopterologa prof. Rebla po Dobovškovih originalnih eksemplarih; nahajajo se v njegovi zasebni zbirki. — Poleg te je nabral tudi veliko muzejsko razstavno in magazinirano zbirko. Zelo dragoceno izbero eksotičnih metuljev, ki jih je bil sam vzgojil, je l. 1912 velikodušno podaril deželnemu muzeju.

Tudi v vojni službi je še znanstveno deloval, kolikor je mogel. Meseca maja in junija je letos lovil v Bosni pri Višegradu ter pošiljal nalovljene vrste tujakšnemu lepidopterologu g. Iv. Hafnerju. Med temi metulji je nekaj znamenitih vrst.

Hesperia armoricana Gdtkr. nova vrsta za Bosno. — *Lycæna cyllarus* Rott. ab. *blachieri* Mill. — *Lycæna eschleri* Hb. trans. ad v. *dalmaticam* sp. — *Hesperia carthami* Hb. ab. *valesiaca* Rohl. za Bosno nova aberacija.

Na ekskurzijah in izprehodih ga pa niso zanimali samo metulji, ampak vse. Na podstavu svojega temeljitega poznavanja navadnih vrst opazil je takoj veliko posebnost tudi pri drugih živalih. Ker sam ni

slovstveno obdelaval takih stvari, je opozarjal svoje znanstveno delujoče znance na vse nenavadne pojave ter jim prepuščal najdene izredne vrste v priobčitev. Še predno je bil muzejski preparator, prinesel je (l. 1908) v deželni muzej progasto belouško, *tropidonotus natrix* L. var. *persa* Pall., (Carniola 1909, str. 19, 109, 165.), ki je bila na ta način za Kranjsko prvič znanstveno ugotovljena. Dalje je prvi našel na Kranjskem nabrežno kuščarico (*lacerta fiumana* Werner) v Vipavi l. 1910; ta vrsta je značilna za fauno avstrijskega Primorja. (Carniola 1911, str. 144 in 1913, str. 33—34.) — Izmed domačih prirodopiscev je v Vipavskem gričevju 6. VI. 1911 prvi izsledil črnopikčasto gaščerico (*algiroides nigropunctatus* D. B.), Carniola 1913, str. 30—32; Poročilo deželnega muzeja Rudolfinum v Ljubljani za l. 1911 in 1912, str. 20.

Vsi ti važni eksemplari so v prirodopisni zbirki deželnega muzeja v Ljubljani, ki jo je sploh vsako leto pomnožil z mnogoterimi in zanimivimi darovi, nabranimi na svojih privatnih ekskurzijah.

Zanimale so ga tudi ptice; rezultate svojih opazovanj je prepustil drugim v uporabo. (Carniola 1910—1912, 1914.) — Ni pa prinesel s seboj le nabranih stvari, ampak si je vedno zabeležil tudi vse podatke, potrebne za znanstveno delo in ugotovitev nabranih živali.

Da je bil splošno znan kot izboren fotograf, smo že omenili; imel je izredno spretnost pri fotografiranju živih živali v prosti prirodi, o čemer nam pričajo n. pr. podobe v razpravi „Herpetološki zapiski za Kranjsko“ v Carnioli 1913. O teh ilustracijah pravi koroški herpetolog dr. R. Pusch nig (Carinthia II, 1914 str. 75): „In der slowenischen Arbeit sind besonders auch vortreffliche Freilichtaufnahmen von Dobovšek zu erwähnen“.

Tako bi mogli navesti dalje še dela, z razumom pričeta in završena. A brani nam pičli prostor. Vendar pa je posneti že iz teh podatkov, kako živahno, delavno in bogato življenje da je z ranjnim prenehalo. Takoj v začetku vojne je Dobovšek odrinil pod orožje. Po osemnajstmesčni prezenčni službi se je na veliko bol njegove kompanije in predstojnikov smrtno ponesrečil pri padcu s konja; dné 2. oktobra 1915 je izdihnil svojo preblago dušo. Z njegovo ločitvijo od nas je nastala v kulturnih vrstah široka in občutna vrzel. Navzlic temu, da veli moderno, birokratsko načelo, češ, vsakdo je nadomestljiv, moramo v tem slučaju reči: Dobovška pa žal ni nadomestiti in ga še dolgo, dolgo ne bo. S tem nesebičnim delom si je sam ustanovil trajen spomin, ne samo v srcih vseh, ki so ga poznali, ampak tudi na znanstvenem in kulturnem poprišču. — Have, pia anima!

Mantuani — Sajovic.

Dr. Ana Schiffrer †. Po dolgotrajnem bolehanju in osemmesečni bolezni je preminula na Dunaju dné 23. julija, 1915 asistentka dež. muzeja dr. Ana Schiffrer. Rodila se je v Lukovici, dné 17. junija 1867. Vzgojena je bila na Dunaju v zavodu Sacré Coeur. Srednješolskih študij se je poprijela znatno pozneje in zasebno. Maturo je naredila na I. drž.

gimnaziji v Gradcu. Nameravala je najprej študirati zdravilstvo; a po njeni lastni izjavi je uvidela po dveh mesecih, da „nec patiens corpus nec mens fuit apta labori“. Zapustila je akademiška tla ter sklenila v njej lastnem idealizmu posvetiti se bolniški postrežbi. Prestala je komaj težavni kurz; njena šibka konstitucija ni bila kos naporu. Obolela je resno, a prestala je bolezen. V tej krizi ji je naklonila prijazna usoda družico in prijateljico, ki ji je ostala v vseh menjajočih se položajih zvesta opora do smrti. — Ko je okrevala, zastavila je s filozofskimi študijami in jih zaključila z doktoratom. Tedaj se ji je zahotelo po rojstni domovini, kateri so jo bili odnošaji njene usode skoraj odtujili. Meseca maja l. 1912. je vstopila v dež. muzej kot volonterka, l. 1913. je postala asistentka. Z njej lastno prekipečo vnemo je izkušala svoje sile ob raznih panogah: v knjižnici, v arhivu, v umetnostnih in epigrafičnih zbirkah. Literarno stopiti v javnost ji ni bilo usojeno. — Sama bolehnata, se je vendar zavzemala za strežništvo pri naših junaških ranjencih, dokler ji Previdnost božja ni ustavila dela usmiljenja. Že l. 1912. so se jela pojavljati prva znamenja smrtnokalne bolezni, ki se je nevzdržno razvijala in končno tudi ugonobila to po primernem delu hrepeneče življenje. Molliter ossa cubent!

Društvenim udom. Z izdajo pričujočega zvezka je odbor kljub izredno težkim razmeram častno zaključil letnik 1915 in tako vzdržal kulturno delovanje tudi v tej resni dobi. Požrtvovalno so vztrajali društveni udje, ki jih je vsled izrednih razmer odpadlo le pičlo številce. Odbor je pripravljen nadaljevati svoje znanstveno delovanje tudi v prihodnjem letu in ima na razpolago že mnogovrstne prispevke priznanih naših znanstvenikov. S tega stališča je izdajanje Carniole 1916 zasigurano, ne pa tako z gmotnega. Zato se obrača odbor do vseh udov s prošnjo, da ostanejo zvesti Muzejskemu društvu tudi v bodoče in da skušajo pridobiti še novih društvenikov. Udnino za 1916 naj blagovolijo poslati v prvem četrletju, zaostalo pa čimprej. Ako store vsi udje svojo dolžnost, bo možno odboru redno izdajati Carniolo tudi v letu 1916 v prosepah našemu znanstvu.

Sotrudnikom „Carniole“. Odbor je v svoji VI. redni seji 18. novembra 1915 honorarno lestvico, ki jo je sprejel na predlog † prof. M. Pajka dne 24. aprila 1908, nanovo pregledal in jo z malimi spremembami zopet potrdil. Po ti lestvici, ki stopi takoj za vsi od 18. novembra 1915 sprejete rokopise v veljavo, je odmerjen honorar (za tiskano polo á 16 strani) takole:

1.) **K 50.** — za samostojne razprave ali zapiske, ki temelje na izvornih raziskavah sotrudnikov; dalje važnejše razprave, ako jim uredništvo prisodi to stopinjo.

2.) **K 36.** — za razprave in zapiske, pri katerih se opirajo sotrudniki v prvi vrsti na dela drugih avtorjev, vendar imajo vprl se značaj samostojnosti, ali pa so prilagodeni našim razmeram. Sem sodijo tudi težavni arhivalni prepisi in se neobjavljeno važno gradivo.

3.) **K 24.** — za kompilirane razprave in zapiske ter za prevode, dalje za lažje arhivalne prepise in vobče znanstveno gradivo.

4.) **Za eno stran: K 4.** — pri važnih referatih, meder **K 3-50** in **3** —.

Vsi je honorarje more priznati posateljcem v izrednih slučajih samo odbor. — Izračuna se honorar po besedih, ako polja ni polna, po straneh. Pri nepopolnih straneh se racuna $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ in $\frac{1}{2}$ strani, ako je več tiska, nego so posamezni de-

ločeni deli, zaračuni se nastopni večji del. — Avtorji razprav dobe po 25 iztisov svojega prispevka brezplačno, od referatov in zapiskov pa le na izrecno željo pri oddaji rokopisa. — Honorar se izplača, ko je ves spis natisnjen. Le pri daljših razpravah se more izplačati tudi v obrokih, ki odpadejo na že natisnjene dele razprave, a le tedaj, ako ima uredništvo v rokah ves za prihodnjo številko namenjeni del rokopisa.

Z ozirom na vojno dobo in na gmotno stanje društva se potrdi v smislu sklepa z dne 15. januarja 1913 začasno še nadalje znižanje honorarja I. in II. stopinje in sicer: I. stop. od 50 na 40 K, II. stop. od 36 na 32 K.

Mnoge izkušnje glede rokopisov, namenjenih za „Carniolo“, so povzročile, da je sklenil odbor v svoji V. redni seji, dne 15. oktobra 1915 naslednje:

1.) Rokopisi naj bodo pravočasno v rokah uredništva, ker more uredništvo upoštevati le izročene rokopise;

2.) naj bodo dovršeni po vsebini in obliki. Bistvenega naj se pozneje ne dostavlja in ne črta; oblikovno naj se ne popravlja tako, da bi bilo potreba obsežnejših tiskarskih korektur ali celo novega lomljenja.

3.) Prispevki naj bodo pisani čitljivo, da se ogne društvo višjih tarifov stavka.

4.) Od gg. pisateljev na katerikoli način provzročeni izredni tiskarski stroški se zaračunajo avtorjem samim. Odbor.

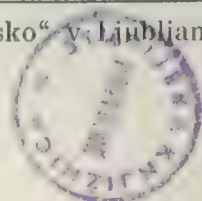
Gledé oddaje rokopisov za l. 1916 določa uredništvo nastopne termine: za I. zvezek do 30. januarja; za II. zvezek do 30. aprila; za III. zvezek do 30. julija in za IV. zvezek do 30. oktobra 1916.

Uredništvo.

Dijaška čitalnica. Muzejsko društvo za Kranjsko je otvorilo v svoji društveni sobi z letošnjim šolskim letom posebne čitalne ure za dijaštvo onih srednješolskih zavodov, ki so udje društva. Deželni šolski svet za Kranjsko je temu ukrepu pritrdil z odlokom z dne 10. oktobra 1915, št. 4740. Dijaške čitalne ure so trikrat na teden. Čitalnica za dijaštvo se je otvorila 17. novembra 1915. Obisk prvih tednov je zelo povoljen.

Novi udje. G. dr. Viktor Schwegel, c. kr. ministerijalni tajnik na Dunaju. — G. Mirko Pleiweiss, c. i kr. pomorski kadet v Kotorju.

Umrl je dne 20. novembra 1915 v Ljubljani g. prof. Friderik Žakelj, c. kr. šolski svetnik. Pokojni je služboval polnih 30 let kot profesor klasičnih jezikov na I. državni gimnaziji v Ljubljani in je bil na glasu odličnega šolnika. — Dne 7. decembra 1915 je umrl ravnatelj c. kr. študijske knjižnice, g. Luka Pintar. Življenjepis tega odličnega slovenskega znanstvenika priobčimo prihodnjič. — Na laškem bojišču je padel 19. decembra 1915 kot c. kr. nadporočnik delavske kompanije Izidor Modic, c. kr. glavni učitelj na ženskem učiteljišču v Ljubljani. Zadet od granate je kljub takojšni pomoči izkrvavel. S pokojnikom smo izgubili zelo marljivega znanstvenika, ki je gojil slavistični in germanistični študij. V krogu svojih tovarišev je bil visoko čislan, pri svojih učencih nadvse priljubljen šolnik. Časten jim spomin!

0-424

1-9/R

DR 1352 .C37 v.6 IMS
Carniola 47077379

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
89 QUEEN'S PARK
TORONTO 5 CANADA

